

FRIEDRICH ENGELS

**AİLENİN,
ÖZEL MÜLKİYETİN
VE
DEVLETİN
KÖKENİ**

ERİŞ YAYINLARI

AİLENİN, ÖZEL MÜLKİYETİN VE DEVLETİN
KÖKENİ

FRİEDRİCH ENGELS

Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni^[142], Mart sonu ile 26 Mayıs 1884 arasında F. Engels tarafından yazılmıştır. 1884'de Zürich'te aynı bir yayımı yapılmıştır.

[Türkçesi, "Ailenin,  zel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni", *Seçme Yapıtlar*, Cilt: III, s: 230-407, Sol Yay., Aralık 1979, Birinci Baskı]

Eriş Yayınları tarafından düzenlenmiştir, 2003.

erisyay@kurtuluscephesi.com

<http://www.kurtuluscephesi.com>

<http://www.kurtuluscephesi.net>

<http://www.kurtuluscephesi.org>

İÇİNDEKİLER

7	Birinci Baskının Önsözü
9	1891 Dördüncü Almanca Baskıya Önsöz İlkel Ailenin Tarihi Üzerine
23	AİLENİN, ÖZEL MÜLKİYETİN VE DEVLETİN KÖKENİ
23	I. Tarih-Öncesi Uygarlık Aşamaları
24	1. Yabanıllık
25	2. Barbarlık
29	II. A i l e
81	III. İrokua Gensi
95	IV. Yunan Gensi
104	V. Atina Devletinin Oluşumu
115	VI. Roma'da Gens ve Devlet
125	VII. Keltlerde ve Cermenlerde Gens
139	VIII. Cermenlerde Devletin Oluşması
150	IX. Barbarlık ve Uygarlık
172	Açıklayıcı Notlar

BİRİNCİ BASKININ ÖNSÖZÜ

Bu kitap, deyim yerindeyse, bir vasiyetin yerine getirilmesidir. Hiç kimse Karl Marx kadar, kendi –bir dereceye kadar bizim de diyebilirim– materyalist tarih irdemesi sonuçlarıyla ilişki kurarak, Morgan’ın araştırmalarından çıkan yargıları açıklamak ve bunların büyük önemini ortaya koymak istemezdi. Gerçekten, Morgan, Marx’ın kırk yıl önce keşfetmiş bulunduğu materyalist tarih görüşünü, Amerika’da, kendi alanında yeniden keşfetmiş ve bu durum, onu, barbarlık ile uygarlık arasındaki karşılaştırma konusunda, belli başlı noktalar üzerinde Marx’la aynı sonuçlara varmaya götürmüştü. Nedir ki, Almanya’nın profesyonel iktisatçıları *Kapital*’den sözetmek için ne kadar direndilerse, ondan kopya çekmek için de o kadar büyük bir çaba göstermişlerdi. Morgan’ın *Eski Toplum*’u* karşısında, [sayfa 230] İngiltere’deki “tarih-öncesi” bilim sözcülerinin

* *Ancient Society, or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery, through Barbarism to Civilisation.* By Lewis, H.Morgan, London, MacMillan and Co., 1877. Bu kitap Amerika’da basılmıştır; İngiltere’de bulmak çok güçtür. Yazarı birkaç yıl önce ölmüştür. [*Engels’in notu*]

tutumu da başka türlü olmadı. Benim bu çalışmam, yitip giden dostumun yapamadığı işin yerini, ancak güçsüz bir şekilde doldurabilir. Bununla birlikte, Marx'ın Morgan' dan çıkardığı bol sayıda özet* arasında bulunan eleştiri notları elimin altında. Bu çalışmada, elden geldiğince, bu notları kullandım.

Materyalist anlayışa göre, tarihte, egemen etken, sonunda, maddî yaşamın üretimi ve yeniden-üretimidir. Ama bu üretim, ikili bir özlüğe sahiptir. Bir yandan, yaşam araçlarının, beslenmeye, giyinmeye, barınmaya yarayan nesnelere, ve bunların gerektirdiği aletlerin üretimi; öbür yandan bizzat insanların-üretimi, türün üretimi. Belirli bir tarihsel dönem ve belirli bir ülkedeki insanların içinde yaşadıkları toplumsal kurumlar, bu iki türlü üretim tarafından, bir yandan emeğin öbür yandan da ailenin erişmiş bulunduğu gelişme aşaması tarafından belirlenir. Emeğin erişmiş bulunduğu gelişme aşaması ne kadar düşük, toplam emek ürünü ve bunun sonucu, toplumun sahip bulunduğu servet ne kadar az ise, kan bağına ağır basan etkisi, toplumsal düzen üzerinde o kadar çok belirleyici görünür. Ama kan bağına dayanan bu toplumsal yapı çerçevesinde, emek üretkenliği gitgide artar; ve onunla birlikte, özel mülkiyet ve değişim, servetler arasında eşitsizlik, başkasının emek-gücünden yararlanabilme olanağı, sonuç olarak, sınıflar arasındaki karşıt-lıkların temeli de gelişir; bütün bu yeni toplumsal öğeler, kuşaklar boyunca, eski toplumsal kuruluşu yeni koşullara uyarlamak için; bunların arasındaki bağdaşmazlık tam bir devrim sonucu verene kadar, var güçleriyle etkide bulunurlar. Kan bağı üzerine kurulmuş eski toplum, yeni yeni gelişmiş toplumsal sınıfların çatışması sonucu değişir; yerini, artık dayanaklarını kan bağı üzerine kurulmuş toplulukların değil, belirli bir ülkede yaşayan toplulukların oluşturduğu devlet içinde örgütlenen aile rejiminin tamamen mülkiyet rejimi tarafından belirlendiği günümüze kadar ^[sayfa 231] gelen yazılı tarihin bütün özünü biçimlendiren sınıflar çatışması ve sınıflar savaşımının bundan böyle içinde özgürce geliştiği yeni bir topluma bırakır.

İşte Morgan'ın büyük değeri, yazılı tarihimizin bu tarih-öncesi temelini bularak onu ana çizgileriyle anlatmış ve en eski Yunan, Roma ve Cermen tarihinin o zamana kadar tahlil edilememiş

* Karl Marx'ın *Abstract of Morgan's "Ancient Society"*'sine atf yapılmaktadır. -Ed.

başlıca gizlerinin anahtarını, Kuzey Amerika yerlilerinin kandaş grupları içinde bulmuş olmasındadır. Ama yapıtı, bir günün işi olmadı. Konusunu adamakıllı kavrayabilmek için, onunla hemen hemen kırk yıl içli dışlı oldu. Ve işte bu yüzdendir ki, kitabı, günümüzün çığır açacak sayılı yapıtlarından biridir.

Okur, bu kitabın bütünü içinde, Morgan'a ait olanla, benim eklemiş bulduğularımı kolayca ayırdedebilir. Yunan ve Roma üzerine olan tarihsel bölümlerde, Morgan'ın verileriyle yetinmedim; kendi elde etmiş bulduğularımı da ekledim. Keltler ve Cermenler üzerine olan bölümler; aslında benim yapıtımdır. Bu konuda, Morgan ancak ikinci elden kaynaklara sahipti ve hele Cermenlerle ilgili olarak, –Tacitus bir yana– elinin altında M. Freeman'ın kötü liberal düzmecelerinden başka bir şey yoktu. Morgan'ın ereği bakımından yeterli, ama benim ereğim bakımından yetersiz bulunan bütün iktisadî açıklamaları yeniden ele alıp geliştirdim. Son olarak, Morgan'ın açıkça anılmadığı her yerde, bütün vargulardan benim sorumlu bulunduğum, kendiliğinden anlaşılacaktır.

26 Mayıs 1884 dolaylarında yazılmıştır.

F. Engels, *Der Ursprung der Familie, des Privateigenthums und des Staats*,
Hottingen-Zürich,
1884'te yayımlanmıştır.

1891 DÖRDÜNCÜ ALMANCA BASKIYA ÖNSÖZ

İLKEL AİLENİN TARİHİ ÜZERİNE (BOCHOFEN, Mac LENNAN, MORGAN)^[143]

Bu kitabın bundan önceki bütün baskıları, hemen hemen altı aydan beri tükenmişti ve yayımcı, daha da uzun ^[sayfa 232] bir zamandan beri, benden yeni bir baskı hazırlamamı istiyordu. Daha ivedi işler, şimdiye kadar beni bundan alıkoymuştu. İlk baskının yayımlanmasından bu yana yedi yıl geçti; bu süre içinde ailenin ilkel biçimleri üzerindeki bilgilerde önemli gelişmeler oldu. Bundan ötürü, bazı düzeltme ve tamamlamalar yapmak için elimi çabuk tutmam gerekiyor; zaten eldeki metnin kararlaştırılmış bulunan

baskısı da, belirti bir süre için, bu kitapta başka değişiklikler yapılmasını önleyecek.

Bu yüzden, bütün metni büyük bir özenle gözden geçirerek bir sürü katma yaptım; umarım ki, bu katmalarla, bilimin bugünkü durumu, gerektiği gibi hesaba katılmış olacak. Ayrıca, bu önsözde de, aile tarihinin, Balchofen'den Morgan'a kadar izlemiş bulunduğu gelişme üzerine kısa ve toplu bir özet vereceğim; ve bu işi, özellikle, şovenizme boyanmış İngiliz tarih-öncesi okulu bir yandan Morgan'ın elde ettiği sonuçları hiç sıklımadan kendine malederken, bir yandan da ilke tarihi incelemede, onun bulgularıyla gerçekleşmiş bulunan devrimden hiç sözetmemekte direnmeye devam ettiği için yapacağım. Başka ülkelerde de, bu İngiliz örneği, bazan sıkı sıkıya izleniyor.

Yapıtım çeşitli yabancı dillere çevrildi: önce İtalyancaya: *L'Origine della famiglia, della proprietà privata e dello stato*, versione riveduta dall' autore, di Pasquale Martignetti, Benevento 1885. Sonra Romenceye: *Origina familiei, proprietatei private si a statului*, traducere de Joan Nadejde, Jassy'nin *Contemporanul*^[144] dergisinde, Eylül 1885 – Mayıs 1886 arasında. Daha sonra da Danimarka diline: *Familjens, Privatejendommens og Statent Oprindelse*, Dansk af Forfatteren gennemgaaet Udgave besoeget af Gerson Trier, Koebenhavn, 1888. Bu Almanca baskıya dayanarak Henri Rave tarafından yapılan bir Fransızca çeviri de basılmaktadır.

*

1860 yıllarına kadar, bir aile tarihi sorunu sözkonusu olamazdı. Bu alanda, tarih bilimi, henüz tamamen Musa'nın beş kitabının (*Pentateuque*) etkisi altındaydı. Bu kitaplarda, öbür kaynaklarda olduğundan çok daha ayrıntılı bir ^[sayfa 233] biçimde anlatılan ataerkil aile biçimi, yalnızca en eski aile biçimi olarak kabul edilmekle kalmıyor, ayrıca –çok karlılık (*polygamie*) bir yana bırakılırsa– günümüzün burjuva ailesiyle özdeş sayılıyor, bir tutuluyordu. Öyle ki, aile hiçbir tarihsel evrim geçirmemiş sayılıyor, yalnızca, ilkel zamanlarda, bütün kurallardan bağımsız bir cinsel ilişkiler döneminin varolabileceği kabul ediliyordu. Daha doğrusu, tek-eşli-evlilik (*monogamie*) dışında, Doğudaki çok-karlı-evlilik (*polygamie*) ile Tibet'teki çok-kocalı-evlilik (*polyandrie*) biçimleri biliniyordu; ne

var ki, bu üç biçim, tarihsel bir ardışıklık düzeni içinde sıralanmıyor ve aralarında hiçbir ilişki olmaksızın birbiri yanında bulunuyorlardı. Yaşadığımız dönemdeki bazı yabanıllar arasında olduğu gibi, tarihin eski çağlarında yaşayan bazı halklar arasında da, soyağacının baya göre değil, anaya göre hesaplandığı, başka bir deyişle; yalnızca kadın bakımından soyun meşru kabul edilmiş bulunduğu; günümüzde yaşamakta olan birçok halklar arasında, henüz yakından incelenmemiş hayli geniş bazı gruplar içinde evliliğin yasaklanmış olduğu ve bu töreye dünyanın her yanında rastlandığı gibi olgular kuşkusuz biliniyordu ve bu konularda durmadan yeni yeni örnekler toplanıyordu. Ama bu olgulardan bir sonuç çıkarılmıyordu; hatta E.B. Tylor'ın *Researches into the Early History of Mankind*, vb., vb. (1865) adlı kitabında, bu tür olgular, bazı yabanıllar arasında yürürlükte bulunan, yanmakta olan oduna bir demir aletle dokunma yasağı, ya da aynı türden boşınanların yanısıra, "garip âdetler" başlığı altında yer almaktadır.

Aile tarihi [üzerindeki gerçek bilimsel araştırmalar, -ç.] Bachofen'in *Analık Hukuku* adlı kitabının yayımlanmasıyla, 1861'de başlar. Yazar, burada şunları önerir: 1° İnsanlık, önce, Bachofen'in kötü bir raslantı sonucu hetairizm (*hétairisme*) terimiyle belirttiği, bütün kurallardan yoksun cinsel ilişkiler içinde yaşamıştır; 2° Bu tür ilişkiler, babalığı belirsiz duruma getirdiğinden, soy-zinciri ancak kadın soyu bakımından –analık hukukuna göre– hesaplanabilir ki, antik-çağda yaşamış bütün halklar içinde, başlangıçta bu durum ortaya çıkmıştır; 3° Bunun sonucu, kadınlar, ana olarak, genç kuşağın belirli ataları olarak, öylesine ^[sayfa 234] bir saygı ve saygınlığa sahip bulunuyorlardı ki, bu, Bachofen'in anlayışına göre, tam bir kadın egemenliğine (*gynecocratie*) kadar gidiyordu; 4° Kadının yalnızca bir tek erkeğe ait bulunduğu karı-koca evliliğine (*mariage conjugan*) geçiş, eski bir dinsel buyruğun ya cezasının çekileceği, ya da kendini belli bir süre başkalarına vererek, kadın tarafından hoşgörülmesinin satın alınacağı bir çığnenmesi (bir başka deyişle, gerçekte, öbür erkeklerin aynı kadın üzerindeki geleneksel hukukunun çığnenmesi) anlamına geliyordu.

Bachofen bu iddiaları kanıtları, çok büyük çabalarla toplamış olduğu antikçağ klasik yazınının sayısız parçaları içinde buluyor. Ona göre, "hetairizm" den tek-eşli-evliliğe ve analık hukukundan babalık hukukuna geçiş, özellikle Yunanlılarda, dinsel fikirlerin evri-

miyle; yeni anlayışı temsil eden yeni tanrıların, geleneksel topluluk içinde, eski anlayışı temsil eden eski tanrılar yanında ortaya çıkıp tutunması ve bunları giderek geri plana atmalarıyla gerçekleşmiştir. Demek ki, Bachofen'e göre, erkekle kadının karşılıklı toplumsal durumundaki tarihsel değişmeler, insanların gerçek yaşam koşullarındaki gelişmenin değil, bu yaşam koşullarının aynı insanların beyinlerindeki dinsel yansımasının ürünüdür. Bunun sonucu, Bachofen, Aiskhylos'un *Oresteia*'sını, [Yunan -ç.] kahramanlık döneminde, batmakta olan analık hukuku ile doğmakta olan utkun babalık hukuku arasındaki savaşın dramatik bir anlatımı olarak gösterir. Klytaimnestra, Truva savaşından dönen kocası Agamemnon'u, sevgilisi Aigisthos'a duyduğu sevgi yüzünden öldürür; ama Klytaimnestra'nın Agamemnon'dan olan oğlu Orestes, öz anasını öldürerek babasının öcünü alır. Bu yüzden, anakatilligini suçların en ağır ve en bağışlanmazı sayan analık hukukunun koruyucu perileri Erinniler tarafından izlenir. Ama, indirdiği vahiyle, Orestes'e bu cinayeti işleyen Apollon ve yargıç olarak başvuru Athena – burada yeni düzeni, babalık hukuku düzenini temsil eden iki tanrı onu korurlar; Athena, tarafları dinler. Bütün tartışma, Orestes'le Erinniler'i karşı karşıya getiren oturumda kısaca özetlenir. Orestes, Klytaimnestra'nın ikili bir cinayet işlediğini öne sürer: kadın, *kendi* öz kocasını, ve aynı zamanda oğlunun öz babasını öldürmüştür. Öyleyse neden Erinniler çok daha suçlu [sayfa 235] olan Klimmnestr'i değil de, onu izlerler [Erinniler'in -ç.] yanıtı inandırıcıdır:

“Çünkü kadın, öldürdüğü adama *kan bağıyla bağlı* değildi.”

Kendisine kan bağıyla bağlı bulunulmayan bir adamın öldürülmesinin günahı, hatta öldüren onun karısı bile olsa, ödenebilir; bu iş, Erinnileri ilgilendirmez. Erinniler'in görevi, kandaşlar arasındaki cinayetleri izlemektir ve analık hukukuna göre de en ağır ve en bağışlanmaz cinayet, bir ananın öldürülmesidir. O zaman, Apollon, Orestes'i savunur; Athena Areopagos' un –Atinalı yargıçların– oyuna başvurur; nedir ki, aklanma ve suçlanma için verilen oylar eşit sayıdadır; bunun üzerine, Athena başkan niteliğiyle, oyunu Orestes'ten yana kullanır ve Orestes aklanır. Böylece, babalık hukuku, analık hukuku üzerinde utku kazanmış olur; Erinniler'in da deyimiyle, “genç kuşak tanrıları”, Erinniler'i yenerler ve sonunda Erinniler yeni düzen içinde yeni bir görev almanın gerekli olduğu kanısına varırlar.

Oresteia'nin bu yeni, ama tamamen doğru yorumu, bütün kitabın en güzel ve en iyi parçalarından biridir; ama aynı zamanda, Bachofen'in Erinnilere, Apollon'a ve Athena'ya, sağlığında Aiskhylos'un inanmış olduğu kadar inandığını da kanıtlamaktadır: Gerçekten, Bachofen, Yunan kahramanlık döneminde, bu tanrıların babalık hukuku yararına analık hukukunu devirme mucizesini gösterdiklerine inanır. Dini, böylesine, evrensel tarihin belirleyici ögesi olarak kabul eden bir anlayışın, sonunda saf bir gizemciliğe (*mysticisme*) varması gerektiği açıktır. Bundan ötürü, Bachofen'in o koca kitabını baştanbaşa yutmak, güç ve çoğunlukla pek de yararlı olmayan bir iştir. Ama, bu onun yenilikçi değerini asla küçültmez. Bütün kurallardan başışık cinsel ilişkilerin yürürlükte bulunduğu, bilinmeyen bir ilkel durum biçimindeki çürük formülü; Yunanlılarla Asyalılar arasında, karı-koca evliliğinden önce, yalnızca bir erkeğin birçok kadınla cinsel ilişkilerde bulunmasıyla kalmayıp, ayrıca bir kadının birçok erkekle cinsel ilişkilerde bulunduğu ve bunun törelere karşı olmadığı bir durumun gerçekten yaşandığını, klasik ilkçağ yazınında bol sayıda [sayfa 236] varolan belirtilerin tanıklığına dayanan kanıtlarla, ilk olarak Bachofen değiştirmiştir. Ayrıca, Bachofen, kadının, kendini öbür erkeklere geçici olarak vererek, tek kocayla evlenme hakkını satınması gerektiği biçiminde, bu törenin izlerini bırakmadan asla kaybolmadığını; bunun sonucunu, soyağacının başlangıçta yalnızca kadın tarafından, bir anadan öbürüne hesaplanabileceği ve bu durumun, babalığın belirlendiği ya da hiç olmazsa genellikle kabul edildiği karı-koca evliliği döneminde de uzun süre devam ettiğini; çocukların tek belirli atalarının analar olduğu bu ilkel durumun analara ve aynı zamanda genel olarak kadınlara, o zamandan beri hiç görülmeyen yüksek bir toplumsal önem sağladığını da tanıtlamıştır. Gerçi Bachofen bu önermeleri o kadar açık bir biçimde dile getirmemiştir – gizemci anlayış onu bundan alıkoyuyordu. Ama o bütün bunları tanıtladı; bu, 1861 yılında, tam bir devrim demektir.

Bachofen'in büyük kitabı Almanca yazılmıştı: yani o zaman, bugünkü ailenin tarih-öncesi ile en az ilgilenen ulusun diliyle. Bu yüzden bilinmez kaldı. Aynı alandaki ilk ardılı (halefi), Bachofen'den sözedildiğini hiç duymadan, 1865'te ortaya çıktı.

Bu ardıl, J.F. Mac Lennan, öncelinin (selefinin) tam karşıtıydı. Dâhi mistik yerine, burada, kuru, duygusuz bir hukukçu karşısında

bulunuyoruz; taşkın ozansı imgeleme yetisinin yerini, bu kez, davasını savunan avukatın usa yatkın kombinezonları alır. Mac Lennan, birçok yabancı, barbar ve hatta eski ve yeni zamanların uygar halkları arasında, nişanlı erkeğin, yalnız başına ya da arkadaşlarıyla birlikte, gelecekteki eşini, ailesinden yapmacık bir zorbalıkla kaçırmayı gereken bir evlilik biçimi bulur. Töreye göre, bir aşiretin (tribünün), erkekleri; dışardan, başka aşiretlerden aldıkları kadınları, gerçekten zorla kaçınyorlardı. Bu, “kaçırma yoluyla evlenme” nasıl doğdu? Erkekler, kendi öz aşiretleri içinde yeterli sayıda kadın bulabildikleri sürece, buna hiçbir neden yoktu. Ne var ki, gelişmemiş halklar arasında, içinde evlenmenin yasaklandığı bazı kümelerin (grupların) varlığına sık sık rastlıyoruz (ki bu kümeler, 1865 yıllarında henüz çoğunlukla aşiretlerle karışınıyorlardı); öyle ki, başka topluluklarda, töre, belirli bir grup içindeki erkekleri aynı grup ^[sayfa 237] içindeki kadınlarla evlenmeye zorunlu tuttuğu halde, bunlarda erkekler karılarını, kadınlar da kocalarını dışardan bulmak zorundaydılar. Mac Lennan, eşlerini dışardan bulmak zorunda olanları “*exogame*” (“dış-evlenme”), içerden bulmak zorunda olanları “*endogame*” (“iç-evlenme”), olarak niteliyor ve uzunboylu düşünmeden, dış-evlenen ve iç-evlenen aşiretler arasında katı bir karşıtlık kuruyordu. Sonra da, dışardan-evlenme (*exogamie*) üzerine yaptığı kendi öz araştırmaları, çoğunlukla, hatta tamamen değilse birçok durumda, bu karşıtlığın yalnızca kendi imgeleminde varolduğu olgusunu ortaya koymalarına karşın, Mac Lennan, bütün teorisini, bu karşıtlık temeli üzerine kurar. Bu teoriye göre, dış-evlenen aşiretlerde yaşayan erkekler; kanlarını ancak başka aşiretlerden alabilirler; ama yabancıllık durumunda, aşiretler arasında sürekli savaş hali bulunduğundan, bu iş, ancak kaçırımayoluyla yapılabilirdi.

Mac Lennan gene sorar: Nerden çıkıyor bu dış-evlenme töresi? Ona göre bunun kandaşlık ve mahremelerarası-zina (*fücur, inceste*) kavramıyla hiçbir ilgisi yoktur; çünkü bu tür anlayışlar çok daha sonraları gelişmiştir. Nedir ki, dışardan-evlenme, kız çocuklarını doğar doğmaz öldürmek biçiminde, yabancıllık arasında çok yaygın bir töreden pekâlâ çıkabilirdi. Bu töre dolayısıyla, her aşiret içinde bir erkek çokluğu ortaya çıkardı ve bunun kaçınılmaz sonucu, birçok erkeğin aynı kadına sahip olması, çok-kocalılık olurdu. Ve bu durum sonucu, bir çocuğun anasının kim olduğu bilinir ama, babasının kim olduğu bilinemezdi: atalığın erkeğe göre değil,

yalnızca kadına göre hesaplanması – analık hukuku buradan doğar. Aşiret içinde –çok kocalılık ile hafiflemiş ama ortadan kalkmamış– kadın kılığının bir ikinci sonucu, başka aşiretlerden zorla ve sistemli olarak kız kaçırılmasıdır.

“Dışardan-evlenme ile çok-kocalı-evlilik (*polyandrie*) bir tek ve aynı kaynaktan –iki cins arasındaki sayı dengesizliği– geldiklerine göre, *bütün exogame ırklarda, ilkin çok-kocalılığın varlığını kabul etmemiz gerekir.* ... Ve bu yüzden, dışardan-evlenen ırklar arasında, yalnızca ana tarafındaki kan bağlarını kabul eden akrabalık sisteminin ilk akrabalık sistemi olduğuna, sözgötürmez bir şey olarak bakmak zorundayız.” (Mac Lennan, *Studies in Ancient History*, 1886, [sayfa 238] *Primitive Marriage*, s. 124).

Mac Lennan’ın başarısı, dışardan-evlenme olarak adlandırıldığı şeyin genel yaygınlığını ve büyük önemini göstermiş olmasıdır. Ama dış-evlenen toplulukların varlığı olgusunu onun *keşfetmediği* kesindir ve üstelik bu işi pek de iyi anlamamıştır. Birçok gözlemcinin eski ve dağınık öykülerini bir yana bırakalım –Mac Lennan’ın kaynakları özellikle bunlardır, Lathan (*Descriptive Etimology*, 1859), Hindistan’da yaşayan Magarlar’da^[145] bu kurumu büyük bir titizlik ve doğrulukla anlatmış ve bunun çok yaygın bir şey olduğunu ve dünyanın dört bucağında buna rastlanılabileceğini söylemişti, bizzat Mac Lennan tarafından sözü edilen parça. Daha sonra göreceğimiz gibi, Mac Lennan’ın kötü avukat anlayışı, bu nokta üzerinde, Bachofen’in mistik imgeleminin analık hukuku alanında yaptığından çok daha büyük bir karışıklığa yol açtığı halde, bizim Morgan, daha 1847 yıllarında, *İrokuatar Üzerine Mektuplar*’ında (*American Review*’da yayınlanmışlardır) ve 1851’de *The League of the Iroquis*’te, bu ilkel toplulukta dış-evlenmeyi göstermiş ve çok doğru bir biçimde anlatmıştır. Daha sonra kendisinin de kabul etmiş bulunduğu gibi, Bachofen’in bu noktada öncel olmasına karşın, analık hukukuna göre belirlenen soy-zinciri düzenini ilkel düzen olarak kabul etmiş bulunması da, Mac Lennan’ın bir başka başarısıdır. Ama burada da, durum açık değil; Mac Lennan hep “yalnızca kadın-soyuna göre akrabalık” tan (*kinship through females only*) söze diyor. Önceki bir aşama için doğru olan bu deyim, Mac Lennan, soyun ve ardıllık hukukunun (*droit de succession*) henüz tamamen kadın soy-zincirine göre hesaba katıldığı, ama erkek tarafından akrabalığın da aynı biçimde tanınıp deyimlendiği sonraki aşamalar

için de sık sık kullanılmaktadır. İşte bu, yarattığı değişmez bir hukuk terimini, bu terimi zamanla uygulanamaz bir duruma getiren değişik koşullara uygulamakta devam eden dar hukukçu anlayışının ta kendisidir.

Bütün gerçeğe benzer görünüşe karşın, Mac Lennan'ın teorisi, kendi öz yaratıcısına da, anlaşılabilir pek sağlam kurulmuş gibi görünmez. Hiç değilse, şu olgu karşısında şaşırır: “[Yalancıkattan] kız kaçırma şeklinin, kendini *erkek* akrabalığının [yani erkek soyzincirine göre belirlenen soyun] ^[sayfa 239] egemen olduğu halklar arasında daha belirgin ve daha açık bir biçimde göstermesi dikkate değer.” (s. 140)

Ayrıca şöyle yazar:

“Tuhaf olanı şu ki, bildiğimiz kadıyla, dış-evlenme ve eski akrabalık biçiminin birarada bulunduğu yerlerde, çocukların öldürülmesi asla sistemli bir biçimde uygulanmamıştır.”

Bunlar, Mac Lennan'ın olayları açıklama biçimiyle taban tabana çatışan iki olgudur ve Mac Lennan, bunlara karşı, daha da karışık yeni varsayımlar ileri sürmekten başka bir şey yapamaz.

Buna karşın, Mac Lennan'ın teorisi İngiltere'de büyük başarı kazandı ve hayli gürültü kopardı. Mac Lennan, bu ülkede, genellikle aile tarihinin kurucusu ve bu alanda en büyük yetke olarak kabul edildi. Çok sayıda bireysel ayıklama ve değişiklikler saptanmış bulunmasına karşın, dış-evlenen ve iç-evlenen aşiretler arasında kurduğu karşıtlık, egemen olan anlayışın başlıca temeli olarak kaldı ve atlara takılan gözlükler gibi, araştırma alanının tamamen kavranmasını engelleyerek, bütün gelişmeleri olanaksız kıldı. İngiltere ve İngiltere dışında daha birçok ülkede, Mac Lennan'ın değerinin olduğundan çok fazla gösterilmesine karşı belirtmek gerekir ki, onun tam bir yanlış anlamaya dayanan dış-evlenen ve iç-evlenen “aşiret”ler arasındaki karşıtlığı, araştırmalarının sağladığı yararlarıdan daha çok zararlara neden olmuştur.

Bu sırada, gitgide onun yalınkat teorisinin çerçevesine sığmayan birçok olgunun ortaya çıktığı görüldü. Mac Lennan'a göre, yalnızca üç evlilik biçimi vardır: çok-kanlılık (*polygamie*), çok-kocalılık (*polyandrie*) ve karı-koca evliliği (*mariage conjugal*). Ama konu üzerinde dikkatle durulunca, gelişmemiş halklar arasında, bir dizi erkeğin, bir dizi kadına ortaklaşa sahip olmaları şeklindeki evlilik biçimlerinin varlığıyla ilgili birçok kanıtlar bulundu ve Lubbock (*The*

Origin of Civilisation, 1870) bu grup halinde evliliği (*Communal Marriage*) tarihsel bir olgu olarak kabul etti.

Az zaman sonra, 1871'de, Morgan, yeni ve birçok bakımdan kesin belgelerle ortaya çıktı. Onun kanısına göre, aslında yürürlükteki evlilik sisteminden çıkan akrabalık derecesiyle [sayfa 240] mutlak çelişki durumunda bulunmasına karşın, İrokualara özgü akrabalık sistemi, Birleşik Devletler'deki bütün yerli halk için ortak, öyleyse bütün bir kıtaya yaygın bir sistemdi. Morgan, bizzat hazırladığı tablolar ve soru kâğıtları aracılığıyla, Federal Amerikan Hükümetinin, öbür halklarla ilgili akrabalık sistemleri üzerine de bilgiler toplamasını sağladı. Ve alınan yanıtlara göre, bulduğu şey şunlar oldu: 1° Amerika'nın yerli halkları arasındaki akrabalık sistemi, aynı şekilde Asya'da, ve hafifçe değişik bir biçimde, Afrika ve Avustralya'daki birçok ilkel halklar arasında da yürürlükteydi; 2° Bu sistem Havai ve birçok öbür Avustralya adalarında ortadan kalkmakta bulunan bir grup halinde evlilik biçimiyle yetkin bir biçimde açıklanabiliyordu; 3° Ama aynı adalarda, bu evlilik biçiminin yanısıra, ancak şimdi yürürlükten kalkmış daha ilkel bir grup evliliği biçimiyle açıklanabilecek bir başka akrabalık sistemi de varlığını sürdürüyordu. Morgan, *Systems of Consanguinity and Affinity* ["Kandaşlık ve Akrabalık Sistemleri"] (1871) içinde, toplanan bilgileri ve bunlardan çıkardığı sonuçları yayımladı ve böylece, tartışmayı çok daha geniş bir alana aktardı. Kendilerine uygun düşen aile biçimlerini bulmak için akrabalık sistemlerinden hareket ederek, yeni bir araştırma yolu açtı ve insanlığın tarih-öncesi üzerine çok daha geniş bir geriye-bakış görüşü sağladı. Eğer bu yöntem kendini kabul ettirseydi, Mac Lennan'ın o çıtıptı kurgusu toz olurdu.

Mac Lennan, *İlkel Evlilik (Studies in Ancient History, 1876)* kitabının yeni baskısında teorisini savunuyordu. Kendisi yalnızca varsayımlara dayanarak ve tamamen yapay bir biçimde bir aile tarihi düzenlediği halde, Lubbock ve Morgan'dan, yalnızca ağızlarından çıkan her sözün kanıtlarını istemekle kalmaz, ayrıca yalnızca bir İskoç mahkemesi tarafından kabul edilebilecek şekilde geçerliği söz götürmez kanıtlar da ister. Ve aynı Mac Lennan, Ceramenlerdeki dayı ile yeğen arasındaki sıkı ilişkiden (Tacitus, *Germania*, 20), Sezar'ın anlattığı, Bretonların onluk ya da onikilik grupları halinde karlılarına ortaklaşa sahip olmaları olgusundan ve eski yazarların barbarlar arasındaki kadın ortaklığı üzerine bütün öbür

öykülerinden, kılı kıpırdamadan, bütün bu halklarda çok-kocallığın yaygın olduğu sonucunu çıkarır. [sayfa 241] İnsan, kendini, bir davayı kendi gönölünce göstermek için canının istediği gibi konuşan, ama savunma avukatından, her sözü için hukuksal bakımdan kesin kanıtlar isteyen bir savcı karşısında sanır.

Mac Lennan, grup halindeki evliliğın tamamen uydurma bir şey olduğunu öne sürer ve bunu yaparak, Bachofen'in de uzağında, hayli gerilerde kalır. Morgan'ın akrabalık sistemlerine gelince, ona göre burada yalnızca basit toplumsal nezaket gerekleri sözkonusudur; bunun da kanıtı, Amerika yerlilerinin, hatta bir yabancıya, bir beyaza bile söz yöneltirken, kardeş ya da baba sözcüklerini kullanmalarıdır. Bu, katolik papaz ve rahibelerine hitap ederken kullanıldıkları; keşişlerin, dindar kadınların, hatta masonlar ve İngiliz meslek birlikleri [sendikaları -ç.] üyelerinin, cakalı oturumlarında birbirlerine karşı kullanıldıkları için, baba, ana, birader, hemşire gibi adlandırmaların; anlamsız söz yöneltme biçimlerinden başka bir şey olmadıklarını ileri sürmeye benzer. Kısaca, Mac Lennan'ın savunması, içler acısı bir güçsüzlükteydi.

Nedir ki, Mac Lennan'ın henüz yenilmemiş bulunduğu bir konu vardı. Bütün sisteminin üzerine kurulmuş bulunduğu dış-evlenen ve iç-evlenen "aşiret"ler arasındaki karşıtlık yalnızca sarsılmamış olmakla kalmıyor, ayrıca herkes tarafından bütün aile tarihinin ekseni olarak kabul ediliyordu. Mac Lennan'ın bu karşıtlığı açıklama girişiminin yetersiz kaldığı ve kendi ortaya koyduğu olguların bunun tersini gösterdiği düşünülüyordu. Ama çelişkinin kendisi, yani biri karlarını aşiretin içinden alırken, öbürü için bunu yapmak mutlak biçimde yasaklanmış bulunan, karşılıklı olarak birbirini dışılayan, birbirinden bağımsız ve özerk iki tür aşiretin varlığı tartışılmaz bir dogmaydı. Örneğın, Giraud-Teulon'un *Origines de la famille* ["Ailenin Kökeni"] (1874) ve hatta Lubbock'un *Origin of Civilisation* ["Uygarlığın Kökeni"] (dördüncü baskı,1882) adlı yapıtlarına bakılırsa, bunun böyle olduğu görülür.

Morgan'ın, benim bu irdelememe temel olan büyük yapıtı, *Ancient Society* ["Eski Toplum"] (1877), işte bu konuyu ele alıyor. Morgan 1871'de henüz yalnızca önsezisine belli-belirsiz sahip olduğu şeyi, bu yapıtta tam bir bilinçle [sayfa 242] geliştirmiştir. Dış-evlenme ve iç evlenme asla karşıt şeyler değildir; şimdiye kadar hiçbir yerde dış-evlenen "aşiret"lerin varlığı tanıtlanmamıştır. Nedir ki, henüz

grup halinde evliliğin egemen olduğu çağlarda –büyük bir olasılıkla, bir zamanlar, bu, her yerde egemendi– aşiret, ana tarafından kandaş belirli sayıda gruplara, genslere bölünüyordu; bu gruplardan her birinin içinde evlenme sıkı sıkıya yasaklanmıştı; öyle ki, bir gensin erkekleri, karlarını pekâlâ aşiretin içinden alabilirlerdi ve her zaman da öyle yapıyorlardı; ama kendi gensinin dışından almak zorundaydılar. Öyleyse, gensin sıkı sıkıya dış-evlenen olması, genslerin bütününe kapsayan aşiretin sıkı sıkıya iç-evlenen olmasına engel değildi. Böylece, Mac Lennan'ın saçmalıklarından son kalan şey de çöküyordu.

Ama Morgan bununla da yetinmedi. Amerikan yerlilerinin gensi, incelemekte olduğu alanda, yeni bir ilerleme yapmasını sağladı. Analık hukukuna göre örgütlenmiş bulunan bu gens içinde, daha sonra, antikçağ dünyasında yaşayan uygar halklar arasında bulduğumuz şekildeki gensin, babalık hukukuna göre örgütlenen gensin çıkmış olduğu ilkel biçimi bulguladı. Bütün tarihçiler için o zamana kadar bir bilmece olarak kalmış bulunan Yunan ve Roma gensi, Amerika yerlilerinin gensi sayesinde açıklanma olanağını buluyor ve aynı zamanda, bütün tarih-öncesi, yeni bir temel kazanıyordu.

Darvinci evrim teorisinin biyoloji bakımından, marksist artış değer teorisinin ekonomi politik bakımından önemi neyse, analık hukukuna göre örgütlenmiş bulunan, ve uygar halkların yaşadığı şekilde babalık hukukuna göre örgütlenen genslerin önceki aşamasını oluşturan ilkel gens içinde yapılmış olan bu bulgunun, ilkel tarih için taşıdığı önem de odur. Bu bulgu, Morgan'ın, o gün için elde bulunan belgelerin izin verdiği ölçüde, ilk kez, hiç değilse klasik evrim aşamalarının *grosso modo** ve geçici olarak saptanmış bulunduğu bir aile tarihi taslağı hazırlamasını sağladı. Bunun, tarih-öncesi-bilimi bakımından yeni bir çağın başlangıcı olduğu apaçık bir şeydir. Analık hukukuna göre örgütlenmiş bulunan gens, çevresinde bütün bu bilimin [sayfa 243] döndüğü eksen haline geldi; bunun bulgulanmasından sonra, araştırmaların ne yönde ve hangi amaca doğru yöneltileceği ve elde edilen sonuçların nasıl sınıflandırılacağı biliniyor. Bundan ötürü, Morgan'ın kitabından sonra bu alanda gerçekleşen ilerlemeler, Morgan'ın kitabından önce gerçekleşenlerden

*Ana çizgileriyle. -ç.

çok daha hızlı olmuştur.

Artık Morgan'ın bulguları bütün tarih-öncesi-bilimcileri tarafından kabul edilmiştir, hatta İngiltere'de bile; ya da daha doğrusu, tarih-öncesi-bilimcileri, bu bulgular kendilerine maletmişlerdir. Kafalardaki bu devrimi borçlu olduğumuz kimse Morgan'dır; ama hemen hiçbiri, bunu açıkça itiraf etmez. İngiltere'de, olanaklı olduğu ölçüde, Morgan'ın kitabının sözü edilmez; kitabın yazanna gelince, ondan da, alçak gönüllülük gösterip, *eski* araştırmalarını överek kurtulurlar. Açıklamasındaki ayrıntılar hararetle didiklenir, ama gerçekten önemli bulguları üzerinde inatla susarlar. *Ancient Society*'nin özgün baskısı tükenmiştir; Amerika'da bu tür bir kitap, hiçbir zaman kârlı pazarlar bulamaz; İngiltere'de, kitap sistemli bir biçimde yok edilmişse benzer; ve çığır açan bu kitaptan, şimdi satışta bulunan tek baskı... Almanca çevirisidir.

Özellikle ünlü tarih-öncesi-bilimcilerimizin yazılarında salt nezaket eseri bu kitaptan yapılmış aktarmalar ve başka arkadaşça yardımlaşma kanıtları karınca gibi kaynadığından, bir susku-komplosu sayılmaması çok güç olan bu sakıntı nerden geliyor? Acaba Morgan Amerikalı olduğu için, ve İngiliz tarih-öncesi-bilimcilerine, belge toplamakta gösterdikleri bütün övülesi çabalanna karşın, bu belgeleri düzenlemek ve sınıflandırmakta, iki dâhi yabancının, Bachofen ve Morgan'ın genel görüşlerine, düşüncelerine uymak çok ağır geldiği için mi? Hadi Alman neyse; ama Amerikalı? Amerikalı karşısında her İngiliz, yurtsever olur; bunun güldürücü örneklerini Birleşik Devletler'deyken çok gördüm.^[146] Ama buna şu eklenebilir ki, Mac Lennan, İngiliz tarih-öncesi-bilim okulunun, deyim yerindeyse, kurucusu ve resmen kabul edilmiş önderiydi; onun, çok-kocalılık ve kız kaçırma yoluyla evlenmeden geçerek, çocuk öldürme ve analık hukukuna göre örgütlenmiş aileye varan gülünç tarihsel düşüncelerinden en büyük saygıyla söz etmek de bir tür, [sayfa 244] tarih-öncesi kibarlığıydı. Birbirini kesinlikle dışlayan dış-evlenen ve iç-evlenen "aşiret"lerin varlığından en küçük bir kuşku, büyük bir sapıklık sayılıyordu; sonuç olarak, bütün bu kutsal tanınmış dogmaların külünü havaya savurarak, Morgan, bir tür günah işlemiş oluyordu: Üstüne üstlük, Morgan bu dogmaları öylesine kanıtlarla yok ediyordu ki, bu kanıtların bir kez açıklanması, inandırıcı olmalarına yetiyordu. O zamana kadar, dış-evlenme ve iç-evlenme arasında, elleri böğründe sendeleyip duran Mac Lennan

hayranları: “Nasil oldu da, bunu bu kadar zamandan beri kendimiz bulamayacak kadar aptal olabildik!” diye haykırarak kafalarını dövmüş olmalıdır.

Sanki resmî okulu şaşırtmak için, onu soğukça uzakta tutarak başka türlü davranmak yeterli bir suç değilmiş gibi, Morgan, ayrıca uygarlığı, bugün içinde yaşadığımız toplumun temel biçimi olan meta üreten toplumu, Fourier’yi ansitan bir şekilde eleştirerek, üstelik eleştirmekle kalmayıp, ancak Karl Marx’ın kullanabileceği terimlerle bu toplumun gelecekteki dönüşümünden de söz ederek, ölçüyü kaçırdı. Öyleyse, eğer Mac Lennan, öfkeli bir şekilde, onun yüzüne karşı “tarihsel yöntemin kendisi için tamamen antipatik” olduğunu söylemiş ve eğer profesör Bay Giraud-Teulon da, Cenevre’de, 1884’te, bu kaniya katılmışsa, bunu haketmiştir. Nedir ki, bu aynı Bay Giraud-Teulon, 1874’te (*Origines de la famille*), hâlâ Mac Lennan’ın dış-evlenen labirentleri içinde, elleri böğründe, yalpalayıp duruyordu da, onu oradan Morgan çekip çıkarmak zorunda kalmıştı!

Burada, tarih-öncesi-biliminin Morgan’a borçlu olduğu öbür ilerlemeler üzerinde durmak gereğini duymuyorum; incelememde, bu konu üzerine gerekli bilgiler bulunacaktır. Morgan’ın büyük yapıtının yayımlanmasından bu yana geçen ondört yıl, ilkel insan toplulukları tarihi üzerine sahip olduğumuz belgeleri son derece zenginleştirdi. İnsan-bilimcilere, gezginlere ve profesyonel tarih-öncesi-bilimcilerine, bazan yeni olgular, bazan da yeni görüşler getirerek, karşılaştırmalı hukuk uzmanları da katıldılar. Böylece Morgan’ın ayrıntılarıyla ilgili birçok varsayımı sarsıldı, hatta geçerliliğini yitirdi. Ama hiçbir yerde, yeni belgeler, onun başlıca [sayfa 245] büyük görüşlerini yeni görüşlerle değiştirmek sonucunu vermedi. Tarih-öncesi içinde Morgan’ın kurmuş olduğu düzen, anaçizgileriyle, bugün de geçerlidir. Evet, denebilir ki, bu büyük ilerlemenin yapıcısı gizlendiği ölçüde, yapıtı, genel bir onay kazanacaktır.* [sayfa 246]

* 1888 Eylülünde New-York’tan dönerken, Lewis Morgan’ı tanımış olan, Rochester çevresinden seçilmiş eski bir Kongre üyesiyle karşılaştım. Ne yazık ki, Morgan hakkında bana pek bir şey anlatamadı. Söylediğine göre, Morgan, Rochester’de, yalnızca irdelemeleriyle uğraşan sade bir kimse olarak yaşamıştı. Albay olan kardeşi, Washington’da, Ulusal Savunma Bakanlığı’nda çalışıyordu. Morgan, kardeşinin aracılığıyla; hükümetin araştırmalarıyla ilgilenmesini ve yapıtlarından çoğunun devlet eliyle yayımlanmasını sağlamıştı. Sözüünü ettiğim kişi de, Kongre üyesi olduğu sıralarda, bu işe çeşitli yardımlarda bulunmuştu. [*Engels’in notu.*]

Londra, 16 Haziran 1891

FRİEDRİCH ENGELS

Die Neue Zeit, Bd. 2,
n° 41, 1890-91'de ve
Friedrich Engels, *Der Ursprung
der Familie, des Privateigentums
und des Staats*, Stuttgart 1891'de
yayımlanmıştır.

AİLENİN,
ÖZEL MÜLKİYETİN
VE
DEVLETİN KÖKENİ

LEWIS H. MORGAN'IN
ARAŞTIRMALARININ İŞİĞİNDE^[142]

I
TARİH-ÖNCESİ
UYGARLIK AŞAMALARI

İnsanlığın tarih-öncesi dönemini, bilinçli bir biçimde belirli bir düzene koyma işine ilk girişen Morgan olmuştur; ve çok sayıda yeni belge herhangi bir değişikliği zorunlu kılan kadar, onun olguları sınıflandırma biçimi, kuşkusuz yürürlükte kalacaktır.

Onu, başlıca üç dönemden, yani yabanlılık, barbarlık ve uygarlıktan, yalnızca ilk iki dönem ile üçüncü döneme geçişin ilgilendirdiği açıktır. İlk iki dönemden herbirini yaşam araçlarının üretiminde gerçekleştirilen gelişmelere göre, aşağı, orta ve yukarı aşamalara ayırır; “çünkü”, der, “doğa üzerinde insan tarafından erişilmiş bulunan üstünlük ve egemenlik derecesi bakımından, yaşam araçlarının üretimindeki ustalık kesin bir önem taşır. Bütün varlıklar arasında, yalnızca insan, gereksinmelerini karşılamak için ^[sayfa 247] gereksindiği

şeylerin üretimine, hemen hemen mutlak bir biçimde egemen olabilmıştır. İnsanlığın gelişmesindeki bütün büyük dönemler, tamamen denebilecek bir biçimde, beslenme kaynaklarındaki genişleme dönemleriyle düşümdeştirler.”

Aile de insanlıkla birlikte gelişir; ama dönemlere ayrılmak bakımından, o kadar çarpıcı özellikler göstermez.

1. YABANILLIK

1. *Aşağı aşama.* – Sıcak ve ılıman ormanlarda, henüz ilkel barmaklarda, hiç olmazsa kısmen ağaçlar üzerinde (büyük yırtıcı hayvanlara karşı korunabilmiş olmasını yalnız bu açıklar) yaşayan insan türünün çocukluğu. Kabuklu ya da kabuksuz yemişlerle ve köklerle beslenirdi. Bu dönemin başlıca sonucu, heceli (*articule*) bir dilin ortaya çıkışıdır. Tarihsel dönem boyunca bilinen bütün halklardan hiçbiri, bu ilkel durum içinde yaşamıyorlardı. Binlerce yıl sürmüş olmasına karşın, bu durumu dolaysız tanıklarla gösteremiyoruz. Ama, bir kez insanın hayvandan geldiği kabul edilince, bu geçiş döneminin kabulü de kaçınılmaz olur.

2. *Orta aşama.* – Balık tüketimi (midye ve suda yaşayan kabuklu-kabuksuz bütün hayvanlar dahil) ve ateşin kullanılmasıyla başlar. Bu ikisi birarada bulunur, çünkü balık tüketimi, ancak ateşin kullanılmasıyla tamamen mümkün olmuştur. Bu yeni besin sayesinde, insanlar, iklim ve yer sınırlarına bağlı kalmaktan kurtuldular; ırmak boylarını ve deniz kıyılarını izleyerek, daha yabanıl durumdakiler bile, dünyanın büyük bir bölümü üzerine yayılabildiler. Paleolitik adıyla tanınan taş devri birinci döneminin bütününe, ya da bu dönemin büyük bir bölümüne ait kabaca yontulmuş ve cilâsız taştan aletlerin bütün kıtalar üzerine yayılmış bulunması, bu göçlere tanıklık eder: Yeni bölgelere yerleşme, sürekli olarak uyanık bulunan bulgu ve üretim içgüdüsü ve sürtmeye ateş elde etmenin öğrenilmesi, sıcak küller ya da toprakta kazılmış fırınlar içinde pişirilmiş nişastalı kök ve yumrular gibi, mızrak ve topuz cinsinden ilk silahların bulunmasıyla zaman zaman yardımcı bir besin haline gelen av hayvanları gibi, yeni geçim araçlarının elde edilmesini sağladı. Ama, kitaplarda yazdığı gibi avcılıktan [sayfa 248] başka hiçbir şey yapmayan, yani *yalnızca* avla yaşayan halklar hiç varolmamışlardır; çünkü av ürünü, tamamen rastlantıya bağlı bir şeydir. Beslenme

kaynaklarındaki sürekli darlık ve güvensizlik sonucu, yamyamlık, bundan böyle uzun zaman sürmek üzere, bu aşamada ortaya çıkmış olsa gerektir. Günümüzde, Avustralyalılarla Polinezyalıların çoğu, henüz yabanılığın bu orta aşamasında bulunmaktadır.

3. *Yukarı aşama.* – Ok ve yayın türetimiyle başlar; bunlar sayesinde av eti olağan bir besin, av da, olağan uğraşı dallarından biri durumuna gelmiştir. Yay, kırıç ve ok, daha şimdiden, bulunması uzun, yinelenmiş deneyimleri ve çok keskinleşmiş zihin yeteneklerini, öyleyse birçok başka türetimlerin de bilinmesini gerektiren çok karmaşık bir alet oluştururlar. Ok ve yay kullanan ama henüz çömlekçiliği bilmeyen (Morgan'a göre, barbarlık durumuna geçiş çömlekçilikle başlar) halkları incelersek, gerçekte bazı ilk köysel kuruluşların, yaşam araçları üretiminde belirli bir ustalaşmanın, tahtadan kap ve avadanlıkların, bitkisel liflerden elle (tezgâhsız) yapılan dokumacılığın, kabuk ya da sazdan örme sepetçiliğın, cilalı taştan yapılma aletlerin (neolitik) varlığını buluruz. Çoğu zaman, taş, balta ve ateş, bir ağaç gövdesini oyarak kayık yapılmasında; bazı bölgelerde de, kalas ve tahta levhalar, konut yapımında, daha bu dönemde kullanılmışlardır. Bütün bu gelişmeleri, örneğın ok ve yayı iyi bilen, ama çömlekçiliği bilmeyen Kuzey-Batı Amerika yerlileri (*Indiens*) arasında görüyoruz. Barbarlık çağı için demir kılıç ve uygarlık için ateşli silah neyse, yabanılık için de ok ve yay odur: her işi çözümleyen silah.

2. BARBARLIK

1. *Aşağı aşama.* – Çömlekçiliğın sahneye çıkışıyla başlar. Çömlekçilik, birçok tanıtlanmış durumda ve anlaşıldığına göre her yerde, örme ya da tahtadan kapları ateşe dayanıklı duruma getirmek için kille kaplama pratiğinden doğmuştur. Zamanla, bu pratik, kilin, içinde şeklini aldığı kap bulunmadan da kullanılabilceğinin bulunmasını sağlamıştır.

Buraya kadar, gelişmenin gidişini, genel bir biçimde, belirli bir dönem için, buldukları bölgeleri hiç hesaba [sayfa 249] katmadan, bütün halklarda geçerli olarak düşünebiliyorduk. Ama barbarlığın ortaya çıkışıyla, iki büyük kıtadan herbirinin özel doğal niteliklerinin hesaba katılması gereken bir aşamaya erişmiş bulunuyoruz. Barbarlık döneminin belirleyici etkeni, hayvanların evcilleştirilmesi

ve yetiştirilmesi ile bitki ekimidir. Ama, eski dünya denilen Doğu kıtası, evcilleştirilmeye yatkın hemen bütün hayvanlara, ve biri hariç, ekime özgü her türlü tahıla sahipti; Batı kıtası, Amerika ise, evcilleştirilmeye yatkın memeli olarak (o da yalnız Güneyin bir kısmında) yalnızca lamaya ve ekilebilir tahıllardan da yalnızca birine, ama en iyisine, mısıra sahipti. Bu farklı doğal koşullar sonucu bundan böyle, her iki yarıküre halkları, kendilerine özgü bir gidiş izlemişler ve iki gidişten herbirinin, özgül aşamalar içindeki belirtileri birbirinden ayrı olmuştur.

2. *Orta aşama.* – Doğuda evcil hayvanlar yetiştirilmesi, Batıda sulama aracıyla yenecek bitkilerin ekimi ve yapılarda kerpiç ve taş kullanılmasıyla başlar.

Batıdan [Amerika'dan, -ç.] başlıyoruz; çünkü Avrupalıların fethine kadar, bu aşama hiçbir yerde aşılmamıştı.

Barbarlığın aşağı aşamasında bulunan Amerika yerlileri arasında (Missisipi'nin doğusunda bulunan bütün kıvılderililer bunlar içindeydi), daha ilk bulgulandıkları zamanlarda, ufak ölçüde bir mısır ekimi ve belki de kabak, kavun ve öbür bahçe bitkileri yetiştiriciliği yapılmaktaydı; besin maddelerinin en büyük kısmı böyle sağlanıyordu. Bu yerliler, kazık bölmelerle çevrili köyler içinde, tahtadan evlerde barınıyorlardı. Kuzey-Batıdaki ve özellikle Kolombiya vadisindeki aşiretler, henüz yabani dönemin yukarı aşamasında bulunuyorlar ve ne çömlekçiliği, ne de herhangi bir bitki ekimi biliyorlardı. Buna karşılık, Yeni-Meksika'nın *Pueblos*'lu^[147] denilen yerlileri, Meksikalılar, Orta Amerika halkları ve Perulular, Amerika'nın fethi çağında barbarlığın orta aşamasında bulunuyorlardı. Bunlar, kerpiç ya da taştan yapılmış kale gibi yerlerde barınıyor, kanallarla sulanan bahçelerde, durum ve iklime göre değişen ve başlıca beslenme kaynağını sağlayan mısır ve başka besin bitkileri ekiyorlar; hatta bazı hayvanları da evcilleştirmiş bulunuyorlardı; örneğin, Meksikalılar, hindi ve öbür kümes [sayfa 250] hayvanlarını; Perulular, lamayı evcilleştirmişlerdi. Üstelik, madenleri kullanmayı da öğrenmişlerdi; ama demir işlemlerini bilmiyorlar ve bu yüzden, taştan yapılmış silah ve aletlerden hiçbir zaman vazgeçemiyorlardı. Sonra da, İspanyolların fethi gelecekteki bütün bağımsız gelişmeleri yoketti.

Doğuda barbarlığın orta aşaması, bitki ekimi bu dönemin çok ilerlemiş bir çağına kadar bilinmeden kalmış gibi görünürken, süt ve et vermeye yatkın hayvanların evcilleştirilmesiyle başlamıştır.

Davar evcilleştirilip yetiştirilmesi ve hayli geniş sürülerin oluşturulması, Aryenlerin ve Semitlerin, öbür barbarlar yığınından ayrılması sonucunu vermiş benzer. Hayvan adları, Avrupa ve Asya Aryenleri arasında aynı kalmıştır; ama bitki adları, hemen hiç de böyle değildir.

Sürülerin meydana gelmesi, uygun bölgelerde Semitleri Dicle ve Fırat'ın; Aryenleri ise, Hindistan, Amuderya (*Oxus*), Sirderya (*Iax-arte*); Don ve Dinyeper'in çayırılık ovalarında çobanlık yaşamına götürme sonucu verdi. Hayvanların evcilleştirilmesi işi, herhalde, önce bu otlak alanlar yöresinde başlamıştır. Böylece, çoban halklarının sonraki kuşakları, yabancı atalar, hatta barbarlığın aşağı aşamasındaki insanlar için hemen hemen bannılmaz durumda olduğundan, insanlığın beşiği olmaktan çok uzak bulunan bölgelerde yetişmiş olsalar gerektir. Tersine, bu orta aşama barbarları, çobanlık yaşamına alıştıktan sonra, ırmak boylarının çayırılık ovalarını kendi istekleriyle bırakarak, atalarının yurdu ormanlık bölgelere dönmeyi akıllarına bile getiremezlerdi. Hatta Kuzeye ve Batıya doğru itildikleri zaman, Semitler ve Aryenler için, tahıl ekimiyle hayvanlarını besleme olanakları sağlanmadan önce, özellikle kış geçirmek bakımından uygun bulunmayan Batı Asya ve Avrupa'nın ormanlık bölgelerinde yerleşmek, olanaksız olmuş-tur. Bu bölgelerde ekimin, önce hayvan sürülerinin ot gereksinmesini karşılamak için doğmuş ve ancak sonradan insanların beslenmesi bakımından önem kazanmış bulunması olasılıktan da öte bir şeydir.

Aryen ve Semit ırkların üstün gelişmesini, belki de, bu ırkların beslenmesinde et ve süt bolluğuna ve özellikle bu bolluğun çocukların gelişmesi üzerindeki olumlu etkilerine ^[sayfa 251] bağlamak gerekir. Gerçekten, hemen hemen tamamen bitkisel bir beslenmeye yaşayan Yeni-Meksika'nın Peublos'lu yerlileri, daha çok et ve balık yiyerek yaşayan barbarlığın aşağı aşamasındaki yerlilerden daha küçük bir beyne sahiptirler. Ama herhalde, bu aşama boyunca, yamyamlık yavaş yavaş ortadan kalkar ve ancak dinsel bir eylem, ya da hemen hemen aynı anlamda büyücülük şeklinde sürüp gider.

3. *Yukarı aşama.* – Demir madenin eritilmesi ve dökümüyle başlar ve abecenin türetimi ve bunun yazıda kullanılmasıyla, barbarlıktan uygarlığa geçilir. Önce de belirttiğimiz gibi, yalnız Doğu yanküresinde bağımsız bir gelişme gösteren bu aşama, üretimdeki ilerleme bakımından, bütün önceki aşamaların topundan daha

zengindir. Kahramanlık çağının Yunanlıları, Roma'nın kurulmasından az önceki İtalyan aşiretleri, Tacite'nin Cermenleri, Vikingler çağının Normanları bu aşamada bulunuyorlardı.

Her şeyden önce, büyük ölçüde tarla ekimini, tarımı olanaklı kılan hayvanlar tarafından çekilen demirden sabanı, ilk olarak, bu dönemde görürüz. Bunun sonucu, yaşam araçlarında, çağın koşulları bakımından sınırsız bir artış görülür. Demirden balta ve demirden bel olmaksızın, geniş ölçüde gerçekleşmesi olanaksız bir dönüşüm, ormanların açılarak tarla ve çayır haline dönüştürülmesi de, gene sabanın üretimine bağlıdır. Ama bütün bunların sonucu, nüfusun hızla artışı ve küçük bir alan üzerinde yoğunlaşması oldu. Tarımın olanaklı olmasından önce, örneğin yarım milyon insanın bir tek merkezî yönetim altında toplanabilmesi için, zorunlu olarak, tamamen istisnai koşulların birarada bulunması gerekirdi; büyük bir olasılıkla, bu durum hiç gerçekleşmemiştir.

Barbarlığın yukarı aşamasının doruğu, kendini bize Homeros'un şiirinde, özellikle *İlyada*'da gösteriyor. Gelişmiş demir aletler, körük, kol-değirmeni, çömlekçi toması, zeytinyağı ve şarap yapımı; madenlerin ustalıkla bir biçimde işlenmesi, yük ve savaş arabaları, kalas ve tahtalarla gemi yapımı, sanat olarak mimarlığın başlangıcı, kuleli ve mazgallı duvarlarla çevrilmiş kentler, Homeros'un destanı ve bütün mitoloji – işte Yunanlıların barbarlıktan uygarlığa ^[sayfa 252] geçirdikleri bellibaşlı miras budur. Bununla, Homeros çağı Yunanlılarının, daha yüksek bir dereceye geçmeye hazırlandıkları bu kültür aşamasının başlarında bulunan Cermenler üzerine Sezar ve hatta Tacite'in anlattıklarını karşılaştırsak, barbarlığın yukarı aşamasının, üretimde ne zengin bir gelişmeyi kapsadığını görürüz.

Burada, Morgan'a dayanarak kaba taslak çizdiğim, insanlığın yabanıllık ve barbarlık durumundan uygarlık başlangıçlarına kadar gidişini gösteren tablo, yeni çizgiler bakımından oldukça zengindir ve özellikle, doğrudan üretimden yararlanılarak hazırlandığı için, hiç sözgötürmez. Ama gene de, uzak ülkelerde yapacağımız gezi sonucu gözler önüne serilecek freskle karşılaştırılırsa, bu tablonun donuk ve yoksul kaldığı görülecektir. Barbarlıktan uygarlığa geçişi ve barbarlıkla uygarlık arasındaki çarpıcı karşıtlığı iyice aydınlatmak, ancak bu gezinin sonunda mümkün olacaktır. Şimdilik Morgan'ın düzenlediği sınıflamayı aşağıdaki gibi genelleştirebiliriz: *Yabanıllık*: Doğa ürünlerinden, onları hiç değiştirmeden yararlanmanın ağır

bastığı dönem. İnsan eliyle yapılan üretim, her şeyden önce bu yararlanmayı kolaylaştıran aletlerin üretimidir. *Barbarlık*: Hayvan yetiştirme, tarım ve insanın faaliyeti sayesinde doğal ürünlerin üretimini artırmayı sağlayan yöntemlerin öğrenilmesi dönemi. *Uygarlık* : İnsanın doğal ürünleri hammadde olarak kullanmayı öğrendiği dönem; asıl anlamda sanayi ve ustalık dönemi.

II A İ L E

Yaşamının büyük bir bölümünü, bugün de New-York eyaleti içinde yaşayan İrokualar arasında geçirmiş ve onların aşiretlerinden biri (Senekalar aşireti) tarafından kardeş edinilmiş bulunan Morgan, bu yerliler arasında, onların gerçek aile ilişkileriyle çelişik durumda olan bir akrabalık sisteminin yürürlükte olduğunu buldu. Bunlar arasında, Morgan'ın "iki-başlı-aile" (*Paarungsfamilie*) terimiyle adlandırdığı, taraflardan her ikisince de kolayca bozulabilen ^[sayfa 253] bir kan-koca evliliği hüküm sürüyordu. Öyleyse, böylesine bir çiftin çocukları belirli olur ve herkesçe bilinirdi; baba, ana, oğul, kız, erkek kardeş ve kız kardeş denmesi gereken kimseler üzerinde kuşku duyulamazdı. Ama, bu terimlerin kullanılışı, bu gerçeğe hiç de uymuyordu. İrokualı erkek, yalnız kendi çocuklarına değil, erkek kardeşlerinin çocuklarına da oğlum ya da kızım der; kendi çocukları gibi, erkek kardeşinin çocukları da, onu baba diye çağırırlar. Buna karşılık, kız kardeşlerinin çocuklarına "yeğen" der; onlar da kendisini dayı diye çağırırlar. Buna karşılık, İrokualı kadın, yalnız kendi çocuklarına değil, kız kardeşlerinin çocuklarına da oğlum ya da kızım der; bunlar da onu anne diye çağırırlar. Buna karşılık, o da erkek kardeşlerinin çocuklarına "yeğen" der ve onlar tarafından hala diye çağırılır. Aynı biçimde, anaları kardeş olan çocuklar gibi; babaları kardeş olan çocuklar da, birbirlerine "kardeş", "ağabey" ya da "abla" derler. Buna karşılık, bir kadınla onun erkek kardeşinin çocukları, birbirlerini karşılıklı olarak "kuzen" ya da "kuzin" diye çağırırlar. Ve bunlar yalnızca anlamdan yoksun adlar olmamakla kalmayan, kandaş akrabalığın yakınlık ve uzaklığını, eşitlik ve eşitsizliğini gösteren ve bir tek birey için yüzlerce farklı akrabalık ilişkisini dile getirmeye

yetenekli yetkin bir akrabalık sistemine temel hizmeti gören deyimlerdir. Dahası var: bu sistem, yalnızca bütün Amerika yerlileri arasında tamamen yürürlükte olmakla kalmaz (şimdiye kadar bu konuda hiçbir ayıklama bulunmadı), ayrıca, Hint yerli halkı arasında, Dekkan'ın Dravidi ve Hindistan'ın Gora aşiretleri içinde de hemen hemen hiç değişmeden, hüküm sürer. Bugün bile Güney Hindistan'daki Tamularla New-York eyaletinde yaşayan İrokuvalı Senekalar arasında, çeşitli akrabalık ilişkisini göstermek için kullanılan iki yüzden çok sözcük, bir birine uymaktadır. Ve bütün Amerika yerlileri arasında olduğu gibi, bu Hint aşiretlerinde de, yürürlükteki aile biçiminden çıkan akrabalık ilişkileri, akrabalık sistemiyle çelişik durumdadır.

Bunu nasıl açıklamalı? Akrabalık, bütün yabanıl ve barbar halkların toplumsal rejimleri içinde büyük bir rol oynadığı için, böylesine yaygın bulunan bu sistemin önemini öyle birkaç tümeceyle geçiştirmek olanaklı değildir. Bir sistem ki, [sayfa 254] Amerika'nın her yanında hüküm sürer; bir sistem ki; Asya'da tümüyle farklı bir ırkın halkları arasında da yaygındır ve bütün Afrika ve Avustralya'da, azçok değişik biçimlerine bol bol raslanır; [böyle bir sistemin], örneğin Mac Lennan'ın yapmaya çalıştığı gibi, birkaç sözle geçiştirilmesi değil, tarihsel bakımdan açıklanması gerekir. Baba, oğul, kardeş gibi adlandırmalar, basit onursal sanlar değil, kendileriyle birlikte çok belirli, çok ciddi karşılıklı ödevler getiren sanlardır; öyle ki, bu karşılıklı ödevlerin bütünü, bu halklardaki toplumsal örgütlenmenin özlü bir bölümünü oluşturur. İşte bu sistemin çözümü bulunmuştur. Bu yüzyılın [19. yüzyıl -ç.] ilk yarısında, Sandviç (Havai) adalarında, tıpkı Amerikan yerlilerindeki eski akrabalık sisteminin gerektirdiği biçimde, içinde analar ve babalar, erkek ve kız kardeşler, oğullar ve kızlar, dayılar ve halalar, erkek ve kız yeğenler bulunan bir aile biçimi vardır. Ama, tuhaf olanı şu ki, Havai'de yürürlükte bulunan akrabalık sistemi de, gerçekte varolan aile biçimiyle uyumuyordu. Bu ülkede, aslında, erkek ve kız kardeşlerin bütün çocukları, ayıklamasız, birbirlerinin erkek ve kız kardeşleri oluyorlar ve yalnız anaları ve analarının kız kardeşleri, ya da babaları ve babalarının erkek kardeşlerinin değil, ana-babalarının, ayıklamasız, bütün erkek ve kız kardeşlerinin de ortak çocukları sayılıyorlardı. Demek ki, Amerikan akrabalık sistemi, eğer artık Amerika'da varolmayan, ama hâlâ Havai'de gerçek olarak bulduğumuz ailenin daha eski

bir biçiminin varlığını gerektiriyorsa; Havai'deki akrabalık sistemi de öbür yandan, bizi bugün hiçbir yerde varlığını görmediğimiz, ama kendisi olmadan buna uygun düşen akrabalık sistemi de ortaya çıkamayacağına göre, zorunlu olarak varolmuş olması *gerekten* daha da eski bir aile biçimine götürüyor.

“Aile hareketli ögedir, *diyor Morgan*, asla duraklama halinde değildir; toplum aşağı bir dereceden daha yüksek bir dereceye geliştiği ölçüde, aile de aşağı bir biçimden daha yukarı bir biçime geçer. Buna karşılık, akrabalık sistemleri hareketsizdir; ailenin zaman boyunca sağladığı gelişmeleri, akrabalık sistemleri ancak uzun aralıklarla sağlarlar ve ancak aile köklü bir dönüşüm gösterdiği zaman akrabalık sistemleri de köklü bir dönüşüme uğrarlar.” [sayfa 255]

Marx, buna şunu ekler: “Ve genel olarak, siyasal, hukuksal, dinsel ve felsefi sistemler için de durum aynıdır.” Aile yaşamaya devam ettikçe, akrabalık sistemi katılaştır; akrabalık sistemi alışkanlık gücüyle değişmelere karşı direndikçe, aile onu aşar. *Cuvier*, Paris yakınlarında bulunmuş bir hayvan iskeletinin kese kemiklerinden, nasıl kesinlikle bunun bir kanguruya ait olduğu ve o zaman oralarda bulunmayan bu hayvanın vaktiyle orada yaşamış bulunduğu sonucunu çıkarabilmişse, biz de, aynı kesinlikle, tarihin bize ulaştırdığı bir akrabalık sisteminden, bu sisteme uyan, ama bugün ortadan kalkmış bulunan bir aile biçiminin varlığı sonucunu çıkarabiliriz.

Sözünü etmiş bulunduğumuz akrabalık sistemleri ve aile biçimleri, bugün hüküm süren akrabalık sistemleri ve aile biçimlerinden, her çocuğun birçok ana ve babası olması bakımından ayrılırlar. Havai ailenin kendisine uygun düştüğü Amerikan akrabalık sistemi içinde iki kardeş, aynı çocuğun anası ve babası olamaz; ama havai akrabalık sistemi, tersine, içinde bu durumun kural olduğu bir ailenin varlığını öngerektirir. Bugüne kadar genellikle yalnız kendilerinin geçerli oldukları kabul edilmiş aile biçimleriyle doğrudan çelişik durumda olan bir dizi aile biçiminin varlığı karşısında bulunuyoruz. Geleneksel anlayış, yalnız tek-eşli-evlilikle (*monogamie*), onun yanısıra, bir de, bir erkeğin birkaç kadınla evlenmesi, pek sıkışırca, bir kadının birkaç erkekle evlenmesini tanır; ve pratik yaşamın, resmî toplum tarafından zorla kabul ettirilmek istenen engelleri sessiz sedasız, ama teklifsiz tekellüfsüz aşmasını da, dar-kafalı ahlâkiyatçılar gibi, görmezden gelir. Buna karşılık, ilkel tarihin

incelenmesi bize, erkeklerin çok-karlılık halinde yaşarken, karlıların da aynı zamanda çok-kocalılık halinde yaşadıkları ve bu nedenle, ortak çocukların da herkesin çocuğu olarak kabul edildiği durumların varlığını gösterir, ki tek-eşli-evlilik biçimine varılmadan önce, bu durumlar birçok değişikliklere uğramışlardır. Bu değişiklikler, başlangıçta çok geniş bulunan ortaklaşa evlilik ilişkisi çemberinin giderek daralması ve sonunda, bugün ağır basan kan-koca-evliliği durumuna dönüşmesi biçiminde olmuştur.

Aile tarihini bu şekilde kuran Morgan, meslektaşlarının [sayfa 256] çoğuyla uzlaşma durumunda, bir aşiret içinde cinsel ilişkilerin, her kadının her erkeğe, her erkeğin de her kadına ait olacak ölçüde, tamamen özgür bulunduğu bir ilkel duruma kadar çıkar. Geçen yüzyıldan beri, bu ilkel durum sözkonusu edilmişti; ama yalnızca genel terimlerle. İlk olarak Bachofen bunu ciddiye aldı –onun değerli yanlarından biri de budur– ve bu durumun izlerini tarihsel ve dinsel gelenekler içinde aradı. Bugün biliyoruz ki, onun bulduğu izler, bizi, engel tanımayan cinsel ilişkilerin yürürlükte olduğu bir toplumsal aşamaya değil, çok daha sonraki bir biçime, grup halinde evlenme biçimine götürür. Öbür ilkel toplumsal aşamaya gelince, onun gerçekten yaşanmış olduğunu varsayarsak, o kadar eski bir çağa aittir ki, onun eski varlığının *dolaysız* kanıtlarını, toplumsal taşınlar, geri kalmış yabanılâr arasında bile bulmayı ummuyoruz. Bachofen'in değeri, bu sorunu, araştırmasının birinci planına koymuş olmasındadır.*

Şu son zamanlarda, insanlığın cinsel yaşantısındaki bu ilk aşamanın yadsınması modası çıktı. İnsanlık bu “utanç”tan esirgenmek isteniyor. Bu yüzden, herhangi bir dolaysız kanıt yokluğu üzerinde ayak diretiyor; öte yandan, usulen, hayvanlar dünyası örneğine başvuruluyor. Letourneau'nun (*Evolution du mariage et de la fa-*

* Baehofen, bu ilkel durumu “*hétairisme*” terimiyle adlandırılarak, bulmuş olduğu, daha doğrusu kestirmiş olduğu şeyi ne kadar az anlamış bulunduğunu ortaya koyar. Bu sözcüğü türettikleri zaman, *hétairisme*, Yunanlılar için bekâr ya da kan-koca evliliği halinde yaşayan erkeklerin, evli olmayan kadınlarla ilişkisini belirtiyordu; bu terim, hep, adı geçen ilişkinin, kendi dışında kurulduğu belirli bir evlilik biçimini, ve hiç değilse bir olanak şeklinde, daha şimdiden, fuhuşu içerir. Sözcük zaten hiçbir zaman başka bir anlamda kullanılmamıştır ve Morgan'la birlikte ben de bu anlamda kolları-yorum. Bachofen'in son derece önemli bulguları, erkekler ile kadınlar arasındaki tarihsel ilişkilerin kaynağını onların gerçek varlık koşullarında değil, insanlığın çeşitli çağlardaki dinsel düşüncelerinde sandığı için, her yerde gerçeklerden uzaklaşacak kadar bozulmuşlardır. [*Engels'in notu.*]

mille, 1888) hayvanlar dünyasından toplamış olduğu bir sürü olgudan çıkardığı sonuca göre, her türlü kuraldan yoksun cinsel ilişkiler, burada da, aşağı bir dereceye aittir. Ama bütün bu olgulardan benim çıkarabileceğim tek sonuç, bunların insan ve onun ilkel varlık koşulları bakımından kesin olarak hiçbir şeyi tanıtlamadıklarıdır. Omurgalı hayvanlardaki uzun süre birarada yaşama olgusu, fizyolojik nedenlerle, örneğin kuşlarda, dişi kuşun kuluçka süresince korunması gereksinmesiyle pekâlâ ^[sayfa 257] açıklanır. Kuşlarda görüldüğü biçimde en bağlı tek-eşlilik örnekleri, insanlar bakımından hiçbir şey göstermez; çünkü insanlar kuşlardan gelmemiştir. Eğer sıkı bir tek-eşlilik iffetin doruğu ise, elliden ikiyüze kadar değişen halkalarının herbirinde eksiksiz bir erkek ve dişi cinsel organa sahip bulunan ve bütün yaşamını, bu parçaların herbiri içinde, kendi kendisiyle, çiftleşmekle geçiren münzevi solucana madalya vermek gerekir. Ama memeli hayvanlara bakacak olursak, onlarda cinsel yaşamın bütün biçimlerini buluruz: kalabalık halinde karmakarışık cinsel ilişkiler; grup halinde evliliğe, çok-karılığa, tek-eşli-evliliğe benzer biçimler; eksik olan yalnızca çok-kocalılıktır, çünkü bir kadının birçok erkekle yaşaması yalnızca insana özgüdür. Hatta bizim en yakın atalarımız, dört-elli-hayvanlar (*quadrumanes*) bile, erkek-dişi ilişkilerinde mümkün olan bütün çeşitleri gösterirler. Eğer sınırdan daha dar çizer ve yalnızca dört çeşit insan-biçimli "*anthropomorpha*" maymuna bakarsak, Saussure, Giraud-Teulon' da bunların tek-eşli olduklarını iddia ettiği halde, Letourneau yalnızca bunların bazan tek-eşli, bazan da çok-eşli olduklarını söyleyebiliyor. Westermarck'ın, insan-biçimli maymunlardaki tek-eşlilik üzerine ileri sürdüğü son savlar (*The History of Human Marriage*, Londra 1891), kanıtlanıyorsa yoksundur. Kısaca, bu konudaki bilgiler, namuslu Letourneau'ya şu itirafı yaptıracak durumda bulunuyor: "Zaten memeli hayvanlarda, zihinsel gelişme derecesi ile cinsel ilişkiler biçimi arasında kesin hiçbir ilişki yoktur."

Espinass daha da ileri gider:

"Hayvanlar arasında görebildiğimiz toplumsal kümelerin en yükseği, ilkel topluluktur (*peuple*). İlkel topluluk, ailelerden meydana gelmişe benzer; ama daha başlangıçta, aile ve ilkel topluluk birbirine uzlaşmaz karşıttır: birine ters orantılı olarak gelişirler." (*Des sociétés animales*, 1877)

Buraya kadar söylenenlerin daha şimdiden göstermiş bu-

lunduğu gibi, insan-biçimli maymunların aile ya da başka topluluklar biçimindeki kümeleri üzerine, söz yerindeyse, kesin hiçbir şey bilmiyoruz; bu konu üzerinde sahip olduğumuz veriler, birbirinin taban tabana tersini gösteriyor. Bunda da şaşılacak birşey yok. Yabanılık durumundaki insan aşiretleri üzerine sahip olduğumuz bilgilerin bile ne kadar çelişik, [sayfa 258] ne kadar inceleme ve eleştiri kalburundan geçmesi gereken şeyler oldukları bilinmektedir; kaldı ki, maymun topluluklarının gözlemlenmesi, insan topluluklarından daha da güçtür. Öyleyse, daha geniş bilgi sahibi olana kadar, bu çok kuşkulu verilerden çıkarılmış her sonuçtan sakınmak gerekir.

Buna karşılık, Espinas'dan az önce aktardığımız tümce, bize en iyi dayanak noktasını sağlar. Üstün hayvanlarda, sürü (*horde*) ve aile, birbirinin tamamlayıcısı değil, birbirinin karşıtıdır. Espinas, kırgınlık döneminde erkek hayvanlardaki kıskançlığın, sürü içindeki bütün ortaklık ilişkilerini, geçici olarak, nasıl gevşettiği ya da bozduğunu çok güzel gösterir.

“Ender ayrıksamalar dışında, ailenin sıkı bir birlik durumunda bulunduğu yerde, ilkel toplulukların (*peuplades*) meydana geldiğini görmüyoruz. Tersine nerede karma karışık cinsel ilişkiler (*promiscuite*) ya da çok-karlılık hüküm sürerse, orada, adeta doğal bir biçimde, ilkel topluluklar kurulur. ... Sürünün doğması için, söz yerindeyse, evcil ilişkilerin gevşemiş ve bireyin kendi başına buyruk duruma gelmiş olması gerekir. Kuşlarda, örgütlenmiş ilkel topluluklar, bu nedenle, çok ender görülür. ... Buna karşılık, memeli hayvanlar arasında, azbuçuk örgütlenmiş topluluklar görürüz; çünkü bu sınıf içinde birey, aile tarafından silinip süpürülmesine izin vermez. ... Öyleyse, ilkel sürünün kolektif bilinci, doğuşunu, en büyük düşmanına, ailenin kolektif bilincine borçlu olmamak gerekir. Şunu söylemekten çekinmeyelim: eğer aileden üstün bir toplum kurulmuşsa, bu ancak derinden derine sarsılıp bozulmuş aileleri kendine katarak olabilmıştır. Ama bunun dışında, kurulan toplum, sonradan kendi içindeki çok daha uygun koşulların bannağında, ailelerin yeniden kurulmasını sağlamıştır.” (Espinas, *loc. cit.*, [ch.I.] Giraud-Teulon tarafından anılmıştır: *Origines du mariage et de la famille*, 1884, s. 519-520.)

Burada, insan toplumları için bazı sonuçlara varmak bakımından, hayvan topluluklarının belirli bir değer taşıdıkları görülmektedir; ama yalnızca olumsuz bir değer. Bildiğimiz kadıyla, yüksek

dereceli omurgalı hayvan, yalnızca iki aile biçimi tanıyor: çok karlılık ve tek-eşlilik. [sayfa 259] Bu aile biçimlerinin ikisi de, yalnızca *bir tek* ergin erkeğe, *bir tek* kocaya izin verir. Erkeğin, aile için hem bağ hem de sınır olan kıskançlığı, hayvan ailesini, sürüye karşıt duruma getirir. Erkeklerin kıskançlığı yüzünden, [hayvanlar için -ç.] toplum durumuna gelebilmenin en yüksek biçimi olan sürü, ya olanaksız duruma gelir, ya dağılır; ya da, en azından, gelişmesi yavaşlar. Yalnızca bu, hayvan ailesiyle ilkel insan toplumunun birbiriyle bağdaşmaz iki şey olduğunu; emek ile hayvanlıktan kurtulan ilkel insanların, ya aile nedir bilmediklerini, ya da en azından hayvanlar arasında varolmayan bir aile biçimi kurduklarını göstermeye yeter. Oluş halindeki insan gibi güçsüz bir hayvan, az sayıda, hatta en yüksek toplumsallık (*sociabilité*) biçimi –Westermarck'ın, avcıların tanıklığına dayanarak, goril ve şempanzelere malettiği– bireysel birlik olan inziva durumunda bile yaşamaya, belki devam edebilirdi. Ne var ki, hayvanlıktan çıkmak, doğanın sunduğu en büyük ilerlemeyi gerçekleştirmek için bir başka öge: bireyin savunma yeteneğindeki yetersizliği, sürünün birleşmiş gücü ve ortak eylemiyle değiştirmek gerekliydi. Bugün insan-biçimli maymunların yaşamakta olduğu biçimdeki koşullardan insanlığa geçiş, anlaşılmaz bir şey olurdu; bu maymunlar, daha çok, kerte kerte yok olmaya doğru giden ve herhalde sonları gelmiş bulunan, normal tipten sapma, yan hısımlar olarak görünüyorlar. Yalnızca bu, onların aile biçimleriyle ilkel insanın aile biçimleri arasında herhangi bir benzerlik kurulmasını kabul etmemek için yeter. Ama, içinde hayvandan insana değişimin tamamlanabileceği bu daha geniş ve sürekli kümelerin meydana gelebilmesi için ilk koşul, ergin erkekler arasındaki karşılıklı hoşgörü ve her türlü kıskançlıktan kurtulmaktı. Gerçekten de, bugün bile şurada burada irdeleyebildiğimiz ve tarihte varlığını kesenkes tanıma zorunda kaldığımız en eski, en ilkel aile biçimi olarak ne buluyoruz? Grup halinde evlilik; yani bir küme erkekle bir küme kadının birbirlerine karşılıklı olarak sahip bulunduğu ve kıskançlığa çok az yer bırakan evlilik biçimi. Ayrıca, gelişmenin daha sonraki bir aşamasında, bütün kıskançlık duygularına meydan okuyan ve bundan ötürü hayvanlar arasındaki hiç görülmeyen bir şeyi, çok-kocalılığın [sayfa 260] istisnai biçimini buluyoruz. Ama bildiğimiz grup halinde evlenme biçimleri öylesine anlaşılmaz durumlar gösteriyorlar ki, bunlar, bize, cinsel ilişkilerin daha eski ve daha yalın biçim-

lerini, ve böylece, en sonunda hayvanlıktan insanlığa geçişe uygun düşen, bütün kurallardan yoksun cinsel ilişki dönemini düşünmeye zorluyorlar; insanlar, hayvanlar arasındaki cinsel ilişki biçimlerini tamamen aşarak insanlığa geçmişlerdir.

“Bütün kurallardan yoksun cinsel ilişki” sözünün anlamı nedir? Bununla, günümüzde ya da daha önceki bir dönemde yürürlükte bulunan sınırlayıcı yasakların, bir zamanlar hiç varolmadıkları anlatılmak isteniyor. Daha önce kıskançlık engelinin sözkonusu olmadığını görmüştük. Gerçek olan bir şey varsa, o da kıskançlığın, görece, sonradan gelişmiş bir duygu olduğudur. Mahremlerarası zina (fücur-inceste) kavramı için de durum aynıdır. İkel çağda iki kardeş karı-koca olabilirdi; kaldı ki, günümüzde bile, birçok halk topluluklarında, ana-baba ile çocuklar arasındaki cinsel ilişkilere izin vardır. Bancroft, Bering boğazındaki Kaviatlar, Alaska'daki Kadiaklar ve İngiliz Kuzey-Amerika'sının merkezindeki Tinnehle'r arasında bu durumun varlığına tanıklık eder (*The Native Races of the Pacific Coast of North America*, 1875, c. 1); Letourneau, aynı olgu için, Chippeways yerlileri, Şili Kukuları, Karabililer ve Çin-Hindi'ndeki Karenler arasından örnekler verir; eski Yunan ve Romalıların, Partlar, Persler (İranlılar), İskitler, Hunlar vb. üzerine anlattıkları da aynı. Mahremler-arası-zinanın türetiminden önce (çünkü bu *düpedüz* bir türetimdir, hem de çok değerli bir türetim), ana-babayla çocuklar arasındaki cinsel ilişki, ayrı kuşaklara ait bulunan öbür kimseler arasındaki cinsel ilişkiden daha iğrendirici bir şey olamazdı; oysa, ayrı kuşaklardan kimseler arasındaki evlenme; günümüzde, hatta en bağnaz ülkelerde derin bir tiksinti uyandırmıyor; altmış yaşından büyük ihtiyar “kızlar” bile, yeteri kadar zenginseler, otuz yaşlarında gençlerle evleniyorlar. Ama, bildiğimiz en eski aile biçimlerinden, bu biçimlere bağlı mahremler-arası-zina kavramlarını çıkarırsak – bizim mahremler-arası-zina kavramlarımızdan tamamen farklı ve çoğunlukla onlara taban tabana karşıt ^[sayfa 261] mahremler-arası-zina kavramları– ancak “bütün kurallardan yoksun” olarak adlandırılacak bir cinsel ilişki biçimine varırız. “Bütün kurallardan yoksun”; çünkü, sonraları töre tarafından zorlanan sınırlandırmalar, o zaman yoktu. Ama bundan, günlük pratik bakımından zorunlu olarak içinden çıkılmaz bir karışıklık sonucu çıkmaz. Geçici bireysel birlikler hiç de görülmez değildir: bu tür birlikler, hatta grup halinde evlilik içinde bile çoğunluğu oluşturur. Bu ilkel durumun en son

yadsıyıcısı Westermarck, her ne kadar, erkekle kadının, yavrunun doğumuna kadar içinde birlikte yaşadıkları her durumu evlilik adıyla nitelendiriyorsa da, bu tür evliliğin, kuralların yokluğuyla, başka bir deyişle, cinsel ilişki üzerine töre tarafından konmuş engellerin yokluğuyla çelişmeksizin, bütün kurallardan yoksun cinsel ilişkiler döneminde de pekâlâ varolabileceğini söylemek doğru olur. Westermarck, şu görüşten hareket ediyor: “Kuralların yokluğu, bireysel eğilimler üzerindeki baskının yokluğu demektir”; öyle ki, “fuhuş, bu durumun en doğal ilişki biçimidir”. Bana öyle gelir ki, bütün bu işlere ahlâk zabıtası gözüyle baktıkça, ilkel koşulları anlamak olanaksız bir şey olarak kalır. Grup halinde evlilik anlayışıyla, bu konu üzerinde yeniden duracağız.

Morgan’a göre, bu bütün kurallardan yoksun ilkel cinsel ilişki durumu anlaşıldığına göre daha erkenden şu değişmelere uğramıştır:

1. *Kandaş aile*. Ailenin ilk aşaması. Bu aşamada, karı-koca grupları, kuşaklara göre ayrılmışlardır: ailenin sınırları için de, bütün büyük-babalarla büyük-anneler, kendileri arasında karı-kocadılar; onların çocukları, yani analarla babalar için de durum aynıdır; bunların çocukları da, kendi aralarında, üçüncü bir ortak eşler çemberi ve bu çocukların çocukları, yani birinci kuşağın torun çocukları, dördüncü çemberi meydana getireceklerdir. Demek ki, bu aile biçimi içinde, yalnızca yukarı kuşakla aşağı kuşak arasında, ana-babalarla çocuklar arasında, (bizim deyimimizle) evlilik hak ve ödevleri sözkonusu edilemez [bunlar birbirleriyle evlenemezler. - ç.]. Birinci, ikinci ve öbür derecelerdeki erkek ve kız kardeşlerle kuzen ve kuzinlerin hepsi, kendi aralarında erkek ve kız kardeştir; ve *işte tam bu yüzden de*, [sayfa 262] hepsi birbirinin karı ve kocasıdır. Bu dönemde, erkek ve kız kardeş bağıntısı, tamamen doğal bir biçimde, kendi aralarında cinsel ilişki kurulması sonucunu verir.*

* 1882 yılının başlarında yazdığı bir mektupta Marx^[148], Wagner’in ilkel çağları tamamen değiştiren *Nibelungen*’in metni konusundaki düşüncelerini çok sert sözlerle dile getirir. “İnsanın kız kardeşini karısı gibi kucaklaması hiç duyulmuş mudur?”^[149] Aralarındaki aşk entrikalarını, tamamen modern bir biçimde, bir zina çeşnişi katarak daha da dokunaklı bir hale getiren bu Wagnerci sefahat tanrılarında, Marx şu yanıtı verir: “İlkel çağlarda, kız kardeş *karı idi* ve bu durum *ahlâka uygun idi*.” [Engels’in 1884 baskısına notu.]

Wagner hayranı Fransız dostlarımdan biri, bu notta oydaş değil; ve daha Wagner’in dayandığı eski *Edda*^[150] içinde, *Oegisdrecca*’da, Loki’nin Freia’yı: “Tanrıların önünde kendi

Bu tür bir ailenin tipik biçimi, bir tek çiftten gelme dölden türer; bu döl içindeki her farklı kuşak bireyleri, kendi aralarında kardeş ve bu nedenden ötürü de, karı-kocadırlar.

Kandaş aile ortadan kalktı. Tarihin sözünü ettiği en yabanıl halklar bile, bize kandaş aile üzerine hiçbir kesin örnek veremez. Ama kandaş ailenin varolmuş olması *gerekir*: Bugün bütün Polinezya'da hâlâ yürürlükte bulunan Havai akrabalık sistemi, bizi, bunu kabul etmeye zorlar; çünkü bu akrabalık sistemi, ancak kandaş aile biçimi içinde ortaya çıkabilecek kandaş akrabalık derecelerini dile getirir. Aynı biçimde, ailenin zorunlu önaşama olarak bu biçime dayanması gereken daha sonraki bütün gelişmesi de bizi kandaş ailenin varlığını kabul etme zorunda bırakır.

2. *Ortaklaşa (punaluene) aile*. Örgütlenmenin ilk adımı, ana-babayla çocuklar arasındaki karşı cinsel ilişkinin yasaklanması olmuştur. İlgilerin [sayfa 263] büyük bir yaş eşitliği içinde bulunmaları nedeniyle, bu ilerleme, birinciden son derece daha önemli, ama çok daha da güç idi. Büyük bir olasılıkla, önce karındaş (*uterin*, yani ana tarafından) kardeşler arasındaki cinsel ilişkilerin yasaklanmasıyla başlayan bu ilerleme, yavaş yavaş gerçekleşti. Önceleri tek tek durumlara bağlı olan bu yasak, zamanla kural haline geldi (yüzyılımızda [19. yüzyıl -ç.] Havai'de bu kuralın ayrıntıların hâlâ görüldüğü) ve sonunda, hatta yan-hısım (*collateral*) kardeşler arasındaki, yani bizim terminolojimize göre, erkek ve kız kardeşlerin çocuk, torun ve torun-çocukları arasındaki evlenme de yasaklandı. Morgan'a göre, bu gelişme "doğal seçme (*selection naturelle*) ilke-

öz ağabeyini kucakladın" diye kınamasına dikkat edilmesini istiyor. Demek ki, daha bu dönemde, kardeşler arasında evlilik yasaklanmış bulunuyordu. *Oegisdrecha*, eski mitoslara olan inancın tamamen yıkıldığı bir dönemin ifadesidir; Lucien [Samsatlı Lukianos -ç.] tannda, tanrıları karşı düpedüz bir yergidir. Eğer bir Mefistofales rolü oynayan Loki, bu yapıtta Freia'ya böylesine bir kınamada bulunuyorsa, bu daha çok Wagner'e karşı bir kanıt olur. Birkaç dize sonra, Niördhr'e hitap eden Loki, şöyle diyor: "Sen kız kardeşinle birlikte, (böyle) bir oğul getirdin dünyaya" (*vidh systur thinni gatzuslikan mog*), Niördhr, bir Az değil, bir Van'dır (*Vane*); ve *Ynglings Sagog*'da,^[151] kardeşler arasında evlenmenin, Vanaland'da töre olduğu söylenir. Azlar ülkesinde durum böyle değildi. Bu durum, Vanların Azlardan daha eski tanrıları olduklarını gösterir. Herhalde, Niördhr, Azlar'ın arasında, onlara eşit durumda yaşadı ve *Oegisdrecha*, daha çok tanrılar üzerindeki Norveç efsanelerinin oluşması çağında, kardeşler arasındaki evlenmenin, hiç değilse tanrılar arasında henüz hiçbir tiksinti uyandırmadığını gösteren bir kanıttır. Eğer Wagner özürlü görülme isteniyorsa, belki *Edda*'ya değil, *Tann ve Bayader* baladında, kadının dinsel teslimiyetini modern fuhuşa çok yaklaştırma yanlışısını işleyen Goethe'ye başvurmak, daha doğru olur. [*Engels'in 1891 dördüncü baskıya notu.*]

sinin nasıl işlediğini gösteren parlak bir örnek” oluşturur.

Bu ilerlemeyle, içinde kandaşlar arasındaki evlenmelerin sınırlanmış bulunduğu aşiretler, kardeşler arasındaki evliliğin kural ve yasa kaldığı aşiretlerden, sözgötürmez bir biçimde, daha hızlı ve daha tam bir biçimde gelişmişlerdir. Ve bu ilerlemeden doğrudan doğruya çıkan ve ilk ereğini çok aşan bir kurum, dünyadaki barbar halkların –eğer hepsinde değilse– çoğunda toplumsal rejimin temelini oluşturan gens, bu ilerlemenin ne kadar olağanüstü bir sonuç verdiğini tanıtlar; Roma’da olduğu gibi Yunan’da da, gensten doğrudan doğruya uygarlığa geçeriz.

Her ilkel aile, en geç birkaç kuşak sonra, bölünmek zorundaydı. Barbarlığın orta aşamasından öncesine kadar, ayrılmaz olarak hüküm sürmüş bulunan ilkel ev ekonomisi, komünist ekonomi, koşullara göre değişen, ama her yerde iyice belirlenen en yüksek bir aile topluluğu büyüklüğünü gerektiriyordu. Aynı ananın çocukları arasında cinsel ilişkinin doğru olmadığı fikrinin ortaya çıkışı, eski ev topluluklarının bölünüp yeni toplulukların kuruluşu üzerinde etkili olmuş olsa gerektir (ki, zaten, bu yeni topluluklar ile aile grupları arasında zorunlu bir özdeşlik yoktur). Bu yeni topluluklardan bazılarının çekirdeği bir ya da birkaç dizi kız kardeş, bazılarının çekirdeği de, onların ana tarafından (*uterin*) erkek kardeşleri oldu. İşte Morgan’ın *ortaklaşa (punaluenne)* dediği aile biçimi, kandaş aileden, böyle, ya da buna benzer bir biçimde çıkmıştır. Havai töresine göre, kanndaş ya da daha uzak, belli bir sayıdaki kız kardeş [sayfa 264] (yani birinci, ikinci, ya da başka bir dereceden kuzinler), ama kendi öz erkek kardeşleri dışında, ortak kocalarının ortak karıları idiler; bu adamlar; artık birbirlerini kardeş olarak değil, –zaten mutlaka kardeş olmaları da gerekmezdi–, *Punalua* olarak, yani can yoldaşı ve deyim yerindeyse, ortak diye çağırırlardı. Aynı biçimde, kanndaş ya da daha uzak bir dizi erkek kardeş, kendi öz kız kardeşleri olmayan belli bir sayıdaki kadına ortak evlilik biçiminde sahip oluyorlar, ve bu kadınlar da kendi aralarında *Punalua* olarak çağırılıyorlardı. Daha sonra bir dizi değişmeye uğrayan, ve başlıca, özelliği, belirli bir aile çerçevesi içinde, erkekler ile kadınların karşılıklı ortaklığı olan, ama karşıt cinsten eşlerin, önce kanndaş, sonra daha uzak kardeşlerinin dışlanmış buldukları bir aile kuruluşunun klasik biçimi işte budur.

Bu aile biçimi, bize Amerikan sisteminin dile getirdiği akra-

balık derecelerini tam bir doğrulukla gösteriyor. Annemin kızkardeşlerinin çocukları, hep annemin çocukları kalıyor; aynı şekilde, babamın erkek kardeşlerinin çocukları da, babamın çocuklarıdır; ama, annemin erkek kardeşlerinin çocukları, annemin yeğenleri olurlar (*neveux ve nieces*); babamın kız kardeşlerinin çocukları da, babamın yeğenleridirler: ve annemin ve babamın yeğenleri de, benim kuzen ve kuzinlerim olurlar. Aslında, annemizin kız kardeşlerinin kocaları, daima annemin kocaları ve babamın erkek kardeşlerinin karıları da babamın karıları iken –daima fiilen değilse de, hukuken– kardeşler arasında cinsel ilişkinin toplum tarafından şiddetle reddilmesi, o zamana kadar kardeş sayılan erkek ve kız kardeşlerin çocuklarını ikiye ayırdı: birileri, önce olduğu gibi sonra da, aralarında gene (daha uzaklaşmış) erkek ve kız kardeş olarak kalırlar; ama bir yandan erkek kardeşin, öbür yandan da kız kardeşin çocukları, artık kendi aralarında erkek ve kız kardeş *olamazlar*; artık ortak ana-babaları –ne yalnız baba, ne yalnız ana, ne de ikisi birden– yok demektir ve bu yüzden, daha önceki aile rejiminde bir anlamsızlık olabileceği halde, yeğenler kategorisi ile kuzen ve kuzinler kategorisi, ilk kez, zorunlu duruma gelir. Karı-koca evliliği üzerine kurulmuş bütün aile biçimleri içinde tamamen saçma gibi [sayfa 265] görünen Amerikan akrabalık sistemi, gerekçesini ortaklaşa ailede bulur ve bu aile biçimiyle en küçük ayrıntılarına vancaya kadar ussal bir biçimde açıklanabilir. En azından bu akrabalık sisteminin yayılmış bulunduğu ölçüde, ortaklaşa, ya da ona benzer herhangi bir aile biçiminin de var olmuş olması gerekir.

Eğer dinibütün misyonerler, tıpkı vaktiyle Amerika’da, İspanyol keşişlerinin yaptığı gibi, hıristiyan ahlâkına aykırı bulunan bu durumlarda yalnızca “tikinti uyandırıcı”* bir şey görmeselerdi, Hawaii’de gerçek varlığı tanıtlanmış olan bu aile biçimini, büyük bir olasılıkla bütün Polinezya’da görebilecektik. O zamanlar barbarlığın orta aşamalarında bulunan Bretonlar üzerine konuşan Sezar, bize “onların kendi aralarında, ve çoğunlukla erkek kardeşler ve baba-

* Bachofen’in “sefahatla döllenme” adını verdiği ve bulgulamış olduğunu sandığı engelsiz cinsel ilişki izleri, artık kuşkuya hiç yer kalmadığı gibi, grup halinde evlenmeye bağlıdır. “Eğer Bachofen bu ortaklaşa (*punaluenne*) evlenmeleri “kualsız” buluyorsa, o çağda yaşayan biri de, bizim baba ya da ana tarafından yakın ya da uzak kuzenler arasındaki evlenmelerimizi zina gibi görürdü; bu işte, kandaş kardeşler arasında yapılmış bir evlenme bulurdu” (Marx). [*Engels’in notu.*]

larla oğullar arasında, on ya da oniki kadına ortaklaşa sahip olduklarını” anlatır. Bu durumun en yetkin açıklaması [grup halinde evlenme]dir. Barbar analar, ortaklaşa kadın alabilecek yaşta, on ya da oniki oğula birden sahip değildiler; ama ortaklaşa aileye uygun düşen Amerikan akrabalık sistemi birçok erkek kardeş sağlar, çünkü bir erkeğin yakın ve uzak bütün kuzenleri, onun erkek kardeşidir. “Babalarla oğullar”a gelince, belki burada Sezar’ın yanlış bir yorumu söz konusudur; bununla birlikte, bu sistem içinde, babayla oğul, ya da anayla kızın aynı evli grup içinde bulunabilmeleri kesin olarak kural-dışı değildir; ama babayla kızın, ya da anayla oğulun aynı evli grup içinde bulunması olanaksızdır. Aynı şekilde, bu grup halinde evlilik biçimi, ya da benzer bir biçim yabanıl ve barbar halklardaki kadın ortaklığı üzerine Herodotos ve öbür eski yazarların anlattıklarını çok kolay açıklar. Watson ve Kaye’in (*The People of India*) Ganj’in kuzeyindeki Aud’da yaşayan Tikurlar hakkında anlattıkları şeyler için de durum aynıdır:

“Onlar, aralarında hemen hemen hiçbir ayırım olmaksızın, büyük ortak topluluklar halinde birlikte yaşarlar [sayfa 266] (yani cinsel ilişkilerde bulunurlar); eğer aralarından ikisi evli olarak kabul edilirse, aralarındaki ilişki yalnızca sözde kalan bir ilişkidir.”

Çoğu durumlarda, gens kurumu, doğrudan ortaklaşa aileden çıkmışa benzer. Gerçi Avustralya sınıf sistemi de bu kurum için bir hareket noktası sağlar;^[152] Avustralyalılar gensler halinde yaşarlar; henüz ortaklaşa aileye değil, grup halinde evliliğin çok ilkel bir biçimine sahiptirler.

Grup halinde ailenin bütün biçimleri içinde, bir çocuğun babasının kim olduğu kesinlikle bilinemez, ama anasının kim olduğu kuşkuyla hiç yer kalmayacak bir biçimde bilinebilir. Bir ana, her ne kadar ailenin *bütün* çocuklarını kendi çocukları olarak çağırır ve onlara karşı analık görevleriyle yükümlü bulunursa da, gene de kendi öz çocuklarını öbürleri arasından ayırdeder. Öyleyse, grup halinde evlilik varoldukça, soyağacının yalnızca *ana* tarafından gösterilebileceği açıktır; demek ki, bu durumda, yalnızca *kadın-soy zinciri* tanınmaktadır. Gerçekten, bütün yabanıl ve barbarlığın aşağı aşamasında bulunan halklardaki durum budur ve bunu ilk bulgulamış olmak da, Bachofen’in ikinci büyük meziyetidir. Kadın-soy zincirinin ve ondan çıkan miras ilişkilerinin bu teknelci tanımını; Bachofen “analık hukuku” terimiyle belirtiyor; kısa olduğu için ben

de bu deyimii kullanıyorum; ama bu, uygun bir terim değildir, çünkü toplumun bu aşamasında, sözcüğün hukuksal anlamında “hukuk” henüz sözkonusu edilemez.

Şimdi, ortaklaşa aile içindeki iki tipik gruptan birini, çocukları ve ana tarafından karındaş ya da daha uzak erkek kardeşleri (varsayımımıza göre, kocaları *olmayan* erkek kardeşleri) ile birlikte, bir ana-baba-bir (*soeurs germaines*) ya da daha uzak kız kardeşler (yani birinci, ikinci ve öbür derecelerdeki ana-baba-bir kız kardeşlerin kız çocukları) grubunu alalım. Böylece, daha sonra bir gensin üyeleri olarak görünen kimseler çevresini, bu kurumun ilkel biçimi içinde elde etmiş bulunuruz. Bu çevre içindeki kadınların hepsi için ortak bir ana-ata vardır ve bu soy-zinciri nedeniyle, bu zincire bağlı bütün kadınlar, kuşaktan kuşağa, birbiriyle kardeşlidirler. Ama bu kız kardeşlerin kocaları, artık onların erkek kardeşleri olamazlar; demek ki, aynı ana-atadan gelmezler [sayfa 267] ve daha sonra gens olacak kandaş gruba dahil değillerdir; ama yalnız ana tarafından soy-zinciri, kesinlikle bilinen tek şey olduğu için, egemen olduğuna göre, bu kadınların çocukları, bu gruba dahildirler. Ana tarafından en uzak yarı-hısımlar dahil, bütün erkek ve kız kardeşler arasında cinsel ilişki yasaklandıktan sonra, adı geçen grup, gerçekten gens, yani kendi aralarında evlenme hakkından yoksun ve kadın tarafından kandaş bulunan kimselerden kurulmuş sabit bir çevre haline dönüştü ve bundan böyle; bu çevre; toplumsal olduğu kadar dinsel, öbür ortak kurumlara gitgide sağlamlaşarak aynı aşiretin öbür genslerinden farklılaştı. Bu konu üzerinde, ilerde daha uzun duracağız. Ama, eğer gensin, ortaklaşa aileye dayanarak, yalnız zorunlu bir biçimde değil, ayrıca tamamen doğal bir biçimde de geliştiğini kabul ediyorsak, *gentilice* (gense ait) kurumların varlığı sözgötürmez durumda bulunan bütün halklarda, yani hemen bütün barbar ve uygar halklarda, daha önce bu aile biçiminin varolması gerektiğini de kesin bir şey olarak kabul etmek durumunda kalacağız.

Morgan kitabını yazarken, grup halindeki evlilik üzerine bilgilerimiz henüz çok sınırlıydı. Sınıflar halinde örgütlenmiş Avustralyalılardaki grup halindeki evlilikler üzerine ufak-tefek bazı ayrıntılar biliniyordu, öte yandan, Morgan, 1871’den sonra, Havai’deki ortaklaşa aile üzerine elde ettiği bilgileri yayınlamıştı. Ortaklaşa aile, bir yandan, Morgan için bütün araştırmalarının dayandığı Amerika

yerlileri arasındaki yürürlükte bulunan akrabalık sisteminin yetkin açıklamasını sağlıyor, öbür yandan, analık hukuklu gensin kendisinden çıkartılabileceği en uygun hareket noktasını oluşturuyor ve son olarak da, Avustralya'daki sınıflardan çok daha yüksek bir gelişme aşamasını temsil ediyordu. Öyleyse, Morgan'ın, ortaklaşa aileyi zorunlu bir biçimde iki-başlı (*apparie*) evlilikten önce gelen gelişme aşaması olarak yorumlaması ve buna, eski çağlarda genel bir yaygınlık tanınması anlaşılabilir bir şeydir. O zamandan beri, grup halinde evlenmenin birçok başka biçimleri üzerine bilgi sâhibi olduk ve şimdi, bu konuda, Morgan'ın yanılmış bulunduğunu biliyoruz. Bununla birlikte, Morgan, incelediği ortaklaşa ailede, kendisine dayanılarak daha yüksek bir biçime geçişin ^[sayfa 268] kolayca açıklanabileceği grup halinde evlenmenin en yüksek biçimi ne, klasik biçimine raslamak mutluluğuna erişmiştir.

Grup halinde, evlilik üzerine bilgilerimizdeki en özlü zenginleşmeyi, bu aile biçimini kendi klasik toprağında, Avustralya'da yıllarca irdelenmiş bulunan İngiliz misyoneri Lorimer Fison'a borçluyuz. Lorimer Fison, en düşük gelişme derecesini, Güney Avustralya'da, Mount Gambier'deki Avustralya zencileri arasında buldu. Orada bütün aşiret, iki büyük sınıfa, Krokiler'le Kumitler'e bölünmüş bulunuyordu. Bu sınıflardan herbirinin içinde, cinsel ilişki, sıkı sıkıya yasaklanmıştır; buna karşılık, sınıflardan birindeki her erkek, öbür sınıftaki her kadının doğuştan kocası ve her kadın da, öbür sınıftaki her erkeğin doğuştan kansıdır. Burada birbiriyle evli bulunanlar bireyler değil, gruplardır: iki sınıf birbiriyle evlenmiştir. burada iki dış-evlenen sınıf ayırımından çıkan kısıtlama dışında, yaş farkı ya da özel kandaşlık gibi herhangi bir kısıtlamanın varolmayışına dikkati çekmek isteriz. Bir Kroki erkeği, her Kumit kadını üzerinde kocalık hakkına sahiptir; ama kendi öz kızı, aynı zamanda bir Kumit kadınının da kızı olarak, analık hukukuna göre Kumit sayıldığından, bütün Kroki erkeklerinin, öyleyse kendi özbabasının da, doğuştan kansıdır. Hiç değilse, bildiğimiz kadanyla, sınıflar halindeki örgütlenme, bu duruma hiçbir engel çıkarmaz. Öyleyse, bu örgütlenme, ya kandaşlar arasındaki birleşmeleri sınırlamaya yönelen belirsiz eğilime karşın ana-babayla çocuklar arasındaki cinsel ilişkide henüz hiçbir özel kötülük görülmeyen bir çağda ortaya çıkmıştır – bu durumda, sınıflar sisteminin, bütün yasaklardan yoksun cinsel ilişki durumundan doğrudan çıkmış olması gerekir; ya da tersine, sınıflar

oluştugu sırada, ana-babayla çocuklar arasındaki cinsel ilişki, töre tarafından *daha önce* yasaklanmıştır – bu durumda da, sınıflar sistemi, kandaş aileye bağlanır ve ondan kurtulmak için atılan ilk adımı oluşturur. Son varsayım çok daha olasıdır. Benim bildiğim, Avustralya’da ana-baba ile çocuklar arasındaki evlilik ilişkileri üzerine hiçbir örnek yoktur ve üstelik dış-evlenmenin daha sonraki biçimi, yani içinde analık hukukunun geçerli bulunduğu gens, kuruluşu sırasında, bu ilişkilerin zaten [sayfa 269] yasaklanmış olmasını gerektirir.

Güney Avustralya’daki Mount Gambier’nin dışında, *iki* sınıf sistemi, ayrıca daha doğudaki Darling ırmağı yöresinde ve kuzey doğuda, Queensland’de de görülüyor; demek ki iyice yayılmıştır. Bu sistem, yalnızca erkek ve kız kardeşler arasındaki evliliklerle, ana tarafından erkek kardeşlerin çocukları ve ana tarafından kız kardeşlerin çocukları arasındaki evlilikleri yasaklar, çünkü bunlar hep aynı sınıfa dahildirler; buna karşılık, bir kız kardeşle onun erkek kardeşinin çocukları, kendi aralarında evlenebilirler. Güney Yeni-Galler’de, Darling ırmağı Kamilaroyları arasında, kandaşlar arasındaki birleşmeleri engellemek yolunda atılmış yeni bir adım daha saptarız; başlangıçtaki *iki* sınıf burada dörde bölünmüştür ve bu dört sınıftan herbiri, bütün halinde, öbür sınıflardan belirli biriyle evlidir. İlk *iki* sınıf, birbiriyile doğuştan karı-kocadır; ananın birinci ya da ikinci sınıfa ait olmasına göre, çocuklar da üçüncü ya da dördüncü sınıfa geçerler; bu son *iki* sınıfın aynı şekilde birbiriyile evli bulunan çocukları da, yeniden birinci ya da ikinci sınıfa ait olurlar. Öyle ki, her zaman bütün bir kuşak birinci ve ikinci sınıfa, sonraki kuşak üçüncü ve dördüncü sınıfa aittir; ve daha sonra gelen kuşak da, yeniden birinci ve ikinci sınıfa ait olur. Bu durum sonucu, (ana tarafından) kız ve erkek kardeşlerin çocukları birbirinin karı ve kocası olamazlar, ama torunları pekâlâ olabilirler. Hayli karışık bulunan bu rejim, sonradan analık hukukuna göre örgütlenmiş genslerin işe karışmasıyla büsbütün karışık bir durum kazanır; ama şimdiden bu konuya giremeyiz. Kandaşlar arası evliliği yasaklamaya götüren, ama bunun açık bilincinden yoksun eğilimin, kendini tamamen içgüdüsel denemeler halinde, sürekli olarak nasıl belli ettiği görülüyor.

Avustralya’da henüz bir sınıf halinde evlilik durumunda bulunan grup halinde evlilik, yani çoğunlukla kıtanın bütün yüzüne yayılmış bir erkekler sınıfıyla, aynı derecede yayılmış bir kadınlar

sınıfının blok halinde evlilik birliği olan grup halinde evlilik, yakından bakınca, genelevlerde olup bitenlere alışkın darkafalı burjuva imgeleme yetisinin tasarladığı kadar tiksiniç bir şey olarak görünmüyor. Tersine; yalnızca onun varlığını akla getirebilmek için uzun yıllar [sayfa 270] gerekmiştir ve kısa bir süreden beri de, onun varlığı yeniden yadsınmaktadır. Üstünkörü bir gözlemci, onda [grup halinde evlilikte, -ç.] gevşek bir karı-koca evliliğinden ve bazı yerlerde denk geldikçe kaçamak yapılması usulden olan bir çok-karlılıktan başka bir şey görmez. Ortalama Avrupalının pratiğine çok alışık bulunduğu bu evlilik koşulları içindeki düzenleyici yasayı bulgulamak için, Fison ve Howitt'in yapmış oldukları gibi, bu işi yıllarca incelemek gerekir. O yasaya göre, doğduğu ülkeden binlerce kilometre uzakta, çoğunlukla bir konaktan öbürüne, bir aşiretten öbürüne geçen yabancı Avustralyalı zenci, dillerini anlamadığı insanlar arasında, hiçbir direnç ve kötülükle karşılaşmaksızın, isteklerini yerine getiren kadınlar bulur, o yasaya göre, birçok karısı olan adam, bunlardan birini, geceyi geçirmesi için, konuğuna bırakır. İşte Avrupalının ahlâksızlık ve yasadışı gördüğü bu noktada, aslında sıkı bir yasa egemendir. Kadınlar, yabancıların evlilik sınıfına aittirler ve bu nedenle onun doğuştan-karsıdırlar; onları birbirine bağlayan bu ahlâk yasası, karşılıklı olarak birbirine ait bulunan iki evlilik sınıfı dışındaki bütün ilişkileri, yüzkarası tehdidi altında, yasaklar: Hatta kadın kaçırmanın çoğunlukta ve usulden olduğu birçok yerlerde bile, sınıflar yasası büyük bir dikkatle gözetilir.

Zaten, daha kadın kaçırma usulünde, karı-koca evliliğine geçişin bir belirtisi, hiç değilse iki-başlı-evlilik (*mariage apparie*) biçimi altında kendini göstermektedir: dostlarının yardımıyla, genç adam, zorla ya da kandırarak genç kızı kaçırınca, dostlarının hepsi sırayla kıza sahip olurlar; ama sonunda kız, kendisini kaçırınan genç adamın karısı olarak kabul olunur. Tersine: eğer kaçırılan kadın kocasının evinden kaçır ve başka bir adam tarafından elde edilirse, bu adamın karısı olur ve ilk kocası, kadın üzerindeki haklarını kaybeder. Demek ki, genel olarak varlığını sürdüren grup halinde evliliğin yanında, hatta içinde, tekelcilik ilişkileri, azçok uzun bir zaman süren eşlikler kurulur, ve grup halinde evliliğin yanında çok-karlılık kendini gösterir; nedir ki, grup halinde evlilik, artık burada da [Avustralya'da -ç.] ortadan kalkma yolundadır ve şimdi sorun, Avrupa'nın etkisi altında, önce neyin, grup halinde evliliğin mi,

yoksa [sayfa 271] grup halindeki evlilerin; yani Avustralya zencilerinin mi sahneden kaybolacağını bilme sorunudur.

Avustralya'da hüküm sürdüğü biçimiyle, sınıflar halindeki evlilik, her halde, grup halinde evliliğin çok aşağı ve ilkel bir biçimidir; oysa, ortaklaşa aile, bildiğimiz kadarıyla, bunun en yüksek gelişme derecesidir. Birincisi, göçebe yabancıların toplumsal durumuna uygun düşen biçime benziyor; ikincisi, görece yerleşik komünist toplulukların (*communautes communistes*) kurulmuş olmasını gerektiriyor ve geçişsiz, [yani iki aşamayı birbirine bağlamaksızın -ç.] hemen bir üst gelişme aşamasına götürüyor. İkisi arasında, kuşkusuz, daha birçok ara basamaklar bulacağız. Bu daha yeni açılmış ve şimdiki kadar çok az ilerlemiş bir araştırma alanıdır.

3. *İki-başlı-aile (la famille appariee)*. Bir erkekle bir kadını, az çok uzun bir zaman için birbirine bağlayan belirli bir evlenme biçimi, grup halinde evlenme rejimi zamanında, ya da daha eskiden de vardı; erkek, birçok kadın arasında, bir baş kadına sahipti (henüz bir gözdeden sözedilemez) ve onun için, öbürleri arasında esas kocaydı. Bu durum grup halinde evlilikte bazan bütün kuralardan yoksun bir kadın ortaklığı, bazan kayıtsız şartsız bir fuhuş gören misyonerlerin yanlıgılarına hayli geniş katkıda bulundu. Ama gens geliştikçe ve aralarında evlenmenin bundan böyle olanaksız duruma geldiği "erkek kardeşler" ve "kız kardeşler" sınıfları kalabalıklaştıkça, bu töresel birliklerin gitgide güç kazanmış olmaları gerekir. Gensin kandaşlar arasındaki evlenmenin yasaklanması biçimindeki tepkisi daha da öteye gitti. Böylece, İrokualar ve barbarlığın aşağı aşamasında bulunan öbür Amerika yerlilerinin çoğunda, kendi sistemlerine göre akraba sayılanların *hepsi* arasında evlenmenin yasak olduğunu görüyoruz; ve onların sistemlerine göre birbirinden farklı yüzlerce çeşit akrabalık biçimi vardır. Evlenme yasaklarındaki bu artan karmaşıklık içinde, grup halinde evlenmeler gitgide olanaksız bir duruma geldi; grup halinde evlenmeler yerine *iki-başlı-aile* geçti. Bu, aşamada, bir erkek bir kadınla yaşar, ama gene de çok-karıllık ve uygun fırsatlarda kaçamak yapmak hakkına sahiptir. Ama iktisadî nitelikteki nedenlerden ötürü, çok-karıllığa ender [sayfa 272] rastlanır; bununla birlikte; çoğunlukla, ortaklaşa yaşam boyunca kadından çok sıkı bir bağlılık istenir ve eşini aldatan kadın şiddetle cezalandırılır. Ama evlilik bağı, iki tarafça da kolaylıkla çözülebilir ve çocuklar, geçmişte olduğu gibi, yalnızca anaya ait

olurlar.

Kandaşları gitgide evlilik bağının dışında tutmadaki doğal seçme (*selection naturelle*) etkili olmakta devam eder. Morgan'ın dediğine göre:

“Kandaş olmayan gensler arasındaki evlenmelerden, beden bakımından olduğu kadar, kafa bakımından da daha sağlam bir soy çıkar; gelişmekte olan iki aşiret birleşince, yeni kafatasları ve yeni beyinler, iki aşiretin de yeteneklerine sahip olana kadar, doğal bir biçimde gelişirler.”

Böylece, gens biçiminde (*gentilice*) örgütlenmiş bulunan aşiretler, geri kalmış aşiretlere üstün gelecek, ya da onları kendilerine benzeteceklerdi.

Demek ki, ailenin ilkel tarih içindeki gelişmesi, başlangıçta bütün aşireti kapsayan ve içinde iki cins arasındaki evlilik ortaklığının hüküm sürdüğü çerçevenin durmadan daralmasına dayanır. Önce en yakın, sonra giderek uzaklaşan, ve hatta evlilikle edinilmiş akrabalıkların gitgide karı-koca ilişkisinin dışında bırakılmasıyla, grup halinde evlenmenin her türlü pratik bakımdan olanaksız duruma gelir ve sonunda, daha da gevşek bağlarla geçici olarak birleşmiş bir tek çiftten başka bir şey kalmaz; bu, bozulması durumunda, her türlü evliliğin son bulacağı moleküldür. Bütün bu söylemenlerle, daha şimdiden, sözcüğün bugünkü anlamında bireysel cinsel aşk ile, karı-koca evliliğinin kurulması arasında, ne kadar az bir ilişki bulunduğu ortaya çıkar. Bu durum, ilk karı-koca evliliğinin kurulması aşamasında bulunan bütün halkların pratik yaşantılarıyla daha da güçlü bir biçimde tanımlanmıştır. Ailenin daha önceki biçimlerinde erkekler hiçbir zaman kadın sıkıntısı çekmedikleri, tersine, istediklerinden de çok kadına sahip oldukları halde, ilk karı-koca evliliğinin kurulması aşamasında, kadınlar az bulunan ve aranan bir şey haline gelmişlerdir Bundan ötürü iki-başlı-evlenme aşamasından itibaren, kadınların kaçınılma ve satın alınmaları başlar – bunlar çok yaygın belirtilerdir (*symptomes*), ama yalnızca çok daha derin bir ^[sayfa 273] değişimin belirtileri. Nedir ki, aslında kadın elde etmenin basit yöntemlerinden başka bir şey olmayan bu belirtilerden, İskoçyalı ukala Mac Lennan, özel aile sınıfları yapıntısını yaratmış bulunuyor: “kaçırma yoluyla evlilik” ve “satın alma yoluyla evlilik”. Öbür yandan Amerika yerlileri ve (aynı gelişme derecesindeki) öbür aşiretlerde, evlilik akdi, çoğunlukla kendilerine hiçbir şey danı-

şılmayan ilgili erkekle, ilgili kızın işi değil, analarının işidir. Çoğunlukla, birbirini hiç tanımayan iki kişi, bu şekilde nişanlanırlar ve yapılmış pazarlıktan, ancak evlenme zamanı yaklaşıncı haberdar olurlar. Düğünden önce, erkek, nişanlısının (*gentilice*) akrabalarına (yani babasına ve babasının akrabalarına değil, ana tarafından akrabalarına), kendisine verilen genç kızın satın alma fiyatı olarak kabul edilen armağanlar verir. Evlilik, eşlerden herbirinin isteğiyle bozulabilir: ama birçok aşirette, örneğin İrokualarda, zamanla bu ayrılmalara karşı bir kamuoyu oluşmuştur; anlaşmazlık durumunda, iki tarafın da kendi gensinden olan akrabaları aracılık ederler; ancak bu aracılığın başarısızlığa uğraması durumunda ayrılma gerçekleşir. Ayrılmada çocuklar kadına kalır ve ayrılmadan sonra eşlerden herbiri yeniden evlenmede özgürdür.

Özel bir ev ekonomisini zorunlu, ya da yalnızca istenir kılmak için aslında çok güçsüz ve çok kararsız olan iki-başlı-aile, daha önceki zamanlardan devralınmış komünist ev ekonomisini asla ortadan kaldırmaz. Ama komünist ev ekonomisi, tıpkı gerçek babanın kesinlikle bilinmesi olanaksız olduğundan yalnızca ananın tanınmış olmasının kadınlara, yani analara çok yüksek bir değer kazandırmasında olduğu gibi, ev içinde kadınların ağır basması anlamına gelir. Kadının, toplum yaşamının başlangıcında, erkeğin kölesi olduğu yolundaki fikir, bize aydınlıklar yüzyılından [18. yüzyıl. -ç.] kalan en sağlam fikirlerden biridir. Bütün yabanılarda, aşağı ve orta aşamadaki, hatta kısmen yukarı aşamadaki bütün barbarlar arasında, kadın, yalnızca özgür değildir, ayrıca çok değer verilen bir duruma da sahiptir. Bu durumun, henüz iki-başlı-evlilik aşamasında nasıl olduğunu, Senekalı İrokualar arasında uzun yıllar boyunca misyonerlik yapan Arthur Wright bize anlatabilir: [sayfa 274]

“Kadınların henüz *uzun evlerde* (birçok aileden kurulu komünist ev ekonomileri) oturdukları çağdaki ailelerine gelince, ...bu evlerde daima bir klan (bir gens) egemendi, öyle ki [bu klana dahil olan -ç.] kadınlar, kocalarını başka klanlardan (*gentes*) alırlardı. ...Genellikle, evi kadınlar yönetirdi; erzak ortaklaşaydı; ama ortak gereksinimleri karşılamak için kendi payına düşeni getirmekte çok tembel ya da çok beceriksiz davranan zavallı koca ya da zavallı aşığın hali dumandı. Çocuklarının sayısı, ya da ev içindeki kişisel mülkiyeti ne olursa olsun, her an bohçasını yapıp defolup gitme emrini almayı bekleyebilirdi.. Ve bu emri alınca, ona karşı diren-

meye girişmesi de boşunaydı; artık evde barmamazdı; ona, kendi klanına (gensine) dönmek, ya da çoğunlukla olduğu gibi, bir başka klan içinde yeni bir evlilik aramaktan başka yapacak bir şey kalmıyordu. Kadınlar, başka her yerde oldukları gibi klanlar (*gentes*) içinde de büyük güç idiler. Gerektiğinde, bir başkanı görevinden alarak, onu yalın bir savaşçı sınıfına indirmekte duraksama göstermezlerdi.”

Erkekler farklı genslere bölünürlerken, kadınların, eğer hepsinin değilse, çoğunun bir tek ve aynı gense ait bulunduğu komünist ev ekonomisi, ilkel çağlarda evrensel bir yaygınlığa sahip bu kadın egemenliğinin somut temelidir ve bunu bulgulamış olmak da, Bachofen'in üçüncü başarısını oluşturur. Ayrıca, gezgin ve misyonerlerin, yabanıl ve barbarlar arasında kadınlara düşen aşırı çalışma üzerine anlattıklarının, bu söylenenlerle asla çatışmadığını ekliyorum. İki cins arasındaki işbölümü, kadının toplum içindeki konumunu belirlemiş olanlardan bambaşka nedenlerle belirlenmiştir. Kadınların, bize göre uygun görünenden çok daha fazla çalışmak zorunda bulunduğu halklarda; kadınlara çoğunlukla, bizim Avrupalı kadınlara gösterdiğimizden çok daha fazla gerçek saygı gösterilir. Uygarlığın, yalancı saygılarla çevrilmiş ve bütün gerçek çalışmaya yabancı “sayın bayan”ının (hanfendisinin) toplumsal konumu, ağır işlerde çalışan; halkı içinde gerçek bir sayın bayan (*dame, lady, frowa, Frau, domina*) sayılan ve zaten, niteliği gereği, öyle de olan barbar kadının toplumsal konumundan çok daha aşağıdır.

Günümüzde, Amerika'da, iki-başlı-evliliğin, grup halinde ^[sayfa 275] evlilik yerine tamamen geçip geçmediğini bilmeye gelince, bunu, ancak, henüz yabanıllık durumunun yukarı aşamasında bulunan Amerika'nın kuzey-batı ve özellikle güneyindeki halklar üzerinde yapılacak derinlemesine araştırmalar kararlaştırabilir. [Amerika'nın güneyindeki halklar üzerine öylesine cinsel başıbozukluk örnekleri anlatılıyor ki, eski grup halindeki evliliğin tamamen ortadan kalkmış olduğuna pek de inanılmaz.] Herhalde, grup halinde evliliğin bütün izleri henüz silinmemiştir. Hiç olmazsa, kırk Kuzey Amerika aşiretinde, kız kardeşlerin büyüğüyle evlenen adamın, bütün küçük kız kardeşleri, gerekli yaşa gelince, kan olarak alma hakkı vardır: bütün kız kardeşler dizisi için erkekler ortaklığının kalıntısı. Ve Bancroft, Kaliforniya yarımadasında bütün bağlardan yoksun cinsel ilişkide bulunmak için birçok “aşiret”in toplanarak

bazı törenler yaptıklarını anlatır (yabanıllık durumunun yukarı aşaması). Bunlar, kuşkusuz, bu törenlerde, bir gense ait kadınların öbür gensenin bütün erkeklerine; ve bir gense ait erkeklerin de öbür gensenin bütün kadınlara ortaklaşa sahip oldukları zamanların belirsiz anısını saklayan genslerdir. Bu töre, Avustralya’da hâlâ hüküm sürer. Bazı halklarda, eskilerin, başkanlar ve büyücü rahiplerin, kadın ortaklığından kendi hesaplarına yararlandıkları ve kadınlardan çoğunu kendi tekellerine aldıkları olur; ama buna karşılık, bazı bayramlar ve büyük halk toplantıları süresince, eski ortaklığı gerçekten diriltmeye ve karılarını genç erkeklerle oynaşmaya bırakma zorundadırlar. Westermarck (s. 28-29) eski cinsel ilişki özgürlüğünün kısa bir süre için yürürlüğe konduğu bu devirli cinsel eğlenceler üzerine,^[153] Hindistan’daki Hoslar, Santallar, Pancalar ve Kotarlardan bazı Afrikalı halklardan vb. birçok örnek veriyor. İşin garibi, Westermarck’ın bundan çıkardığı sonuç, burada grup halinde evlilik kalıntılarının değil –ki o, grup halinde evliliği yadsır–, ama ilkel insanla öbür hayvanlarda ortak bir nitelik alan kızgınlık dönemi kalıntılarının sözkonusu olduğudur.

Şimdi, Bachofen’in dördüncü büyük bulgularına, grup halinde evlilikten iki-başlı-evliliğe geçişi gösteren geniş ölçüde yaygın bir biçimin bulgulanmasına geliyoruz. Bachofen, bunu, eski tanrı buyruklarını çığnemenin kefareti olarak [sayfa 276] gösteriyor: Kadının iffet hakkını satın almasını sağlayan kefarete, aslında onun kendini erkeklerin eski ortaklığından kurtarıp *yalnızca bir erkeğe* vermesini sağlayan kefaretin mistik anlatımından başka bir şey değildir. Bu kefarete, sınırlı bir fuhuştan ibaretti: Babilli kadınlar, yılda bir kez, Militta tapınağında, kendilerini vermek zorundaydılar; Küçük Asya’nın öbür halkları, kızlarını, evlenebilmelerinden önce; canlarının istedikleriyle yıllar boyu özgür aşk hayatı yaşamak üzere Anaitis tapınağına gönderiyorlardı; dinsel görünüşlerle bezenmiş benzeri töreler, Akdeniz’le Ganj arasındaki hemen bütün Asyalı halklarda görülür. Bachofen’in göstermiş olduğu gibi, kurtuluşu sağlayan günah ödeyici sungu, zaman boyunca gitgide hafiflemiştir:

“Her yıl yenilenen sungu [kendini vermek -ç.], yerini bir tek sunguya bırakır; yaşlı kadınların *hétairisme*’i yerine, genç kızların *hétairisme*’i ve bunun evlilik süresince uygulanması yerine, evlilikten önce uygulanması geçer; kendini fark gözetmeksizin herkese vermenin yerini, belirli kişilere verme alır.” (*Analık Hukuku*, s. xix)

Öbür halklarda dinsel kamuflaj hiç görülmez; bazılarında antikçağda Trakyalılar, Keltler, vb. ...günümüzde de Hindistan'daki birçok yerli halklarda, Malezyalılarda, Okyanusya'daki ada halkları ve birçok Amerika yerlilerinde genç kızlar, evlenene kadar, en büyük cinsel özgürlükten yararlanırlar. Özellikle, Güney Amerika'nın hemen her yanındaki durum, ülke içine biraz giren herkesin görebileceği gibi, budur: Agassiz (*A Journey in Brazil*, Boston and New-York, 1868, s. 266), yerli kökten gelen zengin bir ailenin kızıyla tanışır ve kızın annesiyle konuşurken, subay olarak Paraguay'a karşı savaşa katılmış bulunan kocasından kızın babası olarak söze-der; ama kızın anası gülümseyerek şöyle der: *Naô tem pai, he filha da fortuna*; onun babası yok, raslantı çocuğudur o.

"Yerli ya da melez kadınlar, evlilik-dışı çocuklarından, en küçük bir utanıp sıkılma duygusuna kapılmadan, hep bu türlü söz ederler; ve bu durum olağanüstü bir şey olmaktan çok uzaktır, ancak bunun tersi bir istisna olabilir. Çocuklar ... çoğunlukla yalnız analarını tanırlar, çünkü çocuğun bütün derdi ve bütün sorumluluğu anaya düşer; [sayfa 277] babaları hakkında bir şey bilmezler; kadın, kendinin ya da çocuklarının, baba üzerinde herhangi bir hakları bulunduğunu aklından bile geçirmez."

Burada uygar kişiye garip gibi görünen şey, aslında analık hukukuna göre ve grup halinde evlilik içinde bir kuraldan başka bir şey değildir.

Daha başka halklarda, nişanlı erkeğin dost ve akrabaları, ya da düğün davetlileri, düğün sırasında, nişanlı kız üzerindeki geleneksel haklarından yararlanırlar ve damadın sırası en sonra gelir; antikçağda Balear adalarında ve Afrikalı Ojiller'de durum böyleydi; günümüzde de, Habeşistan Barealar'ında durum gene böyledir. Bazan da, aşiret ya da gensin başkanı, önderi, şamanı, rahibi, prensi, ya da sanı ne olursa olsun resmî bir kişi, topluluğu temsil eder, ve nişanlı kız üzerinde ilk gece hakkından yararlanır. Bu durumu açıklamak yolundaki bütün neo-romantik girişimlere karşın, bu *jus primae noctis*, [İlk gece hakkı. -ç.] grup halinde evliliğin kalıntısı olarak günümüzde de, Alaska'da yaşayanların çoğu arasında (Bancroft, *Native Races*, I, s. 81), Meksika'nın kuzeyindeki Tahular'da (*ibid.*, s. 584) ve öbür halklar içinde varlığını hâlâ sürdürmektedir. İlk gece hakkı, bütün ortaçağ boyunca, hiç değilse Kelt asıllı ülkelerde, örneğin doğrudan doğruya grup halinde evlilikten çıkmış bulun-

duğu Aragon’da hep vardı. Kastilya’da köylü hiçbir zaman toprak-bent (*serf*) olmadığı halde, Aragon’da Katolik Fernando’nun 1486 fermanına kadar toprakbentliklerin (*servages*) en utanç vericisi hüküm sürdü. Bu belgede şöyle bir parça var:

“Kararlaştırır ve bildiririz ki, yukarda adı geçen beyler (*senyors, barons*) ... bundan böyle, bir köylünün evlendiği kadınla ilk geceyi geçiremezler; kendisine uyruk olunmanın (*suzerainete*) belirtisi olarak, düğün gecesini, kadın yattıktan sonra, kadının ya da yatağın üstünden aşamazlar; sözkonusu beyler, bundan böyle, paralı ya da parasız, köylülerin isteklerine aykırı olarak, onların kız ya da oğullarını kullanamazlar.” (Sugenheim tarafından özgün Katalan [lehçesinde -ç.] metninden alınmıştır. *Le Servage*, Petersburg 1861, s. 35.) [sayfa 278]

Bachofen, “*hétairisme*” ya da “sefilçe çiftleşme” adını verdiği şeyden karı-koca evliliğine geçişin tamamen kadınların eseri olduğunu kesinlikle ileri sürdüğü zaman, bir kez daha sözgötürmez biçimde haklıdır: İktisadî yaşam koşullarının, eski komünizmi yıkarak geliştiği ve nüfus yoğunluğunun da arttığı ölçüde, geleneksel cinsel ilişkiler ilkel saflıklarını yitiriyor, ve iffet hakkını, bir tek adamla geçici ya da sürekli evlenme hakkını bir kurtuluş gibi görmeye başlayan kadınlara, gitgide alçaltıcı ve ezici olarak görünüyordular. Bu ilerleme kaynağını erkeklerden alamazdı; çünkü erkeklerin, günümüze kadar, edimli grup halinde evlenme tatlarından vazgeçmek, hiçbir zaman akıllarına bile gelmemiştir. Ancak kadınların iki başlı evliliğe geçişe meydan vermelerinden sonradır ki, erkekler sıkı tek-eşliliğe girebildiler – ama gerçekte, bu tek-eşlilik, yalnızca kadınlar içindir.)

İki-başlı-aile, yabanılıkla ile barbarlığın sınırlarında, çoğunlukla yabanılığın yukarı aşamasında, bazı bazı da barbarlığın yalnızca aşağı aşamasında kuruldu İki-başlı-aile, barbarlık için belirleyici aile biçimidir; tıpkı grup halinde evliliğin yabanılıkla, ve tek-eşliliğinde uygarlık için olduğu gibi. Bunun, kesin tek-eşliliğe kadar gelişmesine devam edebilmesi için, buraya kadar etkisini görmüş bulunduğu nedenlerden başka nedenler gerekmiştir. İki-başlı-aile içinde, topluluk daha o zamandan son birliğine, iki atomlu molekülüne indirgenmiş bulunuyordu: bir erkek ve bir kadın. Doğal seçme, evliliklerdeki ortaklıkların durmadan evlilik dışına atma yolundaki yapısını tamamlamıştı; artık ona bu yönde yapacak hiç bir şey kal-

mamıştı. Öyleyse, eğer yeni devindirici güçler, *toplumsal* güçler işe karışmasaydı, iki-başlı-aileden yeni bir aile biçimi çıkması için hiçbir neden yoktu. Ama bu yeni devindirici güçler işe karıştı.

Şimdi Amerika'yı, iki-başlı-ailenin klasik toprağını bırakıyoruz. Bu ülkede, daha yüksek bir aile biçiminin gelişmiş olduğunu, bulgulanma ve fetihten önce, ülkenin herhangi bir yerinde tekeşliliğin varlığını gösteren hiçbir belirti yoktur. Ama Eski Dünyada durum bambaşkaydı.

Burada, hayvanların evcilleştirilmesi ve sürüler yetiştirilmesi, o zamana kadar görülmemiş bir zenginlik kaynağını [sayfa 279] geliştirmiş ve yepyeni toplumsal ilişkiler yaratmıştı. Barbarlığın aşağı aşamasına kadar, durağan servet hemen yalnızca ev, giysiler, kaba mücevherler ve sandal, silah, en ilkel ev avadanlıkları gibi, yiyecek elde edilmesi ve hazırlanması için zorunlu aletlerden ibaretti. Yiyeceğe gelince, onun her gün yeniden kazanılması gerekiyordu. Bundan böyle, çoban halklar gelişıyorlardı: Aryenler, Pencap ve Ganj vadisinde ve Amuderya ile Sirderya'nın daha da iyi suladığı bozkırlarda; Semitler, Dicle ve Fırat boylarında; at, deve, eşek, sığır, koyun keçi ve domuz sürüleriyle, durmadan çoğalmak ve et ve süt gibi besinleri bol bol sağlamak için, yalnızca göz kulak olmak ve en kaba özeni göstermekten başka bir şey istemeyen bir zenginliğe sahiptiler. Daha önce yiyecek elde etmekte kullanılan bütün araçlar geri plana geçti; avcılık, bir zorunluluk olmaktan çıkarak bir lüks haline geldi.

Peki, bu yeni servet kime aitti? Başlangıçta, hiç kuşkusuz gense. Ama sürüler üzerindeki özel mülkiyet, erkenden gelişmiş olmalıydı. Musa'nın Birinci Kitabı denilen kitabın yazarınca, İbrahim Peygamberin, kendi öz hakkı gereği mi [bir aile topluluğu başkanı olarak], yoksa bir gensin gerçekten soydan geçme başkanı niteliğiyle mi, sürülerinin sahibi olarak kabul edildiğini söylemek güçtür. Ama, İbrahim Peygamberi, modern anlamda bir mülk sahibi (mâlik) olarak düşünmememiz gerektiği de apaçıktır. Bunun kadar açık olan bir şey de, kendisi hakkında belgelere sahip bulunduğumuz tarih eşliğinde, daha o zamandan, sürülerin her tarafta aile başkanlarının özel mülkiyetinde olduklarıdır; – tıpkı barbar zanaatının ürünleri: madenî avadanlık ve lüks maddeler gibi, tıpkı insan sürüsü: köleler gibi.

Çünkü kölelik de, bu andan itibaren türetilmişti. Aşağı aşağı

mada bulunan barbar için, kölenin bir değeri yoktu. Bundan ötürü Amerikan yerlileri, yendikleri düşmanlarına karşı, yukarı bir aşamada bulunan barbarların yaptıklarından bambaşka bir biçimde davranıyorlardı. Erkekler ya öldürülüyor, ya da yenenlerin aşiretine kardeş olarak kabul ediliyorlardı; kadınlarla da, ya evleniliyor ya da onlar da, yaşayan çocuklarıyla birlikte, yenen aşirete kabul ediliyorlardı. Bu aşamada, insan emek-gücü, henüz kendi bakım [sayfa 280] masraflarını kayda değer bir şekilde aşan bir artı (fazla) sağlamaz. Ama hayvancılık, madenlerin işlenmesi, dokumacılık ve sonunda tarımın başlamasıyla durum adamakıllı değişti. Eskiden elde edilmeleri o kadar kolay olan kadınlar, bir değişim değeri kazanmışlar ve satın alınır olmuşlardı; emek-gücü için de, özellikle sürüler kesinlikte aile mülkiyeti haline geldiği andan itibaren, aynı şey oldu. Aile, hayvan sürüsü kadar hızla çoğalmıyordu. Sürülere gözkulak olmak için daha çok insana gereksinme vardı; bu iş için üstelik tıpkı hayvan sürüsü gibi çoğaltılabilen düşman savaş tutsakları kullanılabilirdi.

Bir kez ailelerin özel mülkiyetine geçip, orada hızla arttıktan sonra, bu türlü servetler, iki-başlı-evlilik ve analık hukuklu gens üzerine kurulu topluma büyük bir darbe vurdu. İki-başlı-evlilik, aile içine yeni bir öge sokmuştu. Sahici annenin yanında, sahici, delilli ispatlı ve büyük bir olasılıkla günümüzün birçok "babalar"ından çok daha gerçek babaya da yer veriyordu. Bu çağın ailesi içinde yürürlükte bulunan işbölümüne göre, erkeğe yiyeceğin ve bu iş için zorunlu çalışma aletlerinin sağlanması düşüyordu; bunun sonucu, erkek, bu çalışma aletlerinin sahibiydi; ayrılma halinde kadına ev eşyaları kalırken, erkek, bu aletleri birlikte götürüyordu. Demek ki, bu toplumda yürürlükte bulunan töreye göre, erkek aynı zamanda yeni beslenme kaynağının, hayvan sürüsünün, daha sonra da yeni çalışma aracının, kölelerin sahibiydi. Ama gene bu toplumdaki töreye göre, çocukları onun mirasçısı olamazlardı. Bu konuda durum şöyleydi:

Analık hukukuna göre, yani soy zinciri yalnızca kadın tarafından hesaplandığı sürece, ve gensteki ilkel miras töresine göre, *gentilice* akrabalar, başlangıçta yakın *gentilice*'lerinin mirasçısı oluyorlardı. Servetin, gens içinde kalması gerekiyordu. Miras yoluyla geçen nesnelere düşük değerde olmaları dolayısıyla, ola ki, pratikte, bu miras hep en yakın *gentilice* akrabalara, yani ana tarafından

kandaşlara geçerdi. Ama, ölen erkeğin çocukları onun gensine değil, analarının gensine ait idiler; bu çocuklar, başlangıçta, analarının öbür kandaşlarıyla birlikte, ve daha sonra, belki birinci dereceden, analarının mirasçısı olurlardı; ama [sayfa 281] babalarının mirasçısı olamazlardı, çünkü onun gensine ait değillerdi ve herkesin serveti, kendi gensinde kalmak gerekirdi. Demek ki, sürülerin sahibi ölünce, sürüler önce onun erkek ve kız kardeşleriyle, kız kardeşlerinin çocuklarına, ya da anasının kız kardeşlerinin çocuk ve torunlarına geçerdi: Ama kendi öz çocukları mirasçı olamazlardı.

Servetlerin artışı, bir yandan aile içinde erkeğe kadından daha önemli bir yer kazandırıyor, bir yandan da bu durumu, gelecekteki miras düzenini çocuklar yararına değiştirmek için kullanma eğilimini ortaya çıkarıyordu. Ama soy zincirinin analık hukukuna göre hesaplanması yürürlükte kaldıkça, bu olanaklı değildi. Öyleyse, önce değiştirilmesi gereken şey buydu; ve öyle de oldu. Bu iş, bugün sanılabileceği kadar güç olmadı. Çünkü bu devrim –insanlığın tanıdığı olduğu en köklü devrimlerden biri– bir gensin yaşamakta olan üyelerinden bir tekinin bile durumunda herhangi bir değişiklik yapmak gereğini duymadı: Gensin bütün üyeleri, önceleri ne durumda iseler, gene öyle kalabildiler. Yalnızca, gelecekte, erkek üyelerin çocuklarının gens içinde kalacaklarını, kadın üyenin çocuklarının ise buradan çıkarılarak babalarının gensine geçeceklerini kararlaştırmak, bu iş için yeterliydi. Böylece, kadın tarafından hesaplanan soy zinciri ve analık miras hukuku kaldırılmış, erkek tarafından hesaplanan soy zinciri ve babalık miras hukuku kurulmuştu. Uygur halklarda bu devrimin hangi çağda ve nasıl gerçekleşmiş olduğunu bilmiyoruz. Bu iş, tamamen tarih-öncesi dönemine ilişkindir. Gerçekleşmiş bulunan *olgunun kendisine gelince*, özellikle, Bachofen tarafından toplanmış birçok analık hukuku kalıntısı, bunu gereğinden çok kanıtlamaktadır; yakın zamanlarda ya da günümüzde, bir servet artışı ve yaşama biçiminde bir değişiklik (ormanlardan çayrlara göç) etkisiyle olduğu kadar uygarlığın ve misyonerlerin tinsel etkisiyle de bu devrimi tamamlayan birçok aşirete bakarak, bu işin ne kadar kolay olduğunu görüyoruz. Missouri'deki sekiz aşiretten altısında, erkek tarafından hesaplanan bir soy zinciri ve bir miras düzeni, öbür ikisinde de, hâlâ kadın tarafından hesaplanan bir soy-zinciri ve miras düzeni vardır. Shawneler, Miamieler ve Delawarelar'da, babalarının mirasçısı olabilmeleri için, [sayfa 282] ço-

cuklara, babalarının gensine ilişkin bir ad vererek onları baba gensine geçirme töresi yerleşmiştir. “İnsanı, adlarını değiştirerek, nesneleri değiştirmeye götüren ezeli kurnazlık! Ve, dolaysız bir çıkarla dürtülünce, gelenek içinde kalarak geleneği yıkmak için bulunan dolambaçlı yol!” (Marx.) Bu durumdan, içinden çıkılmaz bir kanışıklık doğdu ve buna, ancak babalık hukukuna geçmekle, kısmen çare bulundu. “Kısacası, bu, en doğal geçiş görünüyor.” (Marx.) Bu geçişin, Eski Dünyanın uygar halklarındaki oluş biçimi üzerine karşılaştırmalı hukuk uzmanlarının bize söyleyebildikleri şeyler için –aslında, bunlar varsayımlardan ibarettir– bakınız: M. Kovalevski, *Tableau des origines et de L’evolution de la famille et de la propriété*, Stockholm 1890.]

Analık hukukunun yıkılışı, *kadın cinsin büyük tarihsel yenilgisi* oldu. Evde bile, yönetimi elde tutan erkek oldu; kadın aşağılandı, köleleşti ve erkeğin keyif ve çocuk doğurma aleti haline geldi. Kadının özellikle Yunanlıların kahramanlık çağında, sonra da klasik çağda görülen bu aşağılanmış durumu, giderek süslenip püslendi, aldatici görünümlere sokuldu, bazan yumuşak biçimler altında saklandı; ama hiçbir zaman ortadan kaldırılmadı.

Erkeklerin tekelci egemenliği kurulduktan sonra, bunun ilk etkisi; o zamanlar ortaya çıkan ataerkil ailenin aracı biçimi içinde kendini gösterdi. Bu aile biçimini en başta belirleyen şey, az sonra üzerinde duracağımız çok-karlılık değil, ama “özgür ya da değil, belirli sayıdaki kimselerin, aile başkanının kabaca otoritesi altında bir aile kurarak örgütlenmesidir. Semitik biçim içersinde; bu aile reisi çok-karlı olarak yaşar; kölelerin bir kansı ve çocukları vardır ve bütün örgütlenmenin amacı, sınırları belli bir alan üzerinde, sürülerin korunmasıdır.”^[154]

Asıl önemli olan, kölelerin [aileye -ç.] katışması ve babaca otoritedir; bu yüzden de bu aile biçiminin en yetkiri örneği, Roma ailesidir. Başlangıçta, *familia* sözcüğü, günümüzdeki darkafalı burjuvaların duygusallık ve karı-koca cilvelerinden yapıma aile anlayışını dile getirmez; Romalılarda, her şeyden önce hatta karı-koca ile bunların çocukları için değil, yalnızca köleler için kullanılır. *Famulus* [sayfa 283] “evcil köle” anlamına gelir ve *familia*, bir tek adama ait bulunan kölelerin bütünü demektir. Daha Gaius zamanında, *familia*, “*id est patrimonium*” (yani miras payı) vasiyetle bırakılıyordu. Deyim, Romalılar tarafından, içinde, başkanın, kadın,

çocuklar ve belirli sayıda köleyi babalık otoritesi altında tuttuğu ve hepsi üzerinde yaşatmak ya da öldürmek hakkına sahip bulunduğu yeni bir toplumsal örgütü belirtmek için türetilmiştir.

“Demek ki, sözcük, tarımın ve törel köleliğin başlaması ve Aryen İtalyalılarla Yunanlıların ayrılmasından sonra kurulan Latin aşiretlerindeki katı aile sisteminden daha eski değildir.”^[155] Marx ekler: “Daha başlangıçta tarımsal hizmetlerle ilgili olduğuna göre, modern aile, tohum halinde, yalnızca köleliği (*servitus*) değil, toprakbentliği (*servage*) de kapsar. Sonraları toplum ve devlet içinde geniş ölçüde gelişen bütün çelişkiler, *minyatür halinde, modern ailenin içinde vardır.*”

Bu aile biçimi, iki-başlı-aileden tek-eşliliğe geçişin belirtisidir. Kadının bağlılığını, yani çocukların babalığını sağlama bağlamak için, kadın, erkeğin insafına bırakılmıştır: adam kadını öldürürse, hakkını kullanmaktan başka bir şey yapmış olmaz.

Ataerkiyle aile ile birlikte, yazılı tarih alanına giriyoruz; işte ancak bu alanda karşılaştırmalı hukuk bilimi bize büyük bir yardımda bulunabilir. Ve gerçekten, bu bilim, burada, bize, esaslı bir ilerleme getirmiştir. Günümüzde Sırp ve Bulgarlarda (“Dostça” sözcüğüyle çevrilebilecek) *zádruga* ya da *bratstvo* (“Kardeşlik”) adı altında, ve Doğulu halklarda da değişik bir biçim altında hâlâ gördüğümüz ataerki ev topluluğunun, grup halinde evlilikten çıkmış bulunan analık hukuku ile, modern dünyanın kan-koca ailesi arasındaki geçiş aşamasını oluşturmasının kanıtını Maksim Kovalevski’ye borçlu bulunuyoruz (*Tableau des origines et de l’évolution de la famille et de la propriété*, Stockholm 1890, s.60-100). Bu, hiç değilse antik çağ dünyasının uygar halkları için, Aryenler ve Semitler için tanıtılmış gibi görünür.

Bu tür bir aile topluluğunun henüz yaşamakta bulunan en güzel örneği, Güney Slavların *zádruga*’sıdır. ^[sayfa 284] *Zádruga*, aynı babadan gelen ve kanlarıyla birlikte aynı çiftlikte oturan çeşitli kuşakları kapsar; bunlar tarlalarını birlikte eker, ortaklaşa beslenir, ortaklaşa giyinirler ve ürün fazlalıklarına da ortaklaşa sahip olurlar. Topluluk, evi dışarıya karşı temsil eden evin efendisinin (*domacin*) yüksek yönetimi altında bulunur; evin efendisi, düşük değerdeki nesnelere satma hakkına sahiptir; para işlerine o bakar ve günlük işlerin sorumluluğunu o taşır. Seçimle atanır; ama topluluğun en yaşlı kişisi olması zorunlu değildir. Topluluktaki kadınlarla onların

yaptığı işler genellikle *domacin*'in karısı olan evin hanım efendisinin (*domacica*) yönetimi altında bulunur. Genç kızlar için koca seçiminde, evin hanımının da, hatta çoğunlukla ağır basan, oy hakkı vardır. Ama bütün işlerde asıl yetki aile meclisinde, kadın-erkek bütün erginlerden toplanmış olan kuruldadır. Evin efendisi bu kurula hesap verir; kesin kararları bu kurul alır, bütün topluluk üyeleri üzerindeki yargılama yetkisini gene bu kurul kullanır, özellikle toprak vb. gibi belirli bir önemdeki alım-satımları bu kurul kararlaştırır.

Rusya'da da bu büyük aile birliklerinin ortadan kalkmamış bulunduğu, bundan on yıl kadar önce saptanmıştır.^[156] Günümüzde, bu aile topluluklarının, Rus halk töresinde, *obscina* ya da köy cemaatlerinden (*communaute villageoise*) daha az köklü olmadığı, genellikle kabul ediliyor. Bu aile birlikleri, en eski Rus meclesinde (yasalar dergisi), Yaroslav *Pravda*'sında, Dalmaçya yasalarında^[157] taşıdığı adla (*veruj*), ve bunun gibi Polonya ve Çek tarih kaynaklarında da yer alır.

Heusler'e göre (*Institutions de droit germanique*), Almanlar da da, iktisadî birim; başlangıçta, modern anlamda kan-koca ailesi değil, birçok kuşak ya da birçok kan-koca ailesinden kurulu ve üstelik çoğunlukla köleleri de kapsayan "ev birliği"dir ("*association domestique*"). Roma ailesi de bu tipe bağlıdır ve bu yüzden, babanın mutlak egemenliği ve ailenin öbür üyelerinin baba karşısında hiçbir hakka sahip olmamaları, bir zamandan beri şiddetli tartışma konusu olmuştur. Aynı tür aile birlikleri, herhalde İrlanda Keltlerinde de mevcuttu; Fransa da, bu birlikler, Devrime kadar, Nivernais'de, *parçonneries* adı altında varlıklarını ^[sayfa 285] sürdürürler, bugün de, Franche-Comté'de, henüz tamamen ortadan kalkmamışlardır. Louhans (Saône-et-Loire) bölgesinde, çatıya kadar yükselen ortak merkezî salonu bulunan büyük köy evleri görülür; salonu, çepeçevre, altı ya da sekiz basamakla çıkılan yatak odaları çevirir. Bu evlerde, aynı ailenin çeşitli kuşakları otururlar.

Hindistan'da, toprağı ortaklaşa eken ev toplulukları, daha, Büyük İskender zamanında, Nearkhos tarafından sözkonusu edilmişti: bu topluluklar, günümüzde de, aynı bölgede, Pencap'ta ve ülkenin bütün kuzey-batısında varlıklarını sürdürüyorlar. Kovalevski, bu ev topluluğunun Kafkasya'daki varlığını bizzat gösterebilmiştir. Cezayir'de, bu topluluk, Kabileler arasında varlığını sürdürmekte-

dir. Bunun Amerika'da da bir zamanlar varolmuş olması gerekir. Zurita'nın anlattığı eski Meksika'da yaşayan *calpullis'* lerde,^[158] bu aile türünün varlığı iddia olunur; buna karşılık Cunow, (*Ausland*^[159] 1890, no 42-44) fetih çağında, Peru'da, ekili toprakların devirli paylaşılması, buna göre bireysel ekimi ile birlikte, bir çeşit mark kuruluşunun (ve garip olanı, orada mark'a *marka* deniyordu) varolduğunu oldukça açık bir biçimde tanıtlamıştır.

Herhalde toprağa ortaklaşa sahip olan ve toprakta ortaklaşa tarım yapan ataerkil ev topluluğu, şimdi önce olduğundan çok başka bir önem kazanır. Bunun, uygar halklarda ve antikçağ dünyasının birçok öbür halklarında, analık hukuklu aileyle karı-koca ailesi arasında oynadığı büyük geçiş rolünden artık kuşku duyamayız. Biraz ileride, Kovalevski'nin bu konuda çıkardığı başka bir sonuçtan sözedeceğiz ki, buna göre, ataerkil ev topluluğu, aynı zamanda, içinden bireysel tarım ve topraklarla meraların önce belirli zaman aralıklarıyla, sonra kesinlikle bölüşüldüğü köy cemaati ya da markın çıkmış bulunduğu geçiş aşamasını oluşturuyordu.

Bu ev toplulukları içinde aile yaşamına gelince, hiç değilse Rusya'da evlek başkanlarının, topluluktaki kadınlara, özellikle gelinlerine karşı durumlarını kötüye kullanarak, çoğunlukla bunlardan bir harem kurduğu yolunda bir üne sahip olduklarına dikkat etmek yerinde olur; bu nokta üzerinde Rus halk türküleri yeteri kadar uzdillidir. [sayfa 286]

Analık hukukunun yıkılmasıyla hızla gelişmiş olan tek-eşliliğe geçmeden önce, çok-karlılık ve çok-kocalık üzerine birkaç söz daha [etmek gerekiyor -ç.]. Bu iki evlilik biçimi, bunlar kendilerini bir ülkede aynı zamanda birlikte göstermedikçe, istisnasız, söz yerindeyse, tarihin lüks ürünlerinden başka bir şey olamaz; ki, bilindiği gibi, çok-kocalık ile çok-karı-lılığın, bir ülkede, aynı zamanda yan yana varoldukları görülmemiştir. Öyleyse, çok-karlılıktan yoksun kalan erkekler, çok-kocalık tarafından köşede bırakılan kadınların yanında kendilerini avunduramadıklarına ve toplumsal kuruluşlar ne olursa olsun, şimdiye kadar erkeklerle kadınların sayısı duyulur ölçüde birbirine eşit bulunduğuna göre, bu evlenme biçimlerinden biri ya da öbürünün yaygınlaşması olanaksız demektir. Gerçekte bir erkeğin çok-karlı olması açıkça köleliğin ürünüydü ve birkaç istisnai durumla sınırlanıyordu. Semitik ataerkil aile içinde, yalnızca aile reisi ve en çok oğullardan birkaçı, çok-karlı duru-

munda yaşarlar; öbürlerinin tek kadınla yetinmeleri gerekir. Günümüzde de, bütün Doğuda durum böyledir; çok-karlılık; zenginlerin ve büyüklerin bir ayrıcalığıdır ve başlıca kaynağı köle satın alınmasıdır; halk kitlesi tek-eşlilik halinde yaşar. Hindistan ve Tibet'teki çok-kocalılık da bundan daha az istisnaî bir durum değildir; kökeni henüz derinliğine incelenmemiş bulunan grup halinde evliliğe bağlanır. Çok-kocalılık, pratikte, müslümanların kısıkanç harem örgütünden çok daha hoşgörülü gibi görünür. Hindistan'daki Nairler'de üç, dört ya da daha çok erkek, bir kadına ortaklaşa sahip olabilirler; ama bunun dışında, bu erkeklerden herbiri, başka üç ya da daha fazla erkekle birlikte, bir ikinci, hatta bir üçüncü, bir dördüncü, vb. kadına da sahip olabilir. Mac Lennan'ın, üyelerine aynı zamanda birçok kulübe dahil olmayı sağlayan ve bizzat kendisi tarafından anlatılan bu evlenme kulüplerinde yeni bir *kulüp halinde evlenme* sınıfı bulgulamamış olması doğrusu bir mucizedir. Zaten bu evlenme kulübü pratiği, asla gerçek bir çok-kocalılık değildir; tam tersine, Giraud-Teulon'un göstermiş olduğu gibi, grup halinde evliliğin bir özel biçimidir; erkekler çok-karlı, kadınlar çokkocalı halinde yaşarlar. [sayfa 287]

4. *Tek-eşli-aile (La famille monogamique)*. Daha önce gösterilmiş olduğu gibi, tek-eşli-aile, barbarlığın orta ve yukarı aşamaları arasındaki sınıır oluşturan çağda, iki-başlı-aileden doğar; kesin yen-gisi, başlangıç durumundaki uygarlığın belirtilerinden biridir. Babaları kesinlikle bilinen çocuklar yetiştirmek amacıyla, bu aile, erkek egemenliği üzerine kurulmuştur; babalığın kesinlikle bilinmesi gerekliydi, çünkü bu çocuklar, dolaysız mirasçılar olarak, bir gün babalarının servetine sahip olacaklardır. Tek eşli aile, iki başlı evlilikten, artık taraflardan ikisinin de istedikleri zaman çözemeyecekleri evlilik bağının daha sağlamlaşmasıyla ayrılır. Genel kural olarak, şimdi yalnız erkek bu bağ çözer ve kansını boşayabilir. Sadakatsizlik hakkı, ayrıca, hiç değilse töre tarafından; şimdiye kadar erkeğin tekelinde bırakılmıştır (*Code Napoléon*) bu ayrıcalığı açıkça erkeğe veriyor, yeter ki, düşüp kalktığı kadını kansının evine getirmesin^[160]; ve bu hak, toplumsal gelişme yükseldiği ölçüde, hep daha çok kullanılır; ama kadın eski cinsel pratiği anımsar da onu daha zorlu bir biçimde cezalandırılır.

Yeni aile biçimini, bütün sertliği içinde, ilkin Yunanlılarda görürüz. Marx'ın yazmış olduğu gibi, mitolojideki tanrıçaların rolü;

kadınların daha özgür, daha saygıdeğer bir duruma sahip buldukları daha eski bir çağı betimler; ama kahramanlık çağında kadını erkeğin üstünlüğü ve kölelerin rekabeti dolayısıyla iyice aşağılanmış olarak görüyoruz. Daha iyisi, *Odise'* de Telemak'un anasını nasıl azarladığı ve nasıl susturduğu okunsun. Homeros'ta, ele geçirilen kadınlar, yenenlerin cinsel keyfine teslim edilirler; herkesin bir sırası vardır, şefler hiyerarşik sıralarına göre, en güzellerini seçerler; bütün *İlyada'nın*, bu köle kadınlardan biri konusunda, Akhilleus ile Agamemnon arasındaki bir çekişme etrafında döndüğü bilinir. Homeros'un azbuçuk önemli her kahramanı için, bu kahramanın çadırını ve yatağını paylaştığı bir tutsak kadından sözedilir. Galip erkek, bu genç kızları dönüştürür ülkesine ve karısının yaşadığı eve götürür. Aiskhylos'ta Agamemnon Cassandra'yı böyle götürür. Bu köle [sayfa 288] kadınlardan doğan erkek çocuklar, baba mirasından küçük bir pay alırlar ve özgür insanlar olarak kabul edilirler; böylece, Telamon'un töredışı oğlu Teukros; babasının adını taşımak hakkına sahiptir. Yasal kan bütün bunlara katlanmak ama iffetini sıkı sıkıya koruyup, kocaya bağlılıkta kusur etmemek zorundadır. Kahramanlık çağındaki Yunan kadınının, uygarlık çağındakinden daha çok saygı gördüğü doğrudur; ama sonunda, erkek için, kendi meşru mirasçılarının anası, evin en büyük kadın yöneticisi ve içlerinden istediklerini istediği gibi kullanabileceği ve kullandığı kadın kölelerin gözeticisi olmaktan başka bir şey değildir. Tek-eşli-evliliğin yanısıra köleliğin varlığı, ruhları ve vücutlarıyla [efendi -ç.] *erkeğe* ait genç ve güzel köle kadınların bulunması; işte daha başlangıçta tek-eşliliğe kendi özgül niteliğini, veren şey budur; erkek için değil, *yalnızca kadın için* tek-eşli olmak. Tek eşlilik, bu niteliği, günümüzde de hâlâ koruyor.

Daha sonraki çağın Yunanlıları için Dorlarla İyonlar arasında bir ayrım yapmak gerekir. Klasik örneğini Isparta'nın oluşturduğu birinciler, birçok bakımdan, bizzat Homeros'un betimlediğinden daha ilkel bir nitelik taşıyan evlilik ilişkilerine sahiptirler. Isparta'da, Isparta devlet anlayışına göre değiştirilmiş ve henüz grup halinde evliliğin birçok bulanık anısını taşıyan iki-başlı-evlilik hüküm sürer. Çocuksuz evlilikler bozulur; Kral Anaksandrides (MÖ 650'ye doğru), kısır karısının yanısıra ikinci bir kadın aldı ve iki evli oldu; aynı çağda kanlarının ikisi de kısır çıkan Kral Ariston, üçüncü bir kadını aldı; ama buna karşılık, öncekilerden birini boşadı. Öbür yandan;

birkaç erkek kardeş bir kadına ortaklaşa sahip olabiliyorlardı, arkadaşının karısından hoşlanan biri, onunla bu kadını paylaşabiliyordu; karısını (Bismarck'a yaraşır bir deyimle) güçlü bir “damızlık”ın yararlanmasına hazır bulundurmamak, hatta bu damızlık yurttaş sayılmasa bile, uygun karşılanıyordu. Plutharkos’un, içinde, Ispartalı bir kadının, kendisine öneride bulunan âşığını kocasına gönderdiğini okuduğumuz bir parçası, (Schömann’a göre) törelerde daha da büyük bir özgürlüğün hüküm sürmekte olduğunu gösterir. Bundan ötürü, gerçek bir kandırma, kocasının haberi olmadan kadının ona [sayfa 289] sadakatsizlik göstermesi, görülmemiş bir şeydi. Öbür yandan, evcil kölelik, Isparta’da hiç değilse en iyi çağında, bilinmiyordu; demirbaş köleler, beylik yerlerde, ayrı olarak oturuyorlardı; öyleyse, Ispartalılar için^[161] onların karılarını almak eğilimi (*tentation*) çok önemsizdi. Bütün bu koşulların zorunlu sonucu olarak, Ispartalı kadınlar, öbür Yunan kadınlarından çok daha saygıdeğer bir duruma sahip bulunuyorlardı. Eski Yunanlıların kendilerinden saygı ile söz edip, söyleşilerini kaydetmek zahmetine katlandıkları kadınlar, yalnızca Ispartalı kadınlarla, Atina’nın seçkin hafif meşrep kadınlarıdır (*hétaires*).

Atina’nın, kendilerini tipik bir örnek olarak temsil ettiği İyonlar’da ise durum bambaşkadır. Genç kızlar, yalnızca eğirme; dokuma ve dikiş, olsa olsa biraz da okuyup yazma öğrenirlerdi. Deyim yerindeyse, dört duvar arasına kapatılmışlardı ve ancak öbür kadınlarla düşüp kalkarlardı. Harem dairesi (*le gynecée*) üst katta ve arkaya bakan, evden ayrı bir kısımdı; erkekler, özellikle yabancılar, oraya kolayca giremezdi; erkek konuklar gelince, kadınlar oraya çekilirlerdi. Yanlarında bir köle kadın (cariye) bulunmadıkça kadınlar sokağa çıkmazlardı; evde, sıkı bir gözetim altında yaşarlardı; Aristophanes, aşıkları korkutmaya yarayan molos’lardan, iri kıyım bekçi köpeklerinden söz eder^[162]; ve hiç değilse Asya kentlerin de, kadınları gözetmek için harem ağaları kullanılırdı, ki bunlar daha Herodotos zamanında Sakız adasında ticari ereklerle iğdiş edilir ve Wachsmuth’a göre, yalnızca Barbarlar tarafından satın alınmazlardı. Euripides’te, kadınlar *oikourema*, “ev eşyası” (sözcük nötr’dür [yani erkek ya da dişi değildir -ç.] olarak nitelendirilmiştir; ve çocuk doğurmak işi bir yana, kadın, Atinalı erkek için, baş hizmetçiden başka bir şey değildi. Erkek, atletlere özgü beden hareketleri yapar, genel siyaset tartışmalarına katılırdı; kadın bunların

dışında tutulurdu. Üstelik, çoğunlukla erkeğin emrinde köle kadınlar bulunurdu, ve Atina'nın en parlak çağında, her şeyden önce devlet tarafından kolaylaştırılan çok yaygın bir fuhuş vardı. İşte, bu fuhuş temeli üzerindedir ki, Isparta kadınlarının karakter bakımından egemen oldukları antikçağ kadın dünyasının [sayfa 290] genel düzeyine, zeka ve sanatsal beğenin eğitimiyle, o kadar yüksekten egemen olan Yunan kadınlarına özgü nitelikler gelişmiştir. Ama, kadın olmak için, önce hafifmeşrepliğin (*hétairisme*) gerekmesi, Atina ailesinin ocağına incir diker.

Bu Atina ailesi, zaman boyunca, yalnız öbür İyonların değil, gitgide artan ölçüde kıtadaki ve kolonilerdeki bütün Yunanlıların, ev ilişkilerinde kendilerine örnek aldıkları bir tip oldu. Hapishöce ve gözetime karşı, Yunan kadınları, gene de, kocalarını aldatma fırsatını çoğunlukla buluyorlardı. Karlarına karşı sevgi göstermekten utanan kocalar, hafifmeşrep kadınlarla her türlü aşkdaşlık macerasıyla günlerini gün ediyorlardı; nedir ki, kadınların alçalmasının öcü, erkeklerin de alçalmasıyla alınmış oldu; erkekler, iğrenç oğlançılık pratiğine düşecek ve Ganymedes mitosuyla tanrıları onurdan düşürerek, bizzat kendi onurlarını da yitirecek kadar alçaldılar.

İlkçağın en uygar ve en geniş gelişmiş halkı içinde inceleyebildiğimiz kadınıyla, tek-eşliliğin başlangıcı böyle oldu. Tek-eşlilik, hiç bir şekilde, bireysel cinsel aşkın meyvesi olmadı; evlilikler, geçmişte olduğu gibi, gene büyükler tarafından kararlaştırıldıklarına göre, tek-eşlilikle bireysel cinsel aşkın hiçbir ilişkisi yoktu. Bu doğal koşullar üzerine değil, iktisadi koşullar [yani, özel mülkiyetin, ilkel ve kendiliğinden ortaklaşa mülkiyet üzerindeki yengisi] üzerine kurulmuş ilk aile biçimi oldu. Aile içinde erkeğin egemenliği ve yalnızca ondan olabilecek ve babanın serveti kendilerine kalacak çocukların doğması, –kan-koca evliliğinin (*marriage conjugal*), Yunanlılar tarafından içtenlikle açıklanmamış gerçek erkekleri işte bunlardı. Bununla birlikte, bu evlilik onlar için bir yük, tanrıları, devlete ve atalarına karşı, yerine getirmeleri gereken bir görevdi. [Atina'da yasa yalnızca evliliği zorunlu hale getirmekle kalmıyor, ayrıca koca tarafından, evlilik görevleri adını verdiği şeyin de asgari ölçüde yerine getirilmesini zorunlu kılıyordu.]

Öyleyse, kan-koca evliliği tarihe asla erkekle kadının karşılıklı uzlaşması olarak girmez ve hele en yüksek evlenme biçimi olarak asla kabul edilemez. Tersine: bir cinsin öbürü tarafından uyruk

altına alınması olarak bütün [sayfa 291] tarih-öncesinin o zamana kadar bilmediği, iki cins arasındaki bir çatışmanın açığa vurulması olarak ortaya çıkar. 1846'da, Marx ve benim tarafımdan meydana getirilmiş, yayımlanmamış eski bir el yazmasında şu satırları buluyorum: "İlk işbölümü, erkekle kadın arasında, döl verme bakımından yapılan iş bölümüdür."* Ve şimdi ekleyebilirim: Tarihte kendini gösteren ilk sınıf çatışması, erkekle kadın arasındaki uzlaşmaz karşıtlığın kan-koca evliliği içindeki gelişmesiyle; ve ilk sınıf baskısı da dışı cinsin erkek cins tarafından baskı altına alınmasıyla düşümdeştir. Kan-koca evliliği, büyük bir tarihsel ilerlemedir; ama aynı zamanda, kölelik ve özel mülkiyetin yanısıra, günümüze kadar uzanan ve bazılarının gönenç ve gelişmesi, bazılarının da acı ve gerilemesiyle elde edildiğine göre, o her ilerlemenin aynı zamanda görece bir gerileme olduğu çağı açar. Kan-koca evliliği, uygarlaşmış toplumun hücre-biçimidir; biz, bu biçim üzerinde, doludizgin gelişen uzlaşmaz karşıtlık ve çelişkilerin içyüzünü inceleyebiliriz.

İki-başlı-evliliğin yengisiyle olsun, hatta kan-koca evliliğinin yengisiyle olsun, cinsel ilişkilerdeki eski görece özgürlük asla ortadan kalkmadı. "Püenalüen (ortaklaşa) grupların yavaş yavaş ortadan kalkmasıyla en dar sınırlarına çekilmiş bulunan eski evlilik sistemi, gelişmekte bulunan aileye hala bir ortam hizmeti görüyordu ve uygarlığın başlangıç çağına kadar ona bağlı kaldı. Sonunda, bu eski evlilik sistemi, aile üzerine çöken karanlık bir bölge gibi, insanlığa uygarlık dönemi içine kadar yapışıp kalan *hétairisme*'in yeni biçimi içinde kayboldu."

Morgan, *hétairisme* adı altında, erkeklerin, *kan-koca evliliği dışında*, evli olmayan kadınlarla evlilik-dışı ilişkilerini anlar; bu ilişkiler bilindiği gibi, bütün uygarlık dönemi süresince çok değişik biçimler altında varlıklarını sürdürerek, gitgide açık fuhuş biçimine dönerler. Bu *hétairisme*, doğrudan doğruya grup halinde evlenmeden, kadınların, iffet haklarını elde etmek için, kendilerini vermesinden gelir. Para için kendini vermek, önce bir dinsel eylem oldu; bu iş, Aşk tanrıçasının tapınağında yapılıyor ve para, başlangıçta [sayfa 292] tapınak hazinesine gidiyordu. Ermenistan'daki Anaitis, Korent'teki Afrodit tapınaklarının köleleri^[163], tpkı Hindistan tapınak-

* Bkz. K. Marx, F. Engels, *Alman İdeolojisi [Feuerbach]*, Sol Yayınları, Ankara 1976; Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar, 1*, s. 37. -Ed.

larına bağlı ve bayader adı verilen (bu sözcük Portekiz dilindeki *bailadeira*'nın, "dansöz"ün bozulmuş bir biçimidir) kutsal dansözler gibi, ilk fahişeler oldular. Başlangıçta bütün kadınlar için bir görev olan bu kendini verme, sonraları bütün öbür kadınlar yerine, yalnızca rahibeler tarafından uygulanır oldu. Başka halklarda, *hétairisme*, kızlara evlilikten önce tanınan cinsel özgürlükten çıkar; – öyleyse, bize başka bir yoldan ulaşmış bulunan *hétairisme*, bu durumda da, grup halinde evliliğin ilk kalıntısıdır. Maddi mallardaki eşitsizliğin ortaya çıkmasından sonra, yani barbarlığın yukarı aşamasından itibaren, köle emeğinin yanısıra, ücretlilik de kendiliğinden ortaya çıktı; ve aynı zamanda, bununla zorunlu bir biçimde bağlı olarak; köle kadının kendini verme zorunluluğunun yanısıra, özgür kadınların profesyonel fuhşu da görüldü. Böylece, grup halinde evliliğin uygarlığa bıraktığı miras, iki yanlıdır; tıpkı uygarlığın yarattığı her şeyin iki yanlı, ikircil, iki yanı kesen, çelişik olması gibi: burada tek eşlilik, şurada, en aşırı biçimi fuhuş dahil, *hétairisme*. Bu *hétairisme*, tıpkı herhangi bir başka toplumsal kurum gibi, toplumsal bir kurumdur; eski cinsel özgürlüğü korumaya yarar – ama erkekler yararına. Gerçekte yalnızca hoşgörüyü karşılanmakla kalmaz, özellikle yönetici sınıflar tarafından, güle oynaya uygulanır; ama sözle suçlanır. Bununla birlikte, aslında *hétairisme*'in kınanması erkekler için değil; yalnızca kadınlar içindir; böylece, erkeğin kadın üzerindeki kayıtsız üstünlüğünü, toplumun temel yasası olarak bir kez daha açıklamak için, kadınlar toplum dışına sürülüp atılır.

Ama bundan, bizzat tek-eşlilik içinde, ikinci bir çatışma (*antinomie*) doğar. *hétairisme* sayesinde yaşamın tadını çıkaran kocanın yanısıra, yüzüstü bırakılmış karı vardır. Ve çatışmanın iki teriminden yalnızca biri varolamaz [ancak ikisi birden varolabilir -ç.]; tıpkı, yarı yendikten sonra, elde bütün bir elmanın kalamayacağı gibi. Bununla birlikte, kadınlar tarafından gözleri açılıncaya kadar, erkekler; elmanın yarısını yedikten sonra da, onun bütününe sahip olacakları kanısındaydılar gibi görünür. Karı-koca evliliğiyle birlikte, ortaya, o zamana kadar bilinmeyen sürekli iki [sayfa 293] toplumsal tip çıkar: kadının ödevine bağlı aşığı ve aldatılmış koca. Erkekler, kadınlar üzerinde zafer kazanmışlardı; ama mağluplar galipleri [boynuzla -ç] taçlandırma işini, mertçe üzerlerine aldılar. Karı-koca evliliği ve *hétairisme*'in yanısıra, eşaldatma, kaçınılmaz bir toplumsal

kurum haline geldi, – yasaklanmış, şiddetle cezalandırılan, ama yok edilmesi olanaksız bir toplumsal kurum. Babalığın gerçekliği, geçmişte olduğu gibi, gene meşru bir kaniya dayanır kaldı; ve çözümlenmez çelişkiyi çözmek için, *Code Napoléon* şöyle buyurdu: “Madde 213.– Evlilik sırasında gebe kalınan çocuğun babası, kocadır.”

Üçbin yıllık kan-koca evliliğinin vardıgı yüce sonuç, işte budur.

Öyleyse, kan-koca ailesinde, – tarihsel kökeninin iznini korduğu ve erkek ile kadın arasındaki çatışmayı, erkeğin salt egemenliği aracıyla kendini gösterdiği biçimde açıkça ortaya çıkardığı durumlarda, – sınıflara bölünmüş toplumun, uygarlığın başlarından beri, çözebilme, ya da üstesinden gelebilme başarısını gösteremeden içinde devinip durduğu karşıtlık ve çelişkilerin [aile çapına -ç.] indirgenmiş bir imgesine sahip bulunuyoruz. Anlaşılması kolaydır ki, burada yalnızca, evlilik yaşamının, bütün bu kurumun başlangıçtan gelen nitelik düzenine gerçekten uyduğu, ama bu düzen içinde, kadının erkek egemenliğine karşı başkaldırdığı o kan-koca evliliği durumlarından söz ediyorum. Aslında bütün evliliklerin böyle olmadığını da, hiç kimse, devletler arasında olduğu kadar, evde de üstünlüğünü sağlamakta yetenezsiz kalan ve bunun sonucu, elde tutmaya layık olmadığı egemenliği karsına kaptıran darkafalı Alman burjuvasından daha iyi bilemez. Ama buna karşılık, o kendisinin, çoğunlukla başından çok daha can sıkıcı serüvenler geçen talihsiz Fransız yoldaşından daha üstün olduğuna iyice inanır.

Zaten kan-koca ailesi; her yerde ve her zaman, Yunanlılardaki gibi, klasik ve kesin şekline bürünmemiştir. Dünyanın gelecekteki fatihleri olarak, Yunanlılara göre daha az ince de olsa, daha geniş görüşlere sahip bulunan Romalılarda, kadın daha özgürdü ve daha büyük bir saygı görüyordu. Romalı erkek, evlilik sadakatinin, karsı üzerinde sahip [sayfa 294] olduğu ölüm-dirim hakkıyla, yeteri kadar sağlama bağlandığına inanıyordu. Zaten, kadın da, tıpkı kocası gibi, evliliğe istediği zaman son verebilirdi. Ama kan-koca evliliğinin gelişmesindeki en büyük ilerleme, elle tutulur biçimde, Almanların tarihe girişiyle meydana geldi; bu da, kuşkusuz yokluk içinde bulunmaları nedeniyle, o çağda, tek-eşliliğin onlarda iki-başlı evlilikten henüz tamamen kurtulmamış olmasındandır. Bu sonucu, Tacitus tarafından anılmış bulunan üç durumdan çıkartı-

yoruz: Önce, evliliğin kutsal sayılmış olmasına karşın –”Alman erkekleri bir tek kadınla yetinirler: kadınlar iffetlerini kuşanmış olarak yaşarlar”–, büyükler ve aşiret başkanları için, çok-karlılık gene de yürürlükteydi: içlerinde iki-başlı-evliliğin varolduğu, Amerikalılardaki duruma benzer bir durum. İkinci olarak, analık hukukundan babalık hukukuna geçiş, henüz pek yeni olmalıydı; çünkü ananın erkek kardeşi –analık hukukuna göre en yakın *gentilice* erkek akraba– babadan daha yakın bir akraba olarak sayılıyordu; ki bu durum aynı zamanda Marx’ın, çoğunlukla söylediği gibi, içlerinde kendi öz ilkel zamanlarımızı anlamayı sağlayan anahtarı bulmuş olduğu Amerikan yerlilerinin görüşüne de uyuyordu. Ve üçüncü olarak, Almanlar arasında kadınlar büyük saygı görüyorlardı ve hatta kamu işleri üzerinde bile etkili oluyorlardı, ki bu tek-eşliliğe özgü erkek üstünlüğü ile çelişki halindedir. Hemen bütün bu noktalar üzerinde, Almanlar, görmüş olduğumuz gibi, aralarında iki-başlı evliliğin de büsbütün yitip gitmemiş olduğu İspartalılarla uygunluk halinde bulunuyorlar. Bu bakımdan da, Almanlarla, dünyaya yepyeni bir öge giriyordu. Halkların birbiriyle karışması sonucu, zamanla Roma dünyasının yıkıntılarını üzerinde kurulan yeni tek-eşlilik, erkek üstünlüğünü daha yumuşak biçimlere büründürdü ve kadınlara, hiç değilse görünüşte, klasik antikçağda asla görmedikleri çok daha saygın ve çok daha özgür bir yer verdi. Böylece, ilk kez olarak, tek-eşlilikten itibaren –duruma göre, tek-eşlilikte, tek-eşliliğin yanısıra, ya da tek-eşliliğe karşı– üzerinde tek-eşliliğe borçlu bulunduğumuz en büyük meşru ilerlemenin: o zamana kadar dünyada bilinmeyen, iki cins arasındaki modern bireysel aşkın gelişebileceği temel, doğmuş oluyordu. [sayfa 295]

Ama bu ilerleme, aslında Cermenlerin hala iki-başlı-aile rejiminde yaşamaları, ve kadının kendi öz aile rejimleri içindeki durumunu, elden geldiğince, tek-eşlilikte de korumaları sonucuydu; yoksa Cermen törelerinin, iki-başlı-evliliğin, tek-eşliliğe özgü, zorlu çelişkiler içinde devinmediği yalnız olgusuna indirgenen o hayranlığa değer ve efsanemsi temizliği sonucu değildi. Tam tersine: özellikle güney-doğuya doğru yaptıkları göçlerde, Karadeniz kıylarına kadar uzanan steplerdeki göçebeler arasında Cermenlerin ahlâkı adamakıllı bozulmuştu; bu halklardan, binicilikteki becerilerinin yanısıra, Ammianus’un Taifallar ve Prokopios’un Herüller konusundaki kesinlikle tanıklık etmiş oldukları gibi, onların doğaya aykırı

kusurlarını da almışlardı.

Ama her ne kadar, bilinen bütün aile biçimleri arasında, yalnızca tek-eşlilik, içinde modern cinsel aşkın gelişebildiği aile biçimi olduysa da, bu asla modern cinsel aşkın, eşlerin karşılıklı aşkı biçimiyle, yalnızca, hatta başlıca tek-eşlilik içinde geliştiği anlamına gelmez. Durmuş-oturmuş ve erkek egemenliği altındaki karı-koca evliliği, özlüğü gereği, bunun böyle olmasına aykırıydı. Bütün tarihsel bakımdan etkin sınıflarda, yani bütün yönetici sınıflarda, evlenme akdi, iki-başlı-aileden beri, ne idi ise o kaldı, büyüklerin düzene koyduğu bir uzlaşma işi. Cinsel aşk tarihsel bakımdan ilk kez olarak bir tutku, (hiç değilse yönetici sınıftan) tüm insanlara özgü bir tutku ve cinsel içgüdünün en yüksek biçimi –ona özgü niteliğini kazandıran da budur– olarak ortaya çıktığı zaman, bu ilk biçim, yani ortaçağın şövalye aşkı, hiç de bir karı-koca aşkı değildir. Tersine. Klasik biçimiyle, ozanlarının göklere çıkardığı Provence’li-lerde, bu aşkın gemisi yelkenlerini eş aldatmaya doğru şişirir. Provence’de aşk şiirinin çiçeği *alba*’dır (aubade’lar); Almanlar buna *Tagelieder* derler. Bu şiirler, görülmeden kaçabilmesi için, tan yerinin ilk ışıkları belirir belirmez kendisini çağırarak erketeci dışarda ortalığı gözetirken, şövalyenin, sevgilisiyle –bir başkasının kansı-nasıl yattığını, ateşli renklerle anlatır; şiirin en yüksek noktasını da, aylık sahnesi oluşturur. Kuzey Fransızları, ve hatta namuslu Almanlar bile, bu şiir türünü, kendisine uygun düşen şövalye aşkı özentileriyle birlikte benimsediler; ve bizim Wolfram von Eschenbach, [sayfa 296] bu dikenli konuda, onun üç uzun kahramanlık şiirinden yeğ tuttuğum, üç nefis *Tagelieder* bıraktı.

Günümüzde, bir burjuva evlenmesi iki biçimde yapılır. Katolik ülkelerde, eskiden olduğu gibi, burjuva delikanlısına gerekli kadını bulanlar, onun büyükleridir; ve bunun doğal sonucu, tek-eşliliğin kapsadığı çelişkilerin en tam bir şekilde gelişmesidir: erkek tarafında, dört başı mamur *hétairisme*; kadın tarafında, dört başı mamur eşaldatma. Eğer katolik kilisesi boşanmayı yasaklamışsa, bunun tek nedeni, hiç kuşkusuz, ölüme olduğu kadar, eşaldatmaya da bir çarenin bulunmadığını kabul etmiş olmasıdır. Buna karşılık, protestan ülkelerde, burjuva oğlunun, kendi sınıfının kadınları arasından, azçok özgürlükle seçme hakkına sahip bulunması kuraldandır; öyle ki, evliliğin temelinde bir dereceye kadar aşk bulunabilir, ve protestan iki yüzlülüğüne uygun düştüğünden, evliliğin

temelinde her zaman aşkın bulunduğu varsayılır. Burada, erkeğin *hétairisme*'i daha gevşek, kadının eşaldatması daha seyrek bir hal alır. Ne var ki, her türlü evlilik içinde, insanlar evlenmeden önce ne iseler, gene o kaldıklarından, ve protestan ülkelerdeki burjuvalar da çoğunlukla darkafalı olduklarından, bu protestan tek-eşlilik, en iyi durumların ortalamasında, evlilik birliğine, aile mutluluğu adı takılan ağır bir cansıkıntısından başka bir şey getirmez. Bu iki evlilik yönteminin en iyi aynası romandır: katolik biçimi için Fransız romanı; protestan biçimi için Alman romanı. Bu iki romandan her birinde, “erkek kendine uygun düşeni bulacak”: Alman romanında, delikanlı, genç kıza; Fransız romanında, koca, boynuzları. Bu ikisinden hangisinin en kötü payı aldığını söylemek de, her zaman kolay değildir. Bu yüzden, Alman romanındaki cansıkıntısı, Fransız burjuvasında, Fransız romanındaki “*immoralité*”nin (ahlâksızlığın) darkafalı Almanda uyandırdığına eşit bir tiksinti uyandırır. Ama şu son zamanlarda, “Berlin bir dünya başkenti haline geldiğinden” bu yana, Alman romanı da, orada çoktan beri iyice tanınmakta olan *hétairisme* ve eşaldatma bakımından, utangaçlığı bırakarak, takviye almaya başlamış bulunuyor.

Ama her iki durumda da, evlilik, eşlerin sınıf durumu üzerine kurulmuştur; bu bakımdan her zaman kendi dışlarında kararlaştırılan bir evlilik demektir. Gene her iki durumda ^[sayfa 297] da, durumun gereklerine göre yapılan bu evlilik, çoğunlukla en pis fuhuş haline dönüşür – bazan her iki tarafın, ama daha çok kadının fuhuş haline; eğer kadın alelade orospudan ayrıyorsa, bunun tek nedeni, vücudunu, bir ücreti gibi, parça başına kiralamayıp, bir köle gibi, bir seferde tamamen satmasıdır. Fourier'nin sözü, durumun gereklerine göre yapılmış bütün evlenmelere uygun düşer:

“Nasıl dilbiliminde, iki olumsuz sözcükten bir olumlama çıkarsa, tıpkı onun gibi, evlilik ahlâkında da, iki fuhuştan bir iffet çıkar.”

Cinsel aşk, ancak ezilen sınıflar içinde, yani günümüzde, proletarya içinde, kadınla kurulan ilişkilerin gerçek kuralı olabilir ve ancak proletarya içinde durum böyledir; bu ilişkiler toplum tarafından ister onaylansın, ister onaylanmasın. Ama burada, klasik tek-eşliliğin bütün temelleri yıkılmıştır. Proletaryada, tek-eşlilik ve erkek üstünlüğünün, kendisinin korunması ve mirasçılara geçmesi için kurulmuş olduğu hiçbir mülkiyet bulunmaz; öyleyse, bu sınıfta,

erkek üstünlüğünü yararlı hale getirmek için hiçbir uyanıcı yoktur. Üstelik, hatta bunu sağlamak için gerekli araçlar bile eksiktir bu üstünlüğü koruyan burjuva hukuku, yalnızca mülk sahipleri ve onların proleterlerle olan ilişkileri için mevcuttur; tuzluya oturur; öyleyse, para yokluğundan, işçinin kansı karşısındaki durumunda hiçbir geçerliliğe sahip değildir. İşçinin, kansı karşısındaki durumunda, koşullara göre, bambaşka kişisel ve toplumsal ilişkiler hüküm sürer. Ve üstelik, büyük sanayi, kadını evden kopararak emek pazarına ve fabrikaya gönderdiği, ve onu çoğunlukla ailenin desteği durumuna getirdiğinden beri, proleterin evinde, erkek üstünlüğünün son kalıntısı da temelini yitirmiş oldu – belki, tek-eşlilikle birlikte töreye girmiş bulunan, kadınlara karşı bir kabalık artışı hariç. Böylece, Tanrının dünyevi ve uhrevi tüm kayrasına karşın ve hatta eşler arasında en tutkulu aşk ve en kesin bağlılık da olsa, proleter ailesi, artık terimin gerçek anlamında tek-eşli biçiminde bir aile değildir. Bundan ötürü tek-eşliliğin ayrılmaz yoldaşları: *hétairisme* ve eşaldatma, proleter aile içinde ancak ve her zaman çok silik bir rol oynar; kadın, boşanma hakkını gerçekte yeniden elde etmiştir; eğer birbirine dayanamaz bir duruma gelinirse, [sayfa 298] ayrılmak yeğ tutulur. Sözün kısası, proletarya evliliği, sözcüğün etimolojik (kaynağa değgin) anlamında tek-eşli biçimindedir, ama tarihsel anlamında, asla tek-eşli biçiminde değildir.

Hukukçularımıza göre, yasalardaki ilerleme, kadınların bütün yakınma nedenlerini, gitgide artan bir ölçüde, ortadan kaldırıyor. Modern uygarlığın yasama sistemleri, ilk olarak, evliliğin geçerli olabilmesi için, eşlerin özgürce onadıkları bir sözleşme olması gerektiğini, ikinci olarak da, evlilik süresince, eşlerin birbirine karşı aynı hak ve görevlere sahip olmaları gerektiğini kabul etmektedirler. Eğer bu iki koşul, mantıksal bir biçimde gerçekleşmiş olaydı, kadınlar bütün istediklerine sahip olabilirlerdi.

Özgül bir şekilde hukuksal bir nitelik taşıyan bu kanıtlama, cumhuriyetçi burjuvanın proleter hakkını reddetmek ve onun ağzını kapamak için kullandığı kanıtlamanın ta kendisidir. İş sözleşmesi de taraflar arasında özgürce yapılmış sayılır. Ama bu özgürlük, taraflar arasındaki eşitliğin, yasa tarafından *kağıt üzerinde* kurulmasına dayanır. Sınıf durumları arasındaki ayrılığın taraflardan birine verdiği güç, bu güçlü tarafın öbürü üzerindeki baskısı –iki tarafın gerçek iktisadi durumu–, bütün bunlar yasayı hiç ilgilendirmez ve

iş sözleşmesi süresi boyunca, biri ya da öbürü açıkça vazgeçmedikçe, iki taraf da aynı haklardan yararlanıyor sayılır. Ama iktisadi koşullar, işçiyi, sözümona hak eşitliğinin hatta son kırıntılarından da vazgeçmeye zorlamış, bu, yasanın umurunda değildir.

Evlenmeye gelince, eşler, kurallara uygun olarak, nikah tutanağını serbestçe imzalar imzalamaz, yasa, hatta en liberali bile, tamamen yerine getirilmiş olur. Gerçek yaşamın oynandığı hukuk kulislerinin ardında olup bitenler ve bu özgür onamanın ne biçimde sağlandığı, yasayı da, hukukçuları da, hiç kaygılandırmaz. Bununla birlikte, karşılaştırmalı hukuka şöyle bir gözetmek, hukukçulara, bu onama özgürlüğünün ne değer taşıdığını gösterebilirdi. Ana-baba servetinden zorunlu bir parçanın çocuklara yasa tarafından sağlandığı, öyleyse çocukların mirastan yoksun bırakılmadığı ülkelerde –Almanya’da, Fransız hukukunun yürürlükte bulunduğu ülkelerde, vb. ...– çocuklar, evlenebilmek için, [sayfa 299] ana-babalarının onamasını elde etmek zorundadırlar. Evlenebilmek için ana-baba onamasının yasal bir koşul olmadığı İngiliz hukukuna bağlı ülkelerde ise, ana-babaların tam bir vasiyet özgürlüğü vardır ve çocuklarını, istedikleri gibi mirastan yoksun bırakabilirler. Ama buna karşın, daha doğrusu bu yüzden, açıktır ki, miras kalacak bir şeyleri bulunan sınıflar içinde, evlenme özgürlüğü, İngiltere ve Amerika’da, Fransa ve Almanya’da olduğundan kıl kadar fazla değildir.

Evlilik içinde, erkekle kadının hukuksal eşitliğinde de durum bundan daha iyi değildir. Kadın-erkek arasında, daha önceki toplumsal durumlardan bize miras kalmış bulunan eşitsizlik, hiçbir zaman, kadının iktisadi baskı altında oluşunun nedeni değil, sonucudur. Çocuklarıyla birlikte birçok evli çifti kapsayan eski komünist ev ekonomisinde, kadınlara bırakılan ev yönetimi, tıpkı erkekler tarafından yiyecek sağlanması gibi, toplumsal zorunluluk taşıyan bir kamu işiydi. Ataerkil aile, ve ondan da çok tek-eşli olan bireysel aileyle birlikte, her şey değişti. Ev yönetimi, kamusal niteliğini yitirdi. Bu iş artık toplumu ilgilendirmiyor: bir özel hizmet haline geldi; toplumsal üretime katılmaktan uzaklaşınlan kadın, bir başhizmetçi oldu. Toplumsal üretim yolunu –ama yalnız proleter kadına– yeniden açan, günümüzün büyük sanayidir; ama bu yol, öylesine koşullar içinde açılmıştır ki, kadın, eğer ailenin özel hizmetiyle ilgili görevlerini yerine getirmek isterse, toplumsal üretimin dışında kalır

ve bir şey kazanamaz; buna karşılık, eğer toplumsal üretime katılmak ve kendi hesabına kazanmak isterse, ailesel görevlerini yerine getirmekten uzak kalır. Kadın için bütün çalışma kollarında, fabrikadaki gibi, doktorluk ve hukukçulukta da, durum budur. Modern karı-koca ailesi, açık ya da gizli, kadının evsel köleliği üzerine kurulmuştur; ve modern toplum, salt karı-koca ailelerinden –moleküller gibi– meydana gelen bir küttür. Günümüzde, erkek, çoğunlukla, hiç değilse varlıklı sınıflarda, ailenin dayanağı olmak ve onu beslemek zorundadır; bu durum, ona hiçbir hukuksal ayrıcalıkla desteklenmeyi gereksinmeyen, egemen bir otorite kazandırır. Aile içinde, erkek, burjuvadır; kadın, proletarya rolünü oynar. Ama sanayi dünyasında proletaryayı ezen iktisadi [sayfa 300] baskının özgül niteliği, kendini bütün sertliğiyle, ancak kapitalist sınıfın bütün yasal ayrıcalıkları kaldırıldıktan ve iki sınıf arasında tam bir hukuksal eşitlik kurulduktan sonra gösterir; demokratik cumhuriyet, iki sınıf arasındaki uzlaşmaz karşıtlığı yoketmez; tersine, bunlar arasındaki savaşımın, üzerinde yapılacağı alanı ilk hazırlayan odur. Aynı biçimde, erkeğin kadın üzerindeki egemenliğinin özel niteliği, bu iki cins arasında gerçek bir toplumsal eşitlik kurma zorunluluğu ve bunun yolu, bütün bunlar, kendilerini ancak, erkekle kadın tamamen eşit hukuksal haklara sahip oldukları zaman apaçık göstereceklerdir O zaman görülecektir ki kadını kurtuluşunun ilk koşulu bütün kadın cinsinin yeniden toplumsal üretime dönmesidir ve bu koşul karı-koca ailesinin, –toplumun iktisadi birimi olarak ortadan kaldırılmasını gerektirir.

*

Demek ki, kaba çizgilerle, insanlığın gelişmesindeki bellibaşlı üç aşamaya uygun düşen, bellibaşlı üç evlilik biçimi var. Yabancılaşma, grup halinde evlilik; barbarlığa, iki-başlı-evlilik; uygarlığa [da -ç.], eşaldatma ve fuhuşla tamamlanan tek-eşlilik [karşılık düşüyor -ç.]. Barbarlığın yukarı aşamasında, iki-başlı-evlilikle tek eşlilik arasında, köle kadınların erkeklere uyruluğu ve çok-karıllık sıkışverir.

Bütün açıklamamızın göstermiş olduğu gibi, bu kronolojik ardarda geliş içinde kendini gösteren ilerlemenin bağlı bulunduğu özellik, kadınlar giderek grup halinde evliliğin cinsel özgürlüğünden yoksunlaştırıldıkları halde, erkeklerin bu özgürlüğü yitirmemeleri-

dir. Gerçekte, grup halinde evlilik, günümüze kadar; varlığını erkekler için fiilen sürdürmüştür. Kadın için bir suç olan ve ağır yasal ve toplumsal sonuçlar getiren şey, erkek için yüz ağartıcı bir şey, ya da, en kötü durumda, zevkle taşınan hafif bir ahlâki leke olarak kabul edilir. Ama geleneksel *hétairisme*, çağımızda, kapitalist üretim tarafından değiştirilip, kendini bu üretim biçimine uydurdukça, gitgide daha açık olarak fuhuş haline dönüşür ve gitgide daha ahlâk bozucu bir duruma gelir. Bu durum kadınlardan da çok, asıl erkekler için ahlâk bozucudur. Fuhuş, kadınlar içinde, yalnızca kendini buna kapıran [sayfa 301] mutsuzları alçaltır; ve bunların sayısı, genellikle sanıldığından çok daha küçüktür. Buna karşılık, o, bütün erkek dünyasının niteliğini değerden düşürmekte, alçaltmaktadır. Böylece, özellikle uzun süren on nişanlılık durumundan dokuzu, evlilikte sadakatsizlik için gerçek bir hazırlık okuludur.

Şimdi, tamamlayıcısının, yani fuhuşun olduğu kadar, tek eşliliğin de güncel iktisadi temellerini kökten değiştirecek bir toplumsal devrime gidiyoruz. Tek-eşlilik, önemli servetlerin bir elde –bir erkek elinde– toplanmasından, ve bu servetlerin, başka hiç kimseye değil, bu adamın çocuklarına kalması isteğinden doğdu. Bunun için, erkeğin değil, kadının tek-eşliliği gerekliydi; öyle ki, kadının bu tek-eşliliği erkeğin açık ya da saklı çok-kanlılığına hiç de engel olmuyordu. Ama eli kulağında bulunan toplumsal devrim, vasiyetle bırakılabilecek en önemli sürekli servetlerin: üretim araçlarının hiç olmazsa büyük bölümünü toplumsal mülkiyete dönüştürerek, bütün bu çoluk-çocuk kaygılarını en aza indirecektir. İktisadi nedenlerden doğmuş bulunan tek-eşlilik, bu nedenler ortadan kalkınca yokolacak mı?

Buna, hiç de haksız olmayarak, şu yanıt verilebilir: Yok olması bir yana, tek-eşlilik, asıl bu andan sonra tam anlamıyla gerçekleşecektir. Gerçekten, üretim araçlarının toplumsal mülkiyete dönüşümüyle birlikte, ücretli emek de, proletarya da ortadan kalkacaktır; öyleyse, aynı zamanda, belirli bir sayıda kadın için (bu sayı istatistiklerden hesaplanabilir), para karşılığı kendini satma zorunluluğu da ortadan kalkacak demektir. Fuhuş ortadan kalkınca, tek-eşlilik tehlikeye düşmek bir yana, sonunda bir gerçek haline gelir, – hatta erkekler için bile.

Öyleyse erkeklerin durumu, herhalde, adamakıllı değişmiş olacaktır. Ama kadınların, bütün kadınların durumu da, büyük bir

değişikliğe uğrayacaktır. Üretim araçları toplumsal mülkiyete geçtikten sonra, karı-koca ailesi, toplumun iktisadi birimi olmaktan çıkar. Özel ev ekonomisi, toplumsal bir sanayi haline dönüşür. Çocukların bakım ve eğitimi bir kamu işi olur; toplum, meşru ya da gayri-meşru, bütün çocukların bakımını üzerine alır. Kendini sevdiği erkeğe kayıtsız-şartsız vermekten bir genç kızı alıkoyan –ahlâki olduğu kadar da iktisadi– başlıca toplumsal neden, “sonra ne ^[sayfa 302] olacak?” kaygısı da, aynı biçimde, ortadan kalkar. Bu, cinsel ilişkilerde yavaş yavaş daha büyük bir özgürlüğün yerleşmesi ve aynı zamanda, bakire kızların onuru ve bakire olmayanların onursuzluğu konusunda uzlaşmazlıktan daha uzak bir kamuoyunun oluşması için, yeterli bir neden değil midir? Son olarak modern dünyada, tek-eşlilik ile fuhşun birbirine karşıt şeyler, ama birbirinden ayrılmaz karşıt şeyler, aynı toplumsal durumun iki kutbu olduklarını görmedik mi? Fuhuş, kendisiyle birlikte tek-eşliliği de uçuruma sürüklemeksizin, ortadan kalkabilir mi?

Burada yeni bir öge işe karışır, tek-eşlilik meydana çıktığı çağda, hiç değilse tohum halinde varolan bir öge: bireysel cinsel aşk.

Bireysel cinsel aşk, ortaçağdan önce sözkonusu edilemezdi. Söylemek gereksizdir ki, kişisel güzellik, içtenlik, benzer beğeniler vb., ayrı cinsten kimseler arasında daima cinsel ilişkiler isteği uyardır ve hiç kimse, ilişkilerin en içtenine giriştiği kimsenin, şu ya da bu olması konusunda kayıtsız kalmamıştır. Ama bununla, bizim bildiğimiz biçimiyle cinsel aşk arasında dağlar var. Bütün antikçağda, evlilikler büyüklerce kararlaştırılır ve ilgililer de buna sessiz sedasız uyarlar. Antikçağ dünyasının tanımış olduğu karı-koca aşkıysa, öznel bir eğilim değil, nesnel bir ödevdir; evliliğin nedeni değil müttefikidir. Deyimin modern anlamıyla aşık-hane ilişkiler, antikçağda, ancak resmi toplum dışında kurulurlar. Theokrit ve Moşüş’un aşk sevinçlerini ve aşk acılarını şarkılaştırdıkları çobanlar, Longus’un Daphnis ve Chloé’ si, hep, özgür yurttaşın yaşama ortamı olan devlette hiçbir yeri bulunmayan kölelerdir. Ama kölelerin dışında, aşk maceralarına, yalnızca batı halindeki antikçağ dünyasının bir bozulmuş ürünü olarak rastlarız ve bu aşk maceraları da Atina’da, Atina’nın batışı öngününde; Roma’da, imparatorlar zamanında, resmi toplum dışında yaşayan kadınlarla: *hétaire*’lerle, yani yabancı ya da kölelikten kurtulmuş (azatlı) kadınlarla yaşanır. Özgür kadın

ve erkek yurttaş arasında gerçekten bir aşk macerasına raslanırsa, bu hep eşaldatma zevki için yaşanan bir şeydi. Ve antikçağdaki klasik aşk şairi ihtiyar Anakreon, bizim bugün anladığımız biçimdeki cinsel aşkı öylesine umursamıyordu ki, sevilen [sayfa 303] nesnenin cinsiyeti bile onun için çok az önem taşıyordu.

Bizim anladığımız biçimdeki cinsel aşk, basit cinsel istekten, Yunanlıların *Eros*'undan adamakıllı ayrılır. Bir yandan, cinsel aşk, sevilen kimsenin de sevmesini gerektirir; bir bakıma, cinsel aşkta kadın erkeğe eşittir; oysa antik *Eros*'ta, kadının düşüncesi hiç sorulmazdı. Öte yandan, cinsel aşkın, sevişenlere, birbirine sahip olama ve birbirinden ayrılmayı, ağır yıkımların en büyüğü değilse, büyük bir yıkım gibi gösteren bir yeğinlik ve bir süresi vardır; birbirine sahip olabilmek için, sevişenler her şeyi yapar, hatta ölüme kadar giderler ki bu durum antikçağda, ancak eşaldatma durumunda görülürdü. Son olarak, cinsel ilişkinin değerlendirilmesinde yeni bir ahlâk kuralı uygulanır; yalnızca bu ilişkinin evlilik içi mi, evlilik dışı mı olduğuna bakılmaz; ayrıca şu da aranır: Bu ilişki aşka, karşılıklı aşka dayanıyor mu? Feodal ya da burjuva yaşayışında, bütün öbür ahlâk kurallarına ne kadar kulak asılırsa, bu yeni kurala da o kadar kulak asılacağı meydandadır – herkes bildiğini yapar. Ama bu yeni ahlâk kuralı, öbürlerinden daha kötü bir davranış da görmez. Bu da, tıpkı öbürleri gibi ... teoride, kağıt üstünde kabul edilir. Ve şimdilik bu yeni ahlâk kuralının bütün görüp göreceği de budur.

Antik çağın, cinsel aşka doğru yaptığı atılışlarda durmuş bulunduğu nokta, orta çağın hareket noktasıdır: eş aldatma. *Tagelieder*'leri (*aubade*'ler) icat eden şövalye aşkını daha önce anlatmıştık. Evliliği bozmak isteyen bu aşkla, evliliği kurması gereken aşk arasında, aşılacak uzun bir yol var; ve şövalyelik bu yolu asla tamamen aşamadı. Hatta uçan Latinlerden erdemli Almanlara da geçsek, *Nibelungen*'ler şiirinde görürüz ki, Siegfried' in kendisine aşık olduğu kadar gizlice Siegfried'e aşık olan Kriemhild bile, Gunther, onu, adını söylemediği bir şövalyeye vaadettiğini haber verince, yalnızca şöyle der: "Bana sormanıza hiç gerek yok; siz ne emrederseniz, daima öyle olmak isterim; bana koca olarak verdiğiniz kim ise, Senyör, benim de nişanlanmak istediğim odur."*

Her şeyden sonra aşkının da hesaba katılabilmesi, Kriem-

* Bkz. *Nibelungenlied*, Song X. -Ed.

hild'in aklına bile gelmez. Birbirlerini hiç görmeden, [sayfa 304] Gunther, Brunhild'le, Etzel, Kriemhild'le evlenmek ister; *Gutrun*'da^[164] da böyle: İrlandalı Sigebant, Norveçli Ute ile; Hetel von Hegelingen, İrlandalı Hilde ile evlenmek ister; sonunda Siegfried von Morland, Hartmut von Ormanien ve Herwig von Zélande, Gutrun ile evlenmek isterler. Ve yalnızca bu son durumda, kadın, tamamen kendi isteğiyle, üçüncü talip için karar verir. Genel olarak, genç prensin nişanlısı, eğer hayattaysalar, prensin büyükleri tarafından, prensin büyükleri hayatta değilse, bu konuda büyük bir söz sahibi olan büyük feodallerin onayıyla, prens tarafından seçilir. Zaten bu iş, başka türlü olamazdı. Tıpkı prens için olduğu gibi, şövalye ya da baron için de, evlenme siyasal bir iştir, yeni ittifaklarla gücünü artırmak için bir olanaktır; bu konuda bireyin yeğlemelerine göre değil, *evin* çıkarına göre karar vermek gerekir. Bu koşullar içinde, evlenme kararlaştırılırken, son sözü nasıl olur da aşk söyleyebilir?

Ortaçağ kentlerindeki korporasyonlar (loncalar) burjuvası için de durum başka türlü değildi. Korporasyon burjuvasını koruyan ayrıcalıklar, korporasyonların sınırlayıcı tüzükleri, onu, bazan öbür korporasyonlardan; bazan kendi meslektaşlarından, bazan da kalfa ve çıraklarından yasal olarak ayıran yapay sınırlar, kendine uygun bir kan arayabileceği çevreyi adamakıllı daraltıyordu. Ve bu karmakarışık sistem içinde, ona hangi kadının en uygun düşüğünü asla bireysel yeğlemeler değil, aile çıkarı kararlaştırıyordu.

Demek ki, büyük bir çoğunlukla, evlenme ortaçağın sonuna kadar, başlangıçtan beri ne idiye öyle kaldı: asla ilgililerce sonuçlandırılmayan bir iş. Başlangıçta, dünyaya evli gelinirdi – karşı cinsten bütün bir grupta evli. Grup halinde evliliğin daha sonraki biçimlerinde de, benzer koşullar, herhalde vardı; ama grup gitgide daralıyordu. İki-başlı-ailede kural, çocuklarının evlenmelerini, annelerin kendi aralarında konuşup kararlaştırmalarıdır; burada da, genç çiftin gens ve aşiret içindeki durumunu sağlamlaştıracak yeni akrabalık ilişkileri üzerindeki düşünceler, kesin bir biçimde işe karışırlar. Ve özel mülkiyetin kolektif mülkiyete üstünlüğü ve mirasın soydan geçmesi dolayısıyla babalık hukuku ve tek-eşliliğin egemenliği başlayınca, evlilik [sayfa 305] de her zamandan çok iktisadi düşüncelere bağlı bir duruma geldi. Satın alma yoluyla evliliğin *biçimi* ortadan kalkar, ama kendisi durmadan artan bir ölçüde uygulanır; öyle ki, yalnızca kadın değil, erkek de kendi fiyatına gider – kişisel nitelik-

lerine göre değil, servetine göre [belirlenen fiyatına -ç.]. Evlenmenin her şeyin üstündeki nedeni, ilgililerin birbirine karşı duydukları karşılıklı aşk olmalıydı; ama bu, egemen sınıfların yaşayışında hiç görülmemiş bir şey olarak kalmış, olsa olsa yalnızca romanlarda, ya da – hiç hesaba katılmayan ezilmiş sınıflar içinde görülmüştür.

Coğrafi bulgulamalardan sonra, dünya ticareti ve manüfaktür imalatıyla dünyaya egemen olmak için hazırlandığı zaman, kapitalist üretimin bulduğu durum buydu. Bu evlilik biçiminin, kapitalist üretime çok uygun düştüğüne inanılabilir; gerçekten de öyle oldu. Ama –evrensel tarihin hilesine akıl ermez– bu evlenme biçiminde öldürücü bir yara açmak zorunda kalan da kapitalist üretim oldu. Her şeyi metaya dönüştürerek, kapitalist üretim, geçmişe ait bütün geleneksel ilişkileri paramparça etti: soydan geçme törelerin, tarihsel hukukun yerine, alım-satım, “özgür” sözleşmeyi koydu; işte bu noktada, İngiliz hukukçusu H. S. Maine, önceki çağlara göre bizim bütün ilerlememizin, *from status to contract*’a, yani soydan soya aktarılan koşullardan, özgürce onanan koşullara geçmemizden ibaret olduğunu söyleyerek, büyük bir bulgulamada bulunduğu inanıyordu; oysa bu, aslında doğru olduğu ölçüde, daha önce *Komünist Manifesto*’da dile getirilmişti.

Ama bir sözleşme yapmak için, kişiliklerine, eylemlerine ve mallarına özgürce sahip olabilen kimselerin, eşit bir şekilde karşılaşmaları gerekir. İşte, bu “özgür” ve “eşit” bireyleri yaratmak, kapitalist üretimin bellibaşlı eserlerinden biri oldu. Bu iş, önceleri, yarı-bilinçli yarı-bilinçsiz ve dinsel görüşler altında gerçekleştirildiyse de, lüterci ve kalvenci Reformdan sonra, insanın ancak tam bir özgürlük içinde yaptığı işlerden tamamen sorumlu bulunduğu ve insanı ahlâk-dışı bir eyleme zorlayan bütün baskılara karşı koymanın, ah-lâki bir görev olduğu ilkesi yerleşmiştir. Ama bu ilke, evlenme akdinde o zamana kadar yürürlükte bulunan ^[sayfa 306] pratikle nasıl uzlaştırılabilir? Burjuva anlayışına göre, evlilik bir sözleşmeydi, hukuksal bir işti; ve hatta, iki insanın bedenini ve ruhunu yaşam boyunca birbirine bağladığına göre, bütün hukuksal işlerin en önemlisiydi. Evet artık bu hukuksal iş, biçim bakımından özgürce sonuçlandırılıyordu: İlgililer “evet” demedikçe, bu iş tamamlanamazdı. Ama bu “evet”in nasıl sağlandığı ve evliliğin gerçek yapıcılarının neler olduğu da çok iyi biliniyordu. Bununla birlikte, eğer bütün öbür sözleşmeler için gerçek karar özgürlüğü isteniyordusa,

neden bu sözleşme için istenmesindi? Bir çift meydana getirecek olan iki genç kişi, kendilerine, kendi beden ve organlarına, özgürce sahip olmak hakkından yoksun muydular? Cinsel aşk; şövalyelik tarafından moda haline getirilmemiş miydi, ve eşaldatıcı şövalye aşkı karşısında, karı-koca aşkı, cinsel aşkın gerçek burjuva biçimi değil miydi? Ama eğer, karı-kocanın görevi birbirini sevmekse, aynı biçimde aşıkların görevi de birbiriyle evlenmek ve başka hiç kimseyle evlenmemek değil midir? Birbirini sevenlerin hakkı, ana-baba hakkından, akrabalık ya da herhangi öbür geleneksel evlilik aracısı ya da simsarı hakkından üstün değil miydi? Kutsal kitapları kendi başına yorumlama özgürlüğü, kiliseye ve dine elini kolunu sallaya salaya girdikten sonra, genç kuşağın bedeni, ruhu, serveti, mutluluğu ve mutsuzluğu üzerinde egemen olmak isteyen eski kuşağın çekilmez kendini beğenmişliği karşısında nasıl durulabilirdi?

Bu sorular, toplumun bütün eski ilişkilerini gevşeten ve bütün geleneksel kavramları sarsan bir çağda, zorunlu olarak ortaya çıkmak durumundaydılar. Birdenbire, dünya, eskisinden hemen hemen on kez daha büyük bir duruma gelmişti; bir yankürenin dörtte-biri yerine, şimdi Batı Avrupalıların gözleri önünde, öbür yedi çeyreğine de sahip olmak istedikleri bütün bir dünya küresi uzanıyordu. Ülkeleri ayıran eski dar engellerle birlikte, ortaçağ düşüncesinin bin yıllık, günü geçmiş engelleri de yıkılıyordu. İnsanın gözü ve kafası önünde, sonsuz derecede geniş bir ufuk açılıyordu. Hindistan'ın zenginlikleri, Meksika ve Potosi'nin altın ve gümüş madenleri tarafından çekilen genç adam için, namusluluk ününün, kuşaktan kuşağa geçen onurlu lonca [sayfa 307] ayrıcalığının ne önemi olabilirdi? Bu çağ, burjuvazinin gezici şövalyelik çağı oldu. Onun da romantizmi ve aşıkane cezbelere vardı; ama burjuva bir temel üzerinde, ve son tahlilde, gene burjuva erkeklerle.

Ve işte böylece, yükselmekte olan burjuvazi, özellikle kurulu düzenin her yerden çok sarsılmış bulunduğu protestan ülkelerin yükselmekte olan burjuvazisi, evlenme konusunda da, sözleşme yapanlar arasındaki özgürlüğü giderek kabul etti ve bunu, yukarıda anlatılan biçimde, uyguladı. Evlenme, gene sınıf evlenmesi olarak kaldı; ama, ilgililere, kendi sınıfları içinde, belirli bir seçme özgürlüğü tanındı. Ve karşılıklı bir cinsel aşka ve çiftlerin gerçekten özgürce bir anlaşmasına dayanmayan bütün evliliklerin ahlaksızca bir şey olduğu, kağıt üzerinde, şiirlerde olduğu gibi ahlâk teorisinde de,

sarsılmaz bir kural haline geldi. Uzun sözün kısası, aşk evliliği [bir - ç.] insan hakkı [olarak -ç.] ilan edildi; ve yalnızca *droit de l'homme** olarak değil, ayrıca istisnai bir biçimde, *droit de la femme** olarak.

Ama bu insan hakkı, bir noktada, bütün öbür sözüm ona İnsan Haklarından ayrılıyordu. Bu İnsan Hakları, pratikte, egemen sınıfa, burjuvaziye özgü bir hak olarak kalıyor, ezilen sınıf, proletaryaya için hiç de söz konusu olmuyorken, tarihin hilesi, burada kendini bir kez daha gösteriyor. Egemen sınıf, bilinen iktisadi etkilerin egemenliği altındadır; bunun sonucu, ezilen sınıf içinde bu gerçekten özgür evlilikler, görmüş bulduğumuz gibi, kural olduğu halde, egemen sınıf içinde istisnai bir durum gösterir.

Demek ki evlilik akdinde özgürlüğün tam ve genel bir biçimde gerçekleşmesi için, kapitalist üretim ile bu üretimin kurduğu mülkiyet koşullarının ortadan kaldırılmasının, bugün bile eşlerin seçimi üzerinde o kadar büyük bir etkisi bulunan bütün ikincil iktisadi düşünceleri bir yana atması gerekir. O zaman, karşılıklı aşktan başka hiçbir neden kalmayacaktır.

Ama, cinsel aşk, özü gereği tekerci olduğundan, –bu [sayfa 308] tekelciliğin, günümüzde, yalnızca kadında tamamen gerçekleşmesine karşın–, cinsel aşk üzerine kurulu evlilik de, özü gereği, karı-koca evliliğidir. Bachofen'in, grup halinde evlilikten karı-koca evliliğine doğru gerçekleşen ilerlemeyi, özünde kadınlığın eseri olarak kabul etmekte ne kadar haklı olduğunu görmüştük; yalnızca, iki-başlı evliliğin tek-eşlilik yararına bırakılması; erkeklerin hesabına kaydedilmelidir. Ve tarihte, bunun etkisi, özellikle kadınların durumunu daha da kötüleştirmek ve erkeklerin sadakatsizliğini kolaylaştırmak olmuştur. Şimdi, erkeğin bu adet hükmündeki sadakatsizliğine, kadınların (kendi varlıkları ve daha da çok çocuklarının geleceği kaygısıyla) katlanma nedeni olan iktisadi koşullar ortadan kaldırılsın, böylece kadının elde edeceği eşitlik, daha önceki bütün deneylere göre, erkeklerin, kadınların çok-kocalı olacaklarından daha çok tek-eşli olmaları sonucunu verecektir.

Ama tek-eşliliğin kesinlikle yitirecek olduğu şey, doğuşunu borçlu bulunduğu mülkiyet koşullarından kendisine geçen belirle-

* Engels, *droit de l'homme* ve *droit de la femme* sözcüklerini asıl metinde de Fransızca olarak yazmıştır. *Droit de l'homme*, hem "insan hakkı" hem "erkek hakkı" anlamına gelir; burada ünlü burjuva "İnsan Hakları Bildirisi"ne atıfta bulunarak, "erkek hakkı" anlamında kullanılmaktadır. *Droit de la femme*, "kadın hakkı" demektir.

yici niteliklerin tümüdür; ve bu nitelikler, bir yandan erkeğin üstünlüğü, bir yandan da, evliliğin bozulmazlığıdır. Evlilik içinde erkeğin üstünlüğü; onun iktisadi üstünlüğünün yalın bir sonucudur ve bununla birlikte kaybolacaktır. Evliliğin bozulmazlığı ise, kısmen tek-eşliliğin içinde kurulduğu iktisadi durumun, kısmen de, bu iktisadi durumla tek-eşlilik arasındaki bağlantının henüz açıkça anlaşılmarak dinsel bir reformasyona uğradığı bir çağ geleneğinin sonucudur. Bu bozulmazlık, bugün bir yönünden yaralanmış bulunuyor. Eğer yalnızca aşk üzerine kurulu evlilik ahlâki ise, yalnızca aşkın devam ettiği evlilik ahlâki demektir. Ama bireysel cinsel aşk nöbetinin süresi, kişiden kişiye çok değişir; özellikle erkekler de; ve aşkın tamamen tükenmesi, ya da yeni bir aşk tutkusuyla yitirilmesi, boşanmayı, toplum için olduğu gibi, iki taraf için de iyi bir iş haline getirir. Yalnızca, insanların, bir boşanma davasının yararsız çamurları içinde çabalamasından sakınılacaktır.

Öyleyse, süpürülmesi yakın görünen kapitalist üretimden sonra, cinsel ilişkilerin düzenlenme biçimi üzerine bugünden düşünülebilecek şey, özellikle olumsuz bir nitelik [sayfa 309] taşır, ve öz bakımından, ortadan kalkacak olanla yetinir. Ama bu işe hangi yeni öğeler katılacak? Bu, yeni bir kuşak yetişince belli olacak: yaşamlarında, bir kadını asla parayla ya da başka bir toplumsal güç aracılığıyla satın almamış olacak yeni bir erkekler kuşağı; kendini gerçek aşktan başka hiçbir nedenle bir erkeğe vermeyecek, ya da bunun iktisadi sonuçlarından korkarak kendini sevdiği kimseye vermekten vazgeçmeyecek olan yeni bir kadınlar kuşağı. İşte bu insanlar dünyaya geldiği zaman, bugün onların nasıl davranmaları gerektiği üzerine düşünülen şeylere hiç kulak asmayacaklar; kendi pratiklerini ve herkesin davranışını yargılayacakları kamuoyunu kendileri yaratacaklardır – bir nokta, işte bu kadar.

Şimdi gene, bir hayli uzaklaşmış bulunduğumuz Morgan'a dönelim. Uygarlık dönemi boyunca gelişen toplumsal kurumların tarihsel irdelenmesi, onun kitabının çerçevesini aşar. Bu yüzden, bu dönem boyunca tek-eşliliğin geleceği üzerinde pek az durur. Nedir ki, o da, bu ereğe erişilmiş olduğuna inanmamakla birlikte, tek-eşli ailenin gelişimi içinde, iki cins arasındaki tam bir hak eşitliğine doğru bir ilerleme görür. Ama, der ki:

“Eğer ailenin ardarda dört biçimden geçmiş ve şimdi bir beşinci biçime bürünmüş olduğu olgusu kabul edilirse, ortaya bu

[son -ç.] biçimin, gelecek için sürekli olup olamayacağını bilmek sorunu çıkar. Buna verilmesi olanaklı tek yanıt, tıpkı şimdiye kadar olduğu gibi, toplum geliştikçe, aile biçiminin de gelişmek, toplum değiştiği ölçüde, aile biçiminin de değişmek zorunda bulunduğu- dur. Aile biçimi, toplumsal sistemin ürünüdür ve onun kültür durumunu yansıtacaktır. Tek-eşli aile uygarlığın başlangıcından bu yana, hele modern zamanlarda çok belirli bir iyileşme gösterdiğine göre, en azından, onun; iki cins arasındaki eşitliğe ulaşılanaya kadar, yeni olgunlaşmalara yetenekli olduğu düşünülebilir. Eğer uzak bir gelecekte, tek-eşli aile, toplumun gereksinmelerini karşılayamaz bir duruma gelirse, onun yerini alacak olan ailenin nasıl bir öz taşıyacağını şimdiden söylemek olanaksızdır.” [sayfa 310]

III İROKUA GENSİ

Şimdi, Morgan'ın, en azından, akrabalık sistemlerinden hareket ederek ailenin ilkel biçimlerini bulması kadar önemli bir başka bulgularına geliyoruz. Morgan, Amerikan yerlilerinin bir aşireti içinde, hayvan adlarıyla belirlenen kandaş grupların, öz bakımından, Yunanlıların *genea*, Romalıların *gentes*'iyle aynı şey olduklarını; greko-romen biçimin daha sonraki türev biçim olduğu halde, Amerikan biçimin asıl (*originelle*) biçim olduğu; gens, kabile (*phratric*) ve aşiret (*tribü*) biçimindeki bütün ilkel zamanlar Yunan ve Roma toplumsal örgütlenmesinin, Amerikan yerlilerinin toplumsal örgütlenmesi içinde tam bir paralelliğe sahip olduğunu; gensin (şimdiye kadar elimizde bulunan kaynaklara göre), uygarlığa girene, hatta daha da sonrasına kadar, bütün barbarlarda ortak bir kurum bulunduğunu tanıtlamış bulunuyor. Ve bu tanıt, en eski Yunan ve Roma tarihinin, en güç bölümlerini aydınlığa çıkarmış, ve devletin kurulmasından önce, ilkel zamanlardaki toplumsal rejimin temel çizgilerine kuşku duyulmaz açıklamalar getirmiştir. Öğrenildikten sonra o kadar yalın görünmesine karşın, Morgan, bunu ancak yakın zamanlarda buldu, 1871'de yayımlanmış bulunan bir önceki yapıtında açıklanması, o zamandan beri [bir zaman için], genellikle kendilerine güvenle dolu İngiliz tarih-öncesi-bilimcileri-

nin sesini-soluğunu kesen gizemleri henüz meydana çıkaramamıştı.

Morgan'ın, bu kandaşlar grubunu adlandırmak için genel bir biçimde kullandığı Latince gens sözcüğü, tıpkı buna karşılık düşen Yunanca *genos* sözcüğü gibi, gan (kurala göre, k'nın Aryen g yerine geçtiği Almancada, *kan*) olarak Aryen kökünden gelir ki, [gan ya da kan -ç.] meydana getirmek, doğurmak demektir. Gens, *genos*, Sanskritçede *canas*, Got dilinde (yukarda geçen kural uyarınca) *kuni*, Norveç ve Anglo-Sakson dillerinde *kyn*, İngilizcede *kin*, eski Almancada *künne*, hep, soy-sop demektir. Ama Latincede gens, Yunancada *genos* [sözcükleri -ç.] özel olarak, [sayfa 311] ortak bir dölden (burada aşiretin ortak bir atasından) gelmekle övünen ve bazı toplumsal ve dinsel kurumlar tarafından özel bir topluluk halinde birleştirilmiş, ama kökeni ve içyüzü şimdikiye kadar bütün tarihçilerimiz için karanlıkta kalmış kandaş gruplar için kullanılı-yorlardı.

Daha önce, ortaklaşa (*punaluene*) aile dolayısıyla, ilkel biçimi içinde, bir gensin bilemişinin ne olduğunu görmüştük. Gens, ortaklaşa aile tarafından ve bu ailede zorunlu olarak egemen bulunan fikirlere göre, kimliği iyice belirlenen aynı nineden [dişi ata -ç.], yani gensin kurucusundan geldikleri kabul edilen kimselerden bileşir. Bu aile biçimi içinde babalık durumu belirsiz olduğundan, yalnızca dişi soy zinciri hesaba katılır. Erkekler, kendi kız kardeşleriyle değil, yalnızca bir başka soydan kadınlarla evlenmek hakkına sahip oldukları için, bu yabancı kadınlardan doğan çocuklar, analık hukuku gereğince, gensin dışında kalacaklardır. Bunun sonucu, yalnızca her kuşaktaki *kızlardan* gelen çocuklar grup içinde kalacaklar; erkeklerden gelen çocuklarsa, analarının genslerine geçeceklerdir. Şimdi, bu kandaş grup, aynı aşiret içinde, benzer gruplar karşısında özel bir grup olarak kurulur kurulmaz ne olacak? Bu ilkel gensin klasik biçimi olarak, Morgan, irokualardaki, ve özellikle [İrokuaların -ç.] Senekalar aşiretindeki gensi ele alıyor. Bu aşiret içinde, hayvan adları taşıyan sekiz gens var: 1. Kurt; 2. Ayı; 3. Kaplumbağa; 4. Kunduz; 5. Geyik; 6. Çulluk; 7. Balıkçıl; 8. Şahin: Her gens içinde, şu töreler hüküm sürer:

1° Her gens, kendi *şaşem* (baş zamanında şef) ve şefini (askeri komutan) seçer. Şaşem'in gens içinden seçilmiş olması gerekirdi ve buradaki görevleri soydan geçmeyi (*héréditaire*); şu anlamda ki, görevin boşalması halinde, hemen yeni bir şaşem se-

çilmeliydi; askeri komutan, gensin dışından da seçilebilirdi ve bir zaman için hiç olmasa da olurdu. Bir önceki saşemin oğlu asla saşem seçilmezdi; çünkü, irokualarda analık hukuku hüküm sürdüğünden, oğul bir başka gense aitti; ama saşemin erkek kardeşi ya da kız kardeşinin oğlu seçilebilirdi ve çoğunlukla da bunlar seçiliyordu. Kadın-erkek, herkes, bu seçime katılıyorlardı. Ama seçimin öbür yedi gens tarafından onaylanmış olması gerekirdi;[sayfa 312] seçilen, işte ancak o zaman bütün İrokualar Federasyonunun ortak konseyi tarafından törenle başkanlık makamına oturtulurdu. Bu olgunun bütün önemini, ilerde göreceğiz. Saşem'in gens içindeki gücü ataerkil bir nitelikte tamamen tinsel bir nitelikteydi; hiçbir zorlama aracına sahip değildi. Saşem, ayrıca, ve görevi gereği, Senekalar Aşiret Konseyinin ve bütün İrokualar Federal Konseyinin üyesiydi. Askeri şefin [komutanın -ç.] yalnızca savaş seferlerinde sözü geçerdi.

2° Gens, istediği zaman, saşemi ve askeri şefi görevinden alır. Bu iş de, erkeklerle kadınların bütünü tarafından kararlaştırılır. Görevden alınan büyükler, artık öbür insanlar gibi, basit savaşçılar haline gelirler. Bundan başka, aşiret konseyi, hatta gensin isteğine karşı olarak, aynı biçimde, saşemleri görevinden alabilir.

3° Hiçbir üye, gens içinden evlenme hakkına sahip değildir. Gensin temel kuralı, onu bileşik tutan bağ, budur; bu kural, kapsadığı bireyleri bir gens haline getiren tek olgu olan çok olumlu kandaş akrabalığın olumsuz ifadesidir. Bu basit olgunun bulgulanmasıyla, Morgan, ilk olarak, gensin içyüzünü ortaya koymuştur. Gensin o zamana kadar ne derece az anlaşılmuş olduğunu, içlerinde *gentilice* düzeni oluşturan, çeşitli grupların, anlaşılıp ayırıldikmeksizin, aşiret, klan, *tuhm*, vb. adları ile birbirine karıştırıldıkları, ve zaman zaman bu topluluklardan şunun ya da bunun içinde evlenmenin sözümlü ona yasak olduğu savının ileri sürüldüğü yabarıllar ve barbarlar üzerindeki eski anlatılar açıkça gösterir. Mac Lennan'ın işleri bir hükümdar buyruğuyla düzene koymak için bir başka Napoleon gibi işe karıştığı içinden çıkılmaz karışıklık işte böyle yaratılmış oldu: [ona göre -ç.] bütün aşiretler, içinde evliliğin yasak olduğu (*exogames*) aşiretlerle, yasak olmadığı (*endogames*) aşiretler biçiminde; ikiye ayrılırlar. Ve bu işi böylece onanılmaz bir biçimde çıkmaza soktuktan sonra, Mac Lennan bu iki saçma sınıftan hangisinin, dış-evlenen olanın mı yoksa iç-evlenen olanın mı

daha eski olduğunu bulmak için derin çalışmalara koyulabilmiştir. Kandaş akrabalık üzerine kurulu gensin bulgulanması ve bundan, gens üyelerinin birbiriyle evlenmelerinin olanaksız olduğu sonucunun çıkması, [sayfa 313] bu deliliğe bir son vermiştir. – İrokuaları incelediğimiz aşamada, gens içinde evlenme yaşağının sıkı sıkıya korunduğunu söylemek gereksizdir.

4° Ölülerin malı, öbür gens üyelerinin malı oluyordu; bu mal, gens içinde kalmalıydı. Bir İrokuanın bırakabileceği şey çok önemsiz olduğundan, miras en yakın *gentilice* akrabalar arasında paylaşılıyordu: eğer ölen erkekse, ana tarafından erkek ve kız kardeşleri ile, anasının erkek kardeşleri arasında; eğer ölen kadınsa, erkek kardeşleri hariç, çocukları ve kız kardeşleri arasında. Aynı nedenle, karıyla koca birbirinin mirasçısı olamazlardı; tıpkı çocukların, babalarının mirasçısı olamayacakları gibi.

5° Gens üyeleri karşılıklı yardım ve korumayla, özellikle, yabancılar tarafından yapılan bir sataşmanın öcünü birlikte almakla yükümlüydüler. Her birey, kişisel güvenliği bakımından gense güvenirdi, ve gens tarafından da korunurdu; ona saldıran, bütün gense saldırıyor demektir. İşte, İrokualar tarafından kayıtsız-şartsız kabul edilmiş olan kan davası (*vendetta*) ödevi, gens içindeki bu kan bağları sonucuydu. Eğer, yabancı biri, gens üyelerinden birini öldürürse, ölenin bütün gensi bu cinayetin öcünü almakla yükümlüydü. Önce bir uzlaşma kapısı aranır; katilin gensi toplanır ve öldürülenin gens konseyine; çoğunlukla üzüntülerini bildirip değerli armağanlar sunarak, işi düzeltme önerilerinde bulunurdu. Eğer bunlar kabul olunursa, sorun kalmazdı. Böyle olmazsa, saldırıya uğrayan gens, katili izleyip öldürmekle yükümlü bir ya da birkaç öç-alıcı tayin ediyordu. Bunlar, görevlerini yaptığı zaman, öldürülen adamın [katilin -ç.] gensinin yakınmaya hiçbir hakkı yoktu; sorun bitiyordu.

6° Gensin belirli adları ya da ad dizileri vardır ki, bütün aşiret içinde bu adları kullanma hakkı yalnızca ona aittir; öyle ki, her kişinin adı aynı zamanda onun hangi gense ait olduğunu gösterir. Gense ait bir ad, gense ait hakları içerir.

7° Gens, yabancıları üyeliğe kabul edebilir, ve bundan ötürü, onları bütün aşiretin malı yapabilir. Öldürülmeyen savaş tutsakları, böylece, bir gensin üyeliğine kabul edilmekle, Senekalar aşiretinin üyesi durumuna geliyor ve bunun [sayfa 314] sonucu, gens ve aşiretin

bütün haklarına sahip oluyorlardı. Üyeliğe kabul, yabancıyı erkek ya da kız kardeş olarak kabul eden erkek, ya da evlat olarak kabul eden icadın bazı gens üyelerinin önerisi ile oluyordu; kabulün onaylanması için gens içinde gösterişli bir kabul töreni yapılması zorunluymuştu. Çoğunlukla, yalıtık kalmış, sayısı olağanüstü azalmış gensler, böylece, bir başka gensin üyelerini, bu gensin izniyle, yığın halinde üyeliğe kabul ederek güçleniyorlardı. İrokualarda gens içindeki gösterişli kabul töreni, aşiret konseyinin genel oturumu biçiminde yapılıyor, bu da, kabul törenini, gerçek bir dinsel ayin durumuna getiriyordu.

8° Amerikan yerlilerinin gensleri içinde özgül dinsel ayinlerin varlığını kanıtlamak güçtür; ama yerlilerin, dinsel ayinleri, az çok genslere bağlanır. İrokualardaki yıllık altı dinsel bayramda, her gensin şaşem ve askeri şefleri, görevleri nedeniyle, “iman koruyucuları” arasında sayılırlar ve dinsel görevleri vardır.

9° Gens genel bir mezarlığa sahiptir. Bu şimdi yok olmuştur. New-York eyaletindeki İrokualar, beyazlar arasında gömülmüşlerdir; ama eskiden vardı. İrokuaların yakın akrabası Tuskaroralar gibi, öbür yerilerde hala vardır: hıristiyan oldukları halde, Tuskaroraların mezarlığında her gens için belirli bir dizi vardır; öyle ki; burada anneyle çocuklar aynı dizi içinde gömülürler, baba ayrı gömülür. İrokualarda da, ölünün gömülmesine bütün gens katılır, mezarla, cenaze söyleviyle, vb. ilgilenir.

10° Gensin bir konseyi, kadın-erkek, herkesin oy hakkına sahip bulunduğu, bütün ergin gens üyelerinden kurulu demokratik bir meclisi vardır. Şaşemleri ve askeri şefleri bu konsey seçer, bu konsey görevden alırdı; öbür “iman koruyucuları” için de durum aynıydı. Bir gens üyesinin öldürülmesi dolayısıyla, kefaret bağı (wergeld, kan helâli) ya da davasını konsey kararlaştırır, yabancıları gens üyeliğine o kabul ederdi. Sözün kısası, konsey, gens içinde en yüce güçtü.

Amerikan yerlilerindeki tipik bir gensin ayrıncı nitelikleri işte bunlardır.

“Bütün üyeleri, karşılıklı özgürlüklerini korumakla yükümlü kişisel haklarda eşit, özgür insanlardır, – ne şaşemler, [sayfa 315] ne de askeri şefler herhangi bir üstünlük savında bulunabilirler; hepsi birden, kan bağlarıyla birleşmiş, kardeşçe bir topluluk oluştururlar. Hiçbir zaman formüle edilmiş olmamakla birlikte, özgürlük, eşitlik,

kardeşlik gensin temel ilkeleri idi; gens ise, bütün bir toplumsal sistem birimi, örgütlenmiş Amerikan yerlileri toplumunun temeliydi. Bu durum, Amerikan yerlilerinde herkesçe görülen gemlenmez bağımsızlık ruhunu ve kişisel-davranıştaki ağırbaşlılığı açıklar.”

Amerika'nın bulgulanması çağında, bütün Kuzey Amerika yerlileri, analık hukukuna göre [kurulmuş -ç.] gensler halinde örgütlenmişlerdi. Yalnızca, Dakota'dakiler gibi birkaç aşirette, gensler yokolmuş. Ojibvalar'la Omahalar'daki öbür birkaç aşiret içinde de gensler babalık hukukuna göre örgütlenmişlerdi.

Beş ya da altıdan çok gens kapsayan birçok aşiretin içinde, bu genslerden üç, dört ya da daha çoğunun özel bir grup halinde toplandıklarını görüyoruz ki, Morgan, yerli adı olduğu gibi çevirerek, buna, Yunanca karşılığına göre, *fratri* (kardeşlik, kabile) adını veriyor. Böylece, Senekalar' da iki kabile var: birincisi dört (1'den 4'e kadar), ikincisi dört (5'den 8'e kadar) gensi kapsıyor. Daha ileri götürülmüş bir irdelene, bu kabilelerin her zaman ilkel gensleri, aşiretin başlangıcındaki ilk bölünmeleri temsil ettiğini gösterir; çünkü gens içinde evlenmek yasak olduğuna göre, her aşiretin, özerk bir biçimde varlığını sürdürebilmek için zorunlu olarak, en azından iki gensi içinde barındırması gerekliydi. Aşiret büyüdükçe, her gens yeniden iki ya da daha çok parçaya bölünüyor ve bütün bu parçaları (kız-gensleri) kapsayan ilk gens, varlığını kabile olarak sürdürürken, her parça özel bir gens olarak ortaya çıkıyordu. Senekalarda ve öbür yerlilerin çoğunda, kabilelerden birindeki bütün gensler, kendi aralarında kızkardeş-genslerdir. Oysa öbür kabilenin gensleri, onların kuzin-gensleri olurlar – görmüş olduğumuz gibi, bu terimlerin, Amerikan akrabalık sistemi içinde, çok gerçek ve çok belirli bir anlamı vardır. Başlangıçta hiçbir Seneka, kendi kabilesi içinde evlenme hakkına sahip değildi; ama bu töre, çok uzun bir zamandan beri yürürlükten kalktı ve gense özgü kaldı. Senekalardaki ^[sayfa 316] geleneğe göre, Ayı ve Geyik, öbürlerinin kendisinden çıktıkları ilk iki genstir. Bu yeni örgütlenme kökleştikten sonra, onu gereksinmelere göre değiştiriyorlardı; bir kabilenin gensleri güçsüzleşecek olsa denkleştirmek için, bazan öbür kabilelerin gensleri, tüm olarak, onların yerine geçiriliyordu. Bu yüzden, çeşitli aşiretlerde, kabileler içinde çeşitli biçimlerde gruplandırılmış aynı adı taşıyan gensler buluyoruz.

İrokualarda kabilenin görevleri, kısmen toplumsal, kısmen

dinseldir. 1° Kabileler, birbirleriyle top oynarlar; her kabile en iyi oyuncularını çıkarır, öbürleri oyunu seyreder; her kabilenin ayrı bir yeri vardır ve seyirciler, kendi aralarında, kendi oyuncularının yen-gisi üzerine bahse girerler. 2° Aşiret konseyinde, her kabilenin şaşem ve askeri şefleri birlikte otururlar, iki grup karşı karşıya gelir, ve her konuşucu her kabilenin temsilcilerine, özel bir organ olarak söz yöneltir. 3° Aşiret içinde bir cinayet işlendiği ve ölenle öldürenin aynı kabileye ait olmadığı bir durumda, saldırıya uğrayan gens, çoğunlukla kendi kızkardeş-genslerine başvururdu; bunlar, bir ka-bile konseyi toplar ve işi çözmek bakımından aynı biçimde bir konsey toplaması için bir ortak topluluk olarak öbür kabileye başvururlardı. Burada da kabile, gene ilkel gens olarak görünür ve tek başına ve daha güçsüz bulunan gensten, kendi kızından daha büyük bir başarı olanağına sahip bulunurdu. 4° Önemli kişilerin ölümü durumunda, ölenin kabilesi yas tutarken, karşı kabile, göm-me ve cenaze töreninin düzenlenmesini üzerine alırdı. Bir şaşem ölür ölmez, karşı kabile, İrokualar Federal Konseyi'ne, görevin boşaldığını haber verirdi. 5° Kabile Konseyi, bir şaşemin seçimi sırasında işe kaşır. [Seçimin -ç.] kızkardeş-gensler tarafından onaylanması doğal bir şey olarak düşünülüyordu; ama öbür kabi-lenin gensleri buna karşı çıkabilirlerdi. Bu durumda, karşı çıkan kabilenin konseyi toplanırdı; muhalefette direnirse, seçim sonuçsuz kalırdı. 6° Eskiden, İrokuaların Beyazlar tarafından *medecinlodges* olarak adlandırılan özel dinsel gizemleri vardı. Senekalarda bu gizemler, dine yeni girecekler için töreye uygun olarak düzenlenen bir giriş ayiniyle, iki dinsel dernek tarafından ululanırdı, her iki ka-bileden birine; bu derneklerden biri bağlıydı. 7° Eğer, fetih çağında Tlaskala'nın^[165] dört [sayfa 317] mahallesinde oturan dört *linages* (soy) dört kabile idiyse –ki, bu hemen hemen kesindir–, bu durum, tıpkı Yunanlılarda ve Cermenlerdeki benzer öbür topluluklarda olduğu gibi, kabilelerin aynı zamanda askeri birlikler olduklarını da gösterir; bu dört *linages*'dan herbiri, kendi üniforması kendi bayrağı ve kendi şeflerinin komutası altında, özel bir birlik olarak savaşa giderdi.

Tıpkı birkaç gensin bir kabile oluşturması gibi, klasik biçimi içinde, birkaç kabile de bir aşiret oluşturuyordu, bazı durumlarda, adamakıllı güçten düşmüş aşiretlerde, aracı halka, kabile görülmez. Öyleyse, Amerika'da yerli bir aşireti belirleyen nedir?

1° Kendine özgü bir toprak ve özel bir ad. Her aşiret, asıl

oturduğu yer dışında; avcılık ve balıkçılık için önemli bir toprağa da sahipti. Bu toprağın ötesinde, en yakın aşiretin toprağına kadar giden yansız (*neutre*) geniş bir alan uzanıyordu ki, bu alan, akraba dilleri konuşan aşiretler arasında daha dar, başka başka dilleri konuşan aşiretler arasında daha genişti. Bu yansız alan, Cermenlerde Grenzwald (sınır-orman), Sezar'ın Süevlerinin ülkeleri çevresinde yarattıkları çöl, Danimarkalılarla Almanlar arasında *isarnholt*, (Danimarka dilinde, *jarved, limes danicus*), Cermenlerle Slavlar arasında *Sachsenwald* ve *branibor*'dur (Slavcada; koruyucu orman, Brandenburg adı buradan gelir). Böylece, pek de belirli olmayan bir biçime sınırlandırılmış bu toprak, aşiretin ortak ülkesiydi; bu, komşu aşiretlerce de böyle bilinir ve ülkenin sahibi bulunan aşiret tarafından bütün saldırılara karşı savunulurdu. Sınırların belirsizliği, çoğu zaman ancak nüfus önemli bir şekilde artarsa pratikte can sıkıcı bir durum alıyordu. – Aşiret adları, çoğunlukla isteye isteye seçilmiş olmaktan çok, rastlantı sonucu alınmış gibi görünür; zamanla, bir aşiretin komşu aşiretler tarafından, kendisi için kullanıldığından başka bir adla adlandırıldığı sık sık görülmüştür; tıpkı Almanların, tarihte taşdııkları ilk kolektif adı, Cermenler adını, Keltlerden almış oldukları gibi.

2° Yalnız o aşirete özgü bir *lehçe (dialecte)*. Gerçekte, aşiret ve lehçe düşümdedir [yani aynı zamanda oluşan iki şeydir -ç.]; Amerika'da, bölünmeler sonucu yeni aşiret ve [sayfa 318] yeni lehçelerin oluşması, daha yakın zamanlara kadar görülüyordu ve kuşkusuz, bu oluş henüz tamamen durmamıştır. Güçten düşmüş iki aşiret kaynaştığı zaman, istisnai bir biçimde, aynı aşiret içinde birbirine çok yakın iki lehçenin konuşulduğu olur. Amerikan aşiretlerinin ortalama nüfusu, 2.000 üyenin altında kalır; bununla birlikte, Birleşik Devletler'de, aynı lehçeyi konuşan yerlilerin en kalabalığı Şerukilerin sayısı 26.000'dir.

3° Gensler tarafından seçilmiş şaşem ve askeri şeflere gösterişli bir biçimde yetkilerini verme hakkı.

4° Şaşem ve askeri şefleri hatta kendi genslerinin isteğine karşı, görevden alma hakkı. Şaşem ve askeri şeflerin aşiret konseyi üyesi olmaları, aşiretin onlar üzerindeki bu haklarını kendiliğinden açıklar. Bir aşiretler federasyonu kurulduğu ve bütün aşiretlerin bir federal konseyde temsil edildiği her yerde, yukarda adı geçen haklar, bu federal konseye geçiyordu.

5° Ortak dinsel düşüncelerde (mitoloji) ve dinsel ayinlerde bir pay. “Kendi barbar tarzlarında, yerliler dindar bir halktı.”^[166] Mitolojileri, henüz eleştirici bir inceleme konusu olmamıştır; dinsel düşüncelerinin cisimleşmelerini insan biçiminde tasarlıyorlardı – her türlü ruh-, ama, bu yerlilerin o zaman buldukları barbarlığın aşağı aşamasında, henüz put (*idole*) denilen plastik simgeler bilinmiyordu. Bu, doğanın, ve çok tanrıçılığa doğru evrimlenen öğelerin egemen olduğu bir dindir. Bu çeşitli aşiretlerin özellikle dans ve oyunlar halinde iyice belirlenmiş bazı ayin biçimleriyle [kutlanan - ç.] düzenli bayramları vardı; dans, bütün dinsel törenlerin temel öğesiydi; her aşiret kendi bayramlarını ayrıca kutlardı.

6° Genel işler için bir aşiret konseyi. Bu konsey çeşitli genslerin her zaman görevden alınabilmeleri olanaklı olduğuna göre, gerçek temsilcileri durumunda bulunan bütün şaşem ve askeri şeflerinden kuruluydu; oturumlarını, söz alma ve düşüncesini duyurma hakkına sahip olan öbür aşiret üyeleriyle çevrili olarak, açıkça yapardı; karar konseyindi. Kural olarak, oturumda hazır bulunan bütün erkekler, istedikleri zaman konuşurlardı; kadınlar da görüşlerini istedikleri bir erkek konuşmacı aracılığıyla açıklayabilirlerdi. [sayfa 319] İrokualarda, bazı kararlar için Cermenlerin mark topluluklarında da olduğu gibi, kesin kararın oybirliğiyle alınması gerekirdi. Aşiret konseyine, özellikle, yabancı aşiretlerle olan ilişkileri bir düzene koyma işi düşerdi; elçiler kabul eder, elçiler gönderirdi; savaşa açar, barış yapardı. Savaş çıkarsa, genel olarak gönüllüler savaşırdı. Aslında, aralarında kesin bir barış antlaşması yapılmamışsa, her aşiret bütün öbür aşiretlerle savaş durumunda kabul edilirdi. Çoğunlukla, bir türden düşmanlara karşı düzenlenen savaş seferleri, ünlü savaşçılar tarafından bireysel olarak düzenlenirdi; bunlar bir savaş dansına başlardı; bu dansa katılanlar, böylece sefere katıldıklarını belirtmiş olurlardı. Müfreze (*colonne*) hemen kurulur ve yürüyüşe geçerdi. Aynı şekilde, saldırıya uğrayan aşiret topraklarının savunması, çoğu zaman, gönüllülerin askere alınmasıyla sağlanırdı. Bu müfrezelerin gidiş ve gelişleri, daima halk şenliklerine neden olurdu. Bu tür savaş seferleri için aşiret konseyinin izni zorunlu değildi ve bunun için konseyden ne izin istenir, ne de alınırdı. Bu, Tacitus'un anlatmış bulunduğu biçimde silahlı Cermen bilelikleri (*suites armées*) tarafından yapılan özel seferlere tamamen benzer; şu ayrımla ki, Cermenlerde bilelikler (*suites*, °mayietler) daha süreklili

bir niteliğe sahiptir, barış zamanlarında örgütlenmiş ve savaş durumunda çevresinde öbür gönüllülerin toplandığı sağlam bir çekirdek oluştururlar. Bu savaşçı müfrezeler ender durumlarda kalabalık olurlardı; yerlilerin en önemli savaş seferleri, hatta uzun aralıklı olanları bile, çok küçük askeri güçlerle yapılırdı. Bu birliklerden birkaçı, büyük bir girişim için biraraya geldikleri zaman, herbiri yalnızca kendi şefinin sözünü dinlerdi; sefer planının birliği, iyikötü, bu şeflerden kurulu bir konsey tarafından sağlanırdı. Ammianus Marcellinus'da anlatılmış olduğu gibi, Almanlar, 4. yüzyılda, Yukarı-Ren üzerinde, işte bu biçimde savaşıyorlardı.

7° Bazı aşiretlerde, bir büyük şef [*Oberhäuptling*] buluyoruz, ama bunların yetkileri çok azdır. Büyük şef, çabuk davranılması gereken durumlarda, konsey toplanıp kesin karar alabilene kadar, geçici önlemler alması gereken saşemlerden biridir. Bu, gelişmenin hemen başlangıç aşamasında, bir görevliyi yürütme gücüyle donatmak için ^[sayfa 320] başvuru olan bir girişimdir ki, gelişmenin gidişi içinde, hemen hep kısır kalmıştır; daha sonra göreceğimiz gibi, bu görevli, eğer her zaman değilse, çoğu durumda büyük askeri başkomutandan [*oberster Heerführer*] çıkacaktır.

Amerika yerlilerinin büyük çoğunluğu, aşiret biçiminde toplanmanın ötesine geçemedi. Bu yerlilerin, nüfusu küçük, biri öbüründen geniş sınır bölgeleriyle ayrılmış, sürekli savaşlarla güçten düşmüş aşiretleri, az sayıda insanla geniş bir toprağı tutuyorlardı. Şurada burada geçici bir tehlike karşısında, evlenmeler dolayısıyla akrabalaşmış aşiretler arasında birlikler kuruluyor ve bu birlikler, tehlikenin dağılmasıyla birlikte, dağılıyorlardı. Ama, bazı bölgelerde, oldum olası akraba bulunan aşiretler, dağıldıktan sonra, sürekli federasyonlar biçiminde yeniden biraraya gelerek, ulusların meydana gelmesine doğru ilk adımı atıyorlardı. Birleşik Devletler'de, bu tür bir federasyonun en gelişmiş biçimini, İrokualarda buluyoruz. İrokualar, büyük bir olasılıkla Dakotalar büyük ailesinin bir dalını oluşturmakta buldukları Missisipi'nin batısındaki topraklarını bırakarak, uzun dolaşmalardan sonra, bugünkü New-York eyaleti içine yerleştiler ve beş aşirete ayrıldılar: Senekalar, Kayugalar, Onondagalar, Oneidalar ve Mohavklar. Balık, av eti ve ilkel bir bahçivanlıkla yaşıyor, hemen her zaman kazık bölmelerle çevrilmiş köylerde barınıyorlardı. Nüfusları hiçbir zaman 20.000'i geçmeyerek, beş aşiret içinde belirli bir sayıda gensler halinde, aynı dilin birbirine

çok yakın lehçelerini konuşuyorlar, beş aşiret arasında paylaşılmış aynı toprak parçası üzerinde yaşıyorlardı. Bu toprak, yeni fethedilmiş olduğundan, yenmiş aşiretlerin, ezilmiş halka karşı kendiliğinden yaratılmış birliği, doğal olarak varlığını sürdürüyordu; bu birlik, en gecinden 15. yüzyılın başına doğru, bir “sonsuz konfederasyon” kurana kadar, gelişti; bu konfederasyon da, yeni güçlerinin bilincine vararak, hemen saldıncı bir nitelik kazandı. Gücünün en yüksek noktasına vardığı zaman, 1675’e doğru, oturanlarını kısmen kovup, kısmen haraca bağladığı çevredeki geniş toprakları fethetmiş bulunuyordu. İrokualar konfederasyonu, yerlilerin, barbarlığın aşağı aşamasını aşmamış durumda buldukları zaman (öyleyse, Meksika, Yeni-Meksika, ve Peru yerlileri [sayfa 321] hariç), erişmiş buldukları en ileri toplumsal örgütlenmeyi gösterir. Konfederasyonun temel kuralları nelerdi, şimdi onu görelim:

1° Eşitlik ve aşiretin bütün içişlerinde tam bir bağımsızlık temeli üzerinde, beş kandaş aşiretin sonsuz konfederasyonu. Bu kandaşlık, konfederasyonun gerçek temelini oluşturuyordu. Beş aşiretin üçü, ana-aşiretler adını taşıyordu, ve tıpkı kız-aşiretler adını taşıyan öbür iki aşiret gibi, bunlar da kendi aralarında kız kardeşti. Üç gens –en eskiler– hala yaşıyor ve beş aşiret içinde de temsil ediliyorlardı; üç başka gens, üç aşiret içinde temsil ediliyorlardı; bu genslerden her birindeki üyeler, beş aşiretin bütünü içinde, birbirinin kardeşiydi. Basit lehçe değişiklikleri bulunan ortak dil, ortak kökenin kanıtı ve belirtisiydi.

2° Konfederasyon organı, sınıf ve saygınlık bakımından. Hepsi de birbirine eşit elli şaşemden kurulu bir federal konseydi; konfederasyonun bütün işlerini, tam yetkiyle bu konsey kararlaştırırdı.

3° Konfederasyonun kuruluşu sırasında bu elli şaşem, salt konfederasyon erkekleri bakımından yaratılmış yeni görevlerin sahipleri olarak, aşiret ve gensler arasında dağıtılmışlardı. Bunlar, görevin her yeni açılışında, ilgili gensler tarafından yeniden seçilirler ve gene onlar tarafından görevden alınabilirlerdi; ama onlara görev ve yetki vermek hakkı, federal konseye aitti.

4° Bu federal şaşemler, aynı zamanda kendi aşiretlerinde de şaşemdiler ve aşiret konseyinde yerleri ve oyları vardı.

5° Federal konseyin bütün kararlarının oybirliğiyle alınması gerekirdi.

6° Oy, aşiret tarafından verilir; öyle ki, geçerli bir karar

alınabilmesi için, her aşiret ve her aşiret içinde bütün konsey üyelerinin, onaylarını bildirmeleri gerekirdi.

7° Beş aşiret konseyinden herbiri, federal konseyi toplamaya çağırabilirdi, ama federal konsey kendi kendini toplamaya çağıramazdı.

8° Oturumlar, toplanmış bulunan halkın önünde yapılırdı; her İrokualı erkek, oturumlarda söz alabilirdi; karar, yalnızca konseye aitti. [sayfa 322]

9° Konfederasyonun başına kimse konmamıştı; konfederasyonu yürütme gücüne sahip başkanı yoktu.

10° Buna karşılık konfederasyonun aynı yetkilere ve aynı güce sahip iki yüksek savaş şefi vardı. (İspartalılarda iki “kral”, Roma’da iki konsül.)

İşte, İrokuaların dört yüz yıldan çok bir zamandan beri içinde yaşadıkları ve hala yaşamakta buldukları kamu düzeni budur. Bunu, Morgan’a dayanarak ayrıntılı bir biçimde anlattım; çünkü burada, henüz *devlet* nedir bilmeyen bir toplumun örgütlenmesini irdeleme olanağına sahip bulunuyoruz. Devlet, kendisini oluşturan yurttaşlar topluluğundan ayrı, özel bir kamu gücünün varlığını gerektirir; ve Cermen mark’ının yapılışını, bu yapı daha sonra devletin ana temelini sağlamaya aday olduğu halde, doğru bir içgüdüyle, devletten öz bakımından ayrı, özü gereği salt toplumsal bir kuruluş olarak kabul eden Maurer, sonuç olarak, bütün yazılarında, ilkel mark, köy, derebeylik toprakları (*seigneuries*) ve kent kuruluşlarından yola çıkarak ve onların yanısıra, kamu gücünün yavaş yavaş nasıl oluştuğunu irdeler. Aynı kökten gelen bir halkın, geniş bir kıta üzerine yavaş yavaş nasıl yayıldığını; aşiretlerin, bölünerek, nasıl halklar, değişmez aşiret grupları haline geldiklerini; dillerin bunlar arasında, yalnızca anlaşılmaz bir hale gelene kadar değil, aslında aralarındaki ilkel birliğin hemen hemen bütün izleri silinecek ölçüde nasıl değiştiklerini; ayrıca, aşiretler arasında, çeşitli genslerin nasıl birçok parçalara ayrıldığını, ana-genslerin, kabile olarak nasıl sürüp gittiklerini ve bu en eski gens adlarının, birbirinden çok uzak ve uzun süreden beri ayrılmış bulunan aşiretler içinde nasıl süregeldiklerini –yerli aşiretlerin çoğunda, Kurt ve Ayı, hala *gentilice adlardır*–, Kuzey Amerikan yerlileri arasında görürüz. Ve yukarıda anlatılan yapı genel olarak bütün bu aşiretlere uygun düşer – yalnızca şu ayrımla ki, bu aşiretlerden çoğu, akraba aşiretler arasındaki konfede-

rasyona kadar gelişmemiştir.

Ama, bir kez gens toplumsal birim olarak ortaya çıkınca, bütün gensler, kabileler ve aşiret yapısının, ne derecede bu birimden itibaren hemen hemen kaçınılmaz bir zorunlulukla geliştiğini de görürüz – kaçınılmaz, çünkü bu [sayfa 323] doğal bir gelişmedir. Bu gruplardan her üçü de, herbiri bir bütün oluşturan ve kendi işlerini kendi gören, ama gene de herbiri öbürünü tamamlayan farklı derecelerde kandaşlık gruplarıdır. Ve onlara düşen işlerin çerçevesi, aşağı aşamaya ait bulunan barbarın bütün kamu işlerini kapsamına alır. Öyleyse, halk içinde toplumsal birim olarak gensi bulduğumuz her yerde, aynı zamanda, anlatmış bulduğumuza benzer bir aşiret örgütünü arayabiliriz; ve Yunanlılarla Romalılarda olduğu gibi, yeterli kaynaklara sahip bulduğumuz zaman, yalnızca bu örgütü bulmakla kalmayacak, ayrıca şuna da inanacağız ki, kaynaklara sahip bulunmadığımız yerde, Amerikan toplumsal yapılaşmasıyla karşılaştırma, kuşkuları ve en güç açmazları çözmeye bize yardımcı olur.

Ve bütün saflığı ve yalınlığıyla, bu *gentilice* örgütlenme, ne hayranlığa değer bir yapılaşmadır! Askersiz, jandarmasız, polissiz, soylular sınıfı yok, ne kral, ne hükümet, ne vali, ne yargıç, hapissiz, davasız, her şey düzenli bir biçimde gider. Bütün kavgalar, bütün çekişmeler, ilgili kimselerin topluluğu, [yani -ç.] gens ya da aşiret, ya da kendi aralarında çeşitli gensler tarafından bir sonuca bağlanır, – aslında bizim ölüm cezamızın, uygarlığın bütün üstünlük ve bütün sakıncalarıyla, uygarca biçiminden başka bir şey olmadığı kan davası (*vendetta*) tehdidi, yalnızca son ve ender uygulanan bir çare olarak işe karışır. Kamusal işlerin günümüzdekilerden çok daha büyük sayıda olmalarına karşın –ev ekonomisi, bir dizi aile içinde ortaklaşa ve komünist [bir nitelikte -ç.]’dir; toprak, aşiretin mülkiyetindedir: yalnızca küçük bahçeler, geçici olarak evlere bırakılmıştır– gene de bizim geniş ve karmaşık yönetim aygıtımıza hiçbir gereksinme duyulmamıştır. Her şeyi ilgililer kararlaştırır ve çoğu durumda, yüzlerce yıllık bir töre, her şeyi önceden düzenler. Yoksul ve gereksinenler bulunamaz –komünist ev ekonomisi ve gens, yaşlılar, hastalar, savaş sakatları karşısındaki görevlerini bilir. Herkes eşit ve özgürdür, – kadınlar dahil. Henüz genel olarak yabancı aşiretlerin köleleştirilmesi için olduğu gibi, köleler için de yer yoktur. İrokualar, 1651’e doğru Erieleri, “tarafsız ulus”u^[167] yendikleri zaman,

onlara eşit haklarla konfederasyona [sayfa 324] girmeleri önerisinde bulundular; ancak yenilenler bu öneriyi kabul etmedikleri zamandır ki, topraklarından kovuldular. Ve böylesine bir toplum, ne [yaman-ç.] erkekler, ne [yaman-ç.] kadınlar yetiştirir; buna, bozulmamış yerlileri tanımış bulunan bütün Beyazlar, bu barbarların kişisel onur, doğruluk, karakter gücü ve yiğitliği için duydukları hayranlıkla tanıklık ederler.

Bu yiğitliğe gelince, bunun en yeni örneklerini Afrika'da gördük. Birkaç yıl önce Zulular, birkaç ay önce de Nubiyenler –*gentilice* kurumların henüz ölmemiş bulunduğu iki aşiret–, hiçbir Avrupa ordusunun yapamayacağı şeyi yaptılar.^[168] Ateşli silahlardan yoksun, yalnızca kargı ve mızraklarla, –meydan savaşında dünya birincisi olarak tanınan– Britanya piyadesinin çabuk atışı tüfeklerinin kurşun yağmuru altında, silahların arasındaki büyük farka karşın ve askeri hizmet nedir, talim nasıl yapılır bilmedikleri halde, İngiliz süngülerinin ucuna kadar ilerlediler ve onları birkaç kere sarstılar, hatta püskürttüler. Nelere katlanıp neler yapabileceklerine, bir Kafr'ın, yirmidört saatte, bir attan daha çok yolalabildiğinden yakınarak, bizzat İngilizler tanıklık ediyorlar; bir İngiliz ressamı, [bu adamlarda -ç.] en küçük kasın bile kabank, bir kamçı kayışı gibi sert ve gergin olduğunu söylüyor.

İşte, çeşitli sınıflar halinde bölünme olmadan önce, insanların ve insan toplumunun durumu buydu. Eğer onların durumunu, günümüzdeki uygar insanlardan büyük bir çoğunluğun durumuyla karşılaştırsak, bugünün proleter ya da küçük köylüsüyle, gensin eski özgür üyesi arasındaki farkın büyük olduğunu görürüz.

Bu, işin, bir yanı. Ama unutmayalım ki, bu örgütlenme yıkılmaya adaydı. Aşiretten öteye geçmedi; daha sonra görüleceği, ve daha önce, İrokualar tarafından yapılan uyruklaştırma girişimlerinde görülmüş olduğu gibi, aşiretler konfederasyonu, bunlardaki gerilemenin başlangıcını oluşturur. Aşiretin dışında olan şey, hukukun da dışındaydı. Kesin bir barış antlaşması olmadığı yerde, iki aşiret arasında savaş hüküm sürerdi; savaş, insanları öbür hayvanlardan ayırdeden bir yırtıcılıkla yürütülürdü; ama zamanla, yarar sağladığı için, bu yırtıcılık hafifletildi. Amerika'da [sayfa 325] görmüş olduğumuz gibi, en yüksek gelişme noktasına varmış *gentilice* kuruluşta, tamamen başlangıç durumunda (*embryonnaire*) bir üretim, ve bunun sonucu, geniş bir toprak üzerinde son derece seyrek bir nüfus

bulunuyordu; bu kuruluş içinde, insan, önünde yabancı olarak diki- len ve anlayamadığı dış dünyaya, çocuksu dinsel tasarımlarında yansıyan, hemen hemen tam bir kulluk durumundaydı. Aşiret, insan için bir sınır olarak kalıyordu: yabancı karşısında olduğu kadar, kendisine karşı da: aşiret, gens ve kurumları, kutsal ve dokunul- mazdı; bireyin duygu, düşünce ve eylemlerini tamamen egemen- likleri altında bulunduran, doğa tarafından verilmiş üstün bir güç oluşturuyorlardı. Bu çağın insanları bize ne kadar gösterişli görünü- yorsa, birbirlerine karşı o kadar alçakgönüllü idiler; Marx'ın dediği gibi, henüz ilkel topluluğa göbekağı ile bağlıydılar. Bu ilkel toplu- luğun gücünün kınlanması gerekiyordu – ve kınıldı. Ama, bu ilkel toplu- luğun gücü, bize daha ilk anda bir alçalma, eski *gentilice* toplu- mun yürek temizliği ve ahlak yüksekliğinden bir ilk (*originelle*) dü- şüş olarak görünen etkiler tarafından kınıldı. Yeni uygar toplumu, sınıflı toplumu başlatan şeyler, –açgözlülük, zevk, düşkünlüğü, cimrilik, ortak mülkiyetin bencil yağması gibi– en aşağılık çıkarlardır; eski sınıfsız toplumu kemiren ve yıkılmasını sağlayan şeyler, –hır- sızlık, zor, kalleşlik, ihanet gibi– en utandırıcı araçlardır. Ve bizzat, yeni. toplum, varlığının ikibinbeşyüz yıllık süresince, küçük bir azım- lığın, büyük bir sömürülenler ve ezilenler çoğunluğu zararına geliş- mesinden başka hiçbir şey olmadı ve bugün, her zamandan da çok, böyledir.

IV YUNAN GENSİ

Tarih-öncesi zamanlardan beri, Yunanlılar, Pelajlar ve öbür soydaş halklar gibi, tıpkı Amerikalılardaki organik diziye göre örgütlenmişlerdi: gens, kabile, aşiret, aşiretler konfederasyonu. Dor- yenlerde olduğu gibi, bazan kabile olmayabilirdi; aşiretler konfede- rasyonu henüz zorunlu olarak ve [sayfa 326] her yandan kurulmamıştı; ama gens hep temel birimdi. Yunanlılar tarihe girdikleri çağda uy- garlığın eşliğindedirler; onlarla daha önce sözkonusu edilen Ame- rikan aşiretleri arasındaki iki büyük gelişme dönemi bulunur; bu dönemler, kahramanlık çağı Yunanlıların İrokualara göre sahip ol- dukları ilerlemeyi gösterirler: Bu yüzden, Yunan gensi İrokualardaki

eski (*archaique*) gense hiç benzemez; grup halinde evliliğin izi iyiden iyiye silinmeye başlar. Analık hukuku, yerini babalık hukukuna bırakmıştır; bundan ötürü, doğuş durumundaki özel mülkiyet, *gentilice* örgütlenme içinde ilk gediği açmış bulunur. Bunu, tamamen doğal bir biçimde, ikinci bir gedik izler: Babalık hukukunun yürürlüğe girmesiyle, zengin bir mirasçı kızın serveti, evlenme yoluyla kocasına geçeceğinden, yani bir başka gense gideceğinden, bütün *gentilice* hukukun temeli yıkılmış demektir; bu durumda, servetin gens içinde kalması için, genç kızın gens içinden evlenmesine yalnızca izin verilmekle kalınmadı; hatta bu iş, bir *zorunluluk* haline getirildi.

Grote'a göre (*Histoire de la Grece*), Atina gensi, bağıni özellikle şu kurumlar aracılığıyla koruyordu:

1° Ortak dinsel törenler ve yalnızca, sözde gensin atası olan ve bu nitelikte özel bir adla adlandırılan, belirli bir tanrıya tapma hakkı.

2° Ortak bir sinlik yeri (kabristan) (Demosthenes'in *Euboulidès*'ine bakınız.)

3° Karşılıklı mirak hakkı.

4° Karşılıklı yardımlaşma, saldırılara karşı koruma ve yardım yükümü.

5° Bazı durumlarda, özellikle yetim ve mirasçı kızlar sözkonusu olduğu zaman, gens içinde evlenme hak ve görevi.

6° Hiç değilse bazı durumlarda, bir *arkhon* (yönetici) ve bir de özel sandık ile birlikte ortak bir mülkiyet sahipliği.

Ayrıca, kabile halindeki birlikler, pek sıkı olmasa da, birçok gensi kendi aralarında bağlıyordu; ama burada da, özellikle bazı dinsel pratiklerde ortaklık ve bir kabile üyesinin öldürülmesi halinde, izleme hakkı [gibi -ç.], aynı nitelikte karşılıklı haklar ve ödevler buluyoruz. Öbür yandan, bir aşiretin bütün kabileleri, soylular (*öpatrides*) arasından [sayfa 327] seçilmiş bir *filobazileus*'un (aşiret şefinin) başkanlığında belirli zamanlarda kutsal şenlikler yaparlardı.

İşte Grote'un anlattığı şey. Ve Marx ekler: "Ne var ki Yunan gensi arkasında, yabancı gens, örneğin İrokua gensi kendini açıkça gösteriyor." İrdelememizi biraz ileri götürür götürmez, yabancı gensin varlığı daha da açık bir durum alır.

Çünkü, Yunan gensinde, şu kurumlar da vardı:

7° Babalık hukukuna göre soy-zinciri.

8° Mirasçı kızların sözkonusu olduğu durumlar dışında gens içinde evlenmenin yasaklanması: Bu ayrıklama ve ona verilen zorunlu nitelik, eski kuralın yürürlükte kaldığını gösterir.

Bu, aynı zamanda, kadının dahil olduğu kabile içinde genellikle geçerli bulunan ilkedden, yani kadının evlenmekle kocasının gensine ait dinsel ayinleri kabul etmek üzere, kendi gensinin dinsel ayinlerinden vazgeçmesinden de anlaşılır. Buna ve Dikaiarkhos'un ünlü bir parçasına göre, gens dışından evlenmek kuraldı; ve Becker, *Chariklès*'inde, kimsenin kendi gensi içinde evlenme hakkına sahip olmadığını varsaymaya kadar gider.

9° Gense [üye olarak-ç.] kabul etme hakkı; bu hak, kamusal formalitelerle ve yalnızca istisnai olarak, aileye kabul biçiminde kullanılırdı.

10° Şefleri seçme ve görevden alma hakkı. Biliyoruz ki, her gensin kendi *arkhort*'u vardı; ama bu görevin belirli aileler içinde soydan geçme olduğu konusunda hiçbir yerde özel bir belirti yok. Barbarlığın sonuna kadar, zenginler ile yoksulların, gens içinde, tamamen eşit haklara sahip buldukları bir durum ile kesenkes bağdaşmaz bir şey olan [sıkı bir] miras, hiçbir zaman varolmamışa benzer.

Yalnızca Grote değil, ayrıca Niebuhr, Mommsen ve şimdiye kadar klasik antikçağla uğraşan bütün öbür tarihçiler, gens karşısında tökezlemişlerdir. Belirleyici özelliklerinden büyük bir kısmını çok doğru bir biçimde saptamış olmalanna karşın, bu tarihçiler, genste daima bir *aileler grubu* gördüler; ve böyle yapmakla, gensin özünü ve kökenini anlamayı, kendileri için olanaksız bir duruma getirdiler. Koca ve karı zorunlu olarak farklı iki gense ait bulduklarına [sayfa 328] göre *gentilice* örgütlenme içinde, aile hiçbir zaman organik bir birim olmadı ve olamazdı da. Gens tamamen kabile, kabileden aşiret içinde ve ona ait bulunuyordu: aile ise, yarı yarıya kocanın, yarı yarıya da karının gensine aitti. Devlet de, kamu hukuku alanında aileyi tanımaz; aile, günümüze kadar, yalnızca özel hukukta varolmuştur. Ve buna karşın, bütün tarih yazma biçimimi şimdiye kadar, özellikle 18. yüzyılda dokunulmaz bir duruma gelmiş bulunan şu saçma ilkeye dayanır ki, uygarlıktan az daha eski olan tek-eşli-karı-koca ailesi, çevresinde toplum ve devletin yavaş yavaş ete-kemiğe büründüğü bir çekirdektir.

“Bay Grote’un dikkatini şuna çekmek gerekir ki, *diye ekler*

Marx, her ne kadar Yunanlılar kendi genslerini mitolojiden çıkarılmışlarsa da, bu gensler tanrıları ve yarı-tanrılarıyla birlikte, kendi yaratmış buldukları mitolojiden daha eskidirler.”

Grote, Morgan tarafından yeğlenerek anılır, çünkü o, saygın ve ayrıca her türlü kuşkunun üstünde bir tanıktır. O, ayrıca, her Atina gensinin kendi sözde-atasından gelen bir takma ada sahip olduğunu; Solon’dan önce genel kural olarak ve ondan sonra da vasiyetin yokluğu halinde, ölenin *gentile*’lerinin, onun servetine mirasçı olduklarını; cinayet halinde, önce ölenin akrabalarının, sonra *gentile*’lerinin, en sonra da kabile üyelerinin, mahkeme önünde katili izleme hak ve görevine sahip bulduklarını da anlatır: “En eski Atina yasaları üzerine bildiğimiz her şey, gensler ve kabileler biçimindeki bölünme üzerine kuruludur.”

Genslerin ortak ilkel atalarından gelmesi işi, “ukala darkafalılar” (deyim Marx’ındır) için epey sıkıntıya yolaçtı. Bu gelişi, tamamen mitoslara değin bir şey (*mythique*) olarak kabul ettikten sonra, bir gensin, önce aralarında hiçbir akrabalık bulunmayan, yanyana yaşayan ailelerden doğmuş olmasını kesenkes açıklayamazlar; ama gene de, genslerin varlığını açıklamak için de olsa, bu yığıtlığı yapmaları gerekir. O zaman, bir laf kalabalığına başvurmaktan başka yapacak şeyleri kalmaz; şu kesinleme dışına çıkmaksızın, döner döner bina okurlar: soyağacı bir masaldır, doğru; ama gens de bir gerçekliktir; ve sonunda, Grote’da, şu satırlar okunur (Marx’ın araya kattığı gözlemlerle): [sayfa 329]

“Bu soyağacından ender olarak sözedildiğini duyuyoruz, çünkü ancak özellikle gösterişli bazı durumlarda açığa sözü ediliyor. Ama, tıpkı en anlı-şanlı olanları gibi, en gösterişsiz genslerin de kendi ortak dinsel pratikleri [garip şey, Bay Grote!], doğüstü bir ataları ve ortak bir soyağaçları vardı [işte *en gösterişsiz* genslerde şaşırtıcı olan da budur, Bay Grote!). Bütün gensler için, ana plan ve *ideal temel* [ideal değil, sayın bay, *kösnül* (*şehvani*), Almanca* *fleischlich***] aynıydı.”

Marx, Morgan’ın verdiği yanıtı şöyle özetler:

“İlkel biçimdeki gense uygun düşen kandaşlık sistemi –ve tıpkı bütün öbür ölümlülere gibi, o zaman Yunanlılar da bu sistem

* Bayağı (düz) Almancada. -Ed.

** Etsel. -ç.

içinde yaşıyorlardı- genslerin bütün üyelerinin kendi aralarındaki akrabalık derecelerinin bilincini koruyordu. Kendileri için büyük bir önem taşıyan bu olguyu; onlar çocukluklarından beri, pratikle öğreniyorlardı. Tek-eşli aileyle birlikte, bu unutuldu. *Gentilice* adı, bir soyağacı yarattı ki, bunun yanında karı-koca ailesinin adı anlamsız göründü. İşte bu ad, bundan böyle bu adı taşıyanların ortak bir kökene sahip olduklarını göstermeliydi, ama gensin soyağacı o kadar uzaklara gidiyordu ki, gens üyeleri, en yakın tarihteki ortak atalar konusundaki birkaç durum dışında, artık karşılıklı gerçek akrabalıklarını kanıtlamıyorlardı. Adın kendisi, ortak kökenin bir kanıtıydı ve yabancıların üyeliğe kabul durumları dışında, kesin bir kanıttı. Buna karşı, gensi sırf düşsel ve saymaca bir yaratık haline dönüştürmüş bulunan Grote* ve Niebuhr'un yaptıkları gibi, gens üyeleri arasındaki bütün akrabalığı tamamen yadsımak, tam "ideal" bilginlere, yani odalarından hiç çıkmayan allamelere layık bir iştir. Soyların zincirlenmesi, özellikle tek-eşliliğin ortaya çıkışından sonra, çok gerilere gittiği ve geçmiş gerçeklik mitolojik kuruntular içinde yansıdığı için, aslan darkafalılar bundan hep düşsel soyağacının gerçek gensleri yarattığı sonucunu çıkardılar ve hep bu sonucu çıkarıyorlar!"

Amerikalılardaki gibi, kabile birçok kız-genslere bölünmüş bir ana-gens idi, bu kız-gensleri birleştiriyor ve [sayfa 330] çoğunlukla da hepsini ortak bir atadan getiriyordu. Böylece, Grote'a göre, "Hekate kabilesinin bütün çağdaş üyeleri, onüçüncü göbekte, ata olarak bir tek ve aynı tannıya sahiptiler"; öyleyse, bu kabilenin bütün gensleri, tam anlamıyla kızkardeş-gensler idiler. Kabile, Homeros'ta, Nestor'un Agamemnon'a şu öğüdü verdiği o ünlü parçada, askeri bir birlik olarak da görünür: "Adamları aşiretler ve kabileler bakımından düzenle; kabile kabileye yardım etsin, aşiret aşireti desteklesin."**

Bunu bir yana bırakalım, kabile, bir kabile üyesinin kurbanı olduğu cinayetin öcünü almak hak ve görevine sahiptir; demek ki, eski zamanlarda, kan davasıyla yükümlüydü: Ayrıca, ortak şenlik ve tapınakları vardır; zaten, bütün Yunan mitolojisinin, eski Aryenler-

* Marx'ın elyazması Pollux. Pollux, Grote'nin sık sık başvurduğu 2. yüzyılda yaşamış Yunan skolastiği. -Ed.

** Homeros, İlyada, Ode II. -Ed.

den alınan doğaya tapmaya dayanarak oluşması, her şeyden önce gensler ve kabilelerin varlığını gerektirir ve onlar içinde oluşmuştur. Bundan başka, kabilenin bir şefi (*fratriarkos*) ve Fustel de Coulanges'a göre, karameleri yasa gücünde olan toplantıları (meclisleri), bir yargılama ve bir yönetim kurulu vardır. Daha sonra gensin varlığını bilmeyen devlet, bazı kamu görevlerinin yapılmasını kabileyeye bırakıyordu.

Aşiret, birçok akraba kabileden bileşir. Attika'da, her biri üç kabileden bileşik dört aşiret vardı, bu kabilelerin herbirinde de otuz gens bulunuyordu. Gruplarda böylesine bir sınırlama, tamamen kendiliğinden kurulmuş bir düzen içinde bilinçli ve yöntemli bir müdahaleyi öngerektirir. Bu müdahale nasıl, nerede ve niçin oldu? Yunan tarihi bu konuda hiçbir şey söylemez ve Yunanlılar, ancak kahramanlık çağlarına kadar giden geçmişlerinin anısını saklamışlardır.

Nispeten küçük bir toprak üzerinde toplanmış Yunanlılarda, lehçe farkları, geniş Amerikan ormanlarında olduğundan daha az gelişmişti; ama burada da, yalnızca aynı anadili konuşan aşiretleri, daha büyük bir bütün biçiminde toplamış ve küçük Attika içine kadar, daha sonra ortak yazı dili olarak egemen lehçe durumuna gelmiş özel bir lehçe görürüz.

Homeros'un şiirlerinde, Yunan aşiretleri, çoğunlukla küçük halklar biçiminde toplanmışlardır; bununla beraber, bu ^[sayfa 331] topluluklar içinde, gensler kabileler ve aşiretler henüz özerkliklerini koruyorlardı. Bu halklar, artık surlarla pekiştirilmiş kentlerde oturuyorlardı; nüfus, sürülerin genişlemesi, tarımın yayılması ve küçük el zanaatlarının başlamasıyla, artıyordu; aynı zamanda servet farkları ve onunla birlikte; eski ilkel demokrasi içinde aristokratik öge de büyüyordu. Çeşitli küçük halklar, en iyi topraklara sahip olmak için ve kuşkusuz ganimet ereğiyle de, ardi arası kesilmez savaşlar yapıyorlardı; işte bu andan itibaren, savaş tutsakları köleliği kabul edilmiş bir kurum haline gelmişti.

Bu aşiret ve bu küçük halkların o zamanki örgütlenmesi şöyleydi:

1° Konsey (*bulé*) sürekli otorite idi; başlangıçta kuşkusuz, gentes başkanlarından bileşen konsey, daha sonra, sayıları artınca, bunlar arasından seçilmiş bir topluluktan bileşiyordu; bu durum, aristokratik ögenin gelişme ve güçlenme olanağını sağladı; böylece,

Dionysios, kahramanlar çağında, konseyin aristokratlardan (*kratistoi*) bileştiğini anlatır. Önemli işlerde, kesin karar konsey alıyordu; böylece Aiskhylos'ta, veri olan durumda büyük bir önem taşıyan, *Eteokl'*e cenaze töreni yapma, ama *Polinis'*in cesedini köpeklere yem olarak yedirme kararını, Teb Konseyi* alır. Devletin kuruluşuyla, bu konsey, daha sonra Senato oldu.

2° Halk meclisi (*agora*). İrokualarda, erkek-kadın, halkın konsey toplantısını çevrelediğini, sırayla söz aldığını ve bu biçimde konsey kararları üzerinde etkili olduğunu gördük. Homeros çağı Yunanlılarında bu “çevre” (eski Almanca'nın hukuksal bir deyimiyile, *Umstand***), ilkel zamanlar Cermenlerinde de aynı biçimde olduğu gibi, gerçek bir halk meclisi durumuna gelene kadar gelişmişti. Bu meclis, önemli işlerde karar almak için, konsey tarafından toplanmaya çağılırdı; burada herkes söz alabilirdi. Karar, el kaldırarak (*Ahileos*, *Yalvarıcı Kızlar*), ya da alkışlarla alınırdı. Schöman (*Antiquites grecques*), son duruşmada bu meclis egemendi der, çünkü:

“Yapılması halkın işbirliğini gerektiren bir iş sözkonusu olunca, Homeros bize, halkı bunu istemeden yapmaya [sayfa 332] zorlayabilecek hiçbir araç göstermiyor.”

Gerçekten, aşiret üyesi her ergin erkeğin savaşçı olduğu bu devirde, henüz halktan ayrı ve ona karşı olabilecek bir kamu gücü var olamazdı. İkel demokrasi henüz en parlak çağındaydı; bu, *bazileus'*un olduğu kadar, konseyin de gücünü ve durumunu düşünmek için, bir hareket noktası olmalıdır.

4° Askeri şef (*bazileus*). Marx'ın bu konuda dikkati çektiği şey, şu:

“Çoğunlukla, doğuştan, prenslerin uşağı olan Avrupalı bilginler, *bazileus'*tan, sözcüğün modern anlamında bir hükümdarı anırlar. *Yankee cumhuriyetçisi Morgan*, bu yoruma karşı çıkar. Sesi dokunaklı Gladstone ile onun “*Juventus Mundi*”si konusunda, çok alaycı, ama çok doğru olarak şöyle der: ‘Mr. Gladstone, kahramanlık çağındaki Yunan şeflerini, birer kral ve birer prens olarak gösteriyor bize, üstelik, onları birer centilmen yapıyor; ama bizzat itiraf etmelidir ki, görünüşe göre, tümü bakımından, çok kesin ol-

* Ahileos, *Seven Against Thebes*. -Ed.

** *Umstand*: çevrede duranlar. -ç.

mamakla birlikte, yeteri kadar belirli büyük-kardeş-hakkı töresi ya da yasası karşısında bulunuyoruz.”

Kuşkusuz, Mr. Gladstone’a böyle çok kesin olmamakla birlikte, yeteri kadar belirli kayıtlar eşliğindeki bir büyük-kardeş hakkının varlığıyla yokluğu bir gibi görünecek.

İrokualarda ve öbür Amerika yerlilerinde, başlıca görevlerin mirasla devri konusunda durumun ne olduğunu görmüş bulunuyoruz. Bütün görevler, çoğu gens içinde, seçime bağlıydı; öyleyse bu ölçü çerçevesinde, gens için de soydan geçmeydi. Görevin boşalması durumunda, özellikle, seçilmemesi için bir neden bulunmadığı zaman, yavaş yavaş en yakın *gentilice* akrabanın (erkek kardeş ya da kız kardeşin oğlu) atanmasına başlandı. Demek ki, babalık hukukunun egemenliği altında, eğer *bazileus*’luk görevi, Yunanlılarda genellikle babadan oğula, ya da oğullardan birine geçiyordu ise, bu, yalnızca oğulların, seçim yoluyla babalarının yerine geçme olasılığına sahip olduklarını gösterir; yoksa, babalarının yerine halk tarafından seçilmeden geçme hakkına sahip olduklarını göstermez. Burada görebileceğimiz tek şey, İrokualar ve Yunanlılarda, genslerin içinde ayrı soylu ailelerin, ayrıca Yunanlılarda, geleceğin soydan geçme şefler soyunun ilk tohumlarıdır. [sayfa 333] Öyleyse, Yunanlılarda, tıpkı Roma kralı (*rex*, için de olduğu gibi, *bazileus*’un ya halk tarafından seçilme, ya da, hiç değilse, halkın resmi organları –konsey ya da *agora*– tarafından onaylanma durumunda bulunmuş olması kuvvetle olasıdır.

İlyada’da, savaşçıların şefi Agamemnon, Yunanlıların üstün kralı [bütün Yunanlıların kralı -ç.] olarak değil, kuşatılmış bir kent önündeki konfedere bir ordunun başkomutanı olarak görünür. Ve Yunanlılar arasında anlaşmazlık başgösterince, Odysseus gerekli olanın başkomutanlık olduğunu söyler: “Komutan çokluğu bir şeye yaramaz: bir tek şef komut versin.” vb... (ve krallık açısından söz eden ünlü dize, sonradan eklenmiş bir katmadır):*

“Ulis burada hükümet biçimi üzerine bir konferans vermez; savaşta başkomutanlığı elde tutan kimseye uyulmasını ister. Truva önünde yalnızca ordu olarak görünen Yunanlılar için, işler *agora*’da hayli demokratik bir biçimde olup bitiyordu. Akhilleus, “armağanlar”dan, yani ganimetin paylaşılmasından söz ederken, paylaşırma

* Homeros, *İlyada*, Ode II. -Ed.

görevini ne Agamemnon'a ne de bir başka *bazileus*'a verir; bu işle "Akhaios oğulları"nı, yani halkı görevlendirir. "Zeus tarafından dünyaya getirilmiş", "Zeus tarafından beslenmiş" gibi yüklem (nitelikler) hiçbir şey göstermez, çünkü *her* gens bir tanrıdan, ve aşiret şefinin gensi, "daha güçlü" bir tanrıdan gelir –burada Zeus'tan geliyor–. Hatta, örneğin domuz çobanı Eumenes gibi, kişisel özgürlükten yoksun kimseler bile "tanınsal"dırlar (*dioi* ve *theioi*); ve bu *Odise*'de, yani *Ilyada*'da çok daha sonraki bir çağda, böyledir; ve aynı *Odise*'de, kahraman adı, hala, kör ozan Demodokos'un adıyla birlikte olduğu gibi, haberci Mylios'un adıyla birlikte anılır. Uzun sözün kısası, Yunan yazarlarının konsey ve halk meclisi eşliğindeki *homérique* sözde-krallık (çünkü bunun ayrıncı belirtisi, ordular komutanlığıdır) için kullandıkları *bazileus* sözcüğü, yalnızca – askeri demokrasi anlamına gelir." (Marx.)

Askeri görevlerinden başka, *bazileus*'un dinsel ve adli görevleri de vardı; 'bu son görevler, hiçbir zaman sıkı sıkıya belirlenmemişlerdi, ama askeri görevlere gelince, *bazileus* bunları, aşiret ya da aşiretler konfederasyonunun yüksek ^[sayfa 334] temsilcisi olarak yerine getiriyordu. Sivil yönetime değgin görevler asla sözkonusu değildir; ama gene de, öyle görünür ki, *bazileus*, görevi gereği, konsey üyesidir. Öyleyse, etimolojik bakımdan, *bazileus*'u *König* (kral) olarak çevirmek tamamen doğrudur; çünkü *König*, *Kuni* ya da *Künne*'den gelir ve "bir gensin şefi" anlamını taşır. Ama *König* sözcüğünün bugünkü anlamı, *bazileus* sözcüğünün eski Yunan'daki anlamına hiç uymaz. Tüsidid, eski *bazileia*'yı, kesinlikle "*patrike*", yani "*gentes*"ten gelme olarak nitelendirir ve bunun saptanmış, öyleyse sınırlı görevlere sahip olduğunu söyler. Ve Aristoteles, kahramanlık çağındaki *bazileia*'nın özgür insanlar üzerinde kullanılan bir komutanlık ve *bazileus*'un da, askeri şef, yargıç ve baş rahip olduğunu bildirir. Öyleyse, *bazileus*, sözcüğün daha sonraki anlamında, yönetme gücüne sahip değildir.*

* Tıpkı Yunan *bazileus*'u gibi, Aztek askeri şefini de, modern bir prens gibi gördüler. İspanyolların, önce küçüm-serme ve abartma, sonra da düpedüz yalanla dolu öykülerini, Morgan ilk olarak tarihsel eleştiriden geçirdi; gösterdi ki, Meksikalılar, barbarlığın orta aşamasında, ama Yeni-Meksika Pueblos'larındaki yerlilerden daha ileri bir aşamada bulunuyorlardı ve bozulmuş anlatılardan çıkarabildiği kadarıyla, kuruluşları şöyleydi; bir bölüm başka aşiretleri kendisine haraç vermek için zorlayan ve federal bir konseyle federal bir askeri şef tarafından yönetilen üç aşiretten kurulu bir konfederasyon; İspanyollar, federal askeri şefi "imparator" olarak gördüler. [*Engels'in notu.*]

Demek ki, kahramanlık zamanlarındaki Yunan kuruluşu içinde eski *gentilice* örgütlenmeyi henüz dirim ve güç dolu, ama aynı zamanda yıkılışının başlangıcında görürüz: Babalık hukuku, servetin çocuklara geçişiyle, aile içinde servet birikimini kolaylaştırır ve aileyi gens karşısında bir güç durumuna getirir; servetler arasındaki fark, soyluluk ve soydan geçme bir krallığın ilk izlerini yaratarak, kuruluş üzerinde etkili olur; önceleri savaş tutsaklarıyla sınırlanan kölelik, daha o zamandan aşiret üyelerinin, hatta kendi öz gens üyelerinin köleleştirilmesi yolunu açar; aşiretten aşirete eski savaş, bu çağdan itibaren, sürü hayvanları, köleler, hazineler kazanmak için, karada ve denizde sistemli bir yağmacılık biçiminde, yani normal kazanç kaynağı biçiminde yozlaşır; sözün kısası, zenginlik, en yüksek iyilik olarak övülür ve değerlendirilir; ve zenginliklerin zora dayanarak çalınmasını haklı göstermek için eski *gentilice* kuralları çiğnenir. Artık bir tek şey eksikti: yalnızca özel kişiler tarafından az [sayfa 335] zamandan beri edinilmiş bulunan zenginlikleri, *gentilice* düzenin komünist geleneklerine karşı koruyan ve yalnızca eskiden o kadar horgörülen özel mülkiyeti kutsallaştıran ve bu kutsal şeyi bütün insan topluluğunun en yüce ereği olarak bildiren bir kurum değil, ayrıca mülkiyet edinmenin, başka bir deyişle, zenginliklerdeki durmadan daha hızlı bir büyümenin ardarda gelişmiş yeni biçimleri üzerine, genel olarak toplum tarafından yasaya uygunluk mührünü de basan bir kurum; yalnızca toplumda başlanmış bulunan sınıflar halindeki bölünmeyi değil, ayrıca mülk sahibi sınıfın hiçbir şeye sahip olmayan sınıfı sömürme hakkını ve onun üzerindeki egemenliğini de sürdürüp götüren bir kurum. Ve bu kurum çıkageldi. *Devlet* icat oldu.

V

ATİNA DEVLETİNİN OLUŞUMU

Kendi gensleri, kendi kabile ve aşiretleri içinde, kendini bizzat kendi koruyan gerçek “*silahlı halk*” yerine, devlet otoriteleri hizmetinde, öyleyse halka karşı kullanılabilmesi olanaklı silahlı bir “kamu gücü” geçerken, *gentilice* örgüt organlarının ya dönüşmüş, ya da yeni organların ortaya çıkması yüzünden geri plana sürülmüş

olmaları, ve sonunda da yerlerini tamamen gerçek devlet otoritelere bırakmaları olgusundan ötürü devletin nasıl geliştiğini, en eski Atina'da, hiç değilse eski Atina'nın birinci evresinde izleyebiliriz. Biçim yönündeki değişiklikler, Morgan tarafından özsel olarak betimlenmiş bulunuyor; bu değişiklikleri meydana getirmiş olan iktisadi içeriğe gelince, bunları büyük ölçüde benim eklemem gerekiyor.

Kahramanlık çağında, Attika'daki dört Atina aşireti, henüz aynı topraklar üzerinde yerleşmiş bulunuyorlardı; hatta bu aşiretleri bileştiren oniki kabile bile, öyle görünüyor ki, Kekrops'un oniki kenti içinde birbirinden ayrı yerlerde yaşıyorlardı. Örgütlenme, kahramanlık çağı örgütlenmesiydi: halk meclisi; halk konseyi, *bazileus*. Yazılı tarih başladığı zaman, topraklar çoktan paylaşılmış ve özel mülkiyete geçilmiş bulunuyordu, ki bu durum, barbarlığın yukarı aşamasının ^[sayfa 336] sonuna doğru görece gelişmiş meta üretimi ve buna karşılık düşen meta ticaretine uygundur. Tahıldan başka, şarap ve zeytinyağı üretiliyordu; Ege'deki deniz ticareti, gitgide Fenikelilerin elinden çıkıyor ve büyük ölçüde Attikalıların eline geçiyordu. Toprak alım-satımı, tarım ve el zanaatları, ticaret ve denizcilik arasında artan işbölümü dolayısıyla, genslerin, kabilelerin ve aşiretlerin üyeleri, kısa zamanda birbirleriyle karışmak zorunda kaldılar; kabile ve aşiret çevresi, yurttaş oldukları halde, gene de bu topluluklara ait olmayan, yani kendi oturdukları yerde yabancı bulunan kimseleri de kabul etti. Çünkü dingin dönemlerde, her kabile ve her aşiret, Atina'daki *bazileus* ya da halk konseyine başvurmadan, kendi işlerini kendileri yönetiyorlardı. Ama, kabile ya da aşiret üyesi olmadan bunların toprakları üzerinde yaşayan herkes, elbette bu yönetime katılmıyordu.

Gentilice örgüt organlarının düzenli işleyişi, bu durumdan ötürü öylesine aksadı ki, kahramanlık zamanlarından itibaren, buna çare bulmak gerekti. Theseus'a maledilen anayasa meydana getirildi. Değişiklik, özellikle, Atina'da bir merkezi yönetim kurulmuş olmasından, yani o zamana kadar aşiretler tarafından özerkli bir biçimde yönetilen işlerden bir bölümünün kamu işleri olarak ilanı ve Atina'da toplanan ortak konseye devredilmesi olgusundan ibaretti. Bunu yapmakla, Atinalılar, Amerika'daki hiçbir yerli halkın atamadığı adımı atıyorlardı: yanyana yaşayan aşiretlerin basit bir konfederasyonu yerine onların bir tek halk biçiminde kaynaşması

gerçekleşti. Böylece, ulusal bir Atina hukuku, aşiret ve genslerin yasal töreleri üstünde bulunan bir genel hukuk doğdu; Atina yurttaşı; hatta yabancı olduğu bir aşiret toprakları üzerinde bile, belirli haklar ve yeni bir hukuksal korunma kazandı. Ama, aynı zamanda, *gentilice* örgütlenmenin yıkılmasına doğru ilk adım da atılmış oldu; çünkü bu bütün Attika'daki aşirete yabancı ve tamamen Atina *gentilice* örgütlenmesinin dışında bulunan ve dışında kalan yurttaşların, gelecekteki kabulüne doğru atılmış ilk adımdı. Teze'ye maledilen bir ikinci kurum, bütün halkı gens, *kabile* ya da aşiretlere bakmadan, üç sınıf, yani *öpatrid*'ler ya da soylular, *jeomor*'lar ya da çiftçiler ve *demurgos*'lar ya da küçük zanaatçılar halinde bölmesi, ve kamu görevleri hakkının yalnızca [sayfa 337] soylulara verilmesi oldu. Kamu görevleri hakkının yalnızca soylulara verilmesi dışında, halkın bu üç sınıf biçimindeki bölünüşü, aslında etkisiz kaldı; çünkü bu bölünüş, sınıflar arasında başka hiçbir hukuk farkı yaratmıyordu. Ama bu, önemli bir şeydir; çünkü gürültüsüzce gelişen yeni toplumsal unsurları ortaya çıkarır. Bu kurum, *gentilice* görevleri bazı ailelere bırakmak töresinin, artık bu aileler bakımından, bu işler üzerinde başkalarınca pek de yadırganmayan bir hak haline dönüştüğünü; öbür yandan, zenginlik nedeniyle güçlü bulunan bu ailelerin, kendi gensleri dışında ayrıcalıklı bir ayrı sınıf biçiminde gruplaşmaya başladıklarını ve henüz doğmuş bulunan devletin de, bu ayrılık ve üstünlük savını onaylamış olduğunu gösterir. Bu kurum, ayrıca, çiftçilerle küçük zanaatçılar arasındaki işbölümünün, toplumsal önem bakımından ilk sıranın kime ait olacağı tartışmasını yapabilmek için, gensler ve aşiretler bakımından varolan eski sınıflamaya göre, artık hayli belirgin bir hale gelmiş bulunduğunu gösterir. Son olarak, kurum, *gentilice* toplumla devlet arasındaki uzlaşmaz karşıtlığı da açığa vurur, devleti meydana getirmek bakımından ilk girişim, gensleri, onlardan herbirinin üyelerini, ayrıcalıklı ve ayrıcalıksızlar biçiminde ve ayrıcalıksızları da, birbirine karşı iki emekçi sınıf biçiminde bölerek, parçalamaya dayanır.

Atina'nın bundan sonra, Solon'a kadar süren siyasal tarihi ancak eksik olarak biliniyor. *Bazileus* görevi yürürlükten kalktı, soylular arasından seçilmiş *arkhont*'lar devletin başına geçtiler. Soylular egemenliği, MÖ 600 yılına doğru, dayanılmaz duruma gelecek kadar arttı. Ve herkesin özgürlüğünü baskı altına almanın başlıca aracı da ... para ve tefecilikti. Soyluların başlıca merkezi Atina ve

Atina çevresiydi; deniz ticareti ve aynı zamanda fırsat düştükçe hala yapılmakta olan korsanlık, burada onları zenginleştiriyor ve mali serveti onların elinde topluyordu. Para ekonomisi, gelişerek, doğal ekonomi üzerine dayalı tarımsal toplulukların geleneksel varlık biçimi içine, eritici bir asit gibi, işte buradan girdi. *Gentilice* örgütlenme, para ekonomisiyle bağdaşmaz; Attika'daki küçük köylülerin yıkımı, onları çevreleyen ve koruyan eski *gentilice* bağların çözülmesiyle aynı zamana düştü. Alacak ve ipotek (çünkü Atinalılar artık ipoteği [sayfa 338] bile türetmişlerdi) ne gens dinliyordu, ne de kabile. Ve eski *gentilice* örgütlenme, ne para biliyordu, ne avans, ne de borç. Bu yüzden, soyluların durmadan daha gelişen ve daha da yayılan mali egemenliği, alacaklıyı borçluya karşı korumak, para sahibi tarafından küçük köylünün sömürülmesini onaylamak için yeni bir de töre hazırladı. Attika'daki bütün tarlalar, üzerinde bu mülkün şu kadar para için, falanca kişiye rehin edilmiş olduğu yazılı ipotek taşlarıyla dolmuştu. Bu tür işaret taşımayan tarlalar ise, çoğunlukla ipotek ya da faizin ödenmemesi nedeniyle satılmış ve tefeci soyluların mülkiyetine geçmiş bulunuyordu; köylü, eğer eski tarlasında yancı olarak kalmasına ve emeğinin ürününün altıda-beşini yeni efendisine kesenek olarak verirken, bunun altıda-biriyle yaşamasına izin verilmişse, kendini mutlu saymalıydı. Dahası da var; eğer tarlanın satış bedeli, borcu ödemeye yetmez, ya da bu borç bir güvenceyle sağlama bağlanmamış bulunuyorsa, borçlu alacaklıya borcunu ödemek için, çocuklarını köle olarak yabancılara satmak zorundaydı. Çocukların, babaları tarafından satılışı – babalık hukuku ve tek-eşliliğin ilk meyvesi işte bu oldu! Ve vampir hala kana doymamışsa; borçlunun kendisini köle olarak satabilirdi. İşte, Atina halkı içinde tatlı uygarlık güneşinin doğuşu böyle oldu.

Daha önceleri, halkın varlık koşulları henüz *gentilice* örgütlenmeye uygun düşerken, böylesine bir kargaşa olanaksızdı; ama işte, nasıl olduğu bilinmeden, her şey allak-bullak olmuştu. Şimdi bir an için bizim İrokualara dönelim. Meydana gelmesi için çalışmadıkları ve kesenkes kendi isteklerine karşı, bundan böyle Atinalılara kabul ettirilmiş bulunan durum, onlarda anlaşılması olanaklı olmayan bir şeydir. Orada, yaşam için gerekli şeylerin yıldan yıla hep aynı kalan üretim biçimi, hiçbir zaman böyle dışardan zorlanmış gibi görünen çatışmalara yolaçmaz; zengin ile yoksul sömüren ile sömürülen arasındaki uzlaşmaz karşıtlığı meydana çıkaramazdı.

İrokualar, doğaya egemen olmaktan henüz çok uzaktılar, ama kendileri için veri olan doğal sınırlar içinde, kendi üretimlerine egemen bulunuyorlardı. Küçük bahçelerinde bazan verimin düşük olması; göl ve ırmaklarında balık bakımından, ormanlarında av bakımından kaynakların tükenişi bir yana bırakılırsa, yaşamak için ^[sayfa 339] kendilerine gerekli şeyleri sağlama biçimlerinin kendilerine ne getirebileceğini biliyorlardı. Bunun zorunlu olarak getirmesi gereken şey, kıt ya da bol, geçim gereçleriydi; ama asla getiremeyeceği şey, isteyerek olmayan toplumsal kargaşalıklardı: *gentilice* bağların kopması, gens ve aşiret üyelerinin, birbiriyle çarpışan karşıt sınıflar biçiminde bölünmesi. Üretim, en dar sınırlar içinde deviniyordu; ama ... üreticiler kendi ürünlerinin sahibiydiler: Barbarlardaki üretimin büyük üstünlüğü buradaydı; bu, uygarlığın başlamasıyla yok oldu; gelecek kuşakların görevi, bunu yeniden fethetmek olacak; ama, bugün insan tarafından doğa üzerinde kazanılan güçlü egemenlik ve artık olanaklı bulunan özgürce ortaklaşma temeli üzerinde.

Bu durum, Yunanlılarda başka türlüydü. Sürüler ve lüks maddeler üzerinde özel mülkiyeteki gelişmeler, insanlar arasında değişimler yapılması ve ürünlerin *meta* durumuna dönüşmesi sonucunu verdi. İşte ortaya çıkacak olan bütün kargaşanın tohumu, bu durum içinde yatar. Üreticiler, ürünlerini artık doğrudan doğruya kendileri tüketmeyip de, bunu değişim yoluyla elden çıkardıkları andan itibaren, ürünlerinin denetimini yitirdiler. Artık, ürünlerin başına ne geldiğini bilmiyorlardı ve ürünün, bir gün, üreticiye karşı, onu sömürmek ve ezmek için kullanılması olanaklı bir duruma geldi. Bu yüzden, eğer bireyler arasındaki değişimi ortadan kaldırmazsa, hiçbir toplum, uzun dönemde, ne kendi öz ürününün sahibi (efendisi) kalabilir, ne de kendi üretim sürecinin toplumsal etkileri üzerindeki denetimini koruyabilir.

Ama Atinalılar, bir kez bireyler arasında değişim doğduktan ve ürünler meta haline dönüştükten sonra, ürünün üretici üzerindeki egemenliğini ne kadar çabuk kurduğunu öğreneceklerdi. Meta üretimi ile birlikte, herkes toprağı kendi hesabına ekmeye başladı ve az sonra da, bireysel toprak mülkiyeti ortaya çıktı. Bunlarla birlikte, bütün öbür metalarla değişimi olanaklı evrensel meta, para da çıkageldi; ama insanlar, parayı tüketirken, yeni bir güç daha yarattıklarını, önünde bütün toplumun eğilmesi gereken tek

evrensel gücü yarattıklarını düşünmüyorlardı. Ve kendi yaratıcılığının haberi ve isteği olmaksızın, birdenbire fıskırışmış bu yeni güç, gençliğin bütün hoyratlığı içinde, egemenliğini [sayfa 340] Atinalılara duyurdu.

Buna karşı ne yapılabilirdi? Eski *gentilice* örgütlenme, yalnızca paranın görkemli yürüyüşü önünde güçsüzlüğünü göstermekle kalmamış, ayrıca kendi çerçevesi içinde, para, alacaklı, borçlu, borcun zorla ödenmesi gibi şeylere en küçük bir yer bulmakta da yetersiz kalmıştı. Ama gene de yeni toplumsal güç pekala ortadaydı ve dindarca istekler, eski iyi zamanlara dönüş özlemi, artık dünyadan parayı ve tefeciliği kovamıyorlardı. Üstelik, *gentilice* örgütlenmede, bu kadar önemli olmayan bir sürü başka gedikler de açılmıştı. Bu sırada; kendi gensi dışındaki mülkleri satma hakkına sahip bulunan bir Atinalı, henüz oturduğu evi satamıyordusa da, gens üyeleri ve kabile üyelerinin bütün Attika toprakları üzerinde, özellikle bizzat Atina kenti içinde birbirine karışık bir biçimde yaşama durumları, kuşaktan kuşağa artıyordu. Çeşitli üretim kolları, tarım, küçük zanaatlar, ve küçük zanaatlarda birçok bölümler, ticaret, denizcilik, vb. arasındaki işbölümü, sanayi ve ulaştırmadaki ilerlemelerle birlikte gitgide gelişmiş bulunuyordu; nüfus, şimdi, yaptığı işlere göre, herbiri, gens ya da kabile içinde kendileri için yer bulunmayan bir dizi yeni ortak çıkarlara sahip, oldukça durağan gruplar biçiminde bölünüyor ve bu ortak çıkarlar, yeni görevleri zorunlu kılıyordu. Kölelerin sayısı büyük ölçüde artmıştı ve bu çağdan itibaren, özgür Atinalılar sayısını çok aşacaktı; başlangıçta, *gentilice* örgütlenme, kölelik nedir bilmiyordu; bundan ötürü, bu özgür olmayan insan yığınına sustalı maymun gibi tutmanın yollarını da bilmiyordu. Son olarak, ticaret, para kazanmak çok kolay olduğu için oraya yerleşen bir sürü yabancıyı Atina'ya çekmişti ki, bunlar, eski örgütlenmeye göre, korunma ve haktan her zaman yoksun buldukları için, geleneksel hoşgörüyü karşın, halk içinde yabancı ve tedirgin edici bir öge olarak kalıyorlardı.

Kısacası bu, *gentilice* örgütlenmenin sonu oldu. Toplum günden güne bu çerçeveyi aşıyordu; *gentilice* örgütlenme, gözleri önünde doğmuş olan bozuklukların en kötülerini bile, ne önleyebiliyor, ne de ortadan kaldırılabiliyordu. Ama bu arada, devlet sessiz sedasız geliyordu. Önce kentle köy, sonra kent sanayinin çeşitli kolları arasındaki işbölümü tarafından yaratılmış yeni gruplar, kendi çıkar-

larını gözetmekle [sayfa 341] yükümlü yeni organlar yaratmışlardı; yeni yeni görevler çıkmıştı. Ve sonra, genç devletin, kendine özgü bir güce gereksinmesi vardı ki, bu güç, denizci Atinalılarda, her şeyden önce, küçük deniz savaşlarını ve ticaret gemilerinin korunmasını gözeten bir deniz gücünden başka bir şey olamazdı. Pek iyi bilinmeyen, ama Solon'dan önceki bir dönemde her aşireti, oniki bölgeye ayıran *nokrari*' ler kurulmuştu; her *nokrari*, bir savaş gemisi yapmak, bunun silah, donatım ve tayfasını sağlamak zorundaydı ve ayrıca, iki de atlı veriyordu. Bu kurum, gentilice örgütlenmeye iki yönden zararlı oluyordu. Çünkü, önce, artık silahlı halkın bütünüyle bir olmayan bir kamu gücü yaratıyordu; sonra da, halkı ilk kez olarak kamusal ereklerle, ama akrabalık gruplarına göre değil, *birlikte oturdukları yerlere göre*, bölüyordu.

Gentilice örgütlenme yardımına gelemediğine göre, sömürülen halka, doğmakta bulunan devletten başka [sarılacak -ç.] bir şey kalmıyordu. Ve devlet, Solon anayasasıyla, aynı zamanda kendini eski örgütlenme zararına daha da güçlendirerek, halkın imdadına yetişti. Solon (MÖ 594'te, reformunun gerçekleşme biçimi burada bizi pek ilgilendirmez), siyasal devrimler diye adlandırılan diziyi, önce mülkiyete bir darbe indirerek başlattı. Şimdiye kadar, bütün devrimler, belirli bir mülkiyet türünün, bir başka mülkiyet türüne karşı korunması için yapılmışlardır. Birine dokunmadan, öbürünü koruyamaz. Fransız Devriminde, burjuva mülkiyeti kurtarmak için feodal mülkiyet kurban edilmişti; Solon Devriminde, borçluların mülkiyeti yararına, masrafları ödemek zorunda kalan, alacaklıların mülkiyeti oldu. Borçlar düpedüz silindi. Ayrıntılarını tam olarak bilmiyoruz; ama Solon, şiirlerinde, borçlanmış tarlalardaki ipotek taşlarını kaldırmış ve borçlanmış buldukları için yabancı ülkelere köle olarak satılmış ya da oralara kaçıp sığınmış kimselerin, yurtlarına dönüşünü sağlamış olmakla övünür. Bu, ancak mülkiyete açık bir saldırıyla mümkün olabilirdi. Ve gerçekte, siyasal denilen bütün devrimler, birincisinden sonuncusuna kadar, mülkiyetin ... ama *belirli türden* bir mülkiyetin korunması için yapılmış, ve ... gene *bir başka türden* mülkiyetin zorlamı, başka bir deyişle, çalınmasıyla tamamlanmıştır. Bu o kadar doğrudur ki, özel mülkiyet; ikibinbeşyüz [sayfa 342] yıldan beri, ancak mülkiyete saldırarak varlığını sürdürebilmiştir.

Ama o zaman, özgür Atinalıların, böylesine bir köleleşmeye

dönüşlerini engellemek sorunu ortaya çıkıyordu. Bu iş, her, şeyden önce, örneğin borçlunun kişiliği üzerinde güvenceye bağlanan ödünç sözleşmesinin yasaklanması gibi genel önlemlerle yapıldı. Ayrıca, soyluların, köylü topraklarına karşı duydukları açlığı hiç olmazsa biraz sınırlandırmak için, bir kimsenin en çok ne kadar toprağa sahip olabileceği saptandı. Sonra düzende değişiklikler oldu. Bu değişikliklerin bizim için en önemlileri şunlardır:

Konsej, her aşiretten yüz olmak üzere, dört yüz üyeye çıkarıldı: Öyleyse burada, aşiret; hala temel kalıyordu. Ama, kendisi aracılığıyla eski örgütlenmenin yeni devlet gövdesine sokulduğu tek yön bu oldu. Çünkü Solon, öte yandan yurttaşları topraklarına ve topraklarının gelirine göre, dört sınıf biçiminde böldü; 500, 300 ve 150 *medimn* tahıl (1 *medimn*=41 litre dolaylarında), ilk üç sınıf için en az verimdi; daha az toprağı olan, ya da hiç olmayan herhangi bir kimse, dördüncü sınıfa düşüyordu. Bütün resmi görevler ancak üç yukarı sınıfın üyeleri tarafından tutulabiliyordu, ve en yüksek görevler yalnızca birinci sınıfın üyeleri tarafından doldurulmuştu; dördüncü sınıfın, yalnızca halk meclisinde söz alma ve oy verme hakkı vardı; ama bütün görevlilerin seçilmiş oldukları ve hesap vermek zorunda oldukları yer burasıydı, bütün yasalar burada yapılıyordu ve dördüncü sınıf da burada çoğunluğu oluşturuyordu. Aristokratik ayrıcalıklar, servet ayrıcalıkları biçimi altında kısmen yeniden tanınmış oldular, ama asıl güç halkta kaldı. Ayrıca, dört sınıf, yeni bir askeri örgütlenmenin temelini oluşturdu. Süvari, ilk iki sınıftan çıkıyordu; üçüncü sınıf askerlik görevini ağır piyade yapmak zorundaydı; dördüncü sınıf, zırhsız hafif piyade ya da donanmada hizmet ediyor, ve o zaman kuşkusuz bir para da alıyordu.

Öyleyse burada düzene yepyeni bir öge giriyordu: özel mülkiyet. Devletin yurttaşlarının hakları ve görevleri, toprak mülklerinin büyüklüğüne göre ölçüldü ve mülk sahibi sınıfların etkisi arttığı ölçüde, eski kandaşlık toplulukları geri plana geçti; *gentilice* örgütlenme yeni bir yenilgiye [sayfa 343] uğramıştı.

Bununla birlikte, siyasal hakların servete göre belirlenmesi, kendileri olmadan devletin varolamayacağı kurumlardan biri değildi. Bu kurum, devletlerin anayasal (*constitutionnelle*) tarihi içinde büyük bir rol oynamış olmasına karşın, devletlerden birçoğunun, hem de en gelişmiş olanlarının, bu kuruma gereksinme duymamış oldukları da bir gerçektir. Hatta Atina'da bile, bu kurum ancak geçici

bir rol oynadı; Aristeides'ten başlayarak, bütün görevler her yurttaşa açık hale geldi.

Bundan sonraki seksen yıl boyunca, Atina toplumu, yavaş yavaş sonraki yüzyıllar süresince gelişmekte devam ettiği yönü aldı. Toprak mülkiyetinin aşırı yoğunlaşmasına olduğu gibi, Solon'dan önceki toprak tefeciliğinin azgınlığına da bir son verildi: Kölelerin çalışması sayesinde gitgide daha geniş bir ölçüde uygulanan ticaret, esnafılık ve küçük zanaatlar, egemen çalışma kolları durumuna geldiler. Uygarlık ilerliyordu. Başlardaki, kendi hemşerilerinin hoyratça sömürülmesi yerine, özellikle köleler ve Atinalı olmayan müşteriler sömürüldü. Taşınır servet, parasal zenginlik, köle ve gemi sahipliği biçimindeki zenginlik durmadan artıyordu; ama bunlar, artık ilkel ve gelişmemiş zamanlardaki gibi, mülk (*biensfonds*) elde etmenin basit bir aracı olmaktan çıkmışlar, kendi başlarına bir erek durumuna gelmişlerdi. Böylece, zengin sanayici ve tüccarların yeni sınıfı içinde, eski aristokratik gücün görkemli bir rakibi büyü-müştü; ama, öbür yandan, eski *gentilice* örgütlenmeden arta kalanlar da son dayanaklarını yitirmişlerdi. Üyeleri şimdi bütün Attika içinde dağılmış ve tamamen birbirine kaşmış bulunan gensler, kabileler ve aşiretler, bundan ötürü, siyasal topluluklar (*corps politiques*) meydana getirmek için tamamen elverişsiz bir duruma gelmişlerdi; bir dolu Atinalı yurttaş hiçbir gense ait değildi, bunlar, kentte yaşama hakları kabul edilmiş, ama eski kandaş topluluklarından birine kabul edilmemiş bulunan göçmenlerdi; bunların yanısıra sayıları durmadan artan yabancı göçmenler de vardı, yabancı göçmenler (*metek*'ler), yalnızca oturma (ikamet) hakkından yararlanıyorlardı.^[169]

Bu sırada, parti kavgaları devam ediyordu; soylular, [sayfa 344] eski ayrıcalıklarını yeniden elde etmeye çabalıyorlardı ve bir süre için üstünlüğü yeniden ele geçirdiler: Bu durum, Kleisthenes Devrimi (MÖ 509) onları kesin olarak devirene kadar sürdü, ama onlarla birlikte, *gentilice* örgütlenmenin son kalıntısı da devrildi.

Kleisthenes, yeni anayasasında, gensler ve kabileler üzerine kurulu eski dört aşireti dikkate almadı. Bu örgütlenme yerine, yalnızca yurttaşların, daha önce *nokrari*'lerde denenmiş, oturdukları yere göre bölünmesi üzerine kurulu yepyeni bir örgütlenme geçti. Artık önemli olan kandaş gruplara ilişkinlik değil, yalnızca oturları yerd; halk değil, toprak bölündü; siyasal bakımdan toprak üzerin-

de oturanlar, toprağın basit tamamlayıcıları durumuna geldiler.

Bütün Attika, herbiri kendi kendini yöneten yüz *demos*, ya da komün (bucak) bölgesi halinde bölündü. Her *demos*'ta oturan yurttaşlar (*demote'* ler), küçük anlaşmazlıklar üzerinde yargılama yetkisine sahip otuz yargıçla birlikte, şefleri (*demark*) ve hazinelerini seçiyorlardı. Bunun yanısıra, kendi öz topraklarıyla koruyucu tanrıları ya da kahramanları vardı ve bunun rahiplerini de kendileri seçiyorlardı. *Demos* içinde, gücü *demote'*ler meclisi elde tutuyordu. Morgan'ın çok doğru olarak düşündüğü gibi, bu, Amerika'daki kendi kendini yöneten kentsel komünün ilk örneğidir. Modern devletin en yüksek gelişme derecesinde ulaşmış bulunduğu birlik, Atina'da doğan devletin hareket noktası oldu.

Bu birimlerden ya da *demos*'lardan (*deme*) on tanesi, bir aşiret oluşturuyordu; ama, eski soydaş aşiretten [*Geschlechtsstamm*] farklı olarak, buna yerel aşiret [*Ortsstamm*] denildi. Yerel aşiret, yalnızca kendi kendini yöneten siyasal bir topluluk değildi; aynı zamanda bir askeri topluluktan da; süvariye komut veren kabile ya da aşiret şefini, piyadeye komut veren *taksiark*'ı ve aşiret topraklarını üzerinde silah altına alınan herkesi emri altında bulduran *stratej*'i, yerel aşiret seçiyordu. Bundan başka, yerel aşiret, tayfaları ve komutanlarıyla birlikte beş savaş gemisi verir ve adım taşıdığı bir Attika kahramanını kutsal koruyucu olarak kabul ederdi. Son olarak, Atina'daki konseye elli üye seçiyordu. [sayfa 345]

Bütün bunların sonucu, on aşiretten seçilmiş beşyüz üyeden kurulu konsey ve, en sonunda, her Atinalı yurttaşın girme ve oy verme hakkına sahip bulunduğu halk meclisi tarafından yönetilen Atina devletiydi; *arhont'* larla öbür görevliler de, kendi köşelerinde, yönetim ve yargılama alanının çeşitli işlerini yürütüyorlardı. Atina'da, yürütme gücünün baş görevlisi (*fonctiormane suprême*) [olarak çalışan biri -ç.] yoktu.

Bu yeni anayasayla, ve ister göçmen, ister azatlı köle olsun, oturma hakkına sahip çok sayıda yabancıların kabulüyle, kan bağları üzerine kurulu örgütlenmenin organları, kamu işlerinden uzaklaşmışlar, özel demekler ve dinsel tarikatlar durumuna düşmüşlerdi. Ama eski *gentilice* çağların tinsel etkisi, geleneksel görüş ve düşünüş biçimleri daha uzun süre sürüp gitti ve ancak yavaş yavaş yok oldu. Başka bir devlet kurumu aracılığıyla, bunun böyle olduğu görüldü:

Devletin önemli bir özelliğinin, halktan ayrı bir kamu gücü

olmasına dayandığını gördük. Bu anlatılan zamanda, Atina henüz bir halk ordusu ve doğrudan doğruya halk tarafından sağlanan bir donanmadan başka bir şeye sahip değildi; bunlar onu dışarıya karşı koruyor ve bu çağdan itibaren nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan köleleri boyunduruk altında tutuyorlardı. Yurttaşlar karşısında, kamu gücü kendini önce polis biçimi altında göstermişti; polis, devlet kadar eskidir, ve bu yüzden 18. yüzyılın saf Fransızları, uygar halklardan değil, *nations policées*'de* sözediyorlardı. Demek ki, Atinalılar, devletleriyle aynı zamanda piyade ve atlı okçulardan kurulu gerçek bir jandarmadan, Güney Almanya ve İsviçre'de denildiği gibi, Landjager'den başka bir şey olmayan bir polis kurdular. Ama, bu jandarmayı meydana getirenler... kölelerdi. Bu aynasızlık mesleği, özgür Atinalıya öylesine alçaltıcı görünüyordu ki, kendisini böyle bir alçaklığa vermektense silahlı bir köle tarafından tutuklanıp götürülmeyi yeğ tutuyordu. İşte bu, hala gensin eski zihniyetiydi. Devlet, polis olmadan varlığını sürdüremezdi, ama henüz gençti ve gensin eski üyelerine [sayfa 346] utanılacak bir şey gibi görünen bir mesleği saygıdeğer kılmak için yeterli manevi otoriteye sahip değildi.

Servetin, ticaret ve sanayiın hızlı gelişmesi, bundan böyle ana çizgileriyle tamamlanmış bulunan devletin, Atinalıların yeni toplumsal durumuna ne kadar uygun düştüğünü gösterir. Toplumsal ve siyasal kurumların temelinde yatan sınıf karşıtlığı, artık soy-lularla halktan insanlar arasındaki karşıtlık değil, kölelerle özgür insanlar, *metek*'lerle yurttaşlar arasındaki karşıtlıktı. En parlak çağında, Atina'da, kadınlarla çocuklar dahil, toplam olarak 90.000 dolaylarında özgür yurttaş, her iki cinsten 365.000'den çok köle ve 45.000 *metek* –yabancı ya da azatlı– vardı. Demek ki, her yetişkin erkek yurttaş başına, en az 18 köle ve ikiden çok *metek* düşüyordu. Kölelerin çok sayıda oluşu, aralarında çoğunun, gözeticilerin denetimi altında, yapımevlerinde, büyük atölyelerde birlikte çalışmalarını sonucuydu. Ama, ticaret ve sanayiın gelişmesiyle birlikte, servetler az sayıda elde birikip yoğunlaştı, çok sayıda özgür yurttaş yoksullaştı; onlar için, ya kendi bedensel çalışmalarıyla kölelerin çalışmasına rekabet etmek –ki bu, onur kırıcı, aşağılık bir şey olarak düşünülüyor

* Bir sözcük oyunu: national policées - uygar uluslar ya da polisli uluslar anlamlarına gelir. -Ed

ve pek de başarı vaatetmiyordu–, ya da kopuk takımı (*verlumpt*) arasına düşmekten birini seçmek kalıyordu. Veri olan koşullar içinde, zorunlu olarak bu ikinci çözüm biçimini seçtiler, ve büyük yığını bunlar oluşturduğundan, böylece Atina devletinin tamamen yıkılmasına yol açtılar. Prenslerin dalkavuşu ukala Avrupalıların iddia ettikleri gibi, Atina'yı yıkan demokrasi değil, özgür yurttaşın çalışmasını yadsıyan kölelik düzenidir.

Atinalılarda devletin oluşumu, genel olarak devletin kuruluşu bakımından, bir yandan, bütün saflığıyla, iç ya da dış saldırı desteği olmaksızın gerçekleştirildiği –Psistrat'ın zorbalıkla başa geçtiği kısa süreden hiçbir iz kalmadı–, öbür yandan, *gentilice* toplumdaki, doğrudan doğruya çok gelişmiş biçimde bir devlet: bir demokratik cumhuriyet çıkarttığı, ve son olarak, bu devletin bellibaşlı bütün özelliklerini yeteri kadar bildiğimiz için, özellikle belirleyici bir örnektir. [sayfa 347]

VI ROMA'DA GENS VE DEVLET

Roma'nın kuruluşu üzerindeki efsaneden, ilk yerleşmenin bir aşiret biçiminde toplanmış belirli bir sayıda (efsaneye göre yüz) Latin gensin eseri olduğu çıkıyor; söylentiye göre bunlara, çok geçmeden, gene yüz gensten meydana gelmiş *sabellique* [eski İtalyan halkından -ç.] bir aşiret, ve son olarak, çeşitli ögelerden bileşik ve bu da yüz gensi kapsayan bir üçüncü aşiret katılmıştır. Bütün bu öykü, gens dışında, burada aşağı yukarı ilkel hiçbir şey bulunmadığını gösteriyor; ve gensin kendi de, çoğu durumda, asıl eski ülkesinde varlığını sürdürmekte devam eden bir ana-gensin uzantısından başka bir şey değildi. Bu aşiretler, alınlarında, yapay bileşimlerinin damgasını taşıyorlar; ama çoğu zaman, akraba ögelerden ve eski, yapay olmayan, organik aşiret örneğine göre yapılmışlardır; bununla birlikte, üç aşiretten herbirinin çekirdeğinde, eski bir gerçek aşiretin bulunmuş olması da olasılık dışı değildir. Aracı halka, kabile, on gensten meydana geliyor ve küri (*curie*) adını taşıyordu; öylesine bunların sayısı otuzdu.

Roma gensinin, Yunan gensiyle aynı kurum olduğu bilinir;

Yunan gensi, Amerikan kızilderililerinin bize ilkel biçimini sundukları bu toplumsal birimin daha gelişmiş bir biçimiydi; bu Roma gensi için de söylenebilir. Öyleyse, burayı daha kısa anlatabiliriz.

Roma gensi, hiç olmazsa kentin ilk zamanlarında, şu kuruluşa sahipti:

1° Gens üyeleri için, birbirine mirasçı olma hakkı; servet, gens içinde kalıyordu. Yunan gensinde olduğu kadar, Roma gensinde de daha başlangıçta, babalık hukuku egemen olduğundan, kadın soyundan gelenler mirastan yoksun bırakılırdı. Bildiğimiz en eski yazılı Roma yasası olan Oniki Levha Yasasına^[170] göre, miras, önce, doğal mirasçı olarak çocuklara kalırdı; çocuklar yoksa, *agna*'lar (erkek tarafından akrabalar) ve, onlar da yoksa gens üyeleri mirasçı olurlardı. Bütün durumlarda servet gens içinde kalıyordu. Burada, *gentilice* törenin, servet artışı ve tek-eşliliği haklı gösteren yeni yasal önlemler tarafından, yavaş yavaş [sayfa 348] sarsıldığını görüyoruz; başlangıçta, bütün gens üyeleri için eşit olan miras hakkı, pratikte önce *agna*'lar ve son olarak da çocuklar ve çocuklardan gelen erkek soyuyla sınırlandırılmıştır (ve yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi, erkenden); bu durum, Oniki Levhada, kendini, elbette, ters olarak gösteriyordu.

2° Ortak bir mezarlığa sahip olma, Regillum'dan Roma'ya göçtüğü zaman, soylu Claudius gensi, kent içinde kendisine ayrılmış bulunan toprak payını ve ortak mezarlığı almıştı. Augustus zamanında bile, Tötoburg Ormanında öldürülmüş olan Varus'un Roma'ya getirilen başı, *gentilitius tumulus*'de* gömülmüştü. Demek ki, (*Kinktilia*) gensinin hala kendi özel mezarlığı vardı.

3° Ortak dinsel törenler. Şenlikler, *sakra*'lar, *gentilitia*'lar** herkesçe bilinir.

4° Gens içinde evlenmeme yükümü. Öyle görünür ki, Roma'da bu yüküm asla yazılı yasa durumuna gelmemiştir; ama töre varlığını sürdürdü. Adları bize kadar ulaşmış çok sayıda Romalı çift arasında, erkekle kadının aynı *gentilice* ada sahip buldukları bir tek çift yoktur. Miras hukuku da bu kuralın bir kanıtıdır. Kadın, evlenmekle yasal akrabalık (*agnatiques*) haklarını yitirir, gensinden çıkar; kendisi de, çocukları da babasının ya da babasının erkek

* Gens höyüğü. -ç.

** Gensin kutsal törenleri. -ç.

kardeşlerinin mirasçısı olamazlar, yoksa, baba tarafından gensin miras payı yitirilmiş olurdu. Bu durum; ancak kadın, kendi gensinin hiçbir üyesiyle evlenemediği zaman bir anlam taşır.

5° Ortak bir toprak mülkiyeti. Bu mülkiyet, ilkel zamanlarda, aşiret topraklarının paylaşılmasına başlanmasından itibaren, hep vardı. Latin aşiretlerinde, toprağın kısmen aşiret mülkiyetinde kısmen gens mülkiyetinde, kısmen de, o sıralarda karı-koca ailesi kurmaları mümkün bulunmayan evlekler (*Haushaltungen*) mülkiyetinde olduğunu görüyoruz. Bireyler arasında, kişi başına bir hektar (iki jugera) dolaylarında olmak üzere, ilk toprak bölünmesini Romülüs'ün yaptığı söylenir. Bununla birlikte, çok daha sonraları, devlet toprakları bir yana, bütün cumhuriyet ^[sayfa 349] tarihinin yöresinde döndüğü genslerin elinde toprak bulunduğunu da görüyoruz.

6° Gens üyeleri için karşılıklı yardım ve koruma görevi. Yazılı tarih, bize kınıtlardan başka bir şey göstermiyor; Roma devleti, daha başından itibaren öylesine bir üstünlükle ortaya çıktı ki, haksızlıklara karşı koruma hakkı, hemen devletin haksızlıklarına karşı koruma hakkı biçimine girdi. Appius Claudius tutuklandığı zaman, bütün gensi, hatta kişisel düşmanı olan gens üyeleri bile, onun yanını tuttu. Roma ile Kartaca arasındaki ikinci savaş sırasında,^[171] gensler; tutsak edilen üyelerini parayla kurtarmak için, aralarında birleştiler; Senato bunu yapmalarını *yasakladı*.

7° *Gentilice* adı taşıma hakkı. Bu hak, imparatorlar çağına kadar varlığını sürdürdü; azatlıların, *gentilice* haklara sahip olmaksızın, eski efendilerinin *gentilice* adını almalarına izin verildi.

8° Yabancıları gens üyeliğine kabul etme hakkı. Bu iş, bir aileye kabul biçiminde yapıyordu (Amerika yerlilerinde olduğu gibi), bu da, yabancıların gens üyeliğine kabulü sonucunu veriyordu.

9° Şefi seçme ve görevden alma hakkında hiçbir yerde sözedilmemiştir. Ama, Roma'nın ilk zamanlarında, kralıkinden başlamak üzere bütün resmi görevler seçim ya da onaylamayla verildiği, ve kürilerin [kabilelerin -ç.] rahipleri bile, aynı biçimde, bunlar tarafından seçildiği için, gens şefleri (*principes*) için de, hatta bunların bir tek ve aynı aileden seçilmeleri geniş ölçüde kural haline gelmiş de bulunsa, işin başka türlü olmadığını varsayabiliriz.

Bir Roma gensinin ayıncı nitelikleri bunlardı. Daha önce tamamlanmış babalık hukukuna-geçiş bir yana, bu nitelikler, bir İro-

kua gensindeki hak ve görevlerin sadık bir imgesidir; burada da, “İrokuali açıkça kendini gösterir.”

Günümüzde, hâlâ, hatta en ünlü tarihçilerimizde bile Roma gens rejimi üzerinde hüküm süren kanışıklık, hakkında yalnızca bir örnek vereceğiz. Mommsen’in, Cumhuriyet ve Augustus çağlarında Romalıların özel adları üzerindeki incelemesinde (*Römische Forschungen*, Berlin, 1864, c. I) şunlar okunur:

“Ailenin bütün erkek üyelerinden başka, elbette köleler ^[sayfa 350] dışta kalmak üzere, ama yanaşıklar (*familiars*) ve korunuklar (*clients*) dahil, kadınlar da soyun adını (*nom patronymique*) taşırlardı. ... Aşiret [*Stamm*] [Mommsen burada gensi böyle deyimliyor] ... –gerçek, olası, hatta saymaca– ortak bir soy-zincirinden gelen, şenlikler, mezarlar ve ortak miraslarla birleşmiş bir topluluktur ve kişisel bakımdan özgür olan herkes, yani kadınlar da, ona üye olmak hak ve görevine sahiptir. Ama ortaya bir güçlük çıkaran şey, evli kadınların taşıyacağı soyun adını belirlemektedir. Kadının, yalnızca kendi *soyundan* biriyle evlenme hakkına sahip olduğu sürece, bu güçlüğün ortaya çıkmadığı doğrudur; ve kadınların, uzun bir süre boyunca, kendi *soylarının* dışında evlenmekte büyük güçlüklerle karşılaştıkları tanıtlanmış bulunuyor; aynı biçimde, bu hakkın, *gentis enuptio*’nun* daha 6. yüzyılda ödün niteliğiyle kişisel bir ayrıcalık olarak verilmekte olduğu da tanıtlanmıştır... Ama bu “dışardan” evlenmeler ortaya çıkınca, ilk zamanlarda, kadın, evlenmekle, kocasının aşiretine göçmek zorunda kaldı. Şurası çok kesindir: eski dinsel evlilikte, kadın, kendi topluluğunu bırakarak, tamamen kocasının ait olduğu yasal ve dinsel topluluğa geçer. Evli kadının, kendi gens üyeleri karşısında, aktif ve pasif miras hakkını yitirdiği ve buna karşılık, kocası, çocukları ve onların gens üyeleriyle miras ortaklığı durumuna girdiği, kimsenin bilgisi dışında değildir. Kadın, kocası tarafından böylece kabul edildiği ve ailesi içine girdiğine göre, onun soyuna nasıl yabancı kalabilir?” (s. 9-II).

Demek ki, Mommsen, bir gense ait bulunan kadınların, başlangıçta, yalnızca kendi gensleri içinde evlenebildiklerini ileri sürüyor; öyleyse, Roma gensi dış-evlenen değil, iç-evlenendir. Öbür halklar üzerine bütün bildiklerimizle çelişki durumunda bulunan bu kanı, eğer tamamen değilse, her şeyden çok, Titus Livius’ın

* Kendi soyu dışında evlenebilme hakkının -ç.

çok tartışmalı bir tek parçasına dayanır (Kitap xxxix, bölüm XIX); bu parçaya göre, Senato, Romanın kuruluşundan sonra 568 yılında, yani MÖ 186'da, şöyle bir karar vermişti: "...uti Fecenia Hispallae datio, deminutio, gentis enuptio, tutoris optio item esset quasi ei vir testamento dedisset; utique ei ingenuo nubere liceret, neu [sayfa 351] quid ei qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiaeve esset", yani Fecenia Hispalla, sanki [ölen] kocası kendisine vasiyetle bu hakkı vermiş gibi, kendi servetinden yararlanmak, onu kullanmak, gens dışından evlenmek ve kendine bir vasi seçmek hakkına sahip olabilirdi; evleneceği kişiye kötülük ve utanç yüklemeksizin, özgür durumda bulunan bir erkekle evlenebilirdi.

Hiç kuşku yok ki, burada bir azatlı [cariye -ç.] olan Fecenia'ya gens dışında evlenme hakkı veriliyor. Ve gene kuşku yok ki, koca, vasiyetnameyle, karısına, dul kaldıktan sonra, gens dışında evlenme hakkını verebilirdi. Ama hangi gens dışında?

Eğer kadın, Mommsen'in varsaydığı gibi, kendi gensinin içinde evlenme zorunda olsaydı, evlendikten sonra da bu gens içinde kalırdı. Ama, önce tanıtılması gereken şey, gensteki bu iç-evlenme savıdır. İkinci olarak, eğer kadın gens içinde evlenme zorunda idiyse, elbette, erkek de aynı şeyi yapma zorundaydı; yoksa, kadın bulamazdı. Bunu söylemek, erkeğin kendi hesabına sahip olmadığı bir hakkı, vasiyetnameyle karısına verebildiğini söylemektir; [böylece -ç.] hukuksal bir anlamsızlığa varırız. Mommsen de bunu anlar, ve bu yüzden şu varsayımı öne sürer:

"Soy dışından evlenmek için, hukuksal bakımdan yalnızca kadını otoritesi altında bulunduran kocanın onaması değil, bütün gens üyelerinin de onaması gerekliydi." (s. 10, not.)

İlk olarak, bu, çok gözüpek bir varsayımdır, ve ikinci olarak, sözü geçen parçanın apaçık metniyle çelişme durumundadır; Senato, kocanın yerine, bu hakkı Fecenia'ya veriyor; bizzat kocasının verebileceğinden ne az, ne de çok olarak; ama ona verdiği şey, başka hiçbir sınırlamaya bağlı bulunmayan *mutlak* bir haktır. Öyle ki, kadın bu hakkı kullanırsa, yeni kocası da bundan kötülük görmeyecektir; hatta Senato, mevcut ve gelecekteki konsül ve yargıçlara, bundan Fecenia için hiçbir haksızlık çıkmamasına gözkulak olmalarını buyurur. Öyleyse, Mommsen'in varsayımı, hiç de kabul edilebilir gibi görünmüyor.

Öbür varsayım: kadın bir başka gensten bir erkekle evleni-

yor, ama kendi gensinin içinde kalıyordu. Öyleyse, [sayfa 352] sözü geçen parçaya göre, kocası, kadının kendi öz gensi dışından evlenmesine izin verme hakkına sahip bulunuyordu. Başka bir deyişle, erkek, yabancısı bulunduğu bir gensin işlerini düzenlemekle ilgili önlemler alma hakkına sahip oluyordu. Bu öylesine saçma bir şeydir ki, üzerinde bir söz bile söylemeye değmez.

Öyleyse bir tek varsayım kalıyor: kadın ilk olarak bir başka gensten biriyle evleniyordu, ve bunun sonucu, Mommsen'in de aslında bu türlü durumlar için kabul ettiği gibi, kocanın gensine geçiyordu. O zaman, bütün olaylar zinciri hemen açıklanır: Evlenmekle eski gensinden kopmuş ve kocasının *gentilice* grubu içine kabul edilmiş bulunan kadın, yeni gensi içinde bambaşka bir duruma sahiptir. Gensin üyesi olmuştur, ama, hiçbir kan ilişkisi olmaksızın, kabul edilmiş niteliği, onu her şeyden önce, evlenmekle içine girmiş bulunduğu genste içerden evlenme yasağından kurtarır; bundan başka, kadın, gensin evlenme birliğine kabul edilmiştir; kocasının ölümü üzerine, onun, yani bir gens üyesinin serveti kadına kalır. Öyleyse, bu servetin gens içinde kalmasını istemek, ve kanı, başka kimseyle değil, ilk kocasının bir *gentilice* akrabasıyla evlenmeye zorlamak çok doğaldır. Eğer bir ayıklama yapmak gerekirse, kadını bununla yetkili kılmak için, ona bu serveti bırakmış olan kişiden, yani ilk kocasından daha yetenekli kim olabilir? İlk kocası, kadına mallarının bir bölümünü vasiyetle bıraktığı ve aynı zamanda evlenmekle ya da evlenme sonucu, servetin bu bölümünü yabancı bir gense geçirmesine yetki verdiği anda, bu servet henüz kendisine aittir, demek ki, adam, mallarına tam anlamıyla sahiptir. Kadının kendisine, ve kocasının gensiyle olan ilişkilerine gelince, onu, özgür bir istenç eylemiyle –evlenmekle– bu gens içine sokan, kocadır. Öyleyse, kadının ikinci bir evlenmeyle bu gensi bırakmasına izin vermek için yetkili kişinin de o olması, doğal görünür. Kısacası, Roma gensinin iç-evlenme üzerindeki eşsiz düşünüyü bıraktığımız ve onu, Morgan'la birlikte, oldum olası dış-evlenme olarak kabul ettiğimiz andan itibaren, olup bitenler iyice görülebilir ve her şey kendiliğinden anlaşılır.

Son bir varsayım daha kalıyor ki, bu da, kuşkusuz çok [sayfa 353] sayıda savunucu bulmuştur: [buna göre -ç.] Titus Livius'un parçası, yalnızca şu anlama geliyordu:

“Azatlı (*libertae*) kızlar, özel izin olmaksızın, gens dışından

(*e gente enubere*) evlenemezler, ya da *capitis deminutio minima* * gereğince, aynı zamanda *gentilice* topluluğun *liberta*'sından çıkma sonucunu verebilecek eylemlerden herhangi birine girişemezlerdi.” (Lange, *Römische Altertümer*, Berlin 1856, c. I, s. 195, bizim Titus Livins'tan aldığımız parçayla ilgili olarak, burada Huschke'ye başvuruluyor.)

Eğer bu varsayım doğruysa, sözü geçen parça, özgür Romalı kadınların durumu üzerine hiçbir şey kanıtlamıyor demektir, ve onlar için bir gens içinden evlenme yükümlülüğü artık sözkonusu edilemez.

Enuptio gentis deyimi yalnızca bu parçada ortaya çıkar ve bütün Roma yazınında bir daha görünmez; *enubere* (dışardan evlenmek) sözcüğüne, gene Titus Livius'ta, yalnızca üç kez raslanır, ve o zaman, [bu sözcük, kullanıldığı yerlerde -ç.], gense uygulanmaz. Romalı kadınların yalnızca gens içinden evlenebilecekleri fantezist fikri, varlığını yalnızca bu parçaya borçludur. Ama bu fikir ayakta duramaz. Çünkü iki şeyden biri: bu parça, ya azatlı kadınlar için geçerli bazı kısıntılarla ilgilidir, ve o zaman özgür durumda bulunan kadınlar (*ingenuae*) için hiçbir şey göstermez; ya da aynı biçimde özgür kadınlarla da ilgilidir, ve o zaman, tam tersine, genel kural olarak kadının, kendi gensinin dışından evlendiğini, ama evlenmekle, kocasının gensine geçtiğini gösterir; öyleyse bu parça, Mommsen'e karşı ve Morgan'dan yana tanıklık eder.]

Roma'nın kuruluşundan üçyüz yıl kadar sonra bile, *gentilice* bağlar öylesine güçlüydü ki, soylu (*patricienne*) bir gens, Fabienler gensi, Senatonun onayıyla, komşu Veies kentine karşı bir sefere girişebildi. Söylentiye göre, üçyüzaltı Fabien savaşa gitmiş ve hepsi de bir pusuda öldürülmüş; ölmeyen bir tek kişi, bir erkek çocuğu, gensin varlığını sürdürmüştür.

Söylemiş olduğumuz gibi, on gens, burada küri (*curie*) diye adlandırılan ve Yunan kabilesinden (fratrisinden) daha önemli kamusal görevlere sahip bulunan bir kabile ^[sayfa 354] oluşturuyordu. Her kürinin kendi dinsel pratikleri, tapınakları ve rahipleri vardı; bu rahipler, toplu durumda, Romalı rahipler topluluklarından birini oluşturuyorlardı. On küri, bir aşiret meydana getiriyordu, ki başlangıçta; bu aşiret, kuşkusuz öbür Latin aşiretleri gibi, seçilmiş bir şe-

* Aile haklarının yitirilmesi. -ç.

fe –ordu komutanı ve büyük rahip– sahipti. Üç aşiretin tümü, Roma halkını, *populus romanus*'u oluşturuyordu.

Demek ki, hiç kimse, eğer bir gensin, dolayısıyla, bir küri ve bir aşiretin üyesi değilse, Roma halkından olamazdı. Bu halkın ilk kuruluşu şöyle oldu: Kamu işleri; önce Senato tarafından yönetildi –Niebuhr bunu ilk olarak çok iyi gördü– bu Senato, üçyüz gens şefinden meydana geliyordu; bu şefler, gensin en eskisi olduklarından, baba, patre diye adlandırılıyorlardı ve işte bunun içindir ki, bunların topluluğuna Senato (Eskiler, *senex*, Yaşlılar Konseyi) adı verildi. Her aşiret için hep aynı aileden bir üyenin [şef -ç.] seçilmesi töresi, burada da, aşiretin ilk soylularını doğurdu; bu ailelere patrisyenler deniliyordu ve bunlar, Senatoya girme ve bütün öbür resmi görevleri elde tutma hakkının yalnızca kendilerine ait olduğunu ileri sürüyorlardı. Halkın, zamanla gerçek bir hak haline dönüşen bu sava boyun eğmesi olgusu, sözde Romülüs'ün; ilk senatörlerle onlardan gelen kuşaklara soyluluk (*patriciat*) ve onun ayrıcalıklarını verdiği efsanesiyle dile getirilmiştir. Senato, Atina *bulé*'si gibi, birçok işte karar verme, ve en önemli işlerde, özellikle yeni yasalar için, ilk inceleme ve tartışmaları yapma hakkına sahipti. Yeni yasalar, küriler meclisi denilen halk meclisi tarafından oylanırdı. Halk, küriler, ve herhalde her küri içinde gensler bakımından kümelenmiş olarak toplanıyordu; kesin karar sırasında, otuz küriden herbiri bir oya sahipti. Küriler meclisi, bütün yasaları kabul ya da reddediyor, *rex* (sözde-kral) dahil, bütün yüksek görevlileri seçiyor, savaş açıyor (ama barışı Senato yapıyordu), ve bir Roma yurttaşına karşı ölüm cezası verilmesinin sözkonusu olduğu bütün durumlarda, ilgililerin başvurması üzerine, yüksek mahkeme olarak karar veriyordu. – Son olarak, Senato ve halk meclisinin yanısıra, tamamen Yunan *bazileus*'una karşılık düşen ve asla Mommsen'in betimlemesi gibi hemen hemen mutlak bir kral olmayan *rex* vardı.* O da, askeri [sayfa 355] şef, büyük rahip ve bazı mahkemelerin başkanıydı. Ordu

* Latince *rex* sözcüğü, Kelt-İrlanda dilindeki *righ* (aşiret şefi) ve gotik *reiks*'tir; bu sözcükler, tıpkı başlangıctaki Almanca *Fürst* sözcüğü (bu, İngilizce *first*, Danimarka dilinde *förste*'nin tıpkısı olarak, "birinci" demektir), gens ya da aşiret şefi anlamına geliyordu; bunun böyle olduğu 4. yüzyıldan itibaren, Gotlar'ın bütün halkın askeri şefi ve daha sonra kral olarak adlandırılacak kimse için, özel bir sözcüğe: *thiudans* sözcüğüne sahip bulunmaları olgusuyla tanıtanmıştır. *Artaxerxès* ve *Herod*, İncil'in Ulfla tarafından yapılan çevirisinde, hiçbir zaman *reiks* olarak değil, hep *thiudans* olarak adlandırılmışlardır ve Tiber İmparatorluğu'na da *reiki* değil, *thiudinassus* denir. [*Engels'in notu.*]

başkanlığının düzence gücünden, ya da yargılama yapan bir mahkeme başkanlığı gücünden herhangi bir yetki ya da güç almadıkça, *rex*, yurttaşların yaşamı, özgürlüğü ve mülkiyeti üzerinde hiçbir sivil yetki ve güce sahip değildi. *Rex*'in görevi soydan geçme değildi; tersine, büyük bir olasılıkla kendinden önceki *rex*'in önerisi üzerine, önce küriler meclisi tarafından seçiliyor, sonra da, ikinci bir meclis içinde, törenle makamına oturtuluyordu. Kibirli Tarquinius'un (Tarquin le Superbe'in) başına gelenlerin gösterdiği gibi, *rex*'in görevden alınması da mümkündü.

Kahramanlar çağındaki Yunanlılar gibi, sözde "kral"lar çağında yaşayan Romalılar da, gensler, kabileler ve aşiretlerden çıkmış ve onlar üzerine dayanan bir askeri demokrasi biçiminde yaşıyorlardı. Küri ve aşiretlerin kısmen yapay kuruluşlar olması boşunaydı; onlar, içinden çıkmış oldukları ve kendilerini hala her yandan kuşatmakta bulunan toplumun, gerçek ve kendiliğinden ilk örnekleri üzerine kurulmuşlardı. Hatta, kendiliğinden ortaya çıkan patrisyen soyluluk daha şimdiden ilerlemiş de olsa, reges'ler, yetkilerini yavaş yavaş genişletmeye girişmiş de bulunsalar, bu durum, kuruluşun kökensel temel niteliğini değiştirmez, ve önemli olan da, yalnızca bu niteliklerdir.

Bu arada, Roma kentinin ve fetihle büyütülmüş Roma topraklarının nüfusu, kısmen iç göçlerle, kısmen çoğunluğu Latin olmak üzere, boyun eğmiş bölgeler halklarıyla, durmadan çoğalıyordu. Devletin bütün bu yeni uyrukları (*korunuklar* sorununu bir yana bırakacağız), eski gens üyeleri, küri ve aşiretlerin dışındaydılar, öyleyse *populus Romanus*'tan, yani asıl Roma halkından değildiler. Bunlar kişisel bakımdan özgürdüler, toprak sahibi olabiliyorlardı, vergilerini ödemek ve askeri görevlerini yerine getirmek ^[sayfa 356] zorundaydılar. Ama hiçbir resmi görevde bulunamazlardı; ne küriler meclisine katılabiliyorlardı, ne de devlet tarafından alınmış toprakların dağıtımına. Bütün kamu haklarından yoksun plebi, bunlar oluşturlardı. Durmadan artan sayıları, askeri formasyon ve donatımlarıyla, plebler, bundan böyle dıştaki bütün gelişmeye sıkı sıkıya kapalı eski *populus* karşısında, korkutucu bir güç durumuna geldiler. Henüz pek o kadar gelişmemiş bulunan ticari ve sınai zenginlik, özellikle pleblerin elinde toplanırken, toprak mülkiyetinin *populus*'la pleb arasında oldukça eşit bir biçimde üleştirilmiş görünmesi olgusu da buna ekleniyordu.

Roma'nın tamamen efsanemsi, ilkel tarihi saran büyük karanlık içinde (sonraları köken sorunlarıyla uğraşmış ve anlayış biçimleri hukuksal olan tarihçilerin, *pragmatico-rationaliste* yorum ve anlatı denemeleriyle iyiden iyiye artmış bulunan karanlık), eski *gentilice* örgütlenmeye son veren devrimin tarihi, oluşumu ve koşulları üzerine kesin hiçbir şey söylemek olanaklı değildir. Yalnızca, pleb ile *populus* arasındaki çatışmaların buna yol açtığı, kesinlikle ileri sürülebilir.

Rex Servius Tullius'a maledilen yeni kuruluş (anayasa), Yunan örneklerinden, özellikle Solon'dan esinlenerek, *populus* ve plebi, ayırım gözetmeksizin, askeri görevlerini yapıp yapmadıklarına göre içine alan ya da almayan yeni bir halk meclisi yarattı. Silah taşımak zorundaki bütün erkekler, servetlerine göre, altı sınıfa bölündü. Beş sınıftan herbirinin içindeki en az mülkiyet: birinci için, 100.000 as; ikinci için, 75.000; üçüncü için, 50.000; dördüncü için, 25.000; beşinci için, 11.000 as'tı; Dureau de la Malle'a göre, bu [sırasıyla -ç.] aşağı yukarı 14.000, 10.500, 7000, 3.600 ve 1.570 mark'a karşılık düşüyordu. Altıncı sınıf, proleterler sınıfı, askeri görevler ve vergiden başışık, en az serveti olan kimselerden oluşuyordu. Yüz kişilik birlikler (*centuries*) meclisi (*comitia centuriata*) [biçimindeki -ç.] yeni halk meclisinde, herbirinde yüzkişi bulunan birlikler içinde, yurttaşlar askeri bir düzenle, bölük bölük sıralanıyorlardı; ve her yüz kişilik birliğin bir oyu vardı. Böylece, birinci sınıf 80, ikinci sınıf 22 üçüncü sınıf 20, dördüncü sınıf 22, beşinci sınıf 30, altıncı sınıf da biçim bakımından, bir birlik veriyordu. [sayfa 357] Buna, en zengin yurttaşlar tarafından oluşturulmuş bulunan şövalyeler, 18 birlikte katılıyorlardı; hepsinin toplamı, 193. Oy çoğunluğu: 97. Ama, şövalyelerle birinci sınıf, birlikte 98 oya, yani çoğunluğa sahiptiler; eğer anlaşılırlarsa, öbürlerine hiçbir şey danışılmadan, geçerli karar alınmış olurdu.

Eski küriler meclisinin bütün siyasal hakları (adı var kendi yok birkaçı bir yana) bu yeni birlikler meclisine geçti; bu birlikleri oluşturan küriler ve gensler, bundan ötürü, Atina'da olduğu gibi, basit, özel ve dinsel demekler durumuna düştüler, ve bu biçimde, küriler meclisi kısa zamanda kesinlikle ortadan kalkarken, onlar daha uzun süre yaşamakta devam ettiler. Aynı biçimde, eski üç *gentilice* aşireti devletin dışında bırakmak için, herbiri kentin bir mahallesinde oturan ve kendilerine birçok siyasal haklar verilen

dört yerel aşiret kuruldu.

Demek ki, Roma'da da, daha sözde "krallık" kaldırılmadan önceleri kişisel kan bağları üzerine dayalı eski toplumsal düzen ortadan kalktı, ve onun yerine, toprak üzerindeki dağılım ve servet ayrımları üzerine dayalı yeni bir gerçek devlet kuruluşu geçti. Burada, askeri hizmetle yükümlü yurttaşlar, yalnızca köleler karşısında değil, ayrıca, "proleter" denilen, askeri hizmet dışında bırakılmış silahtan yoksun insanlar karşısında da, kamu gücünü oluşturuyorlardı.

Son *rex*'in, gerçek bir krallık gücünü gaspeden Kibirli Tarquinius'un atılması ve *rex* yerine aynı yetkilere sahip (İrokualarda olduğu gibi) iki askeri şef (iki konsül) getirilmesiyle, yeni kuruluş yalnızca daha da yetkinleştirilmiş oldu; Roma Cumhuriyetinin tüm tarihi: kamu görevlerine girmek ve devlet topraklarından pay almak için patrisyenler ile plebler arasındaki savaşimler, patrisyen soyluların, büyük toprak ve para sahiplerinin, yavaş yavaş, askeri hizmet tarafından yıkıma uğratılmış köylülerin tüm topraklarını ele geçiren, böylece oluşturulmuş geniş yurtlukları köleler eliyle ektirip biçiren, İtalya'yı nüfussuzlaştıran, ve bunu yaparak, kapıları yalnızca imparatorluğa değil, ama onun ardıllarına da, Cermen barbarlarına da açan yeni sınıfı içindeki sanal yokoluşu, işte bu kuruluş sınırları içinde oluşacaktır. [sayfa 358]

VII

KELTLERDE VE CERMENLERDE GENS

Yer yokluğundan ötürü, günümüzde bile, birbirinden çok farklı yabani ve barbar halklarda çok saf bir biçim altında sürüp giden *gentilice* kurumların ayrıntısına girmekten, ya da, Asya'daki uygarlaşmış halkların eski tarihleri içinde bu kurumların izlerini aramaktan vazgeçeceği [Biri ya da öbürü, her yanda bulunur. Birkaç örnekle yetiniyoruz: Gens bugünkü gibi bilinmezden önce, onu ters anlamakta herkesten çok başarı göstermiş olan kişi, Mac Lennan, Kalmuklar, Çerkezler, Samoyedler,* ve üç Hint halkı olan

* Nentsi'nin eski adı. -ç.

Varaliler, Magarlar ve Munnipurilerde ana çizgileri ile gensin varlığını göstermiş ve onu doğru bir biçimde betimlemiştir. Yakın zamanlarda, M. Kovalevski, Pşavlar, Şevsürler, Svanetler ve öbür Kafkas aşiretleri içinde gensi bulguladı ve anlattı.] Biz yalnızca, Keltler ve Cermenlerde gens[in varlığı] üzerine bazı bilgiler vereceğiz.

Bize kadar ulaşmış en eski Kelt yasaları, gensin hâlâ dipdiri olduğunu gösteriyor; gens, İrlanda'da, İngilizler tarafından zorla yıkıldıktan sonra, günümüzde, hiç değilse içgüdüsel bir biçimde, halk bilincinde gene de yaşamaktadır; İskoçya'da, son yüzyılın [18. yüzyıl, -ç.] ortalarına doğru henüz dipdiriydi, ve orada da, ancak İngiliz silahları, İngiliz yasaları, İngiliz mahkemeleri önünde yenik düştü.

İngiliz fethinden^[172] birkaç yüzyıl önce, en geç 11. yüzyılda, yazıyla saptanmış bulunan en eski Gal yasaları da eskiden genel nitelikçi bir törenin ayrıksın kalıntılarından başka bir şey olmasa bile, köylülerin, toplu durumda, tarlalarında ortaklaşa çalıştıklarına hâlâ tanıklık ederler; her ailenin üzerinde kendi hesabına çalıştığı beş akr toprağı vardı; bunun yanısıra, büyük bir toprak, ortaklaşa ekiliyor ve bunun ürünü de paylaşılıyordu. Hatta Gal yasaları üzerinde yeni bir irdeleme (yararlandığım notlar 1869 tarihini taşıyor,^[173] ama yeni bir irdeleme için zamanım yok) dolaysız bir kanıt sağlayamasa bile, İrlanda ile İskoçya arasındaki benzerlik, bu köy topluluklarının gensleri ya da genslerin bölümlerini temsil ettiklerinden kuşkuyla yer [sayfa 359] bırakmaz. Ama Gal belgelerini, ve onlarla birlikte İrlanda belgelerinin doğrudan doğruya tanıtladıkları şey şudur ki, 11. yüzyılda Keltlerde, tek-eşlilik asla iki başlı evlenmenin yerini almamıştır. Galler ülkesinde, bir evlilik, ancak yedi yıl sonunda bozulmaz, daha doğrusu feshedilmez duruma geliyordu. Yedi yıldan yalnızca üç gece de eksik olsa, eşler ayrılabilirlerdi. O zaman, paylaşmaya geçilirdi: kadın payları ayırır, erkek de kendi payını seçerdi. Eşyalar, çok gülünç bazı kurallara göre paylaşılırdı. Evliliği erkek bozarsa kadına çeyizini geri vermek, üstelik buna bir şeyler de eklemek zorundaydı; kadın bozarsa, payı [erkekten -ç.] daha küçük olurdu. Erkek, çocukların ikisini, kadın, birini, [erkeğin götürdüğü -ç.] iki çocuk arasında olanı [ortancıyı -ç.] alırdı. Eğer kadın, ayrıldıktan sonra bir başka kocaya varır, ve ilk kocası onu geri almaya gelirse, yeni evlilik yatağına *ayak* atmış bile olsa, eski kocasıyla gitmek zorundaydı. Ama, erkekle kadın yedi yıl birlikte yaşamışlarsa,

hatta önceden resmen evlenmemişlerse bile, karı-koca olurlardı. Kızların evlenmeden önce iffetli yaşamaları, ne sıkı sıkıya gözetilen, ne de şart koşulan bir şeydi; bu konuyu düzenleyen önlemler çok hafif niteliktedir ve burjuva ahlakına hiç uymaz. Eğer kadın kocasını aldatırsa, koca onu dövme hakkına sahipti (yalnızca dövmesine izin verilen üç durumdan birinde; bunlar dışında karısını döverse, koca, cezaya çarptırılırdı), ama, bundan sonra, başka hiçbir gönül onanımı (tarziye) isteyemezdi; çünkü, “bir suç için, ya kefaret, ya da öç alma istenebilirdi, ama ikisi birden istenemezdi”.^[174]

Kadın, birçok nedenlerle, ayrılma sırasında haklarından hiç bir şey yitirmeksizin, boşanmayı isteyebilirdi: kocanın ağzının kokması yeterdi. İlk gece hakkı (*gobr merch*, ortaçağsal *marcheta*, Fransızcadaki *marquette* adı buradan gelir) için aşiret başkanı ya da krala ödenmesi gereken fidyeye, yasada (*code*) büyük bir rol oynar. Kadınlar, halk meclisinde oy hakkına sahiptiler. Ekleyelim ki, İrlanda’da da benzer koşulların varlığı tanıtlanmıştır; orada da belirli süreli evlilikler olağan işlerdendi ve ayrılma durumunda, kadına, uyulması zorunlu çıkarlar ve hatta ev hizmetleri için bir zarar ödentisi sağlanıyordu; orada da, öbür kadınların [sayfa 360] yanısıra bir “birinci kadın” ortaya çıkıyor ve miras paylaşımı sırasında; meşru ve meşru-olmayan, çocuklar arasında hiçbir ayırım yapılmıyordu, – böylece, Kuzey Amerika’daki evlenme biçiminin yanında daha sert görüldüğü, ama, Sezar çağında henüz grup halinde evlilik durumunda bulunan bir halk içinde, 11. yüzyılda hiç de şaşırtıcı olmayan bir ikibaşlı-evlilik görüntüsüne sahip bulunuyoruz.

İrlanda gensi (*sept*, aşiret *clainne*, klan denir), yalnızca eski hukuk kitaplarınca değil, ayrıca klan topraklarını İngiltere kralının yurtluğu durumuna dönüştürmek için gönderilen 17. yüzyıl İngiliz hukukçuları tarafından da doğrulanmış ve betimlenmiştir. Şefler daha önce kendi özel mülkleri yapmamış oldukları ölçüde, şu son zamana kadar, toprak, klan ya da gensin ortak mülkiyetindeydi. Bir gens üyesi öldüğü, yani bir ev ekonomisi ortadan kalktığı zaman, şef (İngiliz hukukçuların buna *caput cognationis* diyorlardı), bütün toprakları, geri kalan ev ekonomileri arasında yeniden paylaşıyordu. Bu paylaşma, ana çizgileri ile, Almanya’da geçerli olan kurallara göre yapılıyordu. Şimdi bile, birkaç köy toprağı –kırk-elli yıl önce, bunların sayısı pek çoktu– *rundale* denilen durumda bulunuyor. Köylüler –eskiden gensin ortak malı olan ve İngiliz fatihlerince çalı-

nan toprağın bireysel kiracıları–, herbiri ayrı ayrı kendi paylarının kirasını öderler, ama bütün tarla ve çayır paylarını birleştirerek, bunları, toprakların durumu ve niteliğın göre Moselle kıyılarında denildiğı gibi *Gewanne* halinde bölerler ve herkese, her “*Gewann*” içindeki payını verirler; bataklık ve otlakları ortaklaşa kullanırlardı. Daha elli yıl önce, zaman zaman, bazan her yıl, yeni bir paylaşma yapılırdı. Bir *rundale* köyünün toprak haritası, tamamen, *Moselle*, ya da *Hochwald*’daki bir Alman *Gehöferschaft*’ının görünümünü taşır. Gens aynı şekilde, “*bölüntüler*” (*factions*) içinde de yaşamaya devam eder. İrlanda köylüleri, çoğunlukla, görünüşte tamamen gülünç ya da saçma ayrımlara dayanan, İngilizler için tamamen anlaşılmaz kalan ve bir bölüntünün (*faction*) öbürüne karşı hır çıkarmaktan başka erek taşımadığı sanısını veren karşıt bölüklere (*partis*) ayrılırlar. Bunlar, parçalanmış genslerden arta kalan ve başka kuruluşlar içinde kendini gösteren yapay yeniden-dirilişlerdir ki, soydan geçme [sayfa 361] *gentilice* içgüdünün dayanıklılığını, kendi tarzlarında, ortaya koyarlar. Zaten, bazı bölgelerde, gens üyeleri, hâlâ kendi eski toprakları üzerinde azçok toplu durumda bulunmaktadırlar; işte bundan ötürüdür ki, 1830’a doğru, Monaghan kontluğunda yaşayanların büyük çoğunluğu yalnızca dört soyadı altında toplanıyorlardı; yani dört gens ya da dört klandan geliyorlardı.*

İskoçya’da, *gentilice*, düzenin yıkılışı, 1745 ayaklanmasının^[176] bastırılmasıyla başlar. İskoç klanını, özellikle bu *gentilice* düzenin hangi zinciri temsil eder, bu henüz tanımlanması gereken bir şeydir; ama böyle bir zincirin varlığından kuşku duyulamaz. Walter Scott’un romanlarında, bu Kuzey İskoç klanının gözümüzün önünde

* İrlanda’da geçen birkaç gün^[175], kır insanlarının nasıl hâlâ *gentilice* çağın fikirleri içinde yaşadıklarını bana yeniden gösterdi. Kiracı olarak yaşadığı toprakların sahibi, köylünün gözüne her zaman, toprağı herkesin yararına yönetmesi gereken, toprak kirası, biçimi altında köylünün kendisine haraç ödediğı, ama gereksinmesi olunca da ondan yardım gördüğü bir çeşit klan şefi gibi görünüyor. Ve aynı biçimde her zengin, kendini, yoksulluğa düşen komşularına yardımla yükümlü bilir. Bu türlü bir yardım bir sadaka değil, daha yoksul olanın, daha zengin olan klan üyesi ya da klan şefinden almaya hakkı bulunan şeydir. [Böylece -ç.] iktisatçılarla hukukçuların, modern burjuva mülkiyet kavramını, İrlanda köylülerinin kafasına sokmaktaki olanaksızlık üzerine söyledikleri anlaşılır; yalnızca haklara, ama hiçbir ödeve sahip bulunmayan bir mülkiyet, işte bunu İrlandalının kafası hiç mi hiç alamaz. Ama aynı biçimde, kendi saf *gentilice* fikirleriyle, birdenbire büyük İngiliz ya da Amerikan kentlerinde, ahlaki ve hukuksal anlayışları tamamen aynı bir ortama düşen İrlandalıların, nasıl ahlak ve hukuk konusunda ne yapacaklarını bilemedikleri, yollarını nasıl şaşırtdıkları ve çoğunlukla yığın olarak ahlak bozukluğuna nasıl düştükleri de anlaşılır. [*Engels’in 1891 dördüncü baskıya notu.*]

yaşadığını görüyoruz. Bu klan üzerine Morgan şöyle der:

“Örgütlenmesi ve zihniyetiyle gensin yetkin bir örneği, *gentilice* yaşamın gens üyeleri üzerindeki etki gücünün çarpıcı bir örneği. ... Kavga ve kan davalarında, toprağın klanlar tarafından paylaşılmasında, toprağı ortaklaşa işletmelerinde, klan üyelerinin, şeflerine ve birbirlerine karşı bağlılıklarında, *gentilice* toplumun her yerde yinelenen çizgilerini buluyoruz. ... Soyzinciri, babalık hukukuna göre hesaplanıyordu, öyle ki, kadınların çocukları kendi babalarının klanlarına geçtikleri halde, kocaları kendi klanlarında kalıyorlardı.”^[177]

Ama, Bed'in dediğine bakılırsa, Piktler'in kral ailesinde, kadın soyundan miras düzeni yürürlükteydi ki, bu olgu, eskiden İskoçya'da analık hukukunun hüküm sürdüğünü kanıtlar. Hatta Galler'de olduğu gibi Skotlar' dan da evvel ^[sayfa 362] zamandaki ortak kocaların son temsilcisi bulunan klan şefi ya da kralın, eğer bu hak parayla satın alınmamışsa, bütün nişanlı kızlar üzerinde meşru olarak kullanabildikleri ilk gece hakkı içinde, iki-başlı-ailenin bir kalıntısı, orta-çağa kadar varlığını sürdürmüştür.

*

Kuşkusuz, Cermenler, büyük akınlara (kavimler göçüne) kadar, gensler biçimindeki örgütlenmişlerdi: Tuna, Ren, Vintüs ve Kuzey Denizi arasında bulunan toprakları, ancak milattan az önce-leri işgal etmiş olabilirler. Simbrler'le Tötonlar henüz tam göç halinde bulunuyorlardı ve Süevler, ancak Sezar çağında sabit yerlere yerleştiler. Süevlerden söz ederken, Sezar açıkça onların gensler ve akrabalıklar (*gentibus cognationibusque*) bakımından yerleşmiş olduklarını söyler; ve Julia gensinden bir Romalının ağzında, bu *gentibus* sözcüğünün, hiç bir kanıtla değiştirilemeyecek kesin bir anlamı vardır. Bütün Cermenler için durum aynıdır; hatta fethedilen Roma illerinin kolonizasyonu, gene gensler bakımından yapılmışa benzer. Alman halk hukuku, halkın, Tuna'nın güneyinde, fethedilen topraklar üzerinde, soylar (*genealogiae*)^[178] bakımından yerleştiğine tanıklık eder. *Genealogia* sözcüğü, tamamen, daha sonra *mark* ya da *Dorfgenossenschaft* * deyimlerinin kullanıldığı anlamda kullanıl-

* Köy topluluğu. -ç.

mıştır. Kovalevski, son zamanlarda, bu *genealogiae*'lerin, toprağın aralarında paylaşıldığı, ve ancak, daha sonra gelişerek, köy topluluklarını oluşturan büyük ev toplulukları oldukları düşüncesini yaydı. Öyleyse, Burgondlarla Lombardlarda –yani gotik bir halk topluluğuyla, herminoniyen ya da Yukarı-Alman bir halk topluluğunda–, tamamen değilse bile, aşağı yukarı, Alman yasasında *genealogia* denilen şeyi belirleyen *fara* terimi için de durum aynıdır. Burada, aslında gens karşısında mı, yoksa ev ortaklığı karşısında mı bulunduğumuzu daha yakından incelemek doğru olur.

Dilbilimle ilgili yapıtlar, bütün Cermenler arasında gensi belirtmek için [kullanılan -ç.] ortak bir deyim olup olmadığı, varsa bu deyim ne olduğu konusunda, bizi yeteri [sayfa 363] kadar aydınlatmıyor. Kaynak bakımından (*étymologiquement*), Yunanca *genos* (Latince *gens*) terimi, gotik *kuni*, Orta-Yukarı-Almanca *künne* sözcüklerine karşılık düşer ve bu anlamda kullanılmıştır. Analık hukuku zamanlarının belirtisi [olarak -ç.] kadın anlamına gelen sözcük, aynı kökten türer; Yunanca, *fynê*; Slavca, *zena*; gotik, *qino*; eski Norveç dilinde, *kona*, *kuna*. –Lombardlarla Burgondlarda, daha önce işaret etmiş olduğumuz gibi, Grimm'in varsayılı (*hypothétique*, farazi) bir kökten, *fisan*'dan (meydana getirmek, doğurmak) türettiği *fara* sözcüğünü buluyoruz. Ben, göç halinde bulunan, birbirine akraba buldukları apaçık genslerden meydana gelen kolonun kalımlı bir grubunu adlandırmak ve önce doğruya, sonra batıya doğru yüzyıllarca süren göçler sırasında, aynı kökenden gelen bütün bir topluluğu yavaş yavaş bu adlandırma kapsamına sokmak için, daha açık bir türem (*dérivation*) olan *faran*'a (*fahren*, çekip gitmek) başvurmayı yeğlerim–. Bir de, gotik *sibya*, Anglo-Sakson *sib*, eski Yukarı-Almanca *sippia*, *sippa*, *Sippe** sözcüğü var. Eski Norveç dilinde, yalnızca çoğul *sifjar*, akrabalar bulunur; tekil, ancak tanrıça adı, *Sif* olarak vardır. *Sif* olarak vardır. – Son olarak, Hildebrand Hadubrand'a: “Bu halkın erkekleri arasında baban hangisi, ya da sen hangi ailedensin?” (*eddo huêlihhes cnuosles du sîs*) diye sorduğu zaman, *Hildebrand Türksü*'nde^[179] başka bir deyim daha ortaya çıkar.

Eğer gensi anlatmak için ortak bir cermenik sözcük var idiyse, bu herhalde, gotik *kuni*'den başkası olamazdı; bu varsayım-

* Akraba -ç.

dan yana tanıklık eden şey, yalnızca akraba dillerdeki karşılık deyimle bu deyim özdeşliği değil, bundan başka başlangıçta gens ya da aşiret şefi anlamına gelen *kuning* (*König*, kral) teriminin bu kuni sözcüğünden türemesi olgusudur. *Sibja*, *Sippe* (büyük ataerkil aile), tutulması gereken bir sözcüğe benzemiyor; çünkü eski Norveç dilinde, *sifjar* yalnızca kandaşları belirlemekle kalmaz, ayrıca evlenmeyle kurulan akrabalıkları da anlatır, öyleyse, en azından *iki* gens üyelerini kapsar; bunun sonucu, *sif* sözcüğü, gensi belirleyen deyim olarak kullanılmış olamaz.

Tıpkı Meksikalılar ve Yunanlılarda olduğu gibi, savaş düzeni, Cermenlerde de, süvari bölükleri için olduğu kadar, [sayfa 364] piyade kolları için de, *gentilice* gruplar tarafından meydana getirilmişti; eğer Tacite: “aileler ve akrabalar tarafından” diyorsa, bu belirsiz deyim, gensin, onun zamanında Roma’da yaşayan bir birlik olmanın çoktan beri çıkmış bulunması olgusuyla açıklanır.

Tacite’te durumu aydınlatan bir parça var; burada şöyle der: annenin erkek kardeşi, yeğenini kendi oğlu gibi bilir; ve hatta bazılan, dayı ile yeğen arasındaki kan bağı, babayla oğul arasındaki kan bağından daha kutsal ve daha sıkı sayarlar; öyle ki, birini bağlamak için rehineler istendiği zaman, kız kardeşinin oğlu, onun kendi öz oğlundan daha sağlam bir güvence olarak kabul edilir. Burada, analık hukukuna göre örgütlenmiş, öyleyse ilkel gensin henüz yaşamakta olan bir ögesini görüyoruz ve bu öge, özellikle Cermenleri belirleyen bir özelliktir.* Eğer böyle bir gensin bir erkek üyesi, kendi öz oğlunu, bir andına karşılık rehin olarak verir, bu oğul, babasının andını bozmasının kurbanı olarak ölürse, baba, bundan dolayı yalnızca kendine karşı sorumludur. Ama, eğer kurban edilen, bir kız kardeş oğlu [yeğen -ç.] olsaydı, bu en kutsal

* Yunanlılar, birçok halklar içinde dayı ile yeğeni birleştiren ve analık hukuku çağından gelen bağı özellikle sıkı içyüzünü, ancak kahramanlık zamanlarının mitolojisiyle bilirler. Diodoros’a göre, (IV, 34), Meleagros, Thestitus’un oğullarını, annesi Althai’a’nın erkek kardeşlerini öldürür. Annesi, bu işte, günahı, başlanmaz bir suç görür, öyle ki, katili, yani kendi öz oğlunu kargır (lanetler) ve ölmesini diler: “Tanrılar, anlatıldığına göre, onun dileklerini yerine getirdiler ve Meleagros’un hayatına son verdiler.” Gene Diodoros’a göre (VI, 44) Argonotlar, Herkül’ün kılavuzluğuyla; Trakya’ya çıktılar ve Phineus’un, yeni kansının kışkırtmasıyla, boşanmış olduğu eski kızı Boread’gil Kleopatra’nın olan iki oğluna aşırı derecede kötü davrandığını gördüler. Ama Argonotlar arasında başka Boreadlar, Kleopatra’nın, yani kötü davranış gören çocukların annesinin erkek kardeşleri vardır. Bunlar, hemen yeğenlerini savunmaya girişirler, onları kurtarıp ve muhafızlarını öldürürler. [*Engels’in notu.*]

gentilice hukuka karşı bir saldırı meydana getirirdi: en yakın *gentilice* akraba, çocuk ya da genç adamı başka herkesten önce korumakla yükümlü bulunan kimse, onun ölümüne yol açıyordu; ya çocuğu rehin olarak vermemeliydi, ya da verdiği sözü tutmalıydı. Cermenlerde *gentilice* örgütlenmenin başka bir tek izine sahip olmasaydı bile, bu parça gene de yeterdi.

Völuspá'dan, yani tanrıların çöküşü ve dünyanın sonu üzerine eski bir İskandinav şarkısından bir parça sekiz yüzyıl kadar sonrasına ait olduğu için, daha da aydınlatıcıdır. Bang ve Bugge tarafından kanıtlanmış olduğu gibi, içine [sayfa 365] hristiyanlığa ilişkin öğeler de karışmış bulunan bu “kadın-peygamber *vizyonu*”nda, büyük yıkımdan önceki genel ahlak bozukluğu ve çürüme anlatılırken, şöyle deniyor:

Broedhr munu berjask munu *systrungar*
ok at bönum verdask sifjum spilla

“Erkek kardeşler savaşacaklar ve birbirlerinin katilleri olacaklar, kız kardeş çocukları aile topluluklarını paramparça edecekler.”

Systrungar, “annenin kız kardeşinin oğlu” demektir; ve bunların, kandaş akrabalıklarını yadsımalara, ozana, kardeş katilliğinden de ağır bir suç gibi görünür. Ağırlaşma, ana tarafından akrabalığı belirten *systrungar* sözcüğü ile anlatılmıştır; eğer onun yerinde *yskinaböm*, kız ve erkek kardeş çocukları, ya da *yskinasynir*, kız ve erkek kardeş oğulları olsaydı, metnin ikinci satırı; birinciye göre bir güçlenme meydana getirmez, tersine onu güçsüzlendirirdi. Demek ki; hatta *Völuspá*'nın yaratıldığı Vikingler çağında bile, analık hukukunun anısı İskandinavya’da henüz silinmemişti.

Öte yandan, Tacite zamanında, [hiç değilse Tacite’in yakından tanıdığı) Cermenler arasında, babalık hukuku, analık hukukunun yerini almıştı; miras babadan çocuklara geçiyordu; çocuk yoksa, miras, erkek kardeşlere, dayı ve amcalara gidiyordu. Dayının mirasa kabulü, yukarda sözü edilen törenin korunmasıyla ilişkilidir, ve aynı zamanda, babalık hukukunun bu çağda, Cermenler arasında ne kadar yeni olduğunu kanıtlar. Ortaçağa kadar analık hukukunun izlerine rastlanır. Ortaçağda bile, özellikle serfler arasında, babalığa pek de güvenilmezdi; bundan ötürü, bir senyör, kaçmış bulunan bir serfi bir kentten geri istediği zaman, örneğin Augsburg, Bale ve Kaiserslautern’de geri istenen adamın serf olduğunun, hepsi de ana tarafından, en yakın altı kandaş akrabası tarafından yeminle

doğrulanması gerekiyordu. (Maurer, *Stadteverfassung*, I, s. 381.)

Analık hukukunun yakın zamanlarda kaybolmuş bulunan bir başka kalıntısı da, Cermenlerin kadınlara karşı gösterdikleri, Romalılar için hemen hemen anlaşılmaz bir şey olan; saygıdır. Cermenlerle yapılan andlaşmalarda, soylu aile kızları en güvenilir rehineler olarak kabul ediliyorlardı: kadın ve kızlarının tutsaklık ve köleliğe düşebilecekleri fikri, [sayfa 366] Cermenler için tüyler ürpertici bir şeydir ve savaşta onların cesaretini her şeyden çok bu kamçılar; onlar kadında kutsal ve peygamberce bir şey görürler; en önemli işlerde bile kadının sözüne kulak verirler; Velléda, Lippe kıyılarının bu brükterzs rahibesi, Cermen ve Belçikalıların başında bulunan Claudis'in Goller'deki Roma egemenliğini temelden sarstığı bütün Batav ayaklanmasının yönetici ruhu olmuştur.^[180] Evde, kadının otoritesi söz götürmez gibidir: bütün işler, aslında, onun, yaşlıların ve çocukların sırtındadır; erkek, avcılık yapar, içer ya da tembellik eder. Böyle söyler Tacite; ama toprağı kimin ektiğini söylemediğine ve kölelerin angarya (*corvée*) yapmayıp, haraç (*redevance*) ödediklerini açıkça belirttiğine göre, ergin erkekler topluluğunun, toprağın ekimi için biraz çalışmış olmaları gerekir.

Evlilik biçimi, daha önce de söylediğimiz gibi, azçok tek-eşliliğe yönelen iki-başlı-evlilikti. Büyük kişiler için çok-karıllığa izin olduğuna göre, bu henüz tam bir tek-eşlilik değildi. Genellikle, (Keltler'dekinin tersine) genç kızların iffetine çok önem veriliyordu. Tacite, Cermenler arasında evlilik bağının bozulmazlığından da, özel bir coşkunlukla sözeder. Boşanma nedeni olarak yalnızca kadının eşaldatmasını gösterir. Ama anlattıklarında bazı eksiklikler vardır ve erdem aynasını, kasıtlı bir biçimde, ahlaki bozulmuş Romalıların yüzüne tutar. Kesin olan bir şey var: Eğer Cermenler, kendi ormanlarında, gerçekten birer erdem örneği idiyeler, onları öbür ortalama Avrupalılarla aynı düzeye indirmek için, dış dünyayla çok hafif bir buluşukluk yetmiştir; Roma dünyasında, törelerindeki sıkı çileciliğin (*austérité*) son izleri, Cermen dilinden çok daha çabuk kayboldu. Bu konuda daha çok Gregoire de Tours'u okumak gerekir. Cermenyanın balta girmemiş ormanlarında, Roma'daki gibi, incelmış cinsel zevklerin hüküm süremeyeceği ortadadır; öyleyse, bu alanda da, hiçbir yerde bütün bir halk içinde asla hüküm sürmemiş olan cinsel perhizi kendilerine maletmeksizin, Cermenlerin Roma dünyasından hayli üstün durumda bulunduğunu söyle-

yebiliriz.

Babanın ya da akrabaların, düşmanlıklarını olduğu kadar; dostluklarını da miras olarak alma zorunluluğu, kaynağını *gentilice* örgütlenmeden alır; *wergeld*, [yani -ç.] [sayfa 367] öldürme ve yaralama olaylarında kan davasının yerini tutan para cezasında da, durum aynıdır. Bir kuşak öncesine kadar, özgül bir Cermen kurumu olarak bilinen bir *wergeld*, bugün, *gentilice* düzenden çıkmış kan davasının yumuşamış ve çok genelleşmiş bir biçimi olarak; yüzlerce halk arasında görülmektedir. Bu kurumu, tıpkı konukseverlik zorunluluğu gibi, başka kurumlarla birlikte, Amerika yerlileri arasında da buluyoruz: Tacite'in (*Germanie*, bölüm 21) konukseverliğin yerine getirilme biçimi hakkında yaptığı betimleme, Morgan'ın kendi yerlileri hakkında yaptığı betimlemeye hemen hemen ve ayrıntılarına kadar, tamamen uyuyor.

Tacite'in Cermenlerinin, ekilebilir toprakları [toprağın ortaklaşa ekimine son verecek biçimde -ç.] kesin olarak paylaşp paylaşmadıkları ve bu sorunla ilgili parçaların yorumlanması üzerine yapılan ateşli ve bitmez tükenmez tartışmalar, şimdi geçmişe ait bulunuyor. Hemen hemen bütün halklarda geçerli olmak üzere, Sezar'ın Süevler için tanıklık ettiği gibi, gensin ve daha sonra komünist aile birliklerinin toprağı ortaklaşa ettikleri ve toprağın, devirli yeniden-dağıtımla (*redistribution périodique*) karı-koca ailelerine verilmesinin bundan sonra ortaya çıktığı saptandıktan, ayrıca, toprağın bu yeni devirli bölüşümünün, Almanya'nın bazı köşelerinde günümüze kadar sürdürüldüğü kanıtlandıktan sonra, artık bu tartışmayı sürdürmenin hiçbir yararı yoktur. Eğer Cermenler, Sezar'ın açıkça Süevlere malettiği toprakların ortaklaşa ekiminden (Sezar, Süevlerde bölüşülmüş, ya da özel tarlaların asla bulunmadığını yazar), Sezar'ı Tacite'den ayıran yüzelli yıl içinde, toprakların yıllık yeniden-dağıtımıyla, bireysel ekime geçmişlerse, bu, gerçekten önemli bir ilerlemedir. Bu kadar kısa bir zaman süresi içinde ve hiçbir yabancı karışması olmaksızın, bu aşamadan [toprağın ortaklaşa ekimi aşamasından -ç.] toprağın tam özel mülkiyetine geçiş, düpedüz olanaksızdır. Öyleyse, yalnızca Tacite'ten onun kuru terimlerle söylediklerini okuyorum: "Her yıl, sürülmüş toprakları değiştirler (ya da yeniden paylaşır) ve bunlardan başka epeyce ortak toprak kalır." Bu, bu çağdaki Cermenlerin *gentilice* örgütlenmesine tamamen uygun düşen tarım ve topraktan yararlanma

aşamasıdır. [sayfa 368]

Yukardaki paragrafı (*alinéa*), bundan önceki baskılarda olduğu gibi, hiçbir değişiklik yapmadan bırakıyorum. Bu arada, sorunun biçimi değişti. Kovalevski, (bkz. daha yukarda, s. 283-284) analık hukukuna göre düzenlenmiş komünist aileyle modern karı-koca ailesi arasında aracı bir aşama olarak, ataerkil ev topluluğunun, eğer genel değilse, çok yaygın varlığını tanıtladığından bu yana, artık Maurer ve Waitz'in tartışmalarında yapmış oldukları gibi, toprağın ortak mülkiyette mi, yoksa özel mülkiyette mi olduğu değil, ama ortak mülkiyet *biçiminin* ne olduğu araştırılıyor. Hiç kuşkusuz, Süevlerde, Sezar zamanında, yalnızca ortak mülkiyet değil, ayrıca toprağın topluluk hesabına ortaklaşa ekimi de vardı. İktisadi birimin gens mi, ev topluluğu mu ya da bu ikisi arasında bulunan komünist bir akrabalık grubu mu olduğu, veya toprağın durumuna göre, her üç grubun da aynı zamanda yanyana mı var oldukları sorunu üzerinde daha uzun zaman tartışılacaktır. Ama, Kovalevski, Tacite tarafından anlatılan durumun, mark ya da köy topluluğunun değil, ev topluluğunun varlığına dayandığını ileri sürer; [Kovalevski'ye göre, -ç.] köy topluluğu, ancak çok daha sonra, nüfus artışı sonucu, ev topluluğundan çıkmıştır.

Buna göre, [öyle anlaşılıyor ki -ç.] Cermenlerin; Romalılar zamanında işgal ettikleri topraklar üzerindeki yerleşme biçimleri, tıpkı daha sonra Romalılardan aldıkları topraklar üzerinde de olduğu gibi, köylerden değil, büyük aile topluluklarından oluşuyordu; bu büyük aile toplulukları, birçok kuşağı kapsıyor, üye sayılarına uygun düşen belirli genişlikte bir toprağı işlemek için alıyor ve çevredeki işlenmemiş topraklardan, komşularıyla birlikte, ortak mark olarak yararlanıyorlardı. Öyleyse, Tacite'in işlenmiş topraktaki değişiklikler üzerindeki parçasını, tanım-bilimsel anlamda değerlendirmek gerekiyordu; topluluk her yıl bir başka toprak alanını işliyor ve geçen yılın işlenmiş toprağını, ya dinlendirmek, ya da büsbütün işlemekten vazgeçmek üzere, olduğu gibi bırakıyordu. Nüfus yoğunluğu az olduğundan, toprak mülkiyeti üzerindeki bütün çatışmaları gereksiz kılmaya yetecek kadar ekilmemiş toprak her zaman [sayfa 369] bulunuyordu. Yüzyıllar sonra, ev toplulukları üyelerinin sayısı, o çağın üretim koşulları içinde, artık ortaklaşa çalışmayı olanaksız kılabilecek kadar arttığı zaman, ve ancak o zaman, ev toplulukları dağılmış olmalıydı; o zamana kadar ortak mülkiyette bulunan tarlalar

ve çayırlar, o zaman, önce geçici, sonra sürekli olarak kurulan bireysel ev ekonomileri arasında, bilindiği şekilde üleştiriliyordu; ama ormanlar, çayırlar ve sular, ortak mülkiyette kalıyordu.

Rusya için, olayların bu oluşumu, tarih tarafından eksiksiz biçimde tanımlanmışa benzer. Almanya ve ondan sonra öbür Cermen ülkelerle ilgili olarak, bu varsayımın, birçok bakımdan, şimdiye kadar kabul edilen ve köy topluluklarını Tacite çağına kadar çıkaran varsayımına göre, belgeleri daha iyi açıkladığı ve güçlükleri daha kolay çözümlendiği yadsınamaz. Örneğin *Codex Laureshamensis*^[181] gibi en eski belgeler, bütün olarak, ev topluluğu aracıyla, mark ve köy topluluğu aracıyla olduğundan çok daha iyi bir biçimde açıklanırlar. Ama öbür yandan, bu varsayım, ortaya çözümlenmesi gereken yeni güçlükler ve başka sorunlar çıkarır. Bunları ancak yeni araştırmalar çözümlenebilecektir. Bununla birlikte, ev topluluğu aracı aşamasının, Almanya, İskandinavya ve İngiltere için hayli doğru görüldüğünü de yadsıyamam.

Cermenler, Sezar'da sabit konutlara daha yeni yerleşmiş, yada yerleşmek üzere oldukları halde, Tacite zamanında, arkalarında tam yüzyıllık bir yerleşik yaşam bulunuyordu; buna göre, yaşamak için zorunlu şeylerin üretimindeki ilerleme apaçıktır. Üstüste yığılmış ağaç gövdelerinden yapılmış evlerde oturuyorlar; giysileri hâlâ ormanın ilkel izini taşıyor: kaba yünden palto, hayvan postları, kadınlar ve büyükler için keten gömlek. Besinleri, süt, et, yabanıl meyveler, ve Plinius'un eklediğine göre, yulaf çorbasından ibarettir (yulaf çorbası, bugün de, İrlanda ve İskoçya'da ulusal bir kelt yemeğidir). Servetleri, hayvan sürülerine dayanır; ama hayvanların ırkları kötüdür; sığırlar küçük, cılız, boynuzsuz; atlar, güçsüz, küçük midillilerdir. Para, yalnızca Roma parasıydı, enderdi ve çok az kullanılırdı. Ne altın işlerlerdi, ne de gümüşü, bunlara pek önem vermezlerdi; demir az bulunuyordu ve öyle anlaşılıyor ki, hiç olmazsa [sayfa 370] Ren ve Tuna aşiretlerinde, demir kendi topraklarından çıkarılmıyor; ancak ithal ediliyordu. [En eski Cermen ve İskandinav harfleri -ç.] *rün*'ler, (Grek ya da Latin harflerinin taklidi) yalnızca gizli yazı olarak biliniyor ve yalnızca dinsel büyü için kullanılıyorlardı. İnsan kurban etme töresi hâlâ uygulanıyordu. Kısaca, barbarlığın orta aşamasından yukarı aşamasına daha yeni geçmiş bir halk karşısında bulunuyoruz. Ama Roma sanayi ürünlerinin kolayca ithali, Romalılara komşu bulunan aşiretlerin bağımsız bir metalürji

ve dokuma sanayi kurmalarını engellediği halde, kuzey-doğuda, Baltık Denizi kıyısında bu sanayi kurulmuş olmasından kuşku duyulmaz. *Slesving* bataklıklarında bulunmuş olan silah parçaları – 2. yüzyıl sonuna ait Roma paralarıyla, uzun demir, kılıç örme zırh, gümüş miğfer, vb.– ve büyük akınlarla yayılmış bulunan Cermen yapısı maden eşyalar, hatta Roma asıllı örneklerden esinlenmiş oldukları zaman bile, çok özel bir tip gösterir, az görülmüş bir yetkinlik taşırlar. Uygarlaşmış Roma İmparatorluğu'na doğru göç, bu yerli sanayie, İngiltere dışında, her yerde son verdi. Örneğin tunç kopçalar, bu sanayi her yerde ne kadar benzer bir biçimde doğup gelişmiş olduğunu gösterir; Burgonya' da, Romanya' da, Azak Denizi kıyılarında bulunmuş tunç kopçalar, İngiliz ve İsveç kopçalarıyla aynı atölyeden çıkmış olabilirlerdi; oysa bunların Cermen yapısı olduklarından kuşku yok.

Kuruluş da, barbarlığın yukarı aşamasına uygun düşer. Tacite'e göre, her yerde, önemsiz işlerde karar veren, önemli işleri halk meclisinin kararına sunan şefler konseyi vardı; halk meclisi, barbarlığın aşağı aşamasında, hiç değilse tanımakla bulunduğumuz Amerikalılarda, yalnızca gens için sözkonusuydu; aşiret ya da aşiretler konfederasyonu için sözkonusu değildi. Şefler, tıpkı İrokualarda olduğu gibi, askeri komutanlardan, henüz çok belli bir şekilde ayrılırlar. Birinciler, kısmen, aşiret üyelerinin kendilerine sundukları davar, buğday vb. gibi onursal armağanlarla yaşarlar; tıpkı Amerika'da olduğu gibi, hemen daima aynı aile içinden seçilirler; babalık hukukuna geçiş, Yunan ve Roma'da olduğu gibi, giderek seçimden kalıtıma dönüşümü, ve her gens içinde bir soylu ailenin kuruluşunu [sayfa 371] kolaylaştırır. Aşiret soyluluğu denilen bu eski soyluluk, çoğu zaman, büyük akınlar sırasında ya da hemen, bunlardan sonra yok olmuştur. Askeri komutanlar, kökenlerine bakılmaksızın, yalnızca yetenekleri üzerine seçiliyordu. Güçleri azdı ve örneğe göre davranmak zorundaydılar. Tacite, ordu içindeki asıl düzence gücünü açıkça rahiplere maleder. Gerçek güç, halk meclisine ait bulunuyordu. Kral ya da aşiret şefi, başkanlık eder; halk karar verir – *hayır*: mınıltılarla; *evet*: alkışlar ve silah gürültüleriyle [dile getirilir - ç.]. Bu, aynı zamanda bir adalet meclisidir; şikayet, halk meclisinde ortaya konur, yargı orada yapılır, ölüm kararları orada verilir, zaten ölüm cezaları, yalnızca alçaklık, halka ihanet ve doğaya aykırı ahlaksızlıklar için öngörülmüştür. Genslerde ve onların bölümlerinde

rinde de, bütün ilkel Cermen yargı kurullarında olduğu gibi, görevi yalnızca oturumları yönetmek ve sorular sormak olabilen şefin başkanlığında, topluluk yargılar; Cermenlerde yargılayan, her yerde ve her zaman, topluluktur.

Sezar zamanından beri, aşiretler konfederasyonları kurulmuştu; daha o zamandan, bunlardan birkaçının içinde, krallar vardı; yüksek askeri şef (başkomutan), tıpkı Yunanlılar ve Romalılarda olduğu gibi, daha o zamandan zorbalığa hevesleniyor ve bazan da bunu elde ediyordu. Bu başarılı gasplar, hiçbir biçimde mutlak hükümdar değildiler; ama gene de, *gentilice* örgütlenmenin engellerini ortadan kaldırmaya başlıyorlardı. Azatlı köleler, hiçbir gensten sayılmadıkları için, genel olarak aşağı bir durumda buldukları halde, gözde köleler, yeni kralların yanında, çoğunlukla iyi bir duruma, zenginlik ve üne erişiyorlardı. Roma İmparatorluğu'nun, geniş ülkelerin kralları durumuna gelen askeri şefler tarafından fethinden sonra da aynı şey oldu. Franklarda, kralın köle ve azatılan, önce sarayda, sonra da devlet içinde, büyük bir rol oynadılar; yeni soylular sınıfı, büyük ölçüde, bunlardan çıktı.

Bir kurum, krallığın doğuşunu kolaylaştırdı: askeri bilelikler. Amerikalı kızılderililerde, *gentilice* örgütlenme yanında, kendi hesaplarına savaş yapan özel birliklerin nasıl meydana geldiklerini daha önce görmüştük. Bu özel birlikler, Cermenlerde, sürekli örgütler durumuna gelmişlerdi. [sayfa 372] Belirli bir ün kazanan askeri şef, çevresine, gözü ganimette olan bir genç kalabalığı topluyordu; bu gençler, ona, kişisel bağlılıkla bağlanıyorlardı; şefin de onlara karşı bağlandığı gibi. Şef, onların gereksinmelerini sağlıyor, armağanlar veriyor ve hiyerarşik bakımdan örgütleniyor; böylece, bir muhafız kıtası ve küçük seferler için bir savaş birliği, daha büyük seferler için tam bir subay topluluğu meydana getiriyorlardı. Bu askeri bilelikler, ne kadar güçsüz olurlarsa olsunlar (ve daha sonra, örneğin Odoakr'ın yanında, İtalya'da, ne kadar güçsüz görünürlerse görünsünler) gene de, eski halk özgürlüğü bakımından bir yıkım tohumu oluşturuyorlardı ve bunu, büyük akınlardan önce de, sonra da, çok güzel tanıtladılar. Çünkü, bir yandan, krallık iktidarının doğuşunu kolaylaştırdılar; ama bunun yanısıra Tacite'in daha o zamandan belirttiği gibi, bunların dağılmaması, ancak sürekli savaşlar ve çapul seferleriyle sürdürülebilirdi. Çapul, bir erek haline geldi. Birlik şefinin oralarda yapacak hiçbir işi kalmayınca, adam-

larıyla birlikte, savaş olan, ganimet olasılığı bulunan başka yerlere gidiyordu. Roma bayrağı altında, kalabalık bir biçimde bizzat Cermenlere karşı çarpışan yardımcı Cermen birlikleri, kısmen bu türlü bilelikler tarafından meydana getirilmişti. Almanların utanç ve bahtsızlık konusu olan *landsknecht*'ler* sistemi, burada daha şimdiden, ilk taslağı içinde bulunuyordu. Roma İmparatorluğu'nun fethinden sonra kralların bu bilelik adamları, köle ve Romalı saray hizmetkarlarıyla birlikte, gelecekteki soylular sınıfının başlıca öğelerinden ikincisini oluşturdular.

Genel olarak, halklar halinde toplanmış federe Cermen aşiretlerinin örgütlenişi, kahramanlık çağı Yunanlılarında ve krallar dönemi denilen çağın Romalılarında görülen örgütlenmenin aynıdır: Halk meclisi, *gentilice* şefler konseyi, daha o zamandan gerçek bir kral olmaya özenen askeri komutan. Bu, *gentilice* düzenin meydana getirebildiği en yetkin örgütlenme, barbarlığın yukarı aşamasının örnek kuruluşuydu. Toplum, bu örgütlenme için yeterli olan sınırları aşınca, *gentilice* düzenin sonu geldi, *gentilice* düzen yıkıldı. Onun yerini devlet aldı. [sayfa 373]

VIII CERMENLERDE DEVLETİN OLUŞMASI

Tacite'e göre, Cermenler çok kalabalık bir halktı. Sezar, aynı ayrı Cermen halklarının sayıları üzerinde yaklaşık bir fikir edinmemizi sağlar: Ren'in sol kıyısında görünen Usipiler ve Tencteruslar için, kadın ve çocuklar dahil, 180.000 kişi rakamını verir. Böyle ayrı bir halk için 100.000** dolaylarında da olsa, bu, örneğin, en parlak çağlarında 20.000 kişi bile olmadıkları halde, büyük göllerden Ohio ve Potomac'a kadar bütün ülkeyi korkutan bütün İrokuaların sayı-

* Paralı askerler. -ç.

** Burada kabul edilen rakam, Diodoros'un Gol Keltleri konusundaki bir parçası tarafından doğrulanmış bulunuyor: "Gol'de, güçleri birbirine eşit olmayan birçok halk bulunur. En büyüklerindeki insan sayısı 200.000 civarındadır; en küçüklerindeki, 50.000 (Sicilyalı Diodoros, V., 25.). Demek ki, ortalama 125.000 Gol'lü halk, gelişmelerinin yüksek derecesinden ötürü, sayı bakımından Cermen halklarından kesenkes biraz daha kalabalık olarak kabul edilmelidirler. [Engels'in notu.]

sından çok daha yüksek bir rakamdır. Böyle bir halk, eğer Ren kıyılarında yerleşmiş ve en iyi bilinenlerini elimizdeki verilere göre biraraya toplamak istersek, harita üzerinde ortalama olarak, bir Prusya ili kadar, yani 10.000 kilometrekare ya da 182 coğrafi milkare kadar yer tutar. Romalıların *Germania Magna*'sı,* Vistül'e kadar, yuvarlak hesap beşyüzbin kilometrekareyi kapsar. Her ayrı halk için ortalama yüzbin kişiyle, *Germania Magna* için toplam rakam, beş milyon insanı bulur; bu rakam, bir barbar halklar topluluğu için çok yüksek, bizim bugünkü koşullarımız için çok düşüktür: kilometrekareye 10 kişi, ya da coğrafi milkare başına beşyüzelli kişi. Ama bu rakam, o çağda yaşayan bütün Cermenleri kapsamaktan uzaktır. Karpatlar boyunca, Tuna ağzına kadar, Gotik asıllı Cermen halkların, Bastarn, Pösin ve daha başkalarının bulunduğu biliyoruz; bunlar o kadar kalabalıktılar ki, Plinius, Cermenlerin başlıca gruplarından beşincisini bu halklardan meydana getirir ve bu halklar, Milattan sonra 180 yılından itibaren Makedonya Kralı Perseus'un hizmetine girerek, daha Ogüst'ün ilk hükümdarlık yıllarında, Edirne bölgesine kadar dayandılar. Eğer bunları yalnızca bir milyon kabul edersek, bu, doğruya yakın bir rakam olarak, miladi çağımızın başlarında, en azından altı [sayfa 374] milyon Cermen verir.

Cermanya'da yerleştikten sonra, nüfus, artan bir hızla çoğalmış olmalıdır; daha önce sözü edilen sınai ilerleme, tek başına, bunu tanımlayabilir. Burada bulunmuş olan Roma paralarına göre, Slesvig bataklıklarındaki arkeolojik buluntular üçüncü yüzyıla aittir. Demek ki, daha bu çağda, Baltık kıyılarında, gelişmiş bir metalürji sanayii ile gelişmiş bir dokuma sanayii, Roma İmparatorluğu'yla etkin bir ticaret ve en zengin kişiler arasında belirli bir lüks hüküm sürüyordu – bütün bunlar, hayli yoğun bir nüfusun göstergeleridir. Ama gene bu çağda, bütün Ren, tahkim edilmiş Roma sınırı ve Tuna hattı üzerinde, Kuzey Denizi'nden Karadeniz'e kadar, Cermenlerin genel saldırısı başlar – bu, nüfustaki sürekli artış ve yayılma gücünün dolaysız bir kanıtıdır. Savaşım üçyüz yıl sürdü; bu süre boyunca, gotik halkların başlıca kümesi (İskandinav Gotlarıyla Burgonlar hariç), büyük saldırı hattının sol kanadını meydana getirerek, Güney-Doğu yönünden ilerledi: Yukarı-Tuna boyunca

* Büyük Almanya. -ç.

ilerleyen Yukarı-Almanlar (Herminonlar), merkezde bulunuyorlardı; ve Ren boyunca ilerleyen sağ kanat, şimdi Franklar denen İstovenler tarafından meydana getirilmiş; Bretonya'nın fethi Enjevonlara düştü. Beşinci yüzyılın sonunda, zayıflamış, kansız ve güçsüz düşmüş Roma İmparatorluğu'nun kapıları, Cermen istilacılara ardına kadar açıldı.

Daha önce, eski Yunan ve Roma uygarlığının beşiği başındaydık. Şimdi tabutu başında bulunuyoruz. Akdeniz havzasındaki bütün ülkeler, yüzyıllarca, Roma dünya hegemonyasının eşitleştirici rendesi altında kalmıştı. Yunancanın hiçbir direnç gösteremediği her yerde, bütün ulusal diller, yerlerini, bozulmuş bir Latinceye bırakmışlardı; artık hiçbir ulusal ayrım kalmamıştı, Gollüler, İberyalılar, Ligüryalılar, Noricumlar yoktu; hepsi Romalı olmuşlardı. Roma yönetimi ve Roma hukuku, her yerde eski kandaş bağları ve aynı zamanda, özerk yerel ve ulusal etkinliğin son kalıntılarını da yoketmişti. Yeni bir nitelik olan Roma dünyasına ilişkin, hiçbir ödünleme sağlamıyordu: bu bir milliyeti değil, yalnızca milliyet yokluğunu dile getiriyordu. Her yandan, yeni uluslarla ilgili öğeler vardı; çeşitli illerdeki Latince ^[sayfa 375] lehçeler, gitgide birbirlerinden ayrılıyorlardı; eskiden İtalya'yı, Gol'ü, İspanya'yı ve Afrika'yı bağımsız ülkeler haline getiren doğal sınırlar gene vardı ve kendilerini her zaman duyuruyorlardı. Ama hiçbir yerde, bu öğelerle yeni uluslar meydana getirmeye yetenekli bir güç yoktu. Hiçbir yerde, bir gelişme yeteneğinden, bir direnme gücünden, hele hele yaratıcı bir güçten bir iz kalmamıştı. Geniş toprakların büyük insan yığını birleştiren yalnızca bir tek bağ vardı: Roma devleti, ve bu, zamanla onun en kötü düşmanı, en kötü baskıcısı olmuştu. Taşra illeri Roma'yı yıkmışlardı; Roma da, artık evrensel imparatorluğun, hatta İstanbul, Trev, Milano'da oturan imparator ve imparatorcukların bile merkezi olmayan, öbürleri gibi bir taşra kenti olmuştu – ayrıcalıklı, ama artık egemen değil. Roma devleti, dev gibi, karmaşık, yalnızca ve yalnızca uyrukları ezerek para sızdırmaya özgü bir makine durumuna gelmişti. Vergiler, angaryalar, her türlü yükümlülük, nüfus kitlesini durmadan daha derinleşen bir sefalet içine gömüyorlardı; baskı, valilerin, vergi toplayıcıların, askerlerin yiycilikleriyle dayanılmaz bir duruma gelecek kadar ileri götürülmüştü. İşte Roma devletiyle onun dünya hegemonyasının vardığı yer: Roma devleti, varolma hakkını, içerde düzenin korunması, dışarda da Barbarlara

karşı [yurttaşları -ç.] koruma üzerine dayandırıyordu. Ama, onun düzeni, en kötü düzensizlikten de daha kötüydü ve kendilerine karşı yurttaşları tarafından korumak iddiasında bulunduğu Barbarlar, yurttaşlar tarafından kurtarıcı olarak bekleniyorlardı.

Toplumsal durum, daha az umutsuz değildi. Cumhuriyetin son zamanlarından itibaren, Romalılar egemenliğinin ereği, fethedilmiş bulunan illerin iliğine kadar sömürülmesiydi; imparatorluk, bu sömürüyü ortadan kaldırmamış, tersine, onu düzen altına almıştı. İmparatorluk çaptan düştükçe, vergi ve yükümlülükler daha da artıyor, memurlar daha da utanmazca soyup soğana çeviriyorlardı. Ticaret ve sanayi hiçbir zaman halklar egemeni Romalıların işi olmamıştı; onlar yalnızca tefecilikte, kendilerinden önce ve sonra olan her şeyi geçmişlerdi. Gerçekte ticarettten kalmış bulunan şey de memurların yiyicilikleriyle yok oldu; her şeye karşın arta kalan şey, Doğuda, İmparatorluğun Yunanlılara [sayfa 376] ait kısmında bulunuyordu ki, bu konumuzun dışındadır. Genel yoksullaşma, ticarete, küçük sanayide, sanatta gerileme, nüfusun azalması, kentlerin gerilemesi, tarımın daha aşağı bir düzeye düşüşü – Roma dünya hegemonyasının vardığı sonuç bu oldu.

Bütün eski dünyada başlıca üretim dalı olan tarım, yeniden ve her zamandan daha çok, eski durumuna gelmişti. İtalya’da, cumhuriyetin sonundan beri, hemen hemen bütün ülkeyi kaplayan uçsuz bucaksız yurtluklar (*latifundia*) iki şekilde işletilmişti: ya nüfusun yerini, bakımı az sayıda köleden başka bir şey gerektirmeyen koyunların ve sığırların almış bulunduğu otlaklar biçiminde; ya da, bir sürü kölenin, mülk sahibinin lüksü içinde olduğu kadar, kent pazarlarına satmak üzere de geniş ölçüde bahçivanlık yaptığı *villa*’lar biçiminde. Büyük otlaklar korunmuş, hatta genişletilmişlerdi; *villa* alanları ve onların bahçivanlık ürünleri, mülk sahiplerinin yoksullaşması ve kentlerin çökmesi yüzünden, bozulmuşlardı. Kölelerin emeği üzerine kurulu *latifundia*’lar işletmesi, artık karlı (*rentable*) olmuyordu; ama, o çağda, bu, büyük ölçüde tarım olanaklı tek biçimiydi. Küçük tarım, yeniden tek karlı biçim durumuna gelmişti. *Villa*’lar, birbiri ardına, küçük parçalara bölündüler ve [her parça -ç.] belirli bir para ödeyen, soydan geçme kiracıları, ya da kiracıdan çok toprak sahibinin işine bakan vekilleri olan, ve çalışmalarını karşılığı yıllık ürünün altında, hatta yalnızca dokuzda birini alan *partiarii*’lere* verildi. Ama, çoğu durumda, bu küçük toprak

parçaları karşılığında her yıl değişmez bir para ödeyen *kolonlara* bırakıldılar; bu kolonlar, üzerinde çalıştıkları toprağa bağlıydılar ve onunla birlikte satılabilirlerdi; doğrusunu söylemek gerekirse, köle değildiler, ama özgür de değil; özgür kadınlarla evlenemezlerdi; ve bunların kendi aralarında kurdukları birlikler, tamamen geçerli evlilikler gibi değil, kölelerinki gibi, basit bir nikahsız karı-kocalık (*contubernium*) olarak kabul ediliyordu. Bunlar, ortaçağ serflerinin habercileri oldular.

Antik kölecilik, ömrünü tamamlamıştı. Artık, kırdı, [sayfa 377] büyük tarımda olsun; kent yapımevlerinde olsun, kölecilik, zahmete değer bir ilişki olmaktan çıkmıştı – bunun ürünleri için pazar kalmamıştı. Çünkü, imparatorluğun parlak çağlardaki dev gibi üretimin indirgenmiş bulunduğu küçük tarım ve küçük el zanaatlarında, çok sayıda köle için yer yoktu. Toplumda, artık yalnızca ev hizmetlerinde ve zenginlerin lüksü için çalışan kölelere yer kalmıştı. Ama can çekişen kölecilik, henüz bütün üretici çalışmayı, özgür Romalılara yaraşmaz bir köle çalışması olarak göstermeye yeterliydi – ve şimdi, herkes özgürdü. Bunun sonucu, bir yandan, artık bir yük durumuna geldikleri için azat edilmiş bulunan kölelerin sayısında bir artış, bir yandan da, kopuk takımı (*vertumpt*) içine düşmüş kolonlarla özgür kişilerin sayısında bir artış oldu (yukarda sözü geçen köleci Amerika devletlerindeki *poor whites*'lar gibi). Hıristiyanlık, antik köleciliğin giderek ortadan kalkmasında, tamamen masumdur. Roma İmparatorluğu'nda, hıristiyanlık, yüzyıllarca kölecilikle içli dışlı yaşadı ve daha sonra hıristiyanların kendilerini vermiş buldukları köle ticaretini asla engellemedi; ne kuzeydeki Almanların, ne Akdenizdeki Venediklilerin köle ticaretini, ne de daha sonraki zenci köle alışverişini.** Kölecilik karlı olmaktan çıkmıştı, onun için ortadan kalktı. Ama can çekişen kölecilik, ağulu iğnesini bıraktı: özgür insanların üretici çalışmayı horgörmesi, Roma dünyasının içine girmiş bulunduğu çıkmaz, işte buydu. Kölecilik, iktisadi bakımdan olanaksızdı; özgür insanların çalışması, ahlak bakımından yasaklanmıştı. Biri [kölecilik -ç.], artık toplumsal üretimin temeli

* Toprak kirasını ürünle ödeyen çiftçiler. -ç.

** Kremon piskoposu Liutprand'a göre, Verdiun'de, yani Kutsal Cermen İmparatorluğu'nda,^[182] 10. yüzyıldaki en büyük sanayi kolu, hadım imalatıydı: bunları, Magriplilerin haremeleri için, büyük kârlarla İspanya'ya ihraç ediyorlardı. [*Engels'in notu.*]

olmaktan çıkmıştı; öbürü [özgür insanların çalışması -ç.], henüz toplumsal üretimin temeli olamıyordu. Bu durumu düzeltebilmek için, tam bir devrimden başka hiçbir çıkar yol yoktu.

Durum, taşra illerinde daha iyi değildi. Üzerinde en çok bilgiye sahip bulunduğumuz yer, Gol'dür. Orada, kolonların yanısıra, henüz özgür köylüler de vardı. Bunlar, kendilerini, memurların, yargıçların ve tefecilerin [sayfa 378] yolsuzluklarına karşı korumak için; çoğunlukla güçlü bir adamın koruması altına giriyorlardı; ve bunu yalnızca tek tek kişiler değil, bütün halinde topluluklar da (komünler) yapıyorlardı; öyle ki, dördüncü yüzyılda, imparatorlar, bu konuda ardarda birçok yasaklama yasaları yayınladılar. Ama, koruma arayanlara, bu korumanın ne yararı olabilirdi? Patron (koruyucu, hami), koruma isteyenlere, topraklarının mülkiyetini kendine devretmeleri koşulunu dayatıyor, bu koşulla, onlara, yaşamları boyunca topraktan yararlanma hakkını sağlıyordu – kutsal kilisenin unutmadığı, 9. ve 10. yüzyıllarda, Allahın melekutunu ve kendi öz yurtluklarını büyütme için sık sık öykündüğü dümen. Ama bu çağda, 475 yılına doğru, Marsilya piskoposu Salvianus, böylesine bir hırsızlığa karşı, öfke ve tiksintiyle, gürlere; ve Romalı memurlarla büyük toprak sahiplerinin yaptıkları baskı yüzünden, birçok "Romalı"nın, Barbarlar tarafından işgal edilen bölgelere sığındıklarını ve oralarda yerleşmiş bulunan Roma yurttaşlarının, tekrar Roma egemenliğine düşmekten korktukları kadar hiçbir şeyden korkmadıklarını anlatır. Bu çağda ana-babalar, sefalet yüzünden, çoğunlukla kendi çocuklarını köle olarak satıyorlardı; bu töreye karşı yayınlanmış bulunan bir yasa, bunu tanıtlar.

Romalıları kendi öz devletlerinden kurtarmış olmak için, Cermer Barbarları, onların bütün topraklarının üçte-ikisini aldılar ve bu toprakları kendi aralarında paylaştılar. Paylaşma, *gentilice* örgütlenmeye göre yapıldı; fatihlerin sayısı görece az olduğundan, geniş alanlar, ya bütün halkın, ya da tek tek aşiret ve genslerin mülkü olarak, bölümsüz (*indivis*) kaldı. Her gens içinde, eşit parçalar halinde bölünmüş tarla ve çayırlar, çeşitli ev ekonomileri arasında kura ile dağıtıldılar; bu sıralarda devirli-yeniden-dağıtımların yapıldığı yapılmadığını bilmiyoruz; herhalde, Roma illerinde bu töre çabucak ortadan kalktı ve çeşitli paylar, başkasına satılabilen özel mülk, *alleu* (tımar) haline geldiler. Ormanlar ve otlaklar, herkesin kullanımı için bölümsüz kaldılar; bu kullanım ve paylaşılmış toprak-

ların işlenme biçimi, eski töreye göre ve topluluğun kararıyla düzenlendi. Gens köyünde ne kadar uzun bir zamandan beri yerleşmişse, Cermenlerle Romalılar giderek o kadar kaynaşıyorlar ve *gentilice* bağın akrabalık niteliği, [sayfa 379] yerel (*territoriale*) nitelik karşısında o kadar siliniyordu; gens kökeninin çoğunlukla görülebilir bir durumda bulunan izleri, yani birlik üyeleri arasındaki akrabalık, mark birliği içinde eridi. Öyleyse, burada, *gentilice* örgütlenme, hiç değilse mark ortaklığının tutunduğu ülkelerde –Fransa'nın kuzeyinde, İngiltere'de, Almanya ve İskandinavya'da–, yavaş yavaş yerel bir örgütlenme biçimine dönüştü ve bundan ötürü, devletin kuruluşuna uygun olma yeteneğini kazandı. Ama gene de, bütün *gentilice* örgütlenmeye özgü ilkel demokratik niteliğini korudu, ve böylece, daha sonra kendisine zorla kabul ettirilen yozlaşmış biçim içinde bile, kendinden bir şeyler sakladı; ve en yakın çağa kadar, ezilen insanların elinde etkili bir silah olarak kaldı.

Eğer gens içindeki kan bağı çabucak kaybolduysa, bu, aşiret içinde olduğu kadar, bütün halk içinde de, yönetici organların fethi sonucu yozlaşmaları yüzünden oldu. Biliyoruz ki, astlar üzerinde egemenlik *gentilice* örgütlenmeyle bağdaşmaz bir şeydir. Bunu burada büyük bir ölçekte görüyoruz. Roma illerinin efendisi bulunan Cermen halkları, fethettikleri yeri bir düzene koymak zorundaydılar. Ama, Romalı kitleler, ne *gentilice* gruplar içine kabul edilebilirlerdi, ne de bu gruplar aracılığıyla egemenlik altına alınabilirlerdi. Her şeyden önce çoğu yerlerde varlıklarını sürdüren yerel Roma yönetim organlarının başına Roma devleti yerine geçecek bir şey (*substitut*) koymak gerekiyordu, ve bu da ancak bir başka devlet olabilirdi; öyleyse, *gentilice* kuruluş organlarının devlet organları haline dönüşmeleri ve bu işin de, koşulların baskısı altında, çok çabuk olması gerekiyordu. Ama fatih halkın en yakın temsilcisi askeri şefi. Fethedilen toprakların dış güvenliği olduğu kadar; iç güvenliği de, onun iktidarının pekişmiş olmasını gerektiriyordu. Askeri komutanlığın krallığa dönüşmesi zamanı gelmişti: bu dönüşüm gerçekleşti.

Franklar İmparatorluğunu alalım: Burada, utku kazanmış Salienler halkının eline, yalnızca Roma devletinin uçsuz bucaksız yurtlukları değil, ayrıca, irili ufaklı ülke (*Gau*) ve mark birlikleri arasında paylaşılmamış bulunan bütün geniş topraklar, özellikle büyük orman alanları da geçmişti. Basit yüksek askeri şeflikten

gerçek prens aşamasına geçmiş [sayfa 380] bulunan Frank kralının yaptığı ilk şey, bu halk mülkünü krallık yurtluğu biçimine dönüştürmek, onu halktan çalmak, ve armağan ya da tımar (*fiel*) olarak bileliğindeki adamlara vermek oldu. Başlangıçta onun kişisel askeri muhafız takımı (*escorte*) ve ordunun öbür ast şeflerinde meydana gelmiş bulunan bu bilelik, kısa zamanda, Romalılarla, yani katiplik yetenekleri, kültürleri, Latineden türeyen halk dilleri, Latin yazı dili ve:ülkenin hukuku üzerindeki bilgileriyle, çabucak vazgeçilmez bir durum kazanan Romalılaştırmış Gollülerle büyüdü; ayrıca, bunlara, hükümdar bileliğini (*la cour*) meydana getiren; ve kralın, aralarından gözdelelerini seçtiği, köleler, serfler ve azatlılar da katıldılar. Halka ait olan toprak parçaları, önce çoğunlukla armağan olarak, daha sonra da gedikler^[183] biçimi altında, başlangıçta, hemen hemen daima kralın yaşam süresince, bu insanlara verildi; böylece, halk zararına, yeni bir soylular sınıfının temeli atılmış oldu.

Ama hepsi bu kadar değil. Geniş imparatorluk alanı, etki *gentilice* örgütlenme araçlarıyla yönetilemiyordu; şefler konseyli, hatta çoktan beri yürürlükten kalkmadığı yerlerde bile toplanmıyordu, ve kısa zamanda yerini kralın sürekli çevresine bıraktı; eski halk meclisi, biçimsel olarak varlığını sürdürdü, ama o da, git-gide, yalnızca ordunun, ast şefleriyle doğmakta bulunan soyluluğun meclisi haline geldi, iç savaşlarla fetih savaşları; ki bu sonuncuların asıl Charlemagne zamanında yapılmışlardı, bütün bu sürekli savaşlar, vaktiyle Cumhuriyetin son zamanlarında Roma köylülerini nasıl tüketip yıkmışlarsa, Frank kitlesini, toprak sahibi özgür köylüleri de öylece tükettiler ve yıktılar. Başlangıçta ordunun bütününü, ve Fransa'nın fethinden sonra da çekirdeğini oluşturan bu özgür köylüler, 9. yüzyılın başlarında öylesine yoksul düşmüşlerdi ki, ancak beş erkekten biri, savaşa katılabiliyordu. Doğrudan doğruya kral tarafından toplanmaya çağrılan özgür köylülerden kurulu bir silahlı kuvvet yerine, aralarında serf köylülerin, yani vaktiyle kraldan başka efendi tanımayan, ve daha da önceleri, hiçbir efendi, hatta bir kral bile tanımayan kimselerden gelen kuşakların da bulunduğu, yeni beliren büyüklerin çavuşlarından (*Dienstleute*) kurulu bir ordu meydana getirilmişti. Charlemagne'ın ardılları zamanında, iç savaşlar, krallık iktidarının güçsüzlüğü ve bunun [sayfa 381] sonucu büyüklerin yaptığı yolsuzluklar, -Charlemagne tarafından atanmış bulunan ve görevlerinin kalıtımla geçmesi özlerini taşıyan *kontlar*^[184]

da buna ekleniyordu–, son olarak da Norman akınları, Frank köylüsünün yıkılışı tamamlandı. Charlemagne'ın ölümünden elli yıl sonra, Frank İmparatorluğu, direnmeye yeteneksiz, tıpkı Roma İmparatorluğu'nun, dört yüz yıl önce, Frankların ayakları dibinde kalması gibi, Normanların ayakları altına seriliyordu.

Ve yalnızca dış güçsüzlük değil, iç düzen, daha doğrusu düzensizlik de, hemen aynı derecede kötüydü. Özgür durumdaki Frank köylüleri, öncellerinin, [yani -ç.] Roma kolonlarının durumuna benzer bir durum içine sokulmuşlardır. Savaşlar ve soygunlarla yıkılmış krallık iktidarı da onları korumak için çok güçsüz olduğuna göre, ya yeni soylular sınıfının, ya da kilisenin koruması altına girmek zorundaydılar; ama bu koruma onlara pahalıya mal oluyordu. Vaktiyle Gol köylülerinin yapmış buldukları gibi, topraklarının mülkiyetini, bunu onlara değişik ve değişebilir biçimler altında, ama her zaman hizmet ve vergi yükümlülüğü karşılığında *kullanma hakkı (tenure)* olarak veren metbularına (*suzerain*) aktarma zorunda kaldılar; bu bağımlılık biçiminin egemenliği altına girdikten sonra, yavaş yavaş, kişisel özgürlüklerini de yitirdiler; birkaç kuşak sonra, artık çoğunlukla serf durumuna gelmişlerdi. Köylülüğün çöküşü ne kadar hızlı oluyordu; İrminon'un *polyptique* [yani -ç.] Saint Germain-des-Prés (o zaman Paris yakınında, şimdi Paris'in içinde) manastırının kadastro kütüğü bunu gösterir. Bu manastırın, çevreye serpilmiş geniş toprakları üzerinde, daha Charlemagne zamanında, hemen hemen salt Cermen adları taşıyan Franklara ilişkin olmak üzere 2.788 ev ekonomisi vardı. Bunlar arasında, 2.080 kolon, 35 lit, 30 220 köle, ve yalnızca 8 özgür uyruk (*Hintersassen*) [*aile bulunuyordu -ç.*]! Metbu, köylünün toprağını mülk olarak kendine devrettiriyor ve ona yalnızca yaşadığı sürece topraktan yararlanma hakkını veriyordu; işte Salvianus' un dine aykır olduğunu ilan ettiği bu yöntem, şimdi genellikle kilise tarafından köylülere karşı uygulanmaktaydı. Mark ortaklığı üyesi Cermenlere, köprü ve yol yapımı ve genel yarar sağlayan öbür işler için yüklenen hizmetlerde olduğu [sayfa 382] gibi, gitgide yayılan angaryalar (*corvées*), örneklerin Roma *angaries*'lerinden,^[185] yani devletin yararına [yaptırılan -ç.] zoraki hizmetlerden almışlardı. Öyleyse, görünüşte, halk kitlesi, dört yüzyıl sonra, tamamen hareket noktasına dönmüş bulunuyordu.

Ama bu yalnızca iki şeyi tanıtlıyordu: Bir yandan, batmakta olan Roma İmparatorluğu'nda, toplumsal örgütlenme ve mülkiyet

dağılımının, tarım ve sanayideki çağdaş üretim aşamasına tamamen uygun düştüklerini ve bundan dolayı kaçınılmaz şeyler olduklarını; öte yandan, bu üretim aşamasının, daha sonraki dört yüzyıl süresince, kayda değer bir ilerleme ya da gerileme göstermediğini, ve bundan dolayı da aynı mülkiyet dağılımı ve aynı sınıfların, zorunlu olarak, yeniden ortaya çıkmalarına neden olduğunu. Roma İmparatorluğu'nun son yüzyıllarında kent, köy üzerindeki eski ağırlığını kaybetmiş ve bu ağırlığı, Cermen egemenliğinin ilk yüzyılları içinde de yeniden elde edememişti. Bu, tarımda olduğu kadar, sanayide de düşük bir gelişme derecesini öngerektirir. Egemen büyük toprak sahipleriyle küçük bağımlı köylüler, bu durumun zorunlu ürünleridir. Bir yandan kölelerle birlikte Roma *latifundia*'lar ekonomisini; öte yandan angaryalarla birlikte modern büyük ekimi böyle bir topluma aşılacak olanaksızdı; Charlemagne'ın hemen hemen iz bırakmadan yok olan o ünlü imparatorluk *villa*'larıyla yaptığı büyük deneyle, bunun böyle olduğunu tanıtlar. Bu deneyler, manastırlar tarafından devam ettirildi ve yalnızca onlar için verimli oldu, ama manastırlar, bekarlık üzerine kurulu; anormal toplumsal yapıları; ayrıksın sonuçlar verebilirlerdi; ama işte bundan dolayı da ayıklama olarak kalmak zorundaydılar.

Ama gene de, bu dört yüzyıl süresince, bir ilerleme olmuştu. Bu dönemin sonunda, her ne kadar başta varolan başlıca sınıfların hemen hemen tıpkısını yeniden buluyorsak da, bu sınıfları meydana getiren insanlar değişmişlerdi. Antik kölecilik yok olmuştu; kopuk takımı (*verlump*) içine düşmüş, çalışmayı aşağılık bir şey olarak horgören özgür insanlar yok olmuştu. Roma kolonuyla yeni serf arasında, özgür Frank köylüsü ortaya çıkmıştı. Batmakta olan Roma İmparatorluğu'nun "yararsız anı ve boşuna çekişme"si [sayfa 383] ölmüş ve gömülmüştü. 9. yüzyılın toplumsal sınıfları, gerileyen bir uygarlığın batışı içinde değil, yeni bir uygarlığın doğum sancılarında meydana gelmişlerdi. Yeni kuşak, efendisi olsun, hizmetkârı olsun, Romalı öncellerine göre, yiğit bir kuşaktı. Romalılar için antik dünyanın umutsuz çöküş biçimi olan güçlü toprak sahipleriyle köleleştirilmiş köylüler arasındaki ilişkiler, şimdi, yeni kuşak için, yeni bir gelişmenin hareket noktası olmuştu. Dahası var: bu dört yüzyıl ne kadar verimsiz görünürse görünsün, onlardan hiç olmazsa bir büyük sonuç kalıyordu: Batı Avrupa insanlığının, gelecekteki tarih için yeni örgütlenme ve yapısı olan modern milliyetler, Cermen-

ler Avrupa'yı gerçekten yeniden canlandırmışlardı ve bu yüzden Cermanik dönemdeki devletlerin yıkılışı, Normanlara ve Sarazenlere uyruklaşmayla değil, toprak dirliklerinde (*bénéfices*) ve koruma^[186] aramada, feodaliteye doğru sürekli bir gelişmeyle sonuçlandı [ve bu öyle büyük bir nüfus artışıyla birlikte oldu ki, hemen iki yüzyıl sonra, haçlı seferlerindeki büyük insan kayıplarına kolayca katlanıldı]:

Ama Cermenlerin, can çekişen Avrupa'ya, sayesinde yeni bir dirimsel güç üfördükleri gizemli büyü neydi? Şoven tarihçilerimizin bize anlattıkları gibi bu Cermanik topluluğun içinde varolan mucizevi bir erdem miydi? Hiç de değil. Cermenler, özellikle o çağda, çok yetenekli ve canlı bir gelişme içinde bulunan Aryen bir soydu. Ama Avrupa'yı gençleştiren onların özgül ulusal nitelikleri değil, yalnızca... barbarlıkları, *gentilice* örgütlenmeleridir.

Cermenlerin kişisel değer ve yiğitlikleri, özgürlük eğilimleri ve her kamu işini kendi işi gibi gören demokratik içgüdüleri, uzun sözün kısası; Romalıların yitirmiş buldukları, ve Roma dünyasının balçığıyla yeni devletler yapmaya ve yeni ulusal özellikleri geliştirmeye yetenekli bütün nitelikler – eğer bunlar, yukarı aşamadaki Barbar'a ilişkin, *gentilice* örgütlenmenin meyvesi olan belirleyici çizgiler değilse, neydi?

Eğer onlar, tek-eşliliğin eski biçimini altüst ettilerse, eğer erkeğin aile içindeki egemenliğini yumuşattırsa, eğer kadına, klasik dünyanın hiç görmemiş bulunduğu çok yüksek bir durum sağladılarsa, onları bütün bu işleri yapmaya [sayfa 384] yetenekli kılan şey, barbarlıkları, *gentilice* töreleri, analık hukuku çağının hala canlı olan kalıtları (*legs*) değilse, neydi?

Eğer onlar, hiç değilse bellibaşlı üç ülkede –Almanya, Kuzey Fransa ve İngiltere'de–, gerçek *gentilice* örgütlenmeden bir parçayı, mark ortaklıkların biçimi altında kurtarıp, feodal devlete geçirdiler, ve böylece, ezilen sınıfa, köylülere, hatta ortaçağın en sert servaj (toprak-bentlik) düzeni altında bile, ne antik kölelerin, ne de modern proleterlerin yararlanabildikleri genel bir kaynaşma ve bir direnç aracı verdilerse, bu, barbarlıklarından, soylar bakımından yerleşme biçimindeki tamamen barbar sistemlerinden başka, neye borçlu bulunuluyordu?

Ve son olarak, eğer onlar, ana yurtlarında vaktiyle uygulanmış ve Roma İmparatorluğu'ndaki köleciliğin de kendisine doğru

evrimlenmiş bulunduğu, kulluğun (*servitude*) yumuşatılmış biçimini geliştirdiler, ve yalnızca ilk olarak Fourier'nin, "çiftçilere sınıf olarak ve dereceli kurtuluş araçlarını sağlar" ("*fournit aux cultivateurs des moyens d'affranchissement collectif et progressif*")* diye belirttiği, ve bundan ötürü, –gerçekte; ortaçağ serfleri, yavaş yavaş sınıf olarak kurtuluşlarını kopardıkları halde– yalnızca bireysel, araçsız ve derecesiz kurtuluşun, olanaklı bulunduğu köleciliğe göre (antikçağda, köleciliğin bir ayaklanmayla ortadan kaldırıldığı hiç görülmemiştir) büyük üstünlük taşıyan bu biçimin geçerlik kazanmasını sağladılarsa, bu, sayesinde, ister antikçağın çalışma köleciliği, ister Doğunun ev köleciliği şeklinde olsun, henüz tam köleciliğe ulaşmamış bulunan Cermenlerin barbarlığından başka, neye borçlu bulunuluyordu?

Cermenlerin Roma dünyasına, dirimsel güç ve canlandırıcı tohum olarak aşıladıkları tek şey, barbarlık idi. Gerçekte, can çekişen uygarlık yüzünden acı çeken bir dünyayı gençleştirmeye, yalnızca barbarlar yeteneklidir. Ve Cermenlerin, büyük akınlardan önce, ulaşmış ve içinde gelişmiş buldukları barbarlığın yukarı aşaması, bu süreç için gerçekten en uygun aşamayıdır. Bu, her şeyi açıklar. [sayfa 385]

IX BARBARLIK VE UYGARLIK

Şimdi, aynı aynı üç büyük örnekte: Yunanlılarda, Romalılarda ve Cermenlerde, *gentilice* örgütlenmenin yıkılışını izlemiş bulunuyoruz. Bitirmek için, barbarlığın yukarı aşamasından itibaren, toplumdaki *gentilice* örgütlenmeyi yıkmaya çalışan ve uygarlığın doğuşuyla onu tamamen yokeden genel iktisadi koşulları inceleyelim. Burada, Marx'ın *Kapital*'i, bize Morgan'ın kitabı kadar gerekli olacak.

Yabanılığın orta aşamasında doğup, yukarı aşamasında gelişmesini sürdüren gens, sahip olduğumuz kaynaklardan anlayabildiğimiz kadarıyla, barbarlığın aşağı aşamasında, gelişmesinin

* Çiftçiler topluluk halinde ve dereceli kurtuluş araçlarını sağlar. -ç.

doğuna erişir. Öyleyse, işte bu gelişme aşamasından başlayacağız.

Amerika kızılderililerinin bir örnek hizmeti görecekları bu aşamada, *gentilice* örgütlenmeyi en yetkin biçimiyle görürüz. Bir aşiret, birkaç gense, genellikle iki gense bölünmüştür; bu ilkel genslerden herbiri, nüfus artışıyla, kendileri karşısında ana gensin kabile görevi yaptığı birkaç yavru gense bölünür; aşiretin kendisi de birkaç aşirete bölünür, ve bunlardan herbiri içinde, eski gensleri, büyük ölçüde yeniden buluruz; bir konfederasyon, hiç değilse belirli durumlarda, akraba aşiretleri birleştirir. Bu yalın örgütlenme, kendisini doğuran toplumsal koşullara tamamen uygun düşer. Bu koşullara özgü ve bu koşulların kendiliğinden bir kümelenmesinden başka bir şey değildir; bu biçimde örgütlenmiş bir toplum içinde doğabilecek bütün çatışmaları bir düzene koymaya yeteneklidir. Dış çatışmaları ise, savaş çözümler; savaş, aşiretin yok olmasıyla son bulabilir, ama köleleşmesiyle hiçbir zaman. *Gentilice* örgütlenmenin büyüklüğünün, ama darlığının da nedeni, onda, egemenlik ve kölelik için hiçbir yer bulunmamasıdır. İçinde, haklar ve görevler arasında henüz hiçbir ayırım yoktur; Amerika yerlisi için, kamu işlerine, kan davası ya da öbür cezalandırma pratiklerine katılmanın bir hak mı, ya da bir ödev mi olduğunu bilmek gibi bir sorun yoktur; bu sorun ona, yemenin, uyumanın, avlanmanın bir hak mı, yoksa bir ödev mi olduğunu sormak kadar saçma görünür. Bunun [sayfa 386] gibi, aşiret ve gensin çeşitli sınıflar biçiminde bir bölünmesi de, sözkonusu olamaz. Ve bu, bizi bu durumun iktisadi temelini incelemeye götürür.

Nüfus son derece seyrek; yalnız aşiret merkezinde daha yoğundur, bu merkezin çevresinde, önce geniş bir kuşak üzerinde, av alanı, sonra aşireti öbür aşiretlerden ayıran tarafsız koruyucu orman (*Schutzwald*) yayılır. İşbölümü, tamamen kendiliğindedir; yalnızca iki cinsiyet arasında işbölümü vardır. Erkek savaşır, ava ve balığa gider, ilkel besin maddelerini ve bunların gerektirdiği aletleri sağlar. Kadın evde uğraşır, yiyecek ve giysileri hazırlar: yemek pişirir, dokur, diker. İkisi de kendi alanında egemendir: erkek ormanda, kadın evde. İkisi de, yaptığı ve kullandığı aletlerin sahibidir: erkek, silahların, avcılık ve balıkçılık aletlerinin; kadın, ev eşyalarının: Ev ekonomisi, çoğunlukla büyük sayıda aile arasında, ortaklaşadır.*

* Özellikle Amerika'nın kuzeybatı kıyısında (Bancroft'a bakınız.) Kraliçe Charlot

Ortaklaşa yapılan ve ortaklaşa kullanılan şey, ortak mülktür: ev, bahçe, oyma kayık. Öyleyse, hukukçu ve iktisatçılar tarafından, doğruya aykırı olarak uygar topluma maledilen, bugünkü kapitalist mülkiyetin hâlâ üzerine dayandığı son aldattıcı hukuksal bahane olan “kişisel çalışmanın meyvesi olan mülkiyet” fikri, yalnızca ve yalnızca burada geçerlidir.

Ama insanlar, her yerde bu aşamada durmadılar. Asya’da, insanlara alışmaya, alıştıktan sonra da, yetiştirilmeye ehil hayvanlar buldular. Yabanıl mandanın dişisini avlayarak yakalamak gerekiyordu; ama insana alıştıktan sonra, her yıl bir malak, ve üstelik süt veriyordu: En gelişmiş aşiretlerden bazıları –Aryenler, Semitler, hatta belki Turanlılar–, önce hayvanları evcilleştirdiler, daha sonra, esas çalışma kolları olan hayvan yetiştirme ve hayvan sürülerinin korunmasına geçtiler. Çoban aşiretler, kendilerini öbür Barbarlardan ayırdılar: *birinci büyük toplumsal işbölümü*. Çoban aşiretler yalnızca daha çok üretmekle kalmıyorlar, ayrıca öbür barbarlardan başka besinler de üretiyorlardı: Yalnızca daha çok süt, süt ürünleri ve ete değil, ayrıca derilere, yüne, keçi kılına, ve üretimleri ilkel maddelerle birlikte artan iplik ve [sayfa 387] dokumalara da sahip oluyorlardı. İşte böylece, ilk kez olarak, düzenli bir değişim olanaklı duruma geldi. Daha önceki aşamalarda, ancak rastgele değişimler olabiliyordu; silah ve aletler yapımında, özel bir ustalık; geçici bir işbölümüne yol açabilir. Böylece birçok yerde, taş devrinin son çağına ilişkin, çakmak taşından aletler yapmaya yarayan bazı atölye kalıntıları bulunmuştur; bu atölyelerde ustalıklarını geliştiren zanaatçılar, kuşkusuz, Hint *gentilice* gruplarındaki zanaatçıların hâlâ yapmakta oldukları gibi, topluluk hesabına çalışıyorlardı. Aşiret içinde gerçekleştirilenden başka bir değişim, bu aşamada, hiçbir biçimde yapılamazdı, ve aşiret içindeki değişim bile istisnai bir olgu olarak kalıyordu. Buna karşılık, burada, çoban aşiretler [öbür aşiretlerden -ç.] ayrıldıktan sonra, çeşitli aşiretlerin üyeleri arasındaki değişim, ve düzenli bir kurum durumuna gelen bu değişimin gelişip sağlamlaşması için bütün koşulları hazır buluyoruz. Başlangıçta, değişim karşılıklı *gentilice* şeflerin aracılığıyla, aşiretten aşirete yapılıyordu;

adalarda yaşayan Haidahlar arasında, aynı çatı altında sayıları 700’e varan insanı birarada toplayan ev ekonomileri bulunur. Nutkalarda, aşiretler, bütün halinde aynı çatı altında yaşıyorlardı. [Engels’in notu.]

ama sürüler, özel mülkiyete geçmeye başlayınca, bireysel değişim, gitgide ağır bastı ve sonunda değişimin tek biçimi durumuna geldi. Bununla birlikte; çoban aşiretlerin, komşularından aldıklarına karşılık, onlara sattıkları başlıca madde, davardı; davar, bütün öbür metallerin kendisiyle değerlendirildiği ve bunlara karşılık her yerde seve seve kabul edilen meta durumuna geldi, – kısaca, davar, para işlevi görmeye başladı ve bu aşamadan itibaren paranın yerini tuttu: meta değişimi başlar başlamaz, bir meta-para gereksinmesi, kaçınılmaz ve ivedi bir durum aldı.

Bahçıvanlık, [yani -ç.] aşağı aşamadaki Asya barbarlarının kuşkusuz bilinmeyen bir şey olan tarım başlangıcı, onlarda, en geç orta aşama süresinde kendini gösterdi. Yüksek Turan yaylalarının iklimi, uzun ve sert kış için ot ve saman yedekliği olmaksızın, çoban yaşamına izin vermez, demek ki, burada, çayırın düzenlenmesi ve tahıl ekimi zorunlu durumdaydı. Karadenizin kuzeyindeki stepler için de durum aynıydı. Ama, davar için üretilen tahıl, kısa zamanda insan için bir besin haline geldi. İşlenmiş topraklar henüz aşiret mülkü [olarak -ç.] kaldılar, işlenmiş topraklardan yararlanma [hakkı -ç.] önce gense, daha sonra da, gens tarafından ev topluluklarına, ve son olarak da, bireylere [sayfa 388] verildi; bireylerin belki bazı kullanım hakları vardı, ama başka hiçbir hakları yoktu.

Bu aşamadaki sınıai fetihler arasında, hiçi tanesi özel bir önem taşır. [Bunların -ç.] birincisi dokuma tezgahı, ikincisi, maden filizlerinin dökümü ve madenlerin işlenmesidir. Bakır, kalay ve bunların alaşımıyla meydana gelen tunç, en önemlileriydi; tunç, etkili aletler ve silahlar yapılmasına yarıyordu, ama, bunlar, çakmak taşından yapılma aletlerin yerine geçemiyordu; bu işi ancak demir yapabiliyordu, ama henüz demir elde etmek bilinmiyordu. Süsleme ve süslenme için, kuşkusuz daha o zamandan, bakır ve tunca göre daha büyük bir değere sahip bulunan altın ve gümüşün kullanılmasına başlandı.

Bütün çalışma kollarındaki –hayvancılık, tarım, ev sanayii– üretim artışı, insan emek-gücüne, kendisine gerekenden daha çoğunu üretmek yeteneğini kazandırdı. Bu, aynı zamanda, her gens, ev topluluğu ya da kan koca ailesi üyesine düşen günlük iş tutarını artırdı. Yeni emek-güçlerine başvurmak gerekli duruma geldi. Savaş bunları sağladı: savaş tutsakları köle haline getirildiler. Birinci büyük toplumsal iş bölümü, emek üretkenliğini, dolayısıyla

servetleri artırıp üretim alanını genişleterek, o günkü tarihsel koşullar içinde, zorunlu olarak köleliği getirdi. Birinci büyük toplumsal iş bölümünden, toplumun iki sınıf: efendiler ve köleler, sömürenler ve sömürülenler biçimindeki ilk büyük bölünüşü doğdu.

Sürüler, aşiret ya da gensin ortaklaşa mülkiyetinden, bireysel aile başkanlarının mülkiyetine ne zaman ve nasıl geçti? Şimdiye kadar bu konuda hiçbir şey bilmiyoruz. Ama, öz bakımından, bu işin bu aşamada olmuş olması gerekir. O zaman, sürüler ve öbür yeni servetlerle, aile, köklü bir değişikliğe uğradı. Geçinme gereçlerini kazanmak her zaman erkeğin işi olmuştu; bu iş için zorunlu araçları üreten ve bu araçların mülkiyetine sahip olan, erkekti. Yeni geçinme araçlarını, sürüler meydana getiriyordu: onları önce evcilleştirmek, sonra da korumak, erkeğin eseri olmuştu. Bundan dolayı, davar erkeğe aitti; tıpkı davara karşılık trampa edilen meta, ve kölelerin de ona ait olması gibi. Şimdi üretimin sağladığı bütün kazanç (*bénéfice*) erkeğe gidiyordu; bundan ^[sayfa 389] kadın da yararlanıyordu, ama mülkiyette hiçbir payı yoktu. “Yabanıl” savaşı ve avcı, evde ikinci planda kalmakla yetinmişti; “daha yumuşak huylu” çoban, servetiyle övünerek, birinci plana çıktı ve kadını ikinci plana itti. Ve kadın bundan yakınamazdı. Aile içindeki işbölümü, mülkiyetin kadınla erkek arasındaki paylaşımını düzenliyordu; bu, aynı kalmıştı; ama gene de, yalnızca aile dışındaki iş bölümünün değişmiş olması yüzünden, evlilik ilişkiler şimdi altüst oluyordu. Eskiden kadının evdeki üstünlüğünü sağlayan neden: kadının kendini tamamen ev işlerine vermesi olgusu, şimdi, evde erkeğin üstünlüğünü sağlıyordu: kadının ev işleri, artık, erkeğin üretken emeği yanında hesaba katılmıyordu; önemli olan erkeğin çalışmasıydı; kadının çalışması, yalnızca önemsiz bir destektir. Daha burada, üretken toplumsal emek dışında, özel ev işleriyle yetinmek zorunda kaldıkça, kadının kurtuluşunun, kadın erkek eşitliğinin olanaksız olduğu ve olanaksız kalacağı ortaya çıkar. Kadının kurtuluşunun gerçekleşebilir bir duruma gelmesi için, önce, geniş bir toplumsal ölçekte üzerinde üretime katılabilmesi ve ev işlerinin onu yalnızca çok önemsiz bir ölçüde uğraştırması gerekir. Bu da, ancak, yalnızca kadınların geniş ölçüde çalışmasını kabul etmekle kalmayıp, ayrıca bunu kesinlikle gerektiren, ve özel ev işini gitgide bir kamu sanayi yapmaya yönelen modern büyük sanayi ile olanaklı duruma geldi.

Erkeğin evdeki gerçek üstünlüğüyle, mutlak gücünün son

engeli de yıkılıyordu. Bu mutlak güç, analık hukukunun yokoluğu, babalık hukukunun kuruluşu, iki-başlı-evlilikten kerte kerte tek-eşli evliliğe geçişle doğrulanmış ve süreklileştirilmiş oldu. Ama bununla, eski *gentilice* örgütlenmede bir çatlak meydana geliyordu: kan koca ailesi bir güç durumuna geldi ve korkutucu bir biçimde gensin karşısına dikildi.

Bir adım daha atarsak, kendimizi, bütün uygar halkların kahramanlık çağlarını geçirdikleri dönem olan, barbarlığın yukarı aşamasında buluruz: [bu çağ -ç.] demir kılıç çağı [dir-ç.] ama aynı zamanda, demir saban ve demir balta [çağı -ç.]. Tarihte devrimci bir rol oynayan bütün ilkel maddelerin en önemli ve... patatese kadar en sonuncusu [olan -ç.] demir, insanın hizmetine girmişti. Demir, çok geniş topraklar üzerindeki tarlaların işlenmesini, çok geniş [sayfa 390] ormanlık alanların açılmasını sağladı; zanaatçıya, hiçbir taşın, bilinen hiçbir öbür maddenin dayanamayacağı bir sertlik ve kesinlikte bir alet verdi. Bütün bunlar yavaş yavaş oldu: ilk demirin sertliği, çoğunlukla, tunçtan daha azdı. Bundan dolayı, çakmak taşından silah ancak yavaş yavaş kayboldu; taş baltalar, yalnız *Hildebrand Türküsü*'nde değil, Hastings'de de, 1066 yılında, hâlâ savaşıyorlardı.^[187] Ama ilerleme, zaman zaman kesilip hızlanarak, o zamandan beri karşı durulmaz bir biçimde, adım adım gerçekleşti. Taş ya da tuğladan yapılmış evleri, taştan surlar, kuleler, ve mazgallarla kapsayan kent, aşiret ya da aşiretler konfederasyonunun merkezi oldu; bu, mimarlıkta büyük bir ilerlemenin olduğu kadar, artan tehlike ve artan korunma gereksinmesinin de işaretidir. Servet hızla arttı, ama bireysel servet olarak; dokumacılık, madenlerin işlenmesi ve gitgide farklılaşan öbür zanaatlar, üretime artan bir çeşitlilik ve yetkinlik veriyordu; bundan böyle, tahıl, sebze ve meyvelerin yanı sıra, tarım, elde edilmeleri öğrenilmiş bulunan, zeytinyağı ve şarabı da sağlamaktaydı. Böylesine çeşitli bir çalışım, artık aynı birey tarafından yürütülemezdi: *ikinci büyük* [toplumsal -ç.] *işbölümü* gerçekleşti: küçük zanaatlar, tarımdan ayrıldı. Üretimde, ve onunla birlikte emek üretkenliğindeki sürekli artış, insan emek gücünün değerini artırdı; önceki aşamada başlangıç durumunda ve yer yer görülen kölelik, şimdi toplumsal sistemin esas bir bileşireni durumuna gelir; köleler basit yardımcıları olmaktan çıkarlar; tarlalarda ve atölyelerde, düzinelerle köle işe sürülür. Üretim, başlıca iki kola: tarım ve küçük sanayie ayrılmasıyla, doğ-

rudan doğruya değişim için üretim doğar; bu, meta üretimidir. Meta üretimiyle, yalnızca aşiret içinde ve aşiret sınırlarında yapılan ticaret değil, ayrıca, deniz aşırı ticaret de, şimdiden, doğar. Bununla birlikte, bütün bunlar, henüz gelişmelerinin ilk basamağındadırlar; değerli madenler, egemen ve evrensel meta para haline gelmeye başlarlar, ama henüz para olarak basılmazlar, yalnızca, ağırlıklarına göre değiştirilirler.

Özgür insanlarla köleler arasındaki ayrımın yanısıra, zenginlerle yoksullar arasındaki ayrım da kendini gösterir: Toplumda, yeni iş bölümüne eşlik eden, sınıflar biçiminde yeni bir bölünme. Bireysel aile başkanları arasındaki mülkiyet [sayfa 391] ayrımları, her yerde, o zamana kadar varlığını sürdürmüş bulunan eski komünist ev topluluğunu, ve onunla birlikte, toprağın bu topluluk hesabına ortaklaşa sürülmesi [töresini -ç.] yok eder. Ekilebilir topraklar, işlemleri için, önce geçici, sonra sürekli olarak kan koca ailelerine verilirler; iki başlı evlilikten tek eşliliğe geçişe koşut olarak, tam özel mülkiyete geçiş, yavaş yavaş tamamlanır. Kan koca ailesi, toplumda, ekonomik birim haline gelmeye başlar.

Daha yoğun bir nüfus, dışarda olduğu kadar içerde de daha sıkı bir bağlılığı gerektirir. Her yerde, aralarında akrabalık bulunan aşiretlerin konfederasyon biçiminde birleşmeleri bir zorunluluk haline gelir; bu aşiretler az sonra da, birbirleriyle kaynaşır, ve onlarla birlikte, aynı aşiret toprakları da, halkın kolektif toprağı biçiminde kaynaşır. Halkın askeri şefi *-rex, bazileus, thiudans-* vazgeçilmez, sürekli bir görevli durumunu kazanır. Askeri şef, konsey, halk meclisi: işte, *gentilice* örgütlenmenin, bir askeri demokrasi olmak üzere dönüşmüş bulunan organları bunlardır. Askeri – çünkü savaş ve savaş için örgütlenme, şimdi halk yaşamının düzenli görevleri haline gelmiştir. Servet sahibi olmayı, yaşamın başlıca ereklerinden biri gibi gören halklarda komşuların serveti tamah uyandırır. Bunlar barbar halklardır; yağma etmek, onlara, çalışarak kazanmaktan daha kolay, hatta daha onurlu görünür. Eskiden yalnızca bir zorbalığın öcünü almak, ya da daralan bir toprağı genişletmek için yapılan savaş, şimdi yalnızca yağma için yapılır ve sürekli bir sanayi kolu durumuna gelir. Yeni müstahkem kentlerin çevresinde korkutucu surların dikilmesi nedensiz değildir; bu surların hendeklerinde, *gentilice* örgütlenmenin kuyu gibi mezan açılırken, kuleleri uygarlık içinde yükselir. İçerde de durum aynıdır. Çapul savaşları, yüksek

askeri şefin de, ast şeflerin de gücünü artırır; bunların ardıllarının aynı aileler içinden seçilmesi töresi, özellikle babalık hukukunun girişinden sonra, yavaş yavaş önce hoşgörülen, sonra hak olarak istenen, en sonra da gaspedilen bir kalıtım durumuna gelir; soydan geçme krallığın ve soydan geçme soyluluğun temeli kurulmuş bulunur. Böylece, *gentilice* örgütlenme organları, halk içindeki, gens, kabile, aşiret içindeki köklerinden yavaş yavaş kopar ve [sayfa 392] bütün *gentilice* örgütlenme, kendi karşıtı haline dönüşür: kendi işlerini özgürce düzenleme ereği gözetken bir aşiretler örgütlenmesi, komşularını soyan ve ezen bir örgütlenme olur; ve sonuç olarak [bu yeni örgütlenmenin -ç.], önceleri halk isteminin araçları olan organizmaları, kendi öz halkına karşı, özerk egemenlik ve baskı organizmaları durumuna gelir. Ama, servete karşı duyulan susama, gens üyelerini zenginler ve yoksullar biçiminde bölmeseydi, aynı gens içindeki mülkiyet ayrımı, gens üyelerinin çıkar birliğini, *uzlaşmaz-karşıtlık* durumuna dönüştürmeseydi, ve köleliğin genişlemesi, yaşamını çalışarak kazanma olgusunu, yalnızca kölelere layık ve çapuldan daha onursuz bir eylem olarak düşündürmeye başlamasaydı, bunlar asla olanaklı olamazdı.

*

Şimdi uygarlığın eşliğine gelmiş bulunuyoruz. Uygarlık, işbölümünde yeni bir gelişmeyle başlar. En aşağı aşamada, insanlar yalnızca doğrudan doğruya kişisel gereksinimleri için üretiyorlardı; zaman zaman yapılan değişimin, yalnızca raslantı sonucu elde kalan fazlalıkla ilgili yalıtık olaylardı. Barbarlığın orta aşamasında, çoban halklar arasında, sürü, belirli bir büyüklük kazanınca, davranın, kişisel gereksinimler üzerinde, sürekli bir fazlalık sağlayan bir mülk durumuna geldiğini görürüz; aynı zamanda, çoban halklarla sürü sahibi olmayan geri kalmış aşiretler arasında bir iş bölümü de görürüz: yanyana varolan iki ayrı üretim aşaması bundan doğar; düzenli bir değişimin koşulları da bundan doğar. Barbarlığın yukarı aşaması, bize, tanımla küçük sanayi arasında yeni bir işbölümü ve bunun sonucu, çalışma ürünlerinin daima artan bir parçasının doğrudan doğruya değişim için üretilmesini getirir; bireysel üreticiler arasındaki değişimin, toplum için dirimsel bir zorunluluk kazanması da bundan doğar. Uygarlık, özellikle kent ve köy arasındaki karşıtlığı

daha da belirgin bir duruma getirerek (iktisadi bakımdan, ilkçağdaki gibi, kent köye, ya da, ortaçağdaki gibi, köy kente egemen olabilir); daha önce varolan bütün bu işbölümlerini güçlendirip geliştirir, ve onlara, kendine özgü ve çok önemli bir üçüncü işbölümünü [sayfa 393] ekler: artık, üretimle değil, yalnızca ürünlerin değişimiyle uğraşan bir sınıf doğurur – *tüccarlar*. O zamana kadar, sınıfların, oluşumundaki bütün izler üretime bağlanıyorlardı; bunlar üretime katılan kimseleri, azçok geniş bir ölçek üzerinde, yönetici ve yürütücü, ya da üretici olarak bölüyorlardı. Burada, sahneye, ilk kez olarak, üretime herhangi bir biçimde katılmaksızın, onun yönetimini ele geçiren ve üreticileri iktisadi bakımdan egemenliği altına alan bir sınıf girer; bir sınıf ki, iki üretici arasında zorunlu aracı olarak geçinir ve her ikisini de sömürür. Üreticileri, değişim zahmet ve riskinden kurtarmak bahanesiyle, ürünlerinin satışını en uzak pazarlara kadar yaymak ve böylece nüfusun en yararlı sınıfı olmak bahanesiyle, gerçekte çok küçük hizmetler için karşılık (*salaire*) olarak, yerli üretimin, olduğu kadar yabancı üretimin de kaymağını alan, hızla büyük servetler ve buna uygun düşen toplumsal bir etkililik kazanan, ve böyle olduğu için de, sonunda o da kendine özgü bir ürünü – devirli ticari bunalımları meydana getirene kadar, uygarlık dönemi içinde durmadan yeni saygınlıklar ve üretimde durmadan artan bir egemenlik sahibi olan bir kâr düşkünü, bir gerçek toplumsal asalaklar sınıfı meydana gelir.

Gerçi incelemekte bulunduğumuz gelişme aşamasında, [bu -ç.] yepyeni tüccarlar sınıfı, henüz parlak gelecekleri aklından bile geçirmez. Sınıf olarak varolur ve kendini zorunluymuş gibi gösterir, bu kadan da yeter. Tüccarlar sınıfıyla birlikte, *madeni para*, basılmış para da meydana gelir, ve bu, üretici olmayanın, üretici ve onun üretimi üzerinde yeni bir egemenlik aracı olur. Metalar meta, bütün öbür metaları gizlice içinde saklayan meta, istendiğinde bütün canatılan şeylere dönüşebilen tılsım bulunmuştu. Kim ona sahip olursa, üretim dünyasını egemenliği altına alıyordu, ve ona herkesten çok sahip olan kimdi? Tüccar. Onun elinde, paraya tapma, güvenlik altındaydı. Paraya tapmak için, bütün metalarla bütün üreticilerin, tozlar içinde nasıl secdeye kapanmak zorunda olduklarını gösterme işini, üzerine o aldı. Zenginliğin bu cisimleşmesi karşısında, onun bütün öbür biçimlerinin [aslında -ç.] basit görünüşlerden başka bir şey olmadıklarını, pratik aracıyla o [sayfa 394] kanıtladı.

Paranın kudreti, bu gençlik dönemindeki ilkel sertlik ve ilkel ka-balığıyla, o zamandan beri kendini hiç göstermedi. Para karşılığında meta alımından sonra, ödünç para verilmesi çıkageldi, ve onunla birlikte de, faiz ve tefecilik. Daha sonraki çağlardaki hiçbir mevzuat, borçluyu, eski Atina ve eski Roma mevzuatı kadar acımaksızın, tefeci-alacaklının ayaklarına atmamıştır – ve bu iki mevzuat da, iktisadi zorlamadan başka hiçbir zorlama olmaksızın, töre olarak, kendiliğinden doğmuştur.

Meta ve köle biçimindeki zenginlik yanında, para biçimin-deki servet yanında, toprak mülkiyeti biçimindeki zenginlik de ken-dini gösterdi. Toprak parçaları üzerinde, kişilere, başlangıçta gens ya da aşiret tarafından verilen kullanım hakkı, şimdi öylesine sağ-lamlaştırılmıştı ki, bu parçalar, soydan geçme mülk olarak onlara ait bulunuyordu. Son zamanlarda, özellikle, *gentilice* topluluğun toprak parçası üzerinde sahip bulunduğu ve kendileri için bir engel olan haktan kurtulmak için çaba göstermişlerdi. Engelden kurtul-dular – ama az sonra, yeni toprak mülkiyetinden de kurtuldular. Tam ve özgür toprak mülkiyeti, yalnızca toprağı kısıntısız ve sınırsız kullanma yetkisi anlamına değil, onu elden çıkarma yetkisi anlami-na da geliyordu. Toprak, *gentilice* mülk oldukça bu yetki yoktu. Ama yeni toprak sahibi, gens ve aşirete ait yüksek mülkiyet engelle-rini kesinlikle sökülüp atınca, kendisini o zamana kadar çözülmez biçimde toprağı bağlayan bağı da koparmış oldu. Bunun ne demek olduğunu, özel toprak mülkiyetinin çağdaşı bulunan paranın türetilmesi ile öğrendi. Bundan böyle, toprak, satılan ve rehine ko-nulan bir meta olabiliyordu. Toprak mülkiyeti kurulur kurulmaz, ipotek de türetilmişti (Atina'ya bakınız). Tıpkı *hétairisme* ve fuhsun tekeşliliğe tebelleş olması gibi, ipotek de, bundan böyle, toprak mülkiyetini adım adım izler. Tam özgür, elden çıkarılabilir toprak mülkiyetini istediniz, [öyle mi? -ç.]: pekâlâ, işte ona sahipsiniz... “*Tu l’as voulu, Georges Dandin!*”*

İşte böylece ticaretin genişlemesiyle, para ve tefecilikle, top-rak mülkiyeti ve ipotekle, kitlelerin artan yoksullaşması [sayfa 395] ve yoksullar yığınının büyümesiyle birlikte, servetin küçük bir sınıf elinde toplanıp merkezleşmesi de hızla gerçekleşti. Yeni servet

* “Bunu sen istedin, Georges Dandin!”, Molière’in *Georges Dandin* adlı komedisinden aktarılmıştır. -Ed.

aristokrasisi, daha ilk anda eski aşiret soylularıyla karışmadığı ölçüde, bu soyluları kesin olarak geri plana itti (Atina'da, Roma'da, Cermenler'de). Ve özgür insanlardaki, bu servetlerine göre sınıflara bölünüşün yani sıra, özellikle Yunanistan'da, zoraki çalışması, üzerinde bütün toplum üst yapısının yükseldiği temeli meydana getiren köleler* sayısında büyük bir yükselme görüldü.

Şimdi, bu toplumsal devrim süresince, *gentilice* örgütlenmenin ne olduğuna bakalım. Kendi katkısı olmaksızın fişkırmış bulunan yeni ögeler karşısında, bu örgütlenme güçsüz kalmıştı. Varlığının ilk koşulu, bir gens ya da bir aşiret üyelerinin, yalnızca kendilerinin yaşadığı bir toprak üzerinde birleşmiş olmalarıydı. Bu durum uzun süreden beri ortadan kalkmıştı. Her yerde gensler ve aşiretler birbirine karışmıştı, her yerde, köleler, metekler; yabancılar, yurttaşlarla birlikte yaşıyorlardı. Ancak barbarlığın orta aşamasının sonuna doğru erişilmiş bulunan yerleşme yeri değişmezliği, ticaret, çalışma değişiklikleri ve toprak mülkiyetindeki değişmeler (ferah ve intikaller) yüzünden meydana gelen konut değişme ve hareketliliği dolayısıyla, durmadan bozuluyordu. Gens üyeleri, kendi ortak işlerini bir düzene koymak için, artık birarada toplanamıyorlardı; yalnızca dinsel törenler gibi ıvır zıvır şeyler hâlâ iyi kötü yapılabiliyorlardı. Gensin savunmakla görevli ve yetkili bulunduğu gereksinme ve çıkarlar yanında, içinde karşılıklı yardımlaşılacak koşullardaki devrim ve bu devrim sonucu toplumsal yapıda meydana gelen değişme, yalnızca eski *gentilice* düzene yabancı olmakla kalmayıp, ayrıca ona büsbütün karşı yeni gereksinme ve yeni çıkarlar doğurmuşlardı. İşbölümünden doğmuş bulunan zanaat gruplarının çıkarları, kentlin, köyle karşıtlık durumundaki özel gereksinmeleri, yeni organizmalar gerektiriyordu; ama bu gruplardan herbiri, çeşitli gensler; kabileler ve aşiretler üyelerinden meydana gelmişti, hatta içlerinde yabancılar bile ^[sayfa 396] bulunuyordu; öyleyse, bu organizmaların da, *gentilice* örgütlenmenin dışında, bu örgütlenmenin yanında ve sonuç olarak, ona karşıt biçimde kurulmaları gerekiyordu. – Sırası gelince, çıkarlar arasındaki bu çatışma, her *gentilice* topluluk içinde kendini duyuruyordu; zenginlerle yoksulla-

* Yukarda, Atina için verilen rakamlara bakınız. Korent'te bu kentin en parlak çakında, toplam köle sayısı 460.000 idi. Ejini'de, 470.000; her iki durumda da, özgür yurttaşlar nüfusunun on katı. [*Engels'in notu.*]

rın, tefecilerle borçluların aynı gens ve aynı aşiret içinde toplanmasında, bu çatışma en yüksek noktasına varıyordu. – Buna, *gentilice* topluluklara yabancı yeni nüfus yığını da ekleniyordu, ki bu kitle, Roma’da olduğu gibi, ülke içinde bir güç durumuna gelebiliyor ve kandaş soylarla kandaş aşiretler içinde yavaş yavaş özümlemeyecek denli kalabalık bulunuyordu. Bu kitle karşısında, *gentilice* birlikler, kapalı, ayrıcalıklı loncalar olarak dikiliyorlardı: ilkel ve kendiliğinden demokrasi, iğrenç bir aristokraziye dönüşmüştü. Son olarak, *gentilice* örgütlenme, içsel çelişkiler bulunmayan bir toplumdandır doğmuştu ve yalnızca bu nitelikteki bir topluma uygundu. Bu toplum, kamuoyu hariç, hiçbir zorlama aracına sahip değildi. Ama işte, iktisadi varlık koşulları bütünü gereğince, özgür insanlar ve köleler, zengin sömürücüler ve yoksul sömürülenler biçiminde bölünmek zorunda kalan bir toplum doğmuştu; [öyle -ç.] bir toplum ki, bu uzlaşmaz karşıtlıkları artık yeni baştan uzlaştıramamakla kalmıyor, tersine, onları sonuna kadar geliştirmek zorunda bulunuyordu. Böyle bir toplum, ancak, ya bu sınıfların kendi aralarındaki sürekli ve açık bir savaşımı içinde, ya da, görünüşte uzlaşmaz karşıt sınıfların üstünde yer alan, onların açık çatışmasını önleyen ve sınıflar savaşımına, olsa olsa, iktisadi alanda, yasal denilen bir biçim altında izin veren bir üçüncü gücün egemenliği altında varlığını sürdürebilirdi: *gentilice* örgütlenmenin ömrü dolmuştu. *Gentilice* örgütlenme, işbölümü ve bunun sonucu, toplumun sınıflara bölünmesi ile paramparça olmuştu. Yerine, *devlet* geçti.

*

Devletin, *gentilice* örgütlenmenin yıkıntıları üzerinde yükselen başlıca üç biçimini, daha önce ayrıntılı bir şekilde inceledik. Atina, en saf, en klasik biçimi gösterir: Burada, üstünlük kazanan devlet, doğrudan doğruya bizzat *gentilice* toplum içinde gelişen sınıfların uzlaşmaz-karşıtlıklarından [sayfa 397] doğar. Roma’da, *gentilice* toplum, kendi dışında kalan ve haklardan yoksun, ama ödev üstüne ödev yüklenmiş kalabalık bir pleb arasında, kapalı bir aristokrazi durumuna gelir; plebin yengisi, eski *gentilice* örgütlenmeyi yıkar; bu örgütlenmenin yıkıntıları üzerinde, *gentilice* aristokrazi ve plebin, içinde kısa zamanda tamamen yok olacakları devleti yükseltir. Son olarak, Roma İmparatorluğu galipleri Cermenlerde, devlet,

doğrudan doğruya, *gentilice* örgütlenmenin egemenlik kuramaya-çağı kadar geniş yabancı toprakların fethinden doğar. Ama, bu fethin, eski nüfusla ciddi bir savaşıma bağlı olmadığı gibi, daha ileri bir işbölümüne de bağlı bulunmaması yüzünden, mağluplarla fatihlerin iktisadi gelişme aşamalarının hemen hemen aynı olması sonucu, toplumun iktisadi temelinin değişmeden kalması yüzünden, *gentilice* örgütlenme, *mark* kuruluşu (*Markverfassung*) içinde, değişmiş, ülkeye değgin (*territoriale*) bir biçim altında, uzun yüzyıllar süresince varlığını koruyabilir, ve hatta Dithmarschen'de olduğu gibi, yeni soylu ve patrisyen aileler, hatta köylü aileler içinde, güçten düşmüş bir biçim altında, bir zaman için gençleşebilir.*

Öyleyse devlet, topluma dışardan dayatılmış bir güç değildir; Hegel'in ileri sürdüğü gibi, "ahlak fikrinin gerçekliği", "aklın imgesi ve gerçekliği" de değildir.^[189] Devlet, daha çok, toplumun, gelişmesinin belirli bir aşamasındaki bir üründür; bu, toplumun, önlemekte yetersiz bulunduğu uzlaşmaz karşıtlıklar biçiminde bölündüğünden, kendi kendisiyle çözülmez bir çelişki içine girdiğinin itirafıdır. Ama, karşıtların, karşıt iktisadi çıkarlara sahip sınıfların, kendilerini ve toplumu kısır bir savaşın içinde eritip bitirmemeleri için, görünüşte toplumun üstünde yer alan çatışmayı hafifletmesi, "düzen" sınırları içinde tutması gereken bir güç gereksinmesi kendini kabul ettirir; işte toplumdaki doğan, ama onun üstünde yer alan ve gitgide ona yabancılaşan bu güç, devlettir.

Devlet, eski *gentilice* örgütlenmeye göre, ilkin, uyruklarının *toprağa göre* dağılmasıyla belirlenir. Gördüğümüz gibi, ^[sayfa 398] kan ilişkileriyle kurulmuş ve devam ettirilmiş bulunan eski *gentilice* birlikler, büyük ölçüde üyelerinin belli bir toprağa bağlı olmalarını gerektirdikleri halde, bu bağlar uzun zamandan beri çözülüp yokoldukları için, yetersiz bir hale gelmişlerdi. Toprak olduğu yerde duruyordu, ama insanlar hareketli duruma gelmişlerdi. Bu durumda, toprağın bölgelere göre bölünüşü hareket noktası olarak alındı ve yurttaşlar gens ve aşiret ayrımı yapılmaksızın, nerde yerleşmişlerse orda, kamusal hak ve görevlerini yerine getirmeye bırakıldı. Devlet uyruklarının, ait oldukları yere göre bu örgütlenmesi, bütün devlet-

* Gensin içyüzü üzerine hiç değilse yaklaşık bir fikir sahibi olan ilk tarihçi, Niebuhr oldu; o, bunu -eleştirmeden yaydığı hatalarla birlikte- Dithmarschen'li[188] aileler üzerindeki bilgisine borçludur. [*Engels'in notu.*]

lerde ortak ve geçerlidir, Bundan dolayı bize doğal görünür; ama, bu örgütlenmenin kan bağlarına göre eski örgütlenme yerine geçebilmesinden önce, Atina ve Roma'da, ne kadar sert ve uzun boğuşmaların gerektiğini gördük.

İkinci olarak, bizzat silahlı güç halinde örgütlenen halkla artık doğrudan doğruya aynı şey olmayan bir *kamu gücünün* kuruluşu gelir. Bu özel kamu gücü zorunludur; çünkü sınıflara bölünmeden sonra, halkın özerk bir silahlı örgütlenmesi olanaksız duruma gelmiştir. Köleler de nüfusa dahil bulunuyorlar; 365.000 köle karşısında, 90.000 Atina yurttaşı, ancak ayrıcalıklı bir sınıf oluşturur. Atina demokrasisinin halk ordusu, boyunduruk altında tuttuğu kölelere karşı, aristokratik bir kamu gücüdür; ama, yurttaşlara da sözgeçirebilmek için, daha önce anlatmış bulunduğumuz gibi, bir jandarma kuvveti zorunlu oldu. Bu kamu gücü, her devlette vardır; yalnızca silahlı adamlardan değil, ama maddi eklentilerden de, *gentilice* toplumun bilmediği hapisaneler ve her türlü ceza kurumlarından da bileşir. Bu güç, sınıf karşıtlıklarının henüz gelişmemiş bulunduğu toplumlarda ve ücra bölgelerde, hemen hemen yok denecek derecede önemsiz olabilir; Amerika Birleşik Devletleri'nde bazan ve bazı yerlerde olduğu gibi. Ama, devlet içindeki sınıf çelişkileri belirginleştiği ve sınırdaş devletler daha büyük ve daha kalabalık bir duruma geldiği ölçüde, onun da gücü artırılır; – daha çok, sınıf savaşımını ve fetih rekabetinin, kamu gücünü, bütün toplumu, hatta devleti yutmakla tehdit edecek derecede artırmış bulunduğu bugünkü Avrupa'mızı düşünelim.

Bu kamu gücünü yaşatmak için, devletin yurttaşlarının ^[sayfa 399] katkıda bulunması gerekir – *vergiler*. Bu vergiler, *gentilice* toplumda hiç bilinmeyen şeylerdi. Ama bugün vergiler üzerinde enine boyuna konuşabiliyoruz. Uygarlığın ilerlemeleri ile, artık onlar da yetmez; devlet, gelecek üzerine poliçe çeker, ödünç paralar alır. – *devlet borçları*. Yaşlı Avrupa, bu nokta üzerinde de, nereye kadar gidileceğini bilir.

Kamu gücünü ve vergileri ödetmek hakkını kullanan görevliler, toplumun organları olarak, toplumun üzerinde yer alırlar. *Gentilice* örgütlenme organlarına gösterilen içten gelme saygı, görevlilere karşı da bu saygının gösterildiğini varsaysak bile, onlara yetmez; topluma yabancılaşan bir gücün dayanakları olarak, onların otoritesini, onlara bir kutsallık ve özel bir dokunulmazlık kazandı-

ran olağanüstü yasalarla, sağlama bağlamak gerekir. Uygar devletin en bayağı polis memuru, *gentilice* toplumdaki bütün organizmaların birarada sahip olduklarından çok “otorite” sahibidir; ama en güçlü prens, en büyük devlet adamı, ya da uygarlığın en büyük askeri şefi, en küçük *gentilice* şefin mazhar olduğu içten gelme ve sözgötürmez saygıyı kıskanabilir. Bunun böyle oluşu, [bunlardan -ç.] birinin toplumun bağrında yaşarken, öbürünün, toplumun dışında ve üstünde [olan -ç.] bir şeyi temsil etme durumunda bulunmasındandır.

Devlet, sınıf karşıtlıklarını frenleme gereksinmesinden doğduğuna, ama aynı zamanda, bu sınıfların çatışması ortasında doğduğuna göre, kural olarak en güçlü sınıfın, iktisadi bakımdan egemen olan, ve bunun sayesinde, siyasal bakımdan da egemen sınıf durumuna gelen ve böylece ezilen sınıfı boyunduruk altında tutmak ve sömürmek için yeni araçlar kazanan sınıfın devletidir. İşte bundan ötürüdür ki, antik devlet, her şeyden önce, köleleri boyunduruk altında tutmak için, köle sahiplerinin devletiydi: tıpkı feodal devletin, serf ve angaryacı köylüleri boyunduruk altında tutmak için soyluların organı, ve modern temsili devletin [de -ç.] ücretli emeğin sermaye tarafından sömürülmesi aleti olması gibi. Bununla birlikte, istisnai olarak savaşım durumundaki sınıfların denge tutmaya çok yaklaştıkları öyle bazı dönemler olur ki, devlet gücü sözde aracı olarak, bir zaman için, bu sınıflara karşı belirli bir bağımsızlık [durumunu -ç.] korur. 17. ve 18. yüzyıl mutlak krallıkları soyluluk ile burjuvazi [sayfa 400] arasındaki dengeyi böyle kurdu; birinci, ve özellikle ikinci Fransız İmparatorluğu'nun proletaryaya karşı burjuvaziyi, burjuvaziye karşı da proletaryayı kullanan Bonapartçılığı, bu sınıflar karşısındaki bağımsız durumunu böyle korudu. Bu konuda, egemen olanlarla baskı altında tutulanların aynı derecede komik bir figür oluşturdukları yeni örnek, Bismarck ulusunun yeni Alman İmparatorluğudur: burada, terazinin bir kefesine kapitalistler, bir kefesine de emekçiler konmuş ve ikisinin sırtından da, ahlaksız Prusyalı toprak ağalarına çıkar sağlanmıştı.

Tarihin tanıdığı devletlerin çoğunda, yurttaşlara verilen haklar, ayrıca servetlerine göre değişmişlerdir; bu olgu, devletin, mülksüz sınıfa karşı korunmak için, bir mülk sahibi sınıf örgütü olduğunu açıkça gösterir. Atina ve Roma'da, servete göre kurulmuş sınıflar için, daha o zaman, durum buydu. Siyasal gücün, toprak mülkiye-

tine göre, hiyerarşik olarak düzenlediği ortaçağ devletinde durum buydu. Modern temsili devletlerde, seçimlere katılabilmek için belirli bir vergi ödenmesinde (*cens electoral*) de durum budur. Bununla birlikte, servet ayrımının bu siyasal kabulü, hiç de işin özü değildir. Tersine, bu, devletin gelişmesinde aşağı bir dereceyi gösterir. Modern toplumsal koşullarımız içinde gitgide kaçınılmaz bir zorunluluk durumuna gelen, ve proletarya ile burjuvazi arasındaki son kesin savaşın, ancak kendi çerçevesinde sonuna kadar götürülebileceği devlet biçimi olan demokratik cumhuriyet, [bu -ç.] en yüksek devlet biçimi, servet ayrımlarını artık resmen tanımaz. Zenginlik, demokratik cumhuriyette, gücünü, dolaylı, ama o kadar da güvenli bir biçimde gösterir. Bir yandan, Amerika'nın klasik bir örnek sunduğu, memurların düpedüz rüşvet yemesi, öbür yandan, hükümetle borsa arasındaki ittifak biçimi altında; bu ittifak, devlet borçları ne kadar çok artar, ve hisse senetli şirketler, yalnızca ulaştırmayı değil, üretimin. kendisini de ellerinde ne kadar çok toplar ve böylece borsada ne kadar merkezi bir durum kazanırlarsa, o kadar kolay gerçekleşir. Amerika dışında, bunun çarpıcı bir örneğini yepyeni Fransız Cumhuriyeti verir, ve namuslu İsviçre de, bu alanda geride kalmaz. Ama, İngiltere bir yana, genel oy hakkının, Bismarck ya da Belichröder'den hangisinin daha yüksek bir duruma yükselttiği [sayfa 401] belli olmayan yeni Alman İmparatorluğu, hükümetle borsa arasındaki bu kardeşçe ittifak için, demokratik bir cumhuriyetin [hiç de -ç.] zorunlu olmadığını kanıtlar. Ve kısacası, mülk sahibi sınıf, doğrudan doğruya, bütün yurttaşlara tanınan genel oy hakkı aracılığıyla hüküm sürer. Ezilen sınıf, yani gerçekte proletarya, kendi kendini kurtarmak için yeteri kadar olgunlaşmadıkça, çoğunlukla, varolan toplumsal rejimi, olanaklı tek rejim olarak düşünecek, ve siyasal bakımdan söylemek gerekirse, kapitalist sınıfın kuyruğunu, onun aşırı sol kanadını oluşturacaktır. Ama, kendi kendini kurtarmakta daha yetenekli bir duruma geldiği ölçüde, proletarya, ayrı bir parti oluşturur, ve kapitalistlerin temsilcilerini değil, kendi öz temsilcilerini seçer. Öyleyse, genel oy hakkı, işçi sınıfının olgunluğunu ölçmeyi sağlayan göstergedir. Bugünkü devlet içinde bundan daha çok hiçbir şey olamaz ve hiçbir zaman da olamayacaktır; ama bu kadar da yeter. Genel oy hakkı termometresinin, emekçiler için kaynama noktasını göstereceği gün, onlar da, kapitalistler gibi, ne yapmaları gerekiyorsa onu yapacaklardır.

Demek ki, devlet düşünemeyecek bir zamandan beri varolan bir şey değildir. İşlerini onsuз gören, hiçbir devlet ve devlet gücü fikri bulunmayan toplumlar olmuştur. Toplumun sınıflara bölünmesine zorunlu olarak bağılı bulunan belirli bir iktisadi gelişme aşamasında, bu bölünme, devleti bir zorunluluk durumuna getirdi. Şimdi, üretimde, bu sınıfların varlığının yalnızca bir zorunluluk olmaktan çıkmakla kalmayıp, üretim için gerçek bir engel olduğu bir gelişme aşamasına hızlı adımlarla yaklaşıyoruz. Bu sınıflar, vaktiyle ne kadar kaçınılmaz bir biçimde ortaya çıktılarsa, o kadar kaçınılmaz bir biçimde ortadan kalkacaklardır. Onlarla birlikte, devlet [de -ç.] kaçınılmaz bir biçimde yok olur. Üreticilerin özgür ve eşitçi bir birlik temeli üzerinde üretimi yeniden düzenleyecek olan toplum, bütün devlet makinesini bundan böyle kendine layık olan yere, bir kenara atacaktır: âsâr-ı atika müzesine, çırnık ve tunç baltanın yanına.

*

Öyleyse, buraya kadar yaptığımız açıklamaya göre, uygarlık, işbölümü, işbölümü sonucu bireyler arasında ortaya [sayfa 402] çıkan değişim, ve bu iki olguyu kapsayan meta üretiminin tam olarak gelişerek, daha önceki toplumu altüst ettikleri toplumsal gelişme aşamasıdır.

Toplumun geçmiş bütün aşamalarında, üretim, her şeyden önce, ortaklaşa bir üretimdi; tıpkı tüketimin de, az çok geniş komünist topluluklar içinde, ürünlerin doğrudan doğruya üleşimiyle yapılmış olduğu gibi. Bu üretim ortaklığı çok dar sınırlar içinde yer alıyordu, ama üreticilerin üretim süreci ve kendi ürünleri üzerindeki egemenliklerini de olanaklı kılıyordu. Üreticiler, ürünün ne olduğunu bilirler: ürünü tüketirler; ürün ellerinden çıkmaz; ve üretim bu temel üzerinde yapıldıkça, üreticilerin denetiminden kurtulamaz; uygarlıkta hep ve kaçınılmaz bir biçimde olduğu gibi, üreticilerin karşısına yabancı güçler umacasını çıkartamaz.

Ama, işbölümü, yavaş yavaş, bu üretim süreci içine sızar. Üretim ve sahibolma ortaklığının kuyusunu kazar, bireysel sahibolmayı egemen kural durumuna yükseltir ve böylece, bireyler arasındaki değişimin doğmasını sağlar, – bunun ne biçimde olduğunu, daha önce inceledik. Yavaş yavaş, meta üretimi, egemen biçim

durumuna gelir.

Meta üretiminiyle, üretim, artık kişisel tüketimi için değil, değişim için yapılır, ürünler, zorunlu olarak, el değiştirirler. Üretici; değişimde, ürününü elden çıkarır; bundan ötürü, artık onun ne olacağını bilmez. Paranın, ve parayla birlikte, üreticiler arasında aracı olarak tüccann işe karışmasıyla, değişim süreci daha karışık, ürünlerin yazgısı daha belirli bir duruma gelir. Tüccarların sayısı çoktur, ve onlardan hiçbiri, öbürünün ne yaptığını bilmez. Bundan böyle, metalar, yalnızca elden ele geçmekle kalmazlar pazardan pazara da geçerler; üreticilerin, üretimin bütünü üzerinde, kendi yaşama alanlarında yitmiş buldukları egemenliği, tüccarlar elde edemedi. Ürünler ve üretim raslantıya bırakıldı.

Ama raslantı, bir bütünün kutuplarından yalnızca biridir; bu bütünün öbür kutbuna zorunluluk denir. Raslantının hüküm sürer gibi görüldüğü doğada, her özel alanda, bu raslantı içinde kendini kabul ettiren için zorunluluk ve içsel yasayı, uzun süreden beri tanıtmış bulunuyoruz. Ve doğa için doğru olan şey, toplum için daha az doğru değildir. Bir toplumsal çalışma, bir dizi toplumsal olgu, insanların bilinçli [sayfa 403] denetiminden ne kadar kurtulur ve onları ne kadar aşarsa, o kadar raslantıya bağılmış gibi görünür, ve bu olguların kendilerine özgü içsel yasaları, bu raslantı içinde, kendilerini o kadar doğal bir zorunluluk gibi kabul ettirirler. Meta üretimi ve meta değişimindeki raslantıları da, benzer yasalar yönetir; bu yasalar, tek tek üretici ve değişimcilerin karşısında, ilk anda bilinmeyen ve özlükleri adamakıllı incelenip, derinliğine anlaşılması gereken yabancı güçler olarak dikilirler. Meta üretiminin bu iktisadi yasaları, bu üretim biçiminin çeşitli gelişme derecelerine göre değişirler; ama, bütün uygarlık dönemi, bütünü ile, bu yasalara bağımlı bulunur. Ve günümüzde de, ürün, üreticiye egemendir; günümüzde toplam üretim, ortaklaşa hazırlanan bir plana göre değil, kendini, en sonunda devirli ticari bunalımların, fırtınaları içinde doğal bir yıkım şiddetiyle kabul ettiren yasalar tarafından düzenlenir.

Yukarda, üretimdeki gelişmenin oldukça ilkel bir derecesinde, insan emek gücünün, üreticilerin yaşamaları için gerekli olandan daha çok ürün sağlamak bakımından yetenekli duruma nasıl geldiğini, ve her şeyden önce, bu gelişme derecesinin; bireyler arasında işbölümü ve değişimin ortaya çıktığı gelişme derecesiyle nasıl aynı şey olduğunu görmüştük. Şu büyük "hakikat"i bulgula-

mak için pek uzun bir zaman gerekmedi: İnsan da bir meta olabilir; eğer insan, köle durumuna getirilirse, insan gücü, değişimi ve sömürülmesi olanaklı bir şey olur. İnsanlar daha değişim başlar başlamaz, bizzat kendileri de değiştirilebilir oldular. İnsanlar bunu istesin istemesin, aktif, pasif durumuna geldi.

Toplumun, bir sömüren, ve bir de sömürülen sınıf biçimindeki ilk büyük bölünüşü, en yüksek gelişmesine uygarlık çağında erişen kölelikle birlikte meydana geldi. Bu bölünüş, bütün uygarlık dönemi boyunca, sürüp gitti. Kölelik, ilk sömürü biçimidir, antik dünyaya özgü bir biçimdir; onun yerine, ortaçağda servaj (toprak-bentlik), modern zamanlarda da, ücretlilik (*salarial*) geçer. Bunlar, uygarlığın üç büyük çağını belirleyen, üç büyük kölelik (*servitude*) biçimidir; kölelik, önce açık, ve sonra da az gizli, uygarlığın bütün devirlerinde varlığını sürdürür.

Uygarlığın kendisiyle birlikte başladığı ticari üretim [sayfa 404] aşaması, iktisadi bakımdan: 1° paranın, ve parayla birlikte, parasmaya, faiz ve tefeciliğin; 2° üreticiler arasında aracı sınıf olarak tüccarların; 3° özel toprak mülkiyeti ve ipotegin; ve 4° üretimin egemen biçimi olarak köle çalışmasının, [sahneye -ç.] girişiyile belirlenir. Uygarlığa karşılık düşen ve uygarlıkla birlikte kesin olarak kurulan aile biçimi, tek eşlilik, [yani -ç.] erkeğin kadın üzerinde üstünlüğü ve toplumun iktisadi birimi olarak kan koca ailesidir. Uygar toplumun özeti, bütün tipik dönemler içinde yalnızca egemen sınıfın devleti olan, ve her zaman, her şeyden önce, ezilen, sömürülen sınıfı bağımlılık (*sujétion*) içinde tutmaya yönelik bir makine olarak kalan, devlettir. Uygarlık için, aynı biçimde, belirleyici olan iki şey de, bir yandan, bütün toplumsal işbölümünün temeli olarak, kent ile köy arasındaki karşıtlığın artışı; öbür yandan, mülk sahibine, hatta öldükten sonra bile mallarını istediği gibi kullanma olanağı veren vasiyetnamelerin girişidir (kabul edilmesidir). Antikçağ *gentilice* örgütlenmesine aykırı olan bu kurum, Solon çağına kadar, Atina'da bilinmiyordu; Roma'da erkenden kabul edildi, ama hangi çağda olduğunu bilmiyoruz.* Almanlarda,

* Laselle'in *Müktesep Haklar Sistemi (Le système des droits acquis)*, öz bakımdan, Roma vasiyetnamesinin, bizzat Roma kadar eski olduğu savı çevresinde döner [ikinci kısmında]; [ona göre -ç.] Roma tarihinde "vasiyetnamesiz bir çağ" asla olmamıştır; daha doğrusu vasiyetname, Roma çağından önce ölümlere tapma dininde (*culte des mons*) doğmuştur. Laselle; eski hegелci tarikattan olmak sıfatıyla, hukuksal Roma hükümlerini,

namuslu Almanın mirasını kiliseye kolayca bırakabilmesi için, vasiyet kurumunu sokanlar, rahipler olmuştur.

Bu örgütlenmeyi temel olarak alan uygarlık, eski *gentilice* toplumun [yapmaya -ç.] hiçbir zaman yetenekli olmadığı çok şeyler yaptı. Ama bunları, insandaki en iğrenç içgüdü ve tutkuları harekete getirerek, ve bu iğrenç içgüdü ve tutkuları, insanın bütün öbür yetenekleri zararına geliştirerek yaptı. Uygarlığın ruhu, ilk günden günümüze kadar, yalınkat bir açgözlülük oldu; onun tek ereği, zenginlik, gene zenginlik, ve hep zenginliktir; ama toplumun zenginliği [sayfa 405] değil, şu bayağı bireyin zenginliği. Her raslantı sonucu bilimin artan gelişmesi, ve çeşitli dönemlerde, sanatın en göz kamaştırıcı çağları, uygarlık içinde görüldüyse bunun tek nedeni, bilim ve sanat olmaksızın zamanımız zenginliklerinin tamamen elde edilmesinin olanaklı olmamasıdır.

Uygarlığın temeli, bir sınıfın bir başka sınıf tarafından sömürülmesi olduğundan, bütün gelişme, sürekli bir çelişme içinde olur. Üretimdeki her ilerleme, aynı zamanda, ezilen sınıfın, yani büyük çoğunluğun durumunda bir gerileme belirtisidir. Kimileri için bir iyilik olan şey, başkaları için kesenkes bir kötülüktür; sınıflardan birindeki her yeni kurtuluş, öbür sınıf için yeni bir baskıdır. Sonuçları bugün herkesçe bilinen makineli üretimin ortaya çıkışı, bunun en çarpıcı kanıtını verir. Ve, gördüğümüz gibi, haklarla ödevler arasındaki ayırım, Barbarlarda henüz belli belirsiz olduğu halde, uygarlık, sınıflardan birine hemen hemen bütün hakları, öbürüne ise, tersine, hemen hemen bütün ödevleri vererek, ikisi arasın da varolan ayırım ve karşıtlığı, hatta en yetenezsiz birine bile açıkça gösterir.

Ama olması gereken bu değildir. Egemen sınıf için iyi olan şey, egemen sınıfın kendisiyle özdeşleştiği bütün toplum için de iyi olmalıdır. Öyleyse, uygarlık ilerledikçe, kaçınılmaz bir sonuç olarak meydana getirdiği kötülükleri, iyilikseverlik örtüsüyle örtmek, telleyip pullamak, ya da yadsımak, uzun sözün kısası, ne geçmiş toplum

Romalıların toplumsal koşullarından değil, iradenin “spekülatif kavramlarından” çıkartıyor; bu da, onu, tarihe karşı olan bu savı ileri sürmeye götürüyor. Aynı spekülatif kavrama dayanarak, Roma mirası sorununda, malların intikalinin ikinci bir şey olduğunu ileri süren bir kitapta, böyle bir savaş aşılamaz. Laselle, Roma hukukçularının, özellikle bunlardan çok eski çağlarda yaşamış olanların kuruntularına yalnızca inanmakla kalmaz; onlardan da ileri gider. [Engels'in notu.]

biçimlerinde, hatta ne de uygarlığın ilk aşamalarında bilinen dânişıklı bir ikiyüzlülüğe bürünmek zorundadır; bu ikiyüzlülük, en aşırı derecesini, son olarak, şu olumlama bulur: Ezilen sınıf, işverenler sınıfı tarafından, yalnızca sömürülen sınıf yaranna sömürülmektedir; eğer sömürülen sınıf bundan hoşlanmaz ve hatta direnmeye dek de giderse, velinimetlerine, sömürücülerine karşı, nankörlüklerin en katmerlisi olur bu.* [sayfa 406]

Ve bitirmek için, işte Morgan'ın uygarlık üzerindeki düşüncesi:

“Uygarlığın doğuşundan beri, servet artışı o kadar büyük, servet biçimleri o kadar çeşitli uygulaması o kadar geniş, ve mülk sahipleri yaranna yönetimi o kadar becerikli oldu ki, bu servet, halk karşısında, *gemlenmesi olanaksız bir güç haline geldi. İnsan aklı, kendi öz tütetimi önünde, şaşkın ve eli kolu bağlı duruyor.* Ama gene de, insan aklının, servete egemen olmak için yeter derecede güçlü olacağı, devlet ve devletçe korunan mülkiyet ilişkilerini olduğu kadar, mülk sahiplerinin haklarının sınırlarını da saptayacağı zaman gelecek. Toplum çıkarları, özel çıkarlardan kesenkes daha önemlidir, ve bunların adil ve uyumlu bir ilişki içine konmaları gerekir. Eğer ilerleme, geçmişin yasası olmuş olduğu gibi, geliştiğin de yasası kalacaksa, alelade servet avcılığı, insanlığın değışmez alınyazısı değildir. Uygarlık sabahından beri geçen zaman, insanlığın geçmiş varlığının çok küçük bir parçasından, insanlığın önünde olan zamanın çok küçük bir parçasından başka bir şey değildir. Toplumun yıkılması, tek amacın zenginlik olduğu bir tarih döneminin sonu olarak, tehdit edici bir biçimde önümüzde dikiliyor; çünkü böyle bir dönem, kendi yıkılış öğelerini, kendi içinde saklar. Yönetimde demokrasi, toplumda kardeşlik, haklarda eşitlik, genel eğitim, toplumun gelecekteki yüksek aşamasının başlangıcını gösterecekler; deney, akıl ve bilim, durmadan buna çalışıyor. *Bu, antik genslerdeki özgürlük, eşitlik ve kardeşliğin, yeniden –ama üstün*

* Önceleri, Charles Fourier'in yapıtlarında dağınık bir halde bulunan, uygarlığın o parlak eleştirisine, Morgan'ın ve benim eleştirilerimiz yanında yer vermek niyetinde idim. Ne yazık ki, [bunun için -ç.] vaktim yok. Yalnızca [şu kadarını -ç.] belirteceğim ki, daha önce Fourier'de, tek-eşlilik ve toprak mülkiyeti, uygarlığın bellibaşlı belirleyici özellikleri olarak kabul edilirler, ve Fourier uygarlığı, zenginlerin yoksullara karşı savaşı olarak adlandırır. Aynı tarzda bütün kusurlu, [yani -ç.] uzlaşmaz karşıtlıklar içinde parçalanmış toplumlarda, karı-koca ailelerinin (“bağımsız aileler”), iktisadi birimler oldukları [biçimindeki -ç.] o derin görüşte, daha önce, onda vardır. [Engels'in notu]

bir biçim altında– canlanması olacak.” (Morgan, Ancient Society, s. 552). [sayfa 407]

Mart sonu ile 26 Mayıs 1884
arasında yazılmıştır.

1884'te Zürich'te aynı bir
yayımları yapılmıştır.

İmza: *Friedrich Engels*

AÇIKLAYICI NOTLAR

[142] *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. – Marksizmin temel yapıtlarından biridir. Gelişiminin erken aşamalarındaki insanlık tarihinin bilimsel bir tahlilini verir, ilkel-komünal sistemin dağılması ve özel mülkiyete dayalı bir sınıflı toplumun biçimlenmesi sürecini açıklar, bu toplumun genel özelliklerini özetler, farklı toplumsal-ekonomik biçimlenmelerde aile ilişkilerinin özel tanıtlarını ortaya koyar, devletin kökenini ve özünü tahlil eder ve bir sınıfsız komünist toplumun sonal zaferiyle birlikte devletin tükenip gitmesinin tarihsel kaçınılmazlığını gösterir.

Engels bu kitabı iki ayda, 1884 Martının sonu ile Mayıs sonu arasında yazdı. Engels, Marx'ın elyazmalarını sınıflandırırken, Lewis Morgan'ın *Ancient Society* adlı kitabının Marx tarafından 1880-81'de çıkarılmış ayrıntılı bir özetini buldu. Özet, Marx'ın eleştirel birçok notunu ve kendi önermelerini ve başka kaynaklardan alınmış eklemeleri içeriyordu. Bu ilerici Amerikalı bilginin kitabının bu özetinden haberdar olduktan ve Morgan'ın kitabının Marx ile kendisinin materyalist tarih görüşünü ve ilkel toplum tahlilini doğruladığını anladıktan sonra, Engels özel bir kitap yazmayı zorunlu saydı. Marx'ın notlarından ve Morgan'ın kitabındaki bazı vargılardan ve olgusal malzmeden büyük ölçüde yararlandı. Engels bu yapıtı Marx'ın son isteğinin ve vasiyetinin kısmen yerine getirilmesi saydı. Bu kitap üzerine çalışırken, Yunan ve Roma, eski İrlanda, eski Germen vb. tarihlerinden alınmış birçok ek malzeme kullandı.

1890'da, ilkel toplum üzerine pek çok malzeme topladıktan sonra, Engels kitabının yeni, dördüncü bir baskısını hazırlamaya koyuldu. Ön araştırması

sırasında bütün en son yazını, özellikle Rus bilgini M. M. Kovalevski'nin yapıtlarını inceledi, ve özgün metninde birçok değişiklik ve düzeltme yaptı, ve önemli eklemelerde, özellikle aileyle ilgili bölümde, bulundu.

Engels'in kitabının dördüncü, gözden geçirilmiş baskısı, Stuttgart'ta, 1891 sonuna doğru çıktı ve daha sonra herhangi bir değişikliğe uğramadı. -230, 247.

^[143] Bu, Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı kitabının dördüncü baskısına yazdığı önsözdür. Bu önsöz, kitap çıkmadan önce, *Die Neue Zeit*'ta (n° 41, 1891), "İlkel Ailenin Tarihi Üzerine" başlığı ile yayımlandı. -232.

^[144] *Contemporanul*. – Romen sosyalist dergi; Jassy kentinde 1881-90 yıllarında çıktı. -233.

^[145] *Magarlar*. – Şimdi Nepal'in batı kesiminde yerleşik bir kabile. -239.

^[146] Engels, Ağustos-Eylül 1888'de ABD'ye ve Kanada'ya bir gezi yaptı. -244.

^[147] *Pueblo*. – New Mexico topraklarında (bugün ABD'nin ve Kuzey Mexico'nun güney-batı kesiminde) oturan, ortak tarihli ve kültürlü Kuzey Amerikalı kızılderilili kabileler grubu. Adları İspanyol sömürgecilerin bu kızılderililere ve köylerine ad olarak verdikleri *pueblo* sözcüğünden (İspanyolca bir halk topluluk, köy anlamına) gelmiştir. Herbirinde birkaç bin kişi bannan büyük, 5 veya 6 katlı, berkitilmiş komünal evlerde yaşıyorlardı. -263.

^[148] Marx'ın bu mektubu saklanmamıştır. Engels, Kautsky'e gönderdiği 11 Nisan 1884 tarihli mektubunda bu mektubu anmaktadır. -263.

^[149] Gönderme Richard Wagner'in yazdığı operatik dördü *Ring of the Nibelungs*'un metnidir. Bu dördünün konusu İskandinav destanı *Edda* ile Germen destanı *Nibelungenslied*'den alınmıştır. -263.

^[150] *Edda ve Oegisdrecca*. – İskandinav halkının eski mitolojik öykülerinin ve yiğitlik türkülerinin bir derlemesi. -263.

^[151] *Az ve Van*. – İskandinav mitolojisinde iki grup tanrı. Ynglinga saga'sı, bir İzlanda şairi ve vakanüvisi olan Snorri Sturluson'un, eskiçağlardan 12. yüzyıla kadarki Norveç kralları üzerine yazdığı saga olup kitaptaki ilk sagadır. -263.

^[152] Gönderme, Avusturyalı yerli kabilelerin pek çoğu arasındaki özel gruplardır. Her grubun erkekleri belirli bir başka bir gruptan olan kadınlarla evlenebilirdi. Her kabilede 4-8 grup vardı. -267.

^[153] *Devirli cinsel eğlenceler (Sturnalía)*. – Eski Roma'da, hasat kutlanırken, Aralık ayı ortasındaki Satürn şenliği. Sözcük şimdi bir orgy'i, yabanıl, dizginsiz bir kutlamayı belirtmek için kullanılıyor. -276.

^[154] Bkz. L. H. Morgan, *Ancient Society*, London, 1877, s. 465-66. -283.

^[155] Aynı yapıt, s. 470. -284.

^[156] Gönderme, M. M. Kovalevski'nin yapıtıdır: *Primitive Law, Book I, The Gens*, Moscow, 1886. Yazar Rusya'daki aile topluluğu üzerine Orşanski'nin 1875'te ve Yefimenko'nun 1878'de derlediği verilere işaret ediyor. -285.

^[157] *Yaroslav Pravda*'sı, *Rus Pravda*'nın, 11. ve 12. yüzyıllarda geleneksel yasalara dayalı olarak ortaya çıkmış olup o topluluğun toplumsal-ekonomik ilişkilerini yansıtan eski Rus yasalarının kod (*Code*)u olan *Rus Pravda*'nın eski versiyonunun birinci bölümü.

Dalmaçya Yasaları, 15-17. yüzyıllarda Politz'te (Dalmaçya'nın bir kesimi) yürürlükteydi. Politz Statüsü diye bilinirler. -285.

^[158] *Calpulli*. – Mexico'da İspanyol fethi sırasında Meksikalı kızılderili aile topluluğu. Üyelerinin ataları ortak olan her aile topluluğunun kalıtıcıları arasında bölünemeyen veya zorla elkonamayan ortak bir arazi parseli vardı. -286.

^[159] *Das Auslan* ("Yabancı Ülkeler"). – Coğrafya, etnografya ve doğal bilimle ilgilenmiş, 1828-93 yıllarında yayımlanmış bir Alman dergisi. 1873'ten sonra Stuttgart'ta çıkmıştır. -286.

^[160] Gönderme *Civil Code*'un (Yurttaşlık Yasasının) 200. maddesindedir. -288.

^[161] *Ispartahlılar (Spartiatlar)*. – Eski Isparta'da bütün yurttaşlık haklarından yararlanan yurttaşların sınıfı.

Helotlar. – Eski Isparta'da toprağa bağlı ve Ispartalı toprak sahiplerine vergi ödemekle yükümlü, olanakları kısıtlı kişilerin sınıfı. -290.

^[162] Aristofanes – *Thesmophoriazusae*. -290.

^[163] *Afrodite Tapınakları Köleleri (Hierodular)*. – Eski Yunanda ve Yunan sömürgelerinde her iki seksten tapınak köleleri. Küçük Asya'yı ve Korenti de içeren birçok yerde, kadın tapınak köleleri orospuluk da yapardı. -293.

^[164] *Gutrun*. – Bir 13. yüzyıl German destan şiiri. -305.

^[165] Gönderme, 1519-21'de İspanyol sömürgecilerin Mexico'yu fethinedir. -317.

^[166] L. H. Morgan, *Ancient Society*, London, 1877, s. 115. -319.

^[167] *Tarafsız Uluslar (Neutral Nations)*. – İrokuarlarla hısımlı olup Erie Gölünün kuzey kıyısında yaşamış kızılderili kabilelerin 17. yüzyılda oluşturduğu askeri ittifak. Fransız sömürgeciler onları bu adı verdiler; çünkü bu birleşme İrokuarlarla Huronlar arasındaki savaşlarda tarafsız kaldı. -324.

^[168] Gönderme, 1879-87'de Zulus'un Britanyalı sömürgecilere karşı verdiği ulusal kurtuluş savaşınadır.

Nubyenler, Sudan'ın Arapları ve öbür ulusallıkları olup 1881'den 1884'e kadar süren ulusal kurtuluş savaşına katıldılar. Müslüman Vaiz Muhammed Ahmed'in önderliğindeki ayaklanmaları bağımsız bir merkezi devletin kurulmasıyla sonuçlandı. İngilizler Sudan'ı ancak 1899'da fethettiler. -325.

^[169] Gönderme sözde *Metek*'lere, ya da Attika'da sürekli olarak yerleşmiş yabancılarıdır. Onlar köle değillerdi; ama Atinalı yurttaşların bütün haklarını da kullanamazlardı. Özellikle elzanaatları ve ticaret ile uğraşları ve özel bir vergi ödemek zorundaydılar ve aracılıkları ile yönetime (hükümete) başvurabildikleri olanaklı kişilerden "patronları" vardı. -344.

^[170] *Oniki Levha Yasası*. – Pleplerin patrisyenlere karşı verdikleri savaşın bir sonucu olarak M. Ö. 5. yüzyılın ortasında formüle edilmiş Roma Hukuk kodu (*code*)u. Bu kod, mülkiyete göre Roma toplumunun tabakalaşmasını, köleliğin evrimini ve köle sahibi devletin biçimlenmesini yansıtıyordu. Kod oniki levhaya hak edildiği için bu adı aldı. -348.

^[171] *Pön Savaşları*. – Köle sahibi en büyük devletler -Roma ve Kartaca- arasında Batı Akdenizde egemenlik ve yeni ülkeler ve köleler ele geçirmek için verilen savaşlar. İkinci Pön Savaşı (M.Ö. 218-210) Kartaca'nın bozgunu ile bitti.

-350.

^[172] Galler ülkesi, İngilizler tarafından 1283'te fethedildi; ama o zaman özerkliğini korudu. İngiltere ile 16. yüzyılın ortasında birleşti. -359.

^[173] 1869-70'te Engels, İrlanda tarihiyle ilgili bir kitap yazıyordu; ama kitabı tamamlamayı başaramadı. Engels, Kelt tarihini incelerken eski Gal yasalarını tahlil etti. -359.

^[174] Engels burada şu kitaptan alıntı yapıyor: *Ancient Laws and Institutes of Wales*, cilt. I, 1841, s. 93. -360.

^[175] Engels, 1891 Eylülünde İskoçya'yı ve İrlanda'yı dolaştı. -360.

^[176] 1745-46'da, İskoçya, İngiliz ve İskoç toprak aristokrasisi ile burjuvazisinin çıkanna uygulanan baskıya ve mülksüzleştirmeye karşı dağlı klanların ayaklanmasına sahne oldu. Kuzey İskoçyalılar klanlara dayalı bir geleneksel toplumsal yapıdan yanaydılar. Ayaklanma bastırıldıktan sonra İskoçya'nın dağlık alanlarındaki klan sistemi çöktü ve klan toprak sahipliğinin sağ kalanları elendi. Gittikçe daha çok sayıda İskoç köylü toprağından sürüldü; klan mahkemeleri kaldırıldı ve belirli klan gelenekleri yasaklandı. -360.

^[177] L. H. Morgan, *Ancient Society*, London, 1877, s. 357-358. -360.

^[178] *Almanyalılar Hukuku*. – Çağdaş Alsas, Doğu İsviçre ve Almanya'nın güney-batı kesiminde 5. yüzyılda yerleşik olan Alamanni Germen birleşmesinin (ittifakının) ortak yasalarının bir kodu (*code*). Bu yasaların tarihleri 6. yüzyılın sonu ile 8. yüzyıl arasındaki döneme kadar uzanır. Engels, burada Almanyalılar Hukukunun LXXXI (LXXXIV) sayılı yasasına göndermede bulunuyor. -363.

^[179] *Hildebrand Türküsi*. – Bir destan şiir, 8. yüzyılda eski Germen destan şiirinin bir örneği. Bugüne kadar yalnız parçaları kalmıştır. -364.

^[180] Germen ve Gal kabilelerinin Roma egemenliği karşı başkaldırması M. S. 69-70'te (bazı kaynaklara göre 69-71'de) oldu. Civilis'in önderliğinde, Roma yönetimindeki Galya'nın büyük kesimine ve Germenik alanlara yayıldı. Romalılar bu ülkelerden kovmakla tehdit etti. Başkaldıranlar yenildi ve Romayla uzlaşmaya zorlandı. -367.

^[181] *Codex Laureshamensis*. – Lorch Manastırının ruhsatlarının ve üstünceliklerinin kopyalarının bir derlemesi. 12. yüzyılda toplandı ve 8. ve 9. yüzyılların köylü ve feodal toprak sahipliği sistemiyle ilgili önemli tarihsel belgedir. -370.

^[182] *Kutsal Cermen İmparatorluğu* 962'de kuruldu ve Almanya'yı ve İtalya'nın bir kesimini kaplıyordu. Sonradan Fransız ve Çek ülkelerinin, Hollanda'nın, İsviçre'nin ve başka ülkelerin bazı alanlarıyla birleşti. İmparatorluk merkezi bir devlet değildi; feodal presliklerin ve İmparatorun yüce gücünü tanıyan özgür kentlerin gevşek bir birliğiydi. 1806'da, Fransa ile savaşta yenildikten sonra, Hapsburglar Kutsal Cermen İmparatorluğu imparatoru unvanından vazgeçmeye zorlanınca, parçalandı. -378.

^[183] *Gedik (Benefice)*. – Ödül olarak ihsan edilmiş toprak parseli. Bu ödüllendirme biçimi, 8. yüzyılın ilk yarısında, Frankonya devletinde genel uygulamaydı. Toprak parselleri ve onlara bağlı köylüler, gedik biçiminde, gedikçilere (*beneficiary*), ömür boyunca hizmet, çoğu zaman askeri türden hizmet karşılığında devrediliyordu. Gedik sistemi, daha çok aşağı ve orta soyluluktan

oluşan bir feodal sınıfın biçimlenmesine, köylülerin serfler haline gelmelerine ve vasal ilişkilerin ve feodal hiyerarşinin gelişmesine katkıda bulundu. Daha sonra, edikler, fief ve kalıtsal mülk haline getirildi. -381.

^[184] *Gau Kontları (Gaugrafen)*. – Frankonya devletindeki kontlukları yönetmek için atanan krallık görevlileri. Bunlar yargı erki ile donatılmışlardı, vergileri toplar ve askeri seferler sırasında askeri birliklere kumanda ederlerdi. Hizmetlerine karşılık belirli bir kontlukta toplanan krallık gelirlerinin üçte-birini alırlar ve mülk arazilerle ödüllendirilirdi. Özellikle 877'den sonra, görevin ardıllık hakkıyla devredilmesi resmi kararıyla, kontlar giderek kendilerine hükümdarca güçler ihsan edilmiş güçlü feodal senyörler oldular. -382.

^[185] *Angaries*. – Devlet ulaşımı için taşıt ve at sağlamakla yükümlü Roma İmparatorluğu yerleştikleri tarafından yerine getirilen zorunlu hizmetler. Bu hizmetler, zamanla, geniş bir ölçüde kullanıldı ve halka çok ağır bir yük oldu. -383.

^[186] *Commendation*. – Saptanmış uygulamaya (askeri hizmet, geleneksel bir edinim [*holding*]e karşılık bir toprak parselinin devri) uygun olarak, bir köylünün veya bir küçük toprak sahibinin kendisini güçlü bir toprak sahibinin korumasına emanet ettiği bir yasa. Çoğu zaman bunu zorla yapmak durumunda bırakılan köylüler için bu, kişisel özgürlüğün yitirilmesi demektir ve küçük toprak sahiplerinin, güçlü feodal lordların vasalları olmasına yolaçtı. 8. ve 9. yüzyıllardan başlayarak Avrupa'da yaygınlaşan bu uygulama, feodal ilişkilerin pekiştirilmesine yardım etti. -384.

^[187] *Hastings*. – Normandiya Dükü William'ın Anglo-Saxon kralı Harold'u, 14 Ekim 1066'da yendiği yer. Anglo-Saxon ordusunda *gentile* sistemin artıkları bulunuyordu ve birlikler ilkel biçimde silahlanmıştı. William İngiltere Kralı oldu ve Fatih William (*William the Conqueror*) diye anılageldi. -391.

^[188] *Dithmarschen*. – Bugünkü Schleswig-Holstein'in güney-batısında bir alan. Eski zamanlarda burada Saksonlar yerleşti; 8. yüzyılda burayı Şarlman (Charlemagne) zaptetti ve burası, sonradan, çeşitli kilise büyüklerine ve dünyevi lordlara ait oldu. 12. yüzyılın ortasında, çoğu özgür köylüler olan Dithmarschen halkı, bağımsızlığını kazanmaya başladı. 13. yüzyılın başları ile 16. yüzyılın ortası arasında gerçek bağımsızlığa kavuştu. O dönemde Dithmarschen, özyönetimli (*self-governing*) ve birçok halde eski köylü klanlara dayanan köylü topluluklarının karışık bir birikimiydi. 14. yüzyıla kadar en büyük güç bütün özgür toprak sahiplerinin bir kurulunca kullanılıyordu ve sonra seçilmiş üç *collegia*'ya geçti. 1559'da, Danimarka kralı Friedrich II'nin ve Hosten dükleri Johann ile Adolf'un askeri birlikleri Dithmarschen halkının direncini kırdılar ve bölge fatihler arasına üleşildi. Bununla birlikte, komünal sistem ve kısmi özyönetim 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar varolageldi. -398.

^[189] Bkz. Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts* ("Hak Felsefesinin Anaçizgileri"), §§ 257 ve 360. -398.